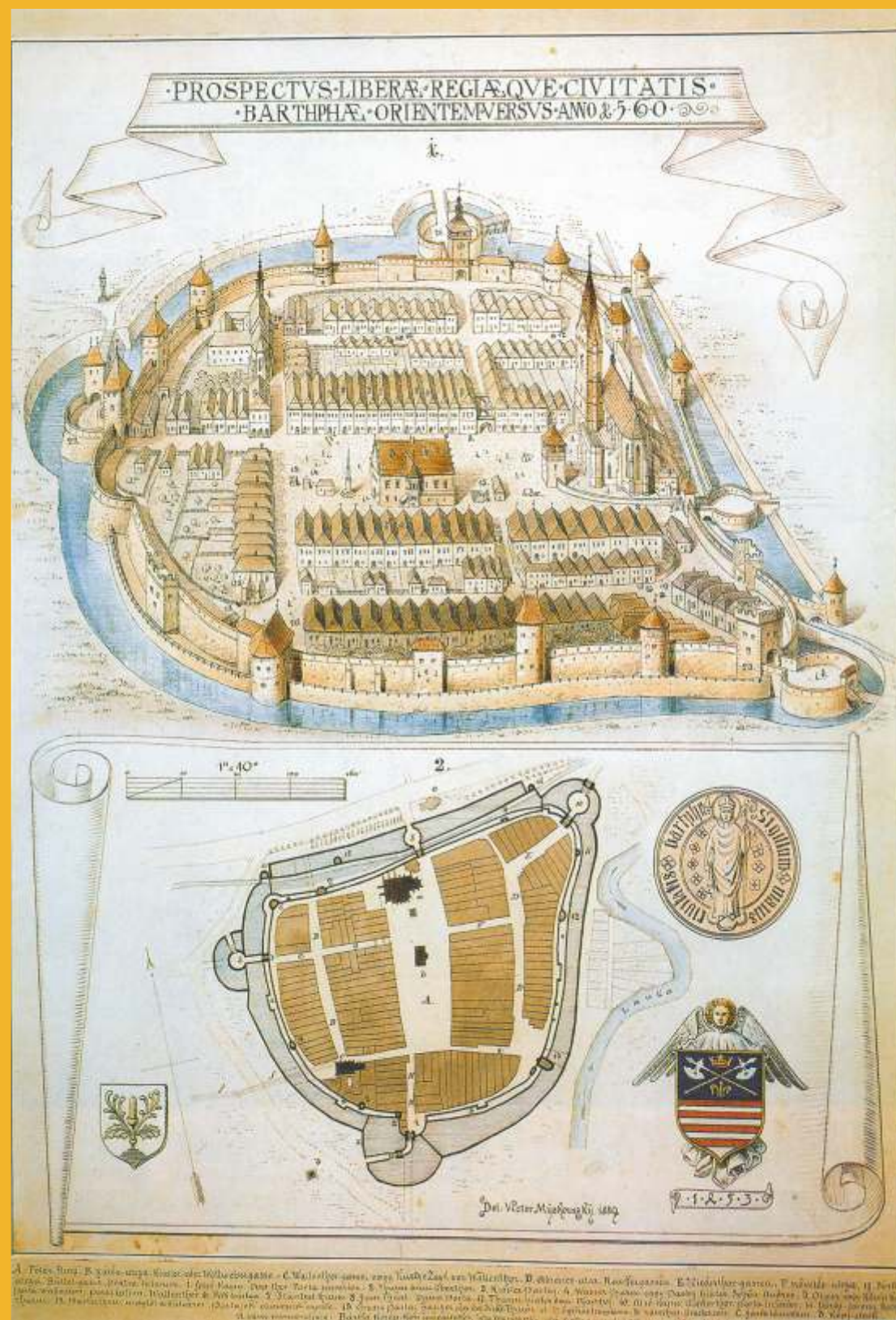

ISBN 978-80-570-1163-7

STU
FA

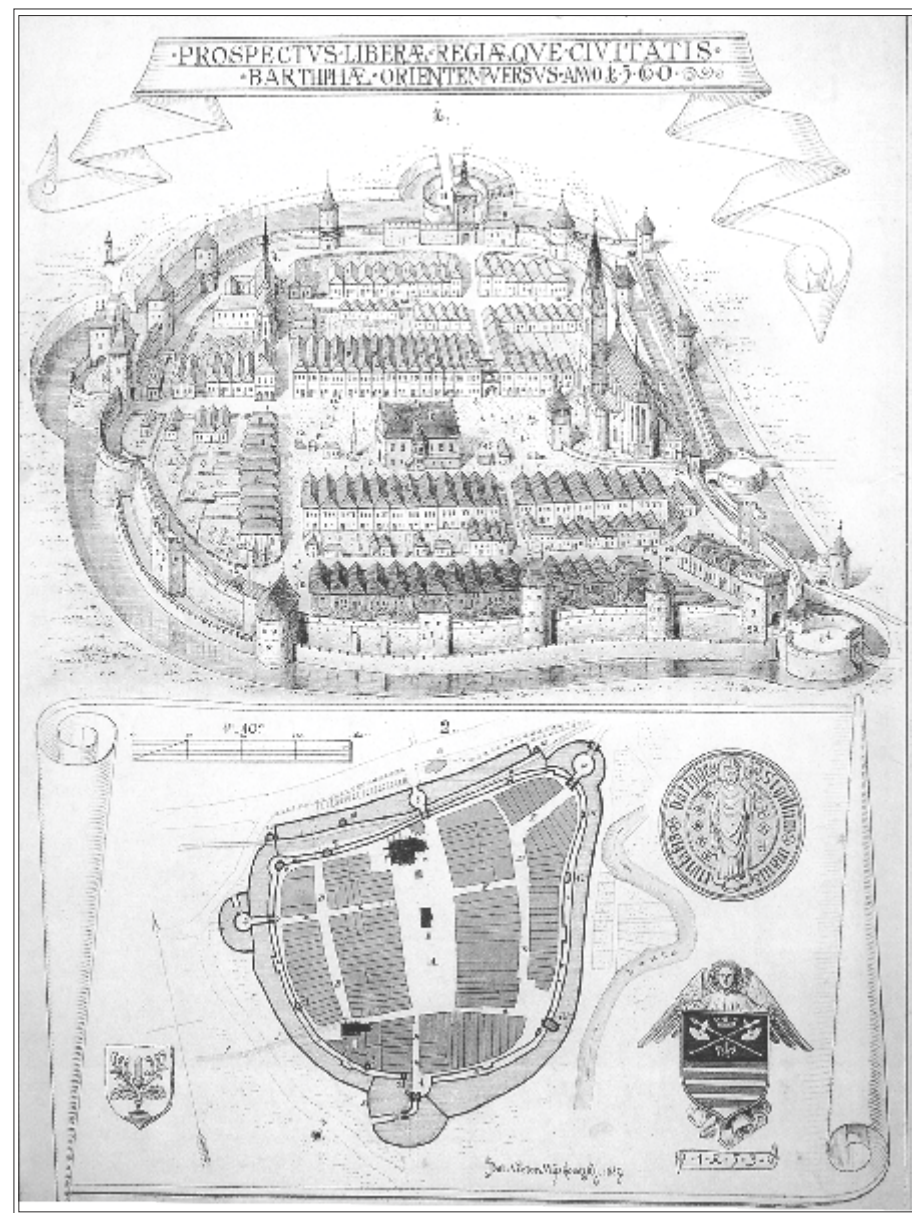

Mestský úrad Bardejov
Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov, Slovakia

BARDEJOV
19.-20. 8. 2019

BARDKONTAKT 2019

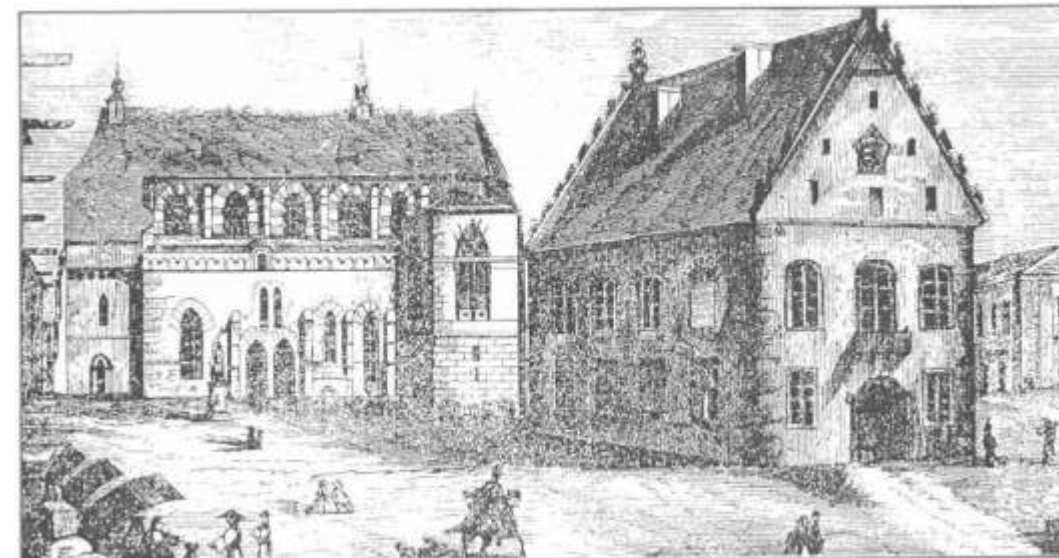

ISBN 978-80-570-1163-7

Mestský úrad Bardejov
Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov, Slovakia

tel.: (00421) 054 472 2641, fax: (00421) 054 472 2476, e-mail: mesto@Bardejov.sk

VYDAVATEĽ : Mesto Bardejov, Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov
TLAČ : Irena Vavreková i – plast, Vodárenská 22, 085 01 Bardejov
EDITORI : doc. Ing. arch. Eva Kráľová, PhD., Ing. arch. Ing. Martin Dubiny
 Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou

ORGANIZÁCIA KONFERENCIE

Mestský úrad Bardejov
 Fakulta architektúry STU Bratislava

VEDECKÝ VÝBOR KONFERENCIE

Prof. Ing. arch. Peter Vodrážka, PhD., Fakulta architektúry STU Bratislava
 doc. Ing. arch. Eva Kráľová, PhD., Fakulta architektúry STU Bratislava
 doc. Ing. arch. Adriana Priatková, PhD., Fakulta umení TU Košice
 doc. Ing. arch. Andrea Urandová, PhD., Laboratórium farby, Vedecko-technologický park STU, Fakulta architektúry STU Bratislava
 Mgr. Peter Szalay, PhD., Historický ústav SAV Bratislava
 Ing. Eva Semanová, riaditeľka KPÚ Prešov
 Ministerstvo kultúry SR
 Mgr. akad. arch. Ing. arch. Tomáš Bujna, Slovenská komora architektov
 Ing. Vladimír Kohút, Slovenská komora stavebných inžinierov
 Mgr. Peter Gomboš, akad. mal.-rest., Komora reštaurátorov

RECENZENTI PRÍSPEVKOV

Ing. arch. Viera Dvořáková, PhD.
 doc. Ing. arch. Jara Lalková, PhD.
 Prof. Ing. arch. Peter Vodrážka, PhD.
 doc. Ing. arch. Eva Kráľová, PhD.
 Mgr. Peter Szalay, PhD.
 doc. Ing. arch. Adriana Priatková, PhD.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou
 08/2019

Náklad: 170 ks
 ISBN 978-80-570-1163-7

REALIZOVANÉ
 S FINANČNOU PODPOROU
 MINISTERSTVA KULTÚRY
 SLOVENSKEJ REPUBLIKY

ZBORNÍK PREDNÁŠOK 2019

HLAVNÁ TÉMA KONFERENCIE

OBNOVA FASÁD MEŠTIANSKEHO DOMU V HISTORICKÝCH JADRÁCH V KONTEXTE ŽIVOTA A ROZVOJA OBCÍ

OBSAH:

1. **Meštiansky či mestský? Výsledky pamiatkového výskumu domu na Hurbanovom námestí 49/40 v Bojniciach.**
Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.
Mgr. Renáta Kollárová
2. **Adaptácia Thurzovho domu v Banskej Bystrici v minulosti a pamiatkové obnovy 20. storočia.**
Mgr. Miloslava Borošová Michalcová, PhD.
Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.
PhDr. Filip Glocko
Mgr. Peter Račko, PhD.
3. **Návrh obnovy fasád meštianskych domov č. 50 a 51 Námestie Majstra Pavla, Levoča.**
Ing. arch. Lukáš Sečka, PhD.
4. **Pamiatková obnova fasády meštianskeho domu Podmanických vo Svätom Jure.**
Dr. Ing. arch. Martin Vaščák
5. **Obnova fasád historických budov z hľadiska znižovania energetickej náročnosti.**
Doc. Ing. Agnes Iringová, PhD.
6. **Poznámky k večernému osvetleniu fasád s tektonickým tvaroslovím.**
Ing. arch. Beata Polomová, PhD.
7. **Rewitalizacja wąbrzyskich fasad.**
Mgr. Zygmunt Krasuń Ph.D.(c.)
8. **Obnova fasád Grasalkovičovho paláca v Bratislave – miesto pre analógie.**
Ing. arch. Peter Hudák, PhD.
9. **Obnova priečelí paláca Jablonowských v Podhorciach na Ukrajine.**
dr hab. inż. prof. nzw. Marek Gosztyła
prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.
Krystian Sikorski
10. **Klimatické zmeny v historických urbánnych štruktúrach.**
Ing. arch. Martin Baloga, PhD.
11. **Malé príbehy o veľkej obnove fasády.**
Ing. arch. Alena Hrabinská

- 12. Pojednanie o prostredí, architektúre a vnímaní fasád a spätných väzieb užívateľov v historickom prostredí.**
Ing. arch. Alena Hrabinská
- 13. Mestská architektúra 19. storočia v Košiciach vo verejnom priestore a jej obnova a prezentácia.**
Mgr. Zuzana Labudová, PhD.
- 14. O prezentácii prekrytých hodnotných technických prvkov fasád.**
Ing. arch. Matej Matia
- 15. Systemizácia porúch a poškodení fasád.**
doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.
- 16. Hľadanie a vyjadrovanie súvislostí na príklade tzv. Račianskej kúrie v Bratislave.**
Ing. arch. Ing. Martin Dubiny
- 17. "The Coffee-house of Villa Ada-Savoia in Rome (IT). A classic facade that hides a jewel to be renewed".**
Icaela Scacchi, Arch./Ph.D. in Territorial and Urban Planning
- 18. Obnova fasád stavieb s prvkami rondokubistickej architektúry v Bratislave a ich farebnosť**
Ing. arch. Eva Šperka
- 19. Sú nové technológie prínosom pre pamiatkovú obnovu fasád objektov postavených do konca 19. storočia?**
Ing. arch. Martina Magová
- 20. Typická farebnosť fasád od baroka po eklekticismus.**
Ing. arch. Peter Hudák, PhD.
- 21. Obnova čelnej fasády domu remesiel ÚĽUV na Obchodnej ulici v Bratislave.**
Ing. Roman Rosina
- 22. Poznatky z výskumu a obnovy priečelia domu pri Miklušovej väznici 3, v Košiciach.**
Dr. Ing. arch. Ján Krcho, PhD.

BARDKONTAKT 2019

Meštiansky či mestský? Výsledky pamiatkového výskumu domu na Hurbanovom námestí 49/40 v Bojniciach.

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Žilinská Univerzita v Žiline, SvF, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina.

Mgr. Renáta Kollárová

Privátna výskumníčka, historička umenia. Bojnica.

Meštiansky či mestský? Výsledky pamiatkového výskumu domu na Hurbanovom námestí 49/40 v Bojniciach.

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Žilinská Univerzita v Žiline, SvF, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina.

Mgr. Renáta Kollárová

Privátna výskumníčka, historička umenia. Bojnice.

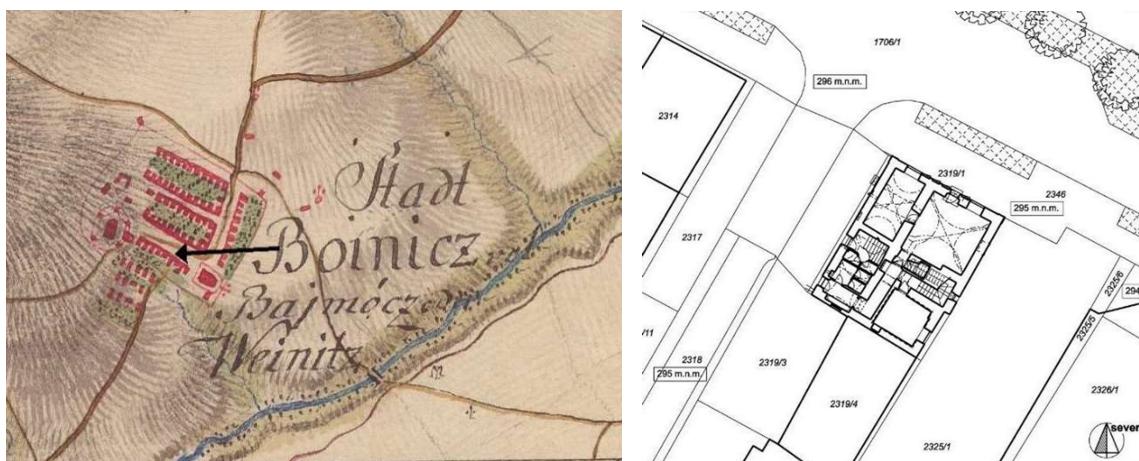
Abstrakt

Pamiatkový objekt „dom meštiansky“, časť národnej kultúrnej pamiatky „Dom meštiansky s pivnicou“, bol ako celok predmetom pamiatkových výskumov, vykonaných v roku 2018. Výsledky priniesli zaujímavé sondy do dejín stavby a priblížili v krátkych archívnych zápisoch aj život jeho nájomcov. Hmotná podstata stavby je poznamenaná množstvom prístavieb a prestavieb, ktoré odrážali meniace sa potreby jednotlivých období a prevádzok, ktorým mestský dom poskytol prístrešie - zabezpečoval zázemie pre aktivity mesta (stretnutia samosprávy), ale aj bezpečnostné či trestné aspekty (väzenie, strážnica), kontrolu (archív, miesto overovania mier a váh), či slúžil ako zdroj príjmu (hostinec, byt notára..). Dnes pomerne strohá, utilitárne upravovaná fasáda môže po obnove priniesť zaujímavý a dôstojný príspevok ku génus loci historického námestia Bojníc.

Kľúčové slová: Mestský dom, kultúrna pamiatka, pamiatkový výskum, Bojnice, renesancia

1. Mestský dom v Bojniciach

Mestský dom v Bojniciach na Hurbanovom námestí 49/40 je národná kultúrna pamiatka, ktorá bola zapísaná v roku 1992 do Ústredného Zoznamu ako "Dom meštiansky – nárožný, s pivnicou" pod číslom 10 622/1-2. Tvoria ju pamiatkový objekt „dom meštiansky“ parc. č. 2319/1 a pamiatkový objekt „pivnica“, ktorý nie je pod pôdorysom domu, parc. č. 2319/2. Predmetom výskumov bol objekt „dom meštiansky“, index 1, vlastníkom pamiatky je Mesto Bojnice.

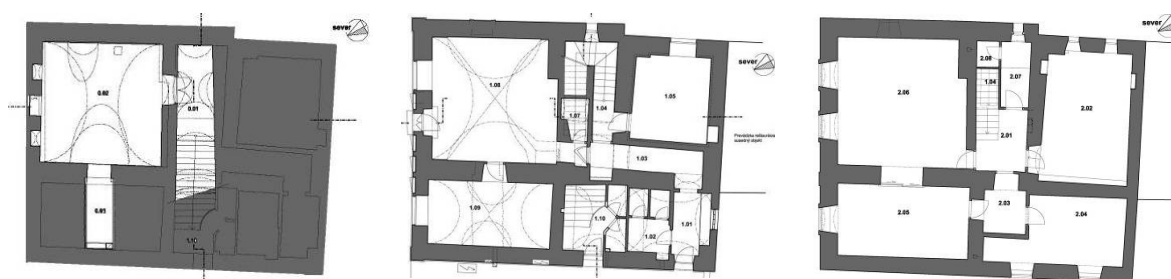

Obr.1: Poloha mestského domu na mape 1. vojenského mapovania Bojníc. (1782–1785); vpravo výrez zo situácie. Zdroj: www.mapire.hu

Stavba sa nachádza v historickom centre, v zástavbe juhozápadnej strany Hurbanovho námestia. Čelná, SV fasáda smeruje do námestia, pozdĺž bočnej, SZ fasády (a okraja parcely) vedie krátka ulica prepájajúca námestie s komunikáciou pozdĺž hradiab (obr. 1). Celková hmotovo-priestorová skladba

domu je nepravidelná, v približne obdĺžnikovom pôdoryse je uskočenie v 1/3 šírky JV fasády. Objekt má jedno podzemné podlažie pod časťou pôdorysu, dve nadzemné podlažia a krov – valbovú strechu.

Podzemné podlažie sa nachádza iba pod severovýchodnou časťou stavby – severnou časťou východného traktu v rozsahu najstaršej stavebnej etapy - v pôdoryse takmer štvorcová miestnosť, prístupná jednoramenným schodiskom (chodba smerom na západ je novodobá aktivita v 20. stor. - hľadanie chodieb smerom k zámku). 1. NP slúži rozličným prevádzkam, prístupným z bočnej SZ fasády aj čelnej od námestia. V staršej, renesančnej časti domu sú dva priestory zaklenuté valenými klenbami s výsečami, žiaľ bez maliarskej výzdoby a tvaroslovie klenieb je v niektorých miestach porušené. Razantnejšie zásahy sú zjavné v zadných traktoch - prestavané schodisko, či utilitárne zásahy už počas starších etáp, ktoré prepojili renesančné miestnosti s chodbou. Medzi najnovšie zásahy patrí vloženie hygienických zariadení. Zadné priestory smerom na juh sú plochostropé.

Obr.2: Zľava: pôdorysy 1. PP; 1. NP a 2. NP mestského domu. Zdroj – zameranie exs. stavu Z. Grúňová, 2018.

Obr.3: Pohľad na východné (vľavo) a severné nárožie (vpravo), stav 07/2018, foto Grúňová.

2. NP je využívané na skladovanie ale aj ako priestory speváckeho zboru - takmer štvorcová miestnosť pri východnom nároží má zachovaný renesančný strop (pod novším rákosovým podbíjaním a omietkou). Ostatné priestory sú plochostropé.

Hodnotných prvkov sa žiaľ zachovalo pomenej, čo je dôsledkom pomerne pestrého stavebného vývoja s častými utilitárnymi zásahmi a intenzívnym využitím. Medzi hodnotné prvky v interiéri stavby patria najmä klenby renesančných pivníc a priestorov 1. NP a placková klenba z 19. stor. v priestore pri východnom nároží, pôvodne kryjúca vchod do pivníc aj do zadných traktov domu - dosadala na murované piliere a tvorila dve polia otvorenej arkády, prístupnej z úrovne bočnej ulice. Z renesančných prvkov je zachované kamenné ostenie dnes zamurovaného okenného otvoru, osadené v úrovni 1. NP. JV fasády. Fasády zdobia viaceré novoklasicistické prvky z etapy okolo 1912 - rímsy, nárožné iluzívne kvádrovania či plastická šambrána okien čelnej fasády, spolu s kovanými mrežami, vsadenými v otvoroch bočnej, JV fasády.

1.1 Archívny výskum - dostupné zdroje

Základným materiálom bol Fond mestiečka Bojnice, ktorého pôvodcom bol bojnický magistrát a neskôr bojnické predstavenstvo. Fond sa zachoval ako neúplný, torzovitý a vlastníctvom Štátneho archívu v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice sa stal od r. 1957 (ŠATN). Informácie priniesli aj Zápisnice obecného zastupiteľstva mestiečka Bojnice, neskôr Zápisnice zo zasadnutia predstavenstva MNV Bojnice. Pozemno-knižné vložky Správy katastra v Prievidzi (od r. 1879) dokladajú, že dom bol neustále majetkom mesta Bojnice.

Stavbu zachytávajú viaceré historické pohľadnice s vysokou výpovednou hodnotou o výraze fasády. Čelný pohľad z obdobia pred radikálnou zmenou fasády (viď. obr. 7) okolo roku 1912 zobrazuje dobová fotografia v popredí s kamenným pranierom.

O výstavbe domu, či o najstarších prácach na ňom sa archívne materiály nezachovali. Pravdepodobne to spôsobili časté požiare, napriek tomu, že písomnosti boli uchovávané v truhlici u richtára a neskôr práve tu, v mestskom dome. Mestiečko Bojnice malo právo regalu (výsadné právo na výnos z rozličných podnikov), obecný dom bol zrejme od začiatku prenajímaný ako mestský hostinec, krčma a na hornom podlaží sa vo veľkej miestnosti stretávala mestská rada. Najstarší zápis o kontrole účtov mestského krčmára Ondreja Puškára sa zachoval z 27.06.1682.[1] Nezmieňuje sa však priamo o stavbe. Zopár stručných údajov o miestnostiach a vybavení v nich je možné nájsť až v listine z roku 1789. [2] 19. storočie je na zápisy o mestskom dome bohatšie, poskytujú najmä informácie o inventári domu (napr. 1816, 1827) či opisujú hostinec. Zachovali sa aj niektoré nájomné zmluvy (1817 a ďalšie), v niektorých sú zachytené údaje o rozsiahlych stavebných zmenách domu. Z 1. polovice 20. storočia existujú archívne materiály, týkajúce sa opäť nájomných zmlúv, stavebných úprav (vykonaných aj plánovaných). Pomocou písomností boli datované najmä mladšie stavebné zásahy – prístavba a nadstavba 1885-1886 alebo obnova okolo roku 1912.

2. Dejiny mestského domu v Bojniciach

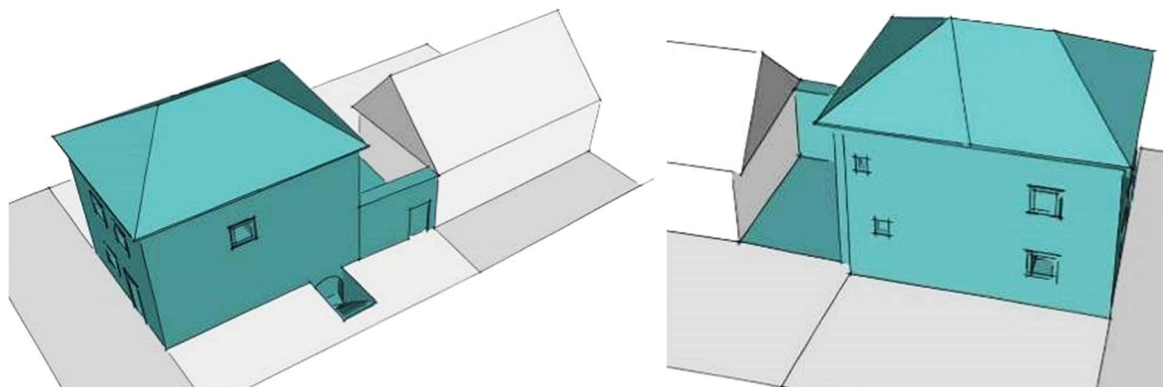
Až do pamiatkového výskumu v roku 2018 [3] neboli v objekte realizované žiadne sondážne výskumné práce. S ohľadom na potrebu detailného poznania hmotovo-priestorovej skladby v jednotlivých etapách aj potrebu zachytiť zmeny výrazu fasád, bol realizovaný aj deštruktívny sondážny prieskum. K poznatkom, získaným 31 exteriérovými a 24 interiérovými sondami, prispeli aj 4 nálezové situácie – najmä odhalené korunné murivá starších etáp v podstrešnom priestore.

2.1 Prvá stavebná etapa, renesančná (1. ½ 17.stor.)

Z najstarších murív a dispozície sa zachoval najmä suterén, no i zaklenutý priestor prízemia a 2. NP. Dom s pozdĺžnou dispozíciou bol postavený popri JV hranici dnešnej parcely z prevažne kamenného – tufového muriva. Hmota a priestorová skladba sa zachovala s menšími zásahmi dodnes.

Suterén bol v renesancii tvorený veľkým, v pôdoryse takmer štvorcovým priestorom, zaklenutým valenou klenbou s dvojicou výsečí a päťou klenby pomerne nízko nad podlahou. Do priestoru sa vstupovalo cez pridruženú krátku chodbu a jednoramenné schodisko. Je pravdepodobné, že malo iný sklon, než dnešné (sekundárne úpravy a nerovná vrcholnica klenby chodby) a viedlo do exteriéru – do bočnej uličky. Ďalšie podlažia sledovali dvojpriestorovú dispozičnú schému s väčšou miestnosťou do námestia a úzkym traktom za ňou. Vstup do miestnosti bol z čelnej fasády, v súčasnej pozícii vedľa okenného otvoru, ktorý bol výrazne pozmenený rozšírením na dnešný výkladec, ďalší okenný otvor bol v bočnej, JV fasáde a to na prízemí aj 2. NP. – na prízemí sa zachovalo kamenné ostenie. O podobe otvorov na druhej bočnej, SZ fasáde nie je možné zistiť podrobnosti, vďaka neskorším prístavbám a vybúraníu dverných otvorov do nich sa tu situácia nedá odčítať. Zaujímavým prvkom skladačky je SZ múr, ktorého hmota, dnes zastavaná v interiéri, pôvodne pokračovala v rozsahu 1. NP južne. Fungoval pravdepodobne ako múr oddeľujúci možno otvorený, možno ľahkou konštrukciou zastrešený zadný

dvor, slúžiaci na skladovanie či manipuláciu s tovarom pre hostinec a z neho sa pravdepodobne dalo prejsť aj do hospodárskeho zázemia južnejšie na parcele. V neskoršom období sú tu doložené objekty stajní pre kone hostí a obecného bujaka, byt pre obecného pastiera a neskôr tu bol aj chudobinec s jednou izbou a komorou. V zadnej časti stál podpivničený hospodársky objekt, dnes národná kultúrna pamiatka pivnica tzv. „Pállfyho koniareň“ (č. ÚZ PF 10 622/2). Priestranný podzemný priestor, zaklenutý valenými klenbami, podopretými v strede tufovým stĺpom, slúžil ako ľadovňa (ľad mesto predávalo pohostinským zariadeniam a na skladovanie potravín). V sklade nad ľadovňou mesto uschovávalo slamu a seno.

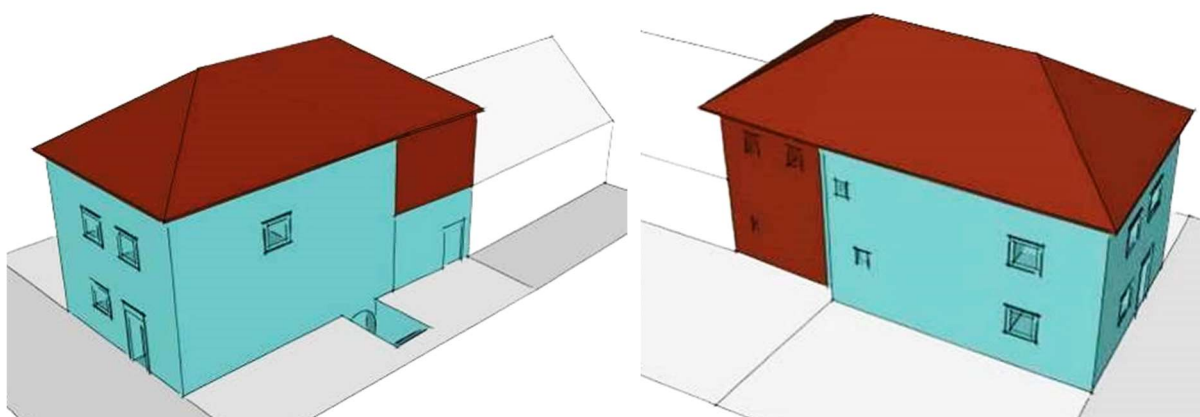

Obr.4: Schematická rekonštrukcia hmoty domu v renesančnej etape. Grúňová, 2018.

Celkový výraz fasád v renesančnom období nie je možné presne rekonštruovať. Okenné otvory boli zrejme menšie, minimálne tie v honosnejšej veľkej miestnosti asi mali všetky kamenné šambrány rámované jednoduchou lištou (1 zachovaná). Na základe nálezových situácií v podkroví je možné vyvodiť, že fasády aj interiéry miestností boli omietnuté svetlookrovou omietkou strednej zrnitosti, vyhladenou tak, že čiastočne kopírovala nerovnosti muriva. Povrch omietky aj kamenných prvkov prekryval biely vápenný náter. Pravdepodobne sedlová strecha s valbou bola pokrytá slamou, resp. šindľom.

2.2 Baroková, druhá stavebná etapa (1/2 18. stor. – po r. 1742)

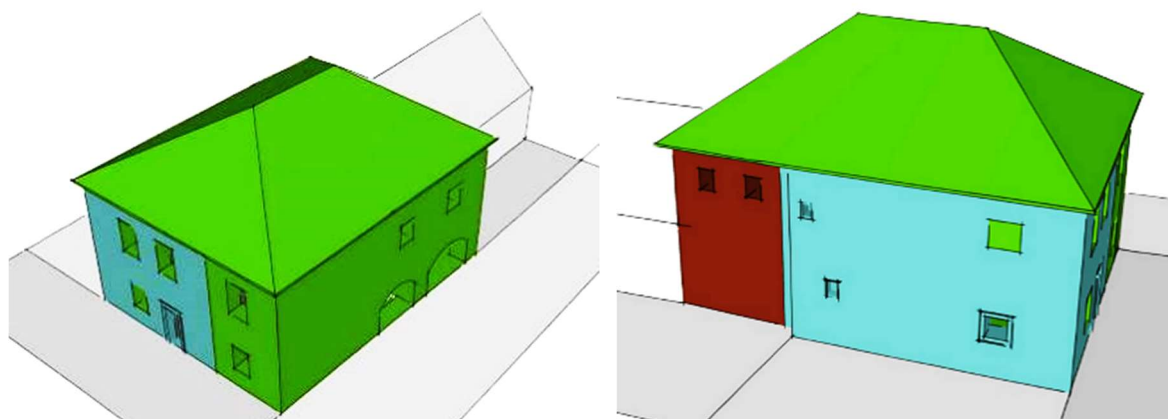
Veľkú prestavbu si veľmi pravdepodobne vyžiadali následky rozsiahleho ničivého požiaru, ktorý postihol Bojnice v roku 1742. Pamiatkové výskumy a v nich zmieňovaný archeologický výskum [4,5] neďalekých stavieb spomína, že sa v horizonte 40-60 cm pod dnešným terénom nachádza prepálená, čierna vrstva s hrúbkou 40-60 cm s množstvom nálezov keramických črepov, železných a sklenených úlomkov a prepálenej mazaniny. Pri obnove mestského domu využili príležitosť na rozšírenie jeho priestorových kapacít – južným smerom boli do priestoru predpokladaného renesančného dvora dostavané dve miestnosti, pričom bočná obvodová SZ stena ustúpila od líca renesančnej časti a bol v nej iba jediný malý presvetľovací otvor (existoval podľa ústnej informácie ešte v 1948, dnes je v tom mieste veľký novodobý okenný otvor). Priestor slúžil ako komora a kuchyňa, bol plochostropý, pravdepodobne s drevenou dlážkou. Renesančná dispozícia ostáva s drobnými zmenami otvorov, priestor na poschodí nad hostincom naďalej využívala mestská rada, resp. mohol slúžiť ako hostovská izba hostinca. Z barokovej etapy sa zachovala v podstate iba hmota muriva, výraz fasád ostáva zrejme v základnej kompozícii čelnej a bočnej fasády rovnaký ako v renesancii.

Obr.5: Schematická rekonštrukcia hmoty domu s barokovou prístavbou. Grúňová, 2018.

2.3 Klasicistická stavebná etapa z rokov 1885 - 1886

Táto stavebná etapa je presne datovaná zachovanou listinou z roku 1885, [6] kde sa uvádza: „*Mestský dom nezodpovedá požiadavke a comocie árendášovi mestskému a hosťom sem prichádzajúcim (...) a izba tiež v tomto dome vybudovať za potrebné súc, uzavrelo sa: Dľa predloženého plánu (nezachovaný) jednu izbu do ulice a nad ňou ešte jednu izbu pristavať úrad bojnický uzavrel a útraty skrz tomuto tak budú znášané, že všetci majitelia lichvy materiál potrebný doviezť povinní budú bez odmeny.*“ Mestská rada teda rozhodla o modernizácii a zväčšení obecného domu najmä z ohľadom na to, že obecný dom bol už prenajímaný ako celok – so všetkými miestnosťami, slúžil ako hostinec a zároveň aj ubytovanie. Mesto malo z prenájmu zisk a keďže v tom čase fungoval v Bojniciach ešte jeden hostinec – a to panský, bol magistrát „nútený“ pristúpiť na predmetnú rekonštrukciu vzhľadom na existujúcu konkurenciu.

Obr.6: Schematická rekonštrukcia hmoty domu s klasicistickou prístavbou z r. 1885-1886. Grúňová, 2018.

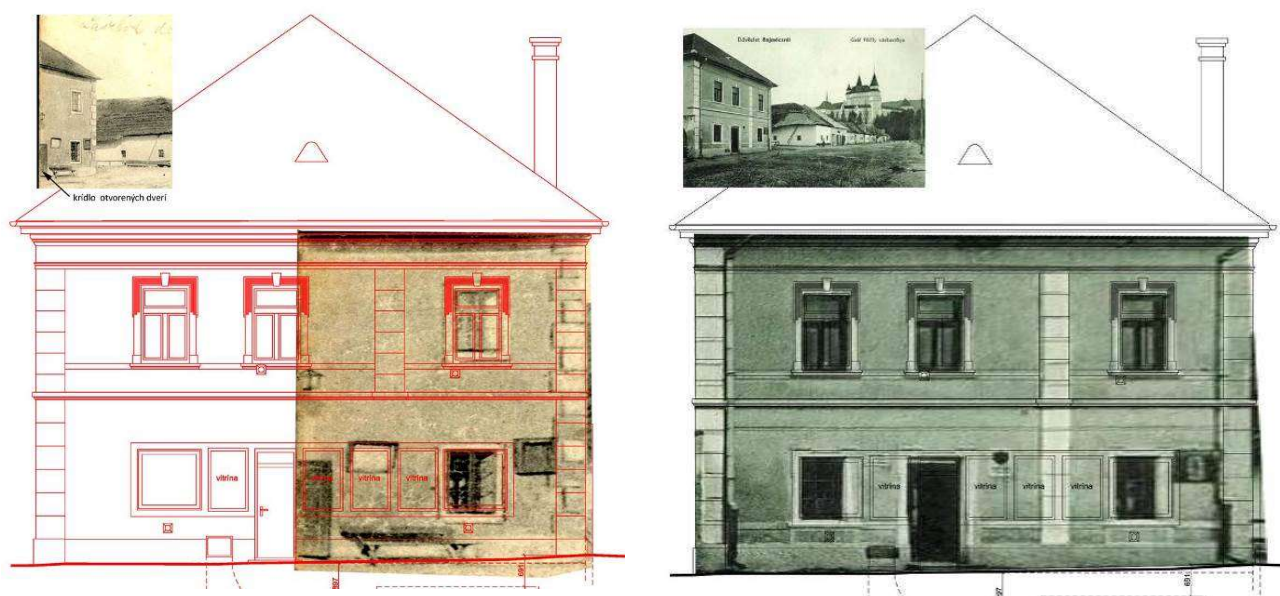
K renesančnej a barokovej hmote domu je pristavaný úzky dvojpodlažný trakt – priestor tvorili na prízemí aj 2. NP po jednej miestnosti. V úrovni bočnej ulice bol trakt zaklenutý valenou klenbou a v južnej časti dvomi poľami plackovej klenby, dosadajúcej na piliere arkády. Tento otvorený prístavok prekryl aj vstup a schodisko do pivníc – je možné predpokladať, že práve v tomto období bol upravený tvar schodiska a jeho sklon tak, aby umožnilo pohodlnejšiu manipuláciu a presun tovaru medzi prevádzkou hostinca a skladom v suteréne pod ním. Tufové murivo prízemia je na podlaží nad ním nahradené lacnejšou a dostupnejšou nepálenou tehloú. Tá je použitá v celej hmote, vrátane nároží. Dlhá, úzka miestnosť na 2. NP. Bola presvetlená jedným okenným otvorom do námestia a dvojicou okien v bočnej SZ fasáde – zachovali sa v pôvodnom tvare s uskočeným parapetom, segmentovým záklenkom a zošíkmeným ostením v pomerne hrubom murive z nepálenej tehly.

Reprezentačná čelná fasáda do námestia prístavbou mení výraz na trojosovú v oboch podlažiach, dverný otvor sa dostáva do polohy pri strednej osi fasády. Tektonika nebola náročne riešená, pohľadnica z roku 1905 (viď obr. 7) dokladuje plošne riešenú výzdobu s farebným kvádrovaním v nároží maľovaným bielym vápenným náterom, lemovaným šedou linkou a biely náter odlišoval aj sokel. Fasáda nemá korunnú rímsu. Okná pravdepodobne strácajú pri rozšírení kamenné ostenia, z pohľadnice je možné odčítať zrejme maľovanú bielu šambránu, lemovanú šedou páskou. Omietka sa zachovala iba vo fragmentoch, ktoré neumožnili potvrdiť a upresniť detaily zachytené na pohľadnici. Okná prízemia mali osadené kované mreže, okenné výplne boli delené na šesť tabuliek. Rozšírením hmoty domu o prístavbu došlo k zmene konštrukcie krovu – z pohľadnice vyplýva, že tvarovo to bola sedlová strecha s valbou, krytá šindľom. Nad rovinu strechy čnejú tri omietnuté komínové telesá.

2.4 Neskoršie stavebné úpravy v 19. a 20. storočí.

Stavebné úpravy v neskorších obdobiach boli skôr drobnejšie, lokálne adaptačné zásahy, o ktorých nie sú v archívnych záznamoch informácie – kým išlo o finančne nenáročný zásah, nemusel nájomca informovať vlastníka - mesto. Výraznejší zásah je zamurovanie južnejšej arkády na JZ fasáde.

K ďalšej modernizácii domu dochádza okolo roku 1912. Mení sa tektonika fasády a riešenie strechy nadobúda dnešný výraz. Nadmurovky sú upravené tehlovým vencom, celá konštrukcia nadväzuje na výrazne predsadenú podstrešnú rímsu, premurované sú aj komíny. Fasáda je architektonickými prvkami vertikálne a horizontálne rozčlenená, ostenia okien nadobúdajú plastické členenie. Nové okenné výplne 2. NP. menia tvar na priečniky v tvare T. V interiéri dochádza najmä k úpravám rozsahu miestností - predelením na menšie, lepšie využiteľné plochy.

Obr.7: Historické pohľadnice ortorektifikované voči existujúcemu pohľadu na čelnú fasádu do Hurbanovho námestia. Vľavo stav 1905; vpravo stav po razantnej úprave okolo roku 1912.

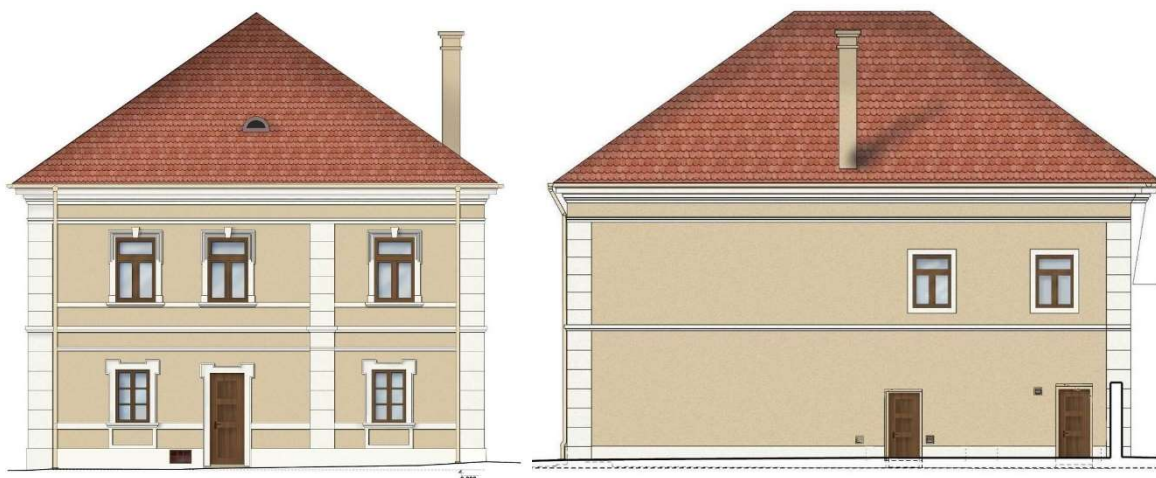
Úprava v druhej pol. 20. stor. narušila zachovanú hmotu starších etáp necitlivými, utilitárnymi zásahmi, ktoré sú často polemické nielen z výrazového ale aj zo statického hľadiska a prispievajú k rozvoju porúch - trhlín. Na čelnej fasáde vsi zmena nového funkčného využitia na predajne vyžiadala rozšírenie okenných otvorov na výklady a vybúranie vitrín v jednoliatom horizontálnom páse. Tektonika fasády bola zničená aj osadením výustkov vykurovacích kachlív v 60-tych rokoch. Na bočných stranách – severozápadnej a juhozápadnej fasády prízemie zamurovali arkády, čím vznikol uzatvorený priestor s novými okennými a dvernými otvormi (niektoré vysekané aj do nábehu klenby). Na JZ stene bol

zamurovaný renesančný okenný otvor s kamenným ostením. V dispozícii boli domurované ďalšie nové priečky, vytvorené hygienické zariadenia, vymenené dlažby a popri vykurovaní boli viacnásobne zmenené či dopĺňané aj ostatné vedenia inžinierskych sietí – elektrina, plyn aj dátové pripojenia.

3. Obnova fasád

Požiadavkou pamiatkovej obnovy objektu je zachovanie individuálnych pamiatkových hodnôt s dôrazom na rešpektovanie renesančnej dispozície, barokových stavebných úprav, úprav z r. 1885-86. V exteriéri je návrh prezentácie založený na poslednej, komplexne zachovanej historickej etape s hodnoverne doloženým výrazom fasád - úpravy z roku 1912. Na fasádach sa kompaktne zachovali v najväčšom rozsahu práve omietky z r. 1912 so sekundárnymi novodobými omietkovými vysprávkami. Pod nimi sú zachované iba veľmi fragmentárne nálezy omietok z 3. stavebnej etapy (1885/86).

Návrh obnovy v plnom rozsahu zachováva a obnovuje poškodené prvky tektoniky fasády a profilácie. V súlade s tým budú obnovené aj dverné a okenné výplne. Všetky vstupné dvere sú riešené z masívu, plné, kazetové, s tmavšou farebnou povrchovou úpravou (napr. dub). V takmer všetkých okenných otvoroch sa zachovali výplne z 2. 1/2 20. storočia, väčšina je ale v zlom technickom stave a niektoré sú zbytočne masívne. Výplne na 2. NP čiastočne rešpektujú tvar okenných otvorov z V. stavebnej etapy (1912) – priečniky v tvare T. Spodné krídla sú otváracie, jednotabuľkové, v hornej tretine je jednotabuľkové sklopné krídlo. Novo navrhované výplne budú rešpektovať toto členenie, odporúčané sú ale okenné profily s prierezmi odvolávajúcimi sa na historické, subtilnejšie prvky (samozrejmosťou je teda kvalitný materiál), farebnosť identická s farebnosťou exteriérových dverných krídel. Jednoduchý historizujúci charakter kovania doplní tieto analogicky rekonštruované časti fasády.

Obr.8: Návrh pamiatkovej obnovy fasád mestského domu, vľavo čelná SV fasáda, vpravo bočná SZ fasáda. Grúňová, 2018.

4. Záver. Mestský či meštiansky?

Súčasný unifikovaný názov v Ústrednom zozname pamiatkového fondu je „dom meštiansky“, teda druh mestského domu, obývaného mešťanom (súkromná osoba). V tomto prípade je to maximálne zavádzajúce, pretože bojnický dom bol a je majetkom mesta. Slúžil ako miesto zasadnutí mestskej rady a dokumenty, viažuce sa k nemu, sú zdrojom poznania mnohých udalostí a väzieb v dejinách zemepanského mestečka a aj jeho novodobej histórie. Zároveň v priestoroch domu (nebolo možné presne identifikovať kde) sa nachádzalo istý čas aj väzenie. Keďže mesto Bojnice malo okrem iných výsad aj právo „regalu“ (tu konkrétne príjem z predaja vína a piva), dom mestský bol v dolnej časti

prenajímaný ako mestský hostinec, krčma. Neskôr bol ako hostinec prenášaný ako celok s povinnosťou uvoľnenia veľkej sály na 2. NP pre potreby zasadnutí mestskej rady.

Obr.9: Pohľadnica námestia (cca 1910-12). Zdroj: súkromná zbierka

Mestský dom je dôležitou súčasťou žiaľ už nie komplexne dochovanej zástavby na Hurbanovom námestí, ktorá dodržiava urbanistické princípy historickej zástavby v sídlach s gradáciou hmôt smerom k dominante zámku a vytyčuje pozdĺž námestia hlavné kompozičné osi a priehľady. Stavba má z urbanistického pohľadu zachovanú pôvodnú hmotu z konca 19. storočia, ktorá nadväzuje výškou rímsy a podlažnosťou už na renesančnú podobu, prestavby od začiatku 20. stor. iba mierne ovplyvnili tektoniku exteriérového výrazu.

Mestský dom patrí medzi štvoricu historicky dvojpodlažných stavieb s renesančným a barokovým jadrom na námestí, čím sa radí medzi akcenty námestia udávajúce mestotvorný ráz prostredia v pôvodne jednopodlažnej a hmotovo aj architektonicky jednoduchšej, vidieckej okolitej zástavbe. Po získaní privilégii (výstavba hradieb, jarmočné právo 1647) je mestský dom na námestí s hostincom v ňom – aj jedným z centier a svedkov spoločenských a ekonomických aktivít a kontaktov.

Obr.10: Tehly nájdené v zásype v krove. Zľava: tehla s reliéfnymi písmenami - vystúpený pozitív CFP (skratka mena Comes Franciscus Pálffy) s rozmerom 29 x 14 x 6,5 cm, 19. stor.; tehla s reliéfnymi písmenami – vystúpený pozitív CIP (skratka mena Comes Pálffy Janos) dat. 1860 – 1900, rozmer 28 x 13,5 x 4,5 cm; tehla so štvorhranným kolkom a zapustenými reliéfnymi iniciálami G.T. (tehelňa Gizela Téglagyár - tehelňa Gizela v Topoľčanoch prelom 19. - 20. stor., rozmer 29,5 x 14,5 x 7 cm)

Stavba obsahuje viacero hodnotných stavebných etáp, počnúc renesančným jadrom s klenbovým systémom a končiac snahou zjednotiť tektoniku najmä čelnej fasády a podčiarknuť význam domu / majetku mesta. Napriek tomu, že stavba zrejme nemala nikdy výrazne prestížne umelecko-remeselné prvky či unikátne umelecké stvárnenie, je veľmi zaujímavá použitím množstva rôznorodých stavebných materiálov v murivách – od kamenného, cez zmiešané murivá po nepálenú a pálenú tehlu – a dokladuje tak o. i. aj nadväznosti na ťažbu tufu v mestskom lome či územný a časový rozsah prevádzok rôznych

tehelní (kolkované tehly v zásype v podkroví – vid'. obr. 10). Dokladuje tiež výskyt historického typu krovu z prelomu 19. a 20. stor. s kresanými prvkami, klasickými tesárskymi spojmi s výskytom tesárskych značiek, nápisov a trasologických stôp.

Bibliografia

- [1] Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice, Fond Mestečko Bojnice, Kniha richtárskych účtov, škatuľa č. 5, str. 73
- [2] Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice, Fond Mestečko Bojnice, Inventár hnuteľností mesta (1790 – 1877), škat. 3, str. 3
- [3] KOLLÁROVÁ, R. – GRÚŇOVÁ, Z.: Arch.-historický a umelecko-historický pamiatkový výskum, Dom meštiansky, Hurbanovo nám. 49/40, Bojnice. 08–11/2018. Archív KPÚ Trenčín, pracovisko Prievidza.
- [4] MARČEK, M. – ZVEDELOVÁ, K.: Bojnice – meštiansky dom č. ÚZPF 816/0, Arch.-hist. a umelecko-historický pamiatkový výskum. December 2014.
- [5] KSŠPSaOP v Banskej Bystrici. Pamiatkový výskum domu meštianskeho na Hurbanovom námestí č. 127 v Bojniciach. 1982.
- [6] Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice, Fond Mestečko Bojnice, Kniha zápisníc zo zasadnutí obecného predstavenstva (zápisnice výboru mesta Bojníc) 1881 – 1927, str. 51-53

Citizen house or a town's property? Results of heritage research of the house at Hurban Square 49/40 in Bojnice.

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Žilinská Univerzita v Žiline, SvF, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina.

Mgr. Renáta Kollárová

Private researcher, art-historian. Bojnice.

Abstract

The monument house "House of Burgher", part of the national cultural monument "House of the Burgher with a Cellar", was the subject of the cultural heritage research carried out in 2018. The results brought interesting insights to the history of the building and the short archival records brought some fragments of the life of its tenants. The material essence of the building is marked by a number of extensions and reconstructions, which reflected the changing needs of the individual periods and establishments, to which the town house provided shelter - it provided facilities for the city's activities (meetings of the municipality), as well as security or criminal aspects (prison, guardhouse), control (archive, place of verification of gauges and standards), and served as a source of income (inn, notary's apartment...). Today, the relatively austere, utilitarian-style facade can bring an interesting and dignified contribution to the genius loci of the historic Bojnice square after renovation.

Keywords: Town house, cultural monument, cultural heritage research, Bojnice, Renaissance

BARDKONTAKT 2019

Adaptácia Thurzovho domu v Banskej Bystrici v minulosti a pamiatkové obnovy 20. storočia.

Mgr. Miloslava Borošová Michalcová, PhD.

Stredoslovenské múzeum, Nám. SNP. 4, Banská Bystrica, michalcova@ssmuzeum.sk

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Žilinská Univerzita v Žiline, SvF, Kat. pozem. staviteľstva a urbanizmu, Univerzitná 8215/1, 010 26
Žilina, grunova@fstav.uniza.sk

PhDr. Filip Glocko

Stredoslovenské múzeum, Nám. SNP. 4, Banská Bystrica, glocko@ssmuzeum.sk

Mgr. Peter Račko, PhD.

Stredoslovenské múzeum, Nám. SNP. 4, Banská Bystrica, racko@ssmuzeum.sk

Adaptácia Thurzovho domu v Banskej Bystrici v minulosti a pamiatkové obnovy 20. Storočia

Mgr. Miloslava Borošová Michalcová, PhD.

Stredoslovenské múzeum, Nám. SNP. 4, Banská Bystrica, michalcova@ssmuzeum.sk

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Žilinská Univerzita v Žiline, SvF, Kat. pozem. stavitelstva a urbanizmu, Univerzitná 8215/1, 010 26

Žilina, grunova@fstav.uniza.sk

PhDr. Filip Glocko

Stredoslovenské múzeum, Nám. SNP. 4, Banská Bystrica, glocko@ssmuzeum.sk

Mgr. Peter Račko, PhD.

Stredoslovenské múzeum, Nám. SNP. 4, Banská Bystrica, racko@ssmuzeum.sk

Abstrakt

Príspevok vychádza z analýzy a komparácie dostupných historických a archívnych dokumentov k dejinám objektu. Adaptácia budovy odrážala nároky jej majiteľov a meniaci sa dobový vkus, ovplyvnený vtedajšími módnymi trendmi. Od konca 16. storočia si objekt zachovával monumentálny výraz a charakter až do 20. storočia, kedy bol počas druhej svetovej vojny výrazne poškodený. Radikálna pamiatková obnova prispela k záchrane budovy pred asanáciou. Realizácia stavebných a reštaurátorských prác v 20. storočí bola vedená s ohľadom na platné metodiky obnovy. Článok sa pokúša o komplexné kritické zhodnotenie doteraz vykonaných zásahov a postupov, ktoré vyústili do súčasného stavu, miery zachovania a prezentácie fasády. Toto zhodnotenie je o to aktuálnejšie, že technický stav fasády si opäť vyžaduje obnovu.

Kľúčové slová: Thurzov dom, Banská Bystrica, sgrafito, reštaurovanie, renesancia

1. Úvod - Historické a archívne dokumenty k dejinám objektu

Thurzov dom patrí k významným architektonickým pamiatkam v Banskej Bystrici. História objektu sa zaoberali viacerí odborníci, avšak publikačné výstupy sa obmedzili len na menšie, niekoľkostranové štúdie. Prvé komplexnejšie spracovanie publikoval Alfred Píffl (1955) [1], uznávaný pedagóg, architekt - pamiatkar, historik architektúry, výtvarník a múzejník, prvý dekan Fakulty architektúry a pozemného stavitelstva v Bratislave, ktorý patril do kolektívu pracovníkov spracúvajúcich podklady k vyhláseniu mestskej pamiatkovej rezervácii v Banskej Bystrici. Prvý stavebno-historický prieskum realizoval Alfred Píffl v roku 1948. V kontexte pamiatkovej obnovy sa historickému vývoju z architektonického a reštaurátorského hľadiska venoval Dr. Ing. Karol Chudomelka [2], ktorý sa opieral o čiastočné poznatky zo staršieho stavebno-historického prieskumu z roku 1948 (komplexný výskum mu nebol poskytnutý). O niečo neskôr vyšla publikácia kolektívu autorov Súpis pamiatok na Slovensku [3], kde sa uvádzajú mená majstrov staviteľov Thurzovho domu. Opäť v súvislosti s obnovou objektu (1969 – 70 a 1974) sa ním následne zaoberal aj Prof. a akad. mal. Vladimír Úradníček, ktorý realizoval posledné komplexné reštaurovanie fasád Thurzovho domu. Z hľadiska spracovania archívnych dokumentov najpodrobnejšie analyzoval písomné pramene historik Ján Baláž [4], ktorý sa zamerával najmä na zmapovanie majiteľov objektu.

Okrem uvedených zdrojov sme pri spracovávaní príspevku, zameraného na obnovu fasád predmetného objektu a jeho adaptácie vychádzali aj z materiálov (textových, grafických, architektonických výkresov a fotodokumentácie, evidovaných v archíve Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici, Štátnom archíve mesta Banská Bystrica, Archíve Krajského Pamiatkového úradu v Banskej Bystrici a Archíve Pamiatkového úradu SR v Bratislave. [5, 6, 7, 8]

Ako sme už uviedli, stavebno-historický výskum predmetného objektu realizoval v roku 1948 A. Píffl, ktorý však poznáme len fragmentárne z jeho publikovaného textu v roku 1955 [1] a z odkazov Dr. Ing.

K. Chudomelku. [2] Absentujú však viaceré poznatky, najmä k interiéru Thurzovho domu. Doposiaľ realizované reštaurátorské výskumy sa sústreďovali najmä na fasádu objektu. V interiéri bola pozornosť venovaná takmer výlučne iba zelenej miestnosti na prízemí v zadnom trakte (v staršej literatúre a dobovej tlači evidovaná tiež ako kaplnka). Napriek doterajšiemu archívne bádaniu sa javí, že v ostatnom interiéri objektu reštaurátorské práce neboli realizované, resp. nebola sondáž v interiéri adekvátne vyhodnotená. V súčasnosti je realizovaný pamiatkový architektonicko-historický výskum, zameraný na diagnostikovanie suterénnych priestorov (realizuje Mgr. Michal Šimkovic, predpokladaný termín ukončenia prác: august – september 2019), ktorý môže priniesť nové poznatky o najstaršej histórii objektu.

2. Historické súvislosti a adaptácia objektu

Thurzov dom v Banskej Bystrici sa nachádza priamo na hlavnom námestí, tzn. je súčasťou historického jadra. Historické jadro mesta, spolu s architektonickými pamiatkami dodržiavajúcimi pôvodný urbanistický charakter a skladbu, bolo v roku 1955 vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Meštianske domy sú situované na dlhých, úzkych parcelách so stupňovitým radením, rešpektujúcim stredovekú skladbu mestského pôdorysu so šošovkovitým hlavným námestím. Traduje sa, že výstavba murovaných domov bola realizovaná najmä po veľkom požiari v roku 1500, ktorý zničil všetky stavby z dreva. Rozvoj výstavby mesta súvisel so stále vzrastajúcou banskou ťažbou. Od obdobia gotiky po koniec 18. storočia tu boli variovane tri základné typy objektov: sieňový, prejazdový a priechodný. Najmajetnejší obyvatelia (zväčša na hlavnom námestí) si mohli dovoliť aj tzv. „veľkopriestorové domy“. V gotike a renesancii boli domy ukončené vysokými atikami. V období baroka a klasicizmu sa výraznejšie menil ráz architektúry. Často boli dostavané ďalšie podlažia, čo súviselo s prefasádovaním budov.

Významné historické postavenie si Thurzov dom vyslúžil najmä v spojení s osobnosťou ťažiara **Jána Thurzu z Betlanoviec (*1437 – †1508)**. Ján Thurzo dom odkúpil za 1000 florénov od Jána Langa (banského podnikateľa pochádzajúceho z Rožňavy), ktorý bol jeho prvým známym majiteľom. Dom vlastnil pravdepodobne od roku **1481** [4, str. 34]. Podľa slov Jozefa Ďuriančika [9] Ján Thurzo kúpil dom „pre potreby spoločnosti a svojej rodiny“. Chudomelka [2] uvádza, že v rokoch **1495-1548** tu sídlila **thurzovsko-fuggerovská banská spoločnosť**. Modernizácia objektu sa jednoznačne vzťahovala k aktivite progresívneho krakovského podnikateľa, ktorého cesty viedli do Benátok, Krakova i Levoče (pričom v Krakove a Levoči mal svoje sídla). **Thurzov dom sa stal banskobystrickým sídlom Thurzovcov a zostal ním aj po kúpe ďalších domov (roku 1505)**, tzv. „Oberhausu“ na hornom konci námestia, na nároží Kapitulskej ulice (na mieste terajšej katedrály sv. Františka Xaverského), a „Unterhausu“ (neskorší Kammerhof) v dolnej časti námestia, na mieste dnešného domu č. 8. Keďže Thurzov dom stál medzi nimi, nazývali ho aj „Mitterhaus“. Baláž [4, str. 35] upozorňuje, že Thurzovci vlastnili najmä ako veritelia, v ktorých však nikdy nebývali.

Zo Súpisu pamiatok na Slovensku [3] sa dozvedáme, že Thurzo „*nechal objekt nákladne prebudovať v neskorogotickom slohu. Ďalšia zaznamenaná prestavba bola realizovaná v roku 1557 pod vedením majstra Oswalda, už v duchu renesancie. V prvej polovici 17. storočia bola zaznamenaná úprava niekoľkých klenieb, ktorú uskutočnil majster V. Mušľa*“. Oba uvedení majstri sú vnímaní ako renesanční a realizovali v Banskej Bystrici aj iné staviteľské práce. Napríklad majster Oswald je spomínaný aj ako staviteľ domu č. 2 na Bakošovej ulici, pri prestavbe domu č. 7 na hlavnom námestí a mestskej vážnice a majster V. Mušľa pri úpravách radnice (v rokoch 1613 – 1617) alebo domu č. 17 v Lazovnej ulici.

Predpokladá sa, že na mieste súčasnej stavby boli situované dva alebo až dokonca tri menšie objekty. Prvá veľká prestavba pravdepodobne všetky tieto objekty zjednotila do jedného architektonického celku. Do neskorogotickej stavebnej etapy sa radia fragmenty kamenných portálov jednoduchej profilácie (dnes výlučne bez polychrómie), klenba prejazdu, drevený trámový strop a zelená sieň s valenou klenbou (pokrytou nástennou výmalbou). Podľa informácií [3] je práca majstra Oswalda identifikovaná „*hrebienkovými klenbami v sieni a ďalších miestnostiach na prízemí a na prvom poschodí, zväčša bohato dekorované štukovou perlovcovou ornamentikou a geometrickými tvarmi. Ostatné klenby na prízemí a na poschodí, ktoré sú zdobené tenkými prebiehajúcimi pásikmi a obrazom sú dielom V. Mušľu*“. Renesančný výraz fasády sa vyznačuje najmä výraznou atikou a sgrafitovou výzdobou.

Traduje sa, že pôdorysná dispozícia suterénu a prízemia sa zachovala do súčasnosti, podobne ako aj výška podlaží. Pravdepodobne vo všetkých miestnostiach boli trámové stropy (podobné ako sa

zachovali v dvoch miestnostiach v dvornom trakte.) Pôvodný Thurzov dom bol jednoposchodový. Chudomelka [2, str. 86] uvádza, že „na prvom poschodí bola veľká trámovým stropom krytá sieň s troma oknami do ulice, takých istých rozmerov ako má sieň na prízemí. Obytná miestnosť napojená na túto sieň na poschodí smerom do dvora mala medzi oknami pod stropom kosoštvorcový dymový otvor. Po odstránení násypu nad valenou klenbou prízemnej miestnosti sa objavili dokonca zvyšky pôvodnej stavby z prvej polovice 15. storočia, ktoré ukázali že úroveň dlážky prvého poschodia bola nižšie o 150 cm od dnešnej úrovne podlahy a svetlá výška miestnosti bola 255 cm“. Na viacerých miestach sú zamurované malé okienka s kamenným, jednoducho okosením ostením (napr. do uličky smerom k domu č. 3, alebo na prízemí v priechode, či na obvodovom múre k domu č. 5), čo dokazuje, že kedysi stáli tieto domy izolovane. Oddelené boli od seba uličkami s priechodmi do dvorov a záhrad, tiahnucich sa od domov až po mestské opevnenie.

Po odchode thurzovskej spoločnosti z Banskej Bystrice (roku 1548) bol dom predaný obchodníkovi Jurajovi Ritscherovi. V roku 1564 ho kúpil banskobystričský a krakovský občan Ján Preuss (radný pán a správca špitála). Je možné, že noví majitelia si mohli objekty prispôbiť podľa svojho vkusu, avšak údaje o prípadných stavebných úpravách sa nám nezachovali. **V roku 1554 celé mesto zachvátil požiar,** ale ani v súvislosti s opravami po ňom sa nenachádza žiadna zmienka.

Všetky predchádzajúce stavebné úpravy boli zotreté veľkorysou adaptáciou, ktorú uskutočnil okolo roku 1580 nový majiteľ Samuel Schmeidel († 1585), obchodník, považovaný za najbohatšieho obyvateľa Banskej Bystrice [4, str. 37]. **Rozšíril dom zastavením uličky pri dome č. 5, zvýšil ho prístavbou druhého poschodia a dal mu aj bohatý vonkajší renesančný výzor** so sgrafitovou fasádou, profilovanými kamennými článkami a ozdobnou atikou. Predpokladá sa, že Schmeidel, ktorý pochádzal zo Steyeru, si priviedol staviteľa zo svojej krajiny (odborníci poukazujú na skutočnosť, že architektúra jeho domu úzko súvisí s renesanciou podunajskej oblasti). Ako vzor pre oblúčikový vlys atiky je uvádzaný vzor v rakúskom meste Stein (Wachau). Nový majiteľ dôkladne zasiahol aj do stvárnenia interiérov, kde vymenil väčšinu vyrezávaných drevených stropov za lunetové klenby so štukovým dekorom. Chudomelka [2, str. 86] identifikuje vznik sgrafita práve v súvislosti s touto obnovou objektu. Uličku, ktorá predtým slúžila ako príchod do záhrady aj pred dom č. 5, S. Schmeidel zastaval, čím sa v roku 1582 dostal do súdneho sporu s majiteľom susedného domu Jozefom Riedtmüllerom.

Z archívnych prameňov poznáme aj ďalších majiteľov domu. **V 17. storočí ho vlastnil komorný lekár Ján Reull a evanjelický kňaz Matej Porsch** s rodinou. Po nútenom odchode Mateja Porscha ostal dom neobývaný. **Mestská rada v tom čase rozhodla dom zrenovovať a následne ho predať** [4, str. 38]. **V rokoch 1705 - 6 tu sídlila Hospodárska rada** s pôsobnosťou pre celé územie vtedajšieho Uhorska. **V roku 1706 dom kúpil za 5000 zlatých Ján Sretter** (†1714), **generál Františka Rákocziho II.. V roku 1761 bol poškodený požiarom.** Jeho novým majiteľom sa stal poštmajster Ján Bitter (†1775). **V 18. storočí boli na fasádu aplikované nové omietky a bola vymenená strecha,** rovnobežná s fasádou (v minulosti bola strecha Thurzovho domu štítová, orientovaná kolmo na fasády).

2.1 Zásahy v 19. a 20. storočí

Adaptácie budovy odrážali nároky jej majiteľov a meniaci sa dobový vkus, ovplyvnený vtedajšími módnymi trendmi. Baláž [4, str.36 - 39] uvádza celý rad nájomníkov, ktorí sa v dome od 16. až po 20. storočie vystriedali (faktorov s rodinami, obchodníkov a iných podnájomníkov).

V 19. storočí vlastnila dom rodina Bartlovcov a Eisertovcov, neskôr rodina Kohnovcov.

V 20. storočí bola realizovaná prestavba prízemných miestností na obchodné prevádzky. Ten istý cieľ zmenil aj veľkosť a rytmus otvorov na prízemí. Podľa dobových fotografií je možné vydedukovať, že fasáda domu bola vizuálne riešená pomerne jednoducho, čo objektu pridávalo na monumentálnom výraze (tzn. bez aplikovania architektonických výzdobných prvkov historicky mladších slohov, ako tomu bolo na okolitých fasádach). Plocha fasády bola monochrómna (vzhľadom na dobovú čiernobielu fotografiu nie je možné presne identifikovať jej farebný odtieň). V svetlejšom farebnom odtieni bola riešená náročná bosáž, rámovanie okenných otvorov (špalety), klenba prejazdu a horizontálne línie (kordónové a korunné rímasy), oddeľujúce jednotlivé poschodia.

V r. 1938 od kúpil dom Tatrabanky Karol Beniač (posledný majiteľ objektu), ktorého potomkovia si v 90-tych rokoch 20. storočia uplatňovali nárok na dom (neúspešne).

Obr.1: Dobová fotografia spodného partera Thurzovho domu (začiatok 20. stor.) - archív Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici (SSM [5]). Na prízemí sa nachádzajú dve obchodné prevádzky (prevádzka Alojza Fischera – obchod so železom, zbraňami a športovými potrebami, Antónie Kohútovej – obchod s látkami a Jozefa Langa – obchod s remeňmi). Okenné a dverové otvory sú prispôsobené potrebám prevádzok. Na poschodí sa medzi okennými otvormi nachádzajú veľkoplošné výjavy. Niektorí autori (napr. [4 a 9]) ich považujú za figurálne výjavy z obdobia renesancie. Pri maximálnom priblížení je však jasné, že jednoznačne ide o vývesné reklamné štíty (v šikmom sklone vo vzťahu k ploche fasády). Na mladších fotografiách, kedy boli štíty už odstránené, sú identifikované trojice kovových skob, na ktoré boli štíty zavesené. V rámci obnovy boli skoby odstránené. V Archíve Pamiatkového úradu SR sa nachádzajú žiadosti vlastníkov zo začiatku 20. storočia, v ktorých žiadajú o povolenie umiestnenia reklamy na fasádu objektu. Obdobné dobové veľkoplošné reklamné štíty boli identifikované aj na dome č. 3 (v druhom nadzemnom parteri).

Obr.2: Vľavo: Detail fotografie Thurzovho domu v perspektíve hlavného námestia, okolo roku 1948 - archív SSM [5]. Prevádzky v parteri boli uzavreté. Omietkové vrstvy na fasáde sú poškodené - povrch je zvetralý s viditeľne poškodeným, znečisteným náterom. Časť profilácií okenných ostiení chýba a bola nahradená tehlovými výmurovkami. Vertikálne a horizontálne členenie je síce čitateľné, ale s viditeľnými poškodeniami (nárožné bosáže a kordónové rímasy).

Vpravo: fotografia z Archívu Pamiatkového úradu SR [8], evidovaná pod č. N 360-5, zachytáva pohľad na dvorovú fasádu Thurzovho domu po preborení druhého poschodia po páde leteckej bomby. Okenné a dverové otvory nie sú zabezpečené proti vniknutiu do objektu.

Výrazným, žiaľ negatívnym medzníkom vo vývoji a adaptácii objektu boli vojnové udalosti, keď bol Thurzov dom v roku 1944 zasiahnutý leteckou bombou. Aj keď bomba nevybuchla, došlo k rozsiahlemu poškodeniu strechy, preboreniu takmer všetkých klenieb druhého podlažia a čiastočnému poškodeniu aj prvého nadzemného podlažia. Poškodenia a dlhodobému zanedbanie akejkoľvek údržby spôsobilo zatekanie a premrzanie objektu. Preborením múrov boli porušené ich väzby a došlo k vzniku statických poškodení.

Dom 7 rokov chátral pod vplyvom poveternostných podmienok až bolo napokon 24. októbra 1948 vydané povolenie na jeho zbúranie. V tom čase sa Thurzov dom nachádzal v správe Bavlňárskych závodov V. I. Lenina v Ružomberku, ktoré sa viackrát pokúšali parcelu pod objektom predať, pričom nový vlastník mal riešiť asanáciu budovy. Podmienkou bolo, že ihneď po zbúraní sa začne s výstavbou nového veľkokapacitného objektu tak, aby nedochádzalo k narúšaniu stability ostatných okolitých budov. Dlho sa však žiadny záujemca o parcelu neprihlásil. **Dňa 06. augusta 1952 bolo zrušené rozhodnutie o asanácii objektu s ohľadom na jeho významné hodnoty. Podľa zachovaných zápisníc záchranu objektu riešili: Ing. arch. M. Kusý, Ing. J. Konečný, Dr. A. Güntherová, L. Cidlinská.**

3. Pamiatkové obnovy

Skôr než uvedieme zásadné pamiatkové obnovy, ktoré mali vplyv na súčasnú vizuálnu prezentáciu a celkovú adaptáciu Thurzovho domu pre potreby múzea je nutné upozorniť na snahy o ochranu objektu ešte zo začiatku 20. storočia, doložené v Štátnom archíve mesta Banskej Bystrice [6, f. MBB, č.1057, XIV. 1921, 2-262, kr. 553].

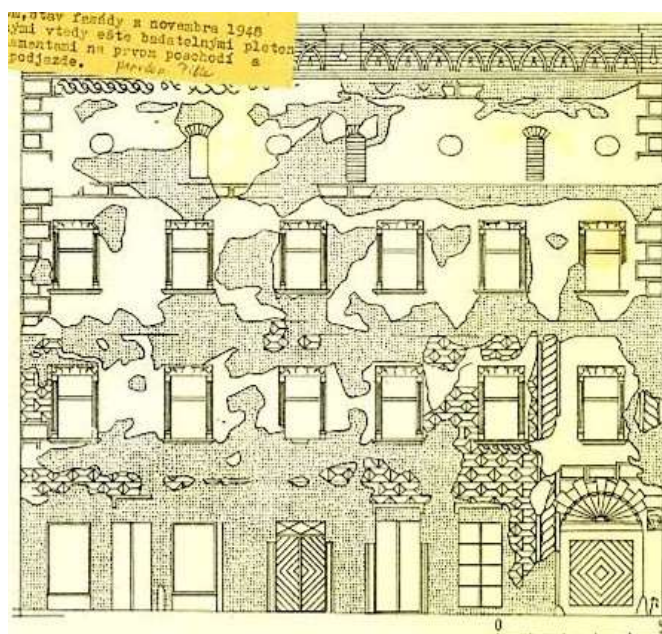
Vtedajší **Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku (ďalej len Komisariát) realizoval v 20-tych rokoch 20. storočia evidenciu sgrafitových fasád v Banskej Bystrici.** Zachovala sa séria listov, ktoré boli adresované jednotlivým vlastníkom vytypovaných objektov, ako aj ich odpovede a vyjadrenie mesta. Jeden list bol adresovaný aj Aloisovi Fischerovi (okrem Thurzovho domu č. 4 boli oslovení aj majitelia domov č. 16 a č. 17). Komisariát žiadal, aby v „*záujme umeleckého výhľadu mesta*“ boli sgrafity odkryté. Náklady na obnovu sgrafít na Thurzovom dome odhadoval na 18 500,- korún okrem lešenia, pričom ponúkal štátnu subvenciu cca 5 000,- korún. Alois Fischer súhlasil s odkrytím sgrafít a bol ochotný prispieť na ich obnovu rovnakou sumou 5 000,- korún. Vo vyjadrení mesta je však uvedené, že dofinancovanie obnovy sgrafít nie je možné z ich strany. Sgrafitová výzdoba tak nebola obnovená.

V Štátnom archíve mesta Banská Bystrica sa zachoval aj nákras portálu od tesárskeho a murárskeho majstra Mikuláša Wihla pre Thurzov dom, datovaný 26. januára 1936. K návrhu je priložené aj nesúhlasné vyjadrenie Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku ([6], evidované pod č. 26/36 z 31. 01. 1936), v ktorom sa odvoláva na „*hodnoty renesančnej pamiatky*“. Podľa neho by portál zakrýval podstatnú časť prízemnia domu a „*veľmi rušivo pôsobil vo vzťahu celej fasády*“.

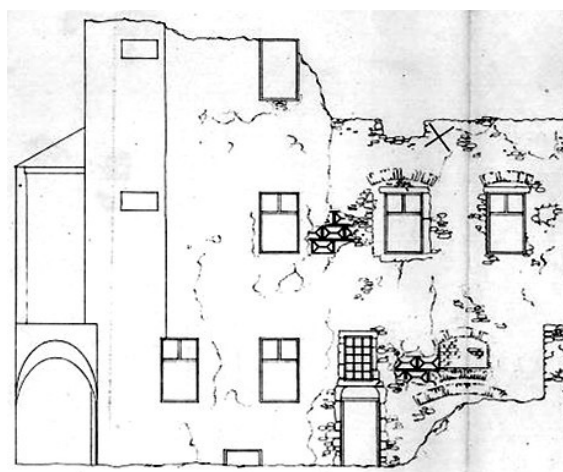
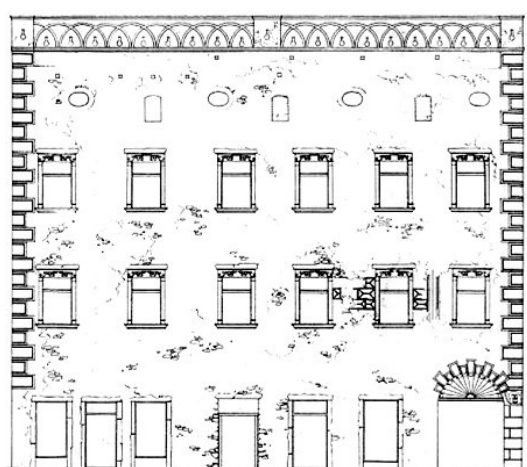
Od roku 1952, kedy bola asanácia objektu zastavená, boli v logickej nadväznosti postupne realizované kroky smerujúce ku komplexnej obnove objektu. Vedením prác bol poverený ateliér Dr. Ing. K. Chudomelku. Ako prvé boli riešené statický projekt a sanácia vlhkosti muriva. Po prvej etape boli realizované železobetónové stropy nad druhým poschodím, ktoré stabilizovali murivá objektu a následne bolo možné pristúpiť k zastrešeniu.

Nová strecha rešpektovala pôvodnú schému zastrešenia so systémom štítových a pultových striech kolmo k fasáde objektu, pričom spádovanie bolo smerované do dvora (na vnútornej strane atiky sa dodnes nachádzajú odtlačky pôvodnej strechy).

Následne boli odstránené zavlhnuté násypy nad klenbami. Pri vysychaní klenbových systémov však začalo dochádzať k deštrukciám, nakoľko bol pri klenbách použitý tufový kameň. Ako uvádza Chudomelka [2, str. 87] „*všetky klenby bolo potrebné zaistiť železobetónovými škrupinami*“. Klenba prízemnej siene musela byť podchytená železobetónovou oblúkovou rámovou konštrukciou. Až po stabilizácii objektu sa pristúpilo k vyprojektovaniu účelovej adaptácie s ohľadom na jeho pamiatkové hodnoty. V rámci výskumu Dr. Ing. K. Chudomelka identifikoval že „*sgrafitová výzdoba fasády bola síce urobená do nezafarbenej spodnej vrstvy malty, ale po vyškrábaní boli vyškrabané plochy pokryté hlinkovou farbou tmavého sivohnedého tónu*“ ([8], ev. pod č. A 729, nepag.).

Obr.3: Výkresová dokumentácia (v SSM) prezentuje nález A. Piffa v novembri 1948 [1]. Na uličnej fasáde boli ešte zachytené aj dva vertikálne plotencové ornamenty po stranách prejazdu do výšky prvého poschodia.

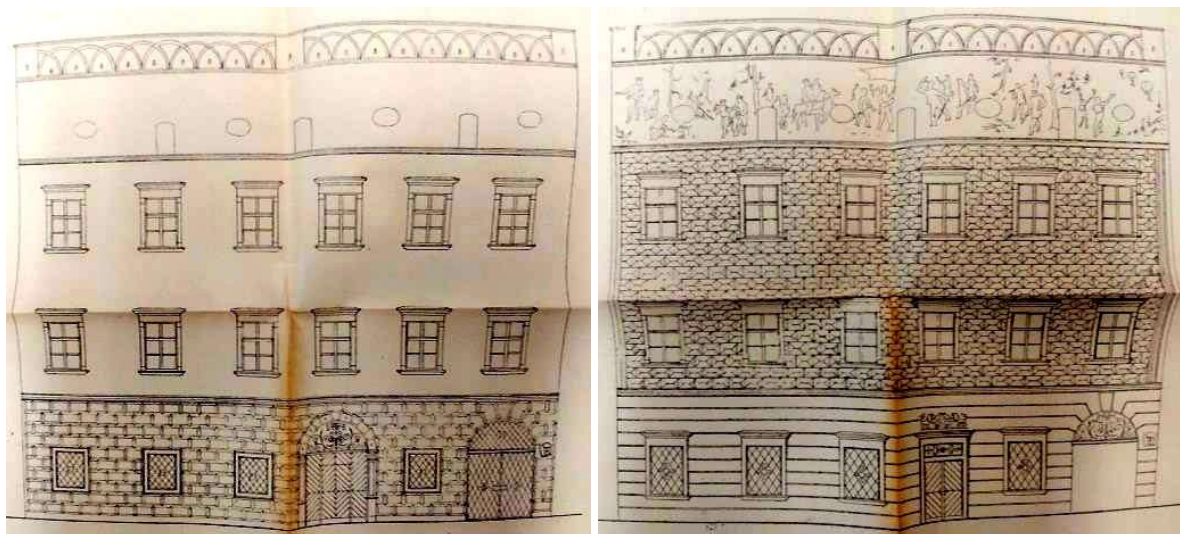

Obr.4: Výkresová dokumentácia ([8], pod ev. č. A 1154_7 a A 1154_8) prezentuje nález rozsahu sgrafitovej výzdoby v roku 1954. Pri porovnaní výkresov z hlavných fasád je zrejмый výrazný úbytok sgrafitovej výzdoby de facto v priebehu niekoľkých rokov. Nepodarilo sa už zachytiť zvislé vlnovkové pruhy na pravom okraji budovy, o ktorých K. Chudomelka [2, str. 88] predpokladal, že boli plošnou redukciou arkiera, typického pre renesančné staviteľstvo podunajskej oblasti.

Podľa zachovanej výkresovej dokumentácie ([8], ev. pod č. A 2959/1 - 16) **sa javí, že v interiéri neboli realizované výrazné stavebno-dispozičné zásahy.** Realizované boli nové podlahy, elektroinštalácia, vodovod, vykurovanie, osvetlenie. Dverné otvory viac-menej rešpektovali pôvodné osadenie (nanajvýš riešené drobnými domurovkami).

Najvýraznejším zásahom boli železobetónové stropy na druhom poschodí. Komplexne bola zreštaurovaná tzv. „zelená miestnosť“ na prízemí (reštaurátorské práce viedli akad. maliari E. Massányi a E. Petrikovič 5. 9. 1955 – 31. 5. 1958). Realizované boli všetky kováčske práce (mreže na

okná a na dvere, zábradlia, typy svietidiel a pod.) s ohľadom na „dobový štýl renesancie“ podľa návrhov Dr. Ing. K. Chudomelku.

Obr.5: Výkresová dokumentácia variantného riešenia hlavnej fasády Thurzovho domu, ktoré spracoval Dr. Ing. K. Chudomelka (1958), uložená v [8], pod ev. č. A 2959/5 (vľavo) a A 2959/6 (vpravo). Vľavo: návrh minimalizuje sgrafitovú výzdobu len na prízemí. Vpravo: ide o najhonosnejšiu prezentáciu hlavnej fasády, pričom na prízemí bola uplatnená pásová bosáž, prvé a druhé poschodie boli scelené sgrafitovou výzdobou s diamantovaním a atika mala byť dekorovaná figurálnym výjavom s tematikou oslobodenia. V prípade tohto riešenia bola vyhotovená výkresová dokumentácia aj pre interiéry, kde sa v rámci nových kovových prvkov (napr. na mrežiach, zábradliach či svietidlách) mal variovať figurálny motív baníkov alebo povstalcov.

Obr.6: Detail fotografie dokumentuje finálnu úpravu predmetného objektu, ukončenú v roku 1958 (realizoval Dr. Ing. Karol Chudomelka) – archív SSM [5]. Soklová časť je ponechaná bez sgrafitovej úpravy. Sgrafitová úprava je celoplošne aplikovaná v prízemí a na prvom poschodí. Jednotlivé poschodia sú od seba oddelené horizontálnym sgrafitovým pásom. Upravený je centrálny vstup do múzea. Nárožia a prejazd už nie sú lemované bosážou. Okenné a dverné otvory boli upravené podľa prevádzkových potrieb múzea. V podstreší boli prezentované zaslepené okenné otvory obdĺžnikového tvaru ukončené polkruhom, ktoré sa nachádzajú medzi oválnymi otvormi. Otvory boli dekoratívne riešené len farebnou líniou, lemujúcou obvod otvoru.

Z komplexnej stavebnej obnovy Thurzovho domu v 50-tych rokoch 20. storočia sa v archívoch zachovalo množstvo zápisníc z kontrolných dní, dištancov a dištriktov, záznamov z obhliadok jednotlivcov, výstrižkov z dobovej tlače, telegramov a iných dokumentov, ktoré odhaľujú neraz komplikovaný priebeh obnovy.

Od augusta 1958 po komplexnej stavebnej obnove má v Thurzovom dome sídlo Stredoslovenské múzeum. Onedlho po obnove bolo však opäť nutné pristúpiť k reštaurovaniu omietok. **Reštaurátorské práce viedol Ing. V. Úradníček v rokoch 1969 – 1970.** Z dôvodu nestability a sypania omietok ich **v roku 1974 prereštauroval** (dokumentácia uložená v Archíve Krajského pamiatkového úradu v Banskej Bystrici [7], pod č. R 43).

V dokumentácii SSM z roku 1979 sa nachádzajú **ďalšie záznamy o potrebe rekonštrukcie objektu** v rozsahu: oprava strechy, obnova fasád, riešenie podjazdu, reštaurovanie zelenej miestnosti, reštaurovanie drevených stropov. Pre výmalbu interiérov bola z Odboru metodiky pamiatkovej starostlivosti určená požiadavka realizovať obnovu vápenným náterom (v liste z 8. 3. 1979, uloženom v archíve SSM [5]), pričom sa „*nesmú používať žiadne moderné materiály*“. V rámci obnovy v 70-tych rokoch bola riešená aj požiadavka na úpravu nádvorja. Úprava okolia mala „*rešpektovať dominantnosť architektúry Thurzovho domu*“. Spracovaná bola kompletná projektová dokumentácia úpravy plochy zelene za Thurzovým domom, ktorá sa odvolávala na „*renesančný typ úpravy záhrad*“ s pravidelným riešením. „*Pre zvýšenie výtvornej a estetickéj hodnoty*“ sa mala zvážiť možnosť prezentovania komornej plastiky v tzv. lapidáriu (projekty na úpravu zelene a oddychového miesta neboli realizované, [6], MsNV, odbor výstavby, kr. 2/D).

4. Záver

Na základe komparácie dochovaných podkladov a konfrontácie so skutkovým stavom samotného objektu je možné vnímať vývoj požiadaviek na interpretáciu a prezentáciu pamiatkových hodnôt ako aj spoločenskej objednávky. Zároveň je možné dokladovať pozitívny vzťah k hodnotám objektu a zámer uchovať jeho hodnoty aj do budúcnosti.

Vzhľadom na periodicitu obnovy sgrafitovej fasády (1958, 1969 - 70 a následne 1974, 1979) a reálne zhodnotenie súčasného technického stavu omietkových vrstiev a náterov (dlhodobo evidovaných ako narušených už od konca 90-tych rokov) je možné identifikovať najkritickejšie miesto Thurzovho domu, ktorým je stabilita omietkových vrstiev a náterov na fasádach. Zhodnotenie kritických miest obnovy fasády, zadefinovanie technických príčin, ich systematické a účinné riešenie a presné identifikovanie údržby by mohli napomôcť pri súčasnej obnove sgrafitovej výzdoby objektu.

Bibliografia

- [1] PIFFL, Alfred. 1955. Dve kapitoly z banskobystrickej renesancie. In: *Banská Bystrica, Sborník prác k 700. výročiu založenia mesta*, Martin : Osveta, 1955.
- [2] CHUDOMELKA, Karol. 1959. Pamiatková oprava Thurzovho domu v Banskej Bystrici. In: *Pamiatky a múzeá*. Roč. 8, č. 2, 1959.
- [3] KOLEKTÍV AUTOROV. 1967. *Súpis pamiatok na Slovensku*. zv. I. Bratislava : Obzor, 1967.
- [4] BALÁŽ, Ján. 2008. *Domy starej Banskej Bystrice*. 2008, ISBN 978-80-970012-8-5.
- [5] Archív Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici.
- [6] Štátny Archív Mesta Banská Bystrica.
- [7] Archív Krajského pamiatkového úradu v Banskej Bystrici.
- [8] Archív Pamiatkového úradu SR v Bratislave.
- [9] ĎURIANČIK, Jozef. 2008. Thurzov dom – Námestie SNP 4. In: *Bystrický permon*. 2008, Roč. VI, číslo 2, s. 4.

The adaptation of the Thurzo House in Banská Bystrica in the past and the renovations during the 20th century.

Mgr. Miloslava Borošová Michalcová, PhD.

Central Slovak Museum, SNP Square 4, Banská Bystrica, michalcova@ssmuzeum.sk

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

University of Žilina, Dept. of Building Engineering and Urban Planning, Univerzitná 8215/1, 010 26

Žilina, grunova@fstav.uniza.sk

PhDr. Filip Glocko

Central Slovak Museum, SNP Square 4, Banská Bystrica, glocko@ssmuzeum.sk

Mgr. Peter Račko, PhD.

Central Slovak Museum, SNP Square 4, Banská Bystrica, racko@ssmuzeum.sk

Abstract

The paper is based on the analysis and comparison of available historical and archival documents related to the history of the Thurzo House in Banská Bystrica. The adaptation of the building reflected the demands of its owners and the changing tastes of the day, influenced by the fashion trends of the time. From the end of the 16th century the building maintained its monumental expression and character until the 20th century, when it was significantly damaged during World War II. Radical monument restoration helped to save the building from demolition. The construction and restoration work in the 20th century was carried out with regard to the valid restoration methodologies. The article attempts to provide a comprehensive critical assessment of the interventions and procedures carried out so far, which have resulted in the current state of preservation and presentation of the facade. This assessment is all the more topical since the technical condition of the façade again requires renewal.

Keywords: Thurzo House, Banská Bystrica, sgraffito, restoration, renaissance

BARDKONTAKT 2019

Návrh obnovy fasád meštianskych domov č. 50 a 51 Námestie Majstra Pavla, Levoča

Ing. arch. Lukáš Sečka, PhD.

Technická univerzita v Košiciach, Fakulta umení, Katedra architektúry, Watsonova 4, Košice,
lukas.secka@gmail.com

Návrh obnovy fasád meštianskych domov č. 50 a 51 Námestie Majstra Pavla, Levoča

Ing. arch. Lukáš Sečka, PhD.

Technická univerzita v Košiciach, Fakulta umení, Katedra architektúry, Watsonova 4, Košice,
lukas.secka@gmail.com

Abstrakt

V našom príspevku sa zaoberáme analýzou zavlhnutia a defektov fasád a návrhom obnovy fasád dvoch meštianskych domov na Námestí Majstra Pavla v Levoči, ktoré by mala v blízkej budúcnosti čakať rekonštrukcia. Podľa stanovísk pamiatkového úradu k obnove a rekonštrukcii oboch fasád domov č. 50 a č. 51 na Námestí Majstra Pavla v Levoči bol definovaný rozsah a podmienky pre vypracovanie projektovej dokumentácie. Samotná dokumentácia pozostáva z dvoch nosných častí – posudok a projekt sanácie vlhkosti (zistenie príčin, rozsah zavlhnutia, odstránenie príčin) ako aj projekt na realizáciu stavby v podrobnosti dostatočne prezentujúcej a špecifikujúcej všetky navrhované zásahy, úpravy a práce vrátane riešenia prvkov, dielenskej dokumentácie nových stolárskych výrobkov, detailov a umelecko-remeselných prác. Záverom príspevku je poukázať na dôležitosť a jasnú opodstatnenosť pravidelnej údržby a starostlivosti o pamiatkovo chránené objekty.

Kľúčové slová: zavlhnutie, historická fasáda, Námestie Majstra Pavla v Levoči

1. Úvod

Problematika údržby a sanácie historických fasád na Slovensku ani vo svete nie je ničím výnimočná ani neobvyklá. Problematickým sa skôr stáva spôsob a hlavne efektivita bežnej údržby, ktorá by mala akýkoľvek dom, stavbu, historickú budovu udržať v dobrej „kondícii“ v dobrom a stavebno-technickom stave umožňujúcom jej bezproblémové užívanie. Meštianske domy, o ktorých bude v nasledujúcich riadkoch reč sa nachádzajú na Námestí Majstra Pavla v Levoči, stoja vedľa seba a obe hlavné fasády sa „pozerajú“ na Kostol sv. Jakuba a historickú radnicu. Meštiansky dom č. 50 sa nachádza na par. č. KN-C 35, a meštiansky dom č. 51 sa nachádza na par. č. KN-C 36 a 37, katastrálne územie Levoča v centrálnom pamiatkovom území mesta na severozápadnej strane námestia v Pamiatkovej rezervácii Levoča.

Obr.1: Fotografie hlavných fasád objektov č. 50 (vľavo) a č. 51 (vpravo)

Foto: archív Ing. arch. Marián Čutka

2. Zámer obnovy fasád

Zámer obnovy oboch fasád meštianskych domov bol definovaný v nasledovnom rozsahu:

- Obnova hlavnej, uličnej a dvorových fasád
- Obnova plastickej výzdoby fasád
- Odvlhčenie fasád
- Obnova zábradlia pavlače
- Obnova balkóna
- Oprava, resp. výmena stolárskych výrobkov fasád
- Obnova strechy – výmena strešnej krytiny v časti strechy do Námestia Majstra Pavla, doplnenie a oprava, resp. výmena klampiarskych výrobkov, dažďových systémov, doplnenie zachytávačov snehu na streche

Krajský pamiatkový úrad Prešov – pracovisko Levoča tento rozsah zámeru obnovy akceptoval a o jeho podmienkach sa dočítate v príslušných rozhodnutiach z októbra roku 2016.

Hlavnou podmienkou definovanou pamiatkovým úradom je zachovanie, konsolidácia, oprava, rekonštrukcia a prezentácia exteriéru, hodnotných historických stavebných, konštrukčných, technických a remeselných prvkov, detailov, povrchových úprav, architektonického členenia, umeleckej výzdoby a iných hodnotných detailov oboch meštianskych domov v čo najpôvodnejšej podobe z obdobia vzniku s rešpektovaním pozostatkov starších etáp i mladších stavebných úprav objektov.[1]

Zároveň na základe požiadaviek pamiatkového úradu a požiadaviek mesta Levoča bol definovaný rozsah prípravnej dokumentácie a projektovej dokumentácie na obnovu fasád obidvoch meštianskych domov. Na základe dostupných faktov bolo teda nutné vypracovať **posudok a projekt sanácie vlhkosti**, aby sa zistili príčiny a hlavne rozsah defektov o zavlhnutia a následne sa mohol dobre definovať postup a technológia ich odstránenia. Druhým zásadným momentom bolo definovanie potreby vypracovania **projektu pre realizáciu stavby** a to v takej podrobnosti, aby bolo dostatočne možné odprezentovať a vyšpecifikovať všetky navrhované zásahy, úpravy a práce vrátane vyriešenia jednotlivých prvkov, parciálnych častí dielenskej dokumentácie stolárskych výrobkov, ostatných detailov a umelecko-remeselných prác.

2.1 Ciele spracovateľov projektovej dokumentácie

Spracovateľmi projektovej dokumentácie na obnovu fasád spomínaných dvoch meštianskych domov boli kolegovia architekti Ing. arch. Mária Čutková, Ing. arch. Marián Čutka a Ing. arch. Anna Šmeringaiová s podporou odborníka na vlhkosti murív a zavíhanie budov zo Stavebnej fakulty Technickej univerzity v Košiciach, doc. Ing. Mariána Vertaľa, PhD., ktorí sa zaslúžili o zdokumentovanie stavu a hľadali príčiny vzniku defektov a zavlhnutia na obidvoch meštianskych domoch.

Stanovili si nasledovné ciele pre prípravu projektovej dokumentácie:

- komplexnosťou a celistvosťou návrhu zabezpečiť postupnú rekonštrukciu fasád objektu tak, aby sa zachovala a späťne prinavrátila pamiatková hodnota fasád objektu ako súčasť kultúrneho dedičstva v rámci lokality UNESCO.
- návrhom skvalitniť prostredie obyvateľov objektu
- zabrániť a spomaliť degradáciu objektu vyplývajúcu z jeho starnutia a z degradačných vplyvov na fasádu objektu
- využiť všetky dostupné technické prostriedky pre zabezpečenie maximálnej životnosti navrhovaných zmien, zvýšenie bezpečnosti a statickej stabilizácie
- v širšom ponímaní v rámci lokality UNESCO týmto riešením zatraktívniť mesto Levoča pre vstup investičného kapitálu s cieľom vybudovania komplexného strediska cestovného ruchu, zodpovedajúceho tiež potrebám obyvateľov mesta.

Konštatujú však tiež, že neprikročenie k rekonštrukcii fasád objektu by na priek snahe obnoviť objekty mohlo znamenať nasledujúce ohrozenia:

- pokračujúcu degradáciu objektov a umožnenie nerušeného vplyvu agresívnych prostredí na fasády a konštrukcie v objektoch.
- kolaps dažďových zvodov a zrýchlenie a zhoršovanie sa stavu zavlhnutia fasád objektov.
- postupujúca deštrukcia stredovekých suterénnych priestorov.

Počas projektovej prípravy boli definované časové horizonty obnovy fasád. Projektové práce prebehli v druhej polovici roku 2018 a predpokladajú začiatok sanačných prác na druhú polovicu roku 2019 (ktorá už beží). Práce by mali prebiehať per partes v nasledujúcich troch rokoch.

3. Projektová príprava a projektová dokumentácia

3.1 Súčasný stav objektov

Počas obhliadania objektu počas mesiacov september a november 2018 boli pozorované viditeľné poškodenia fasád objektu približne v rozsahu 25 percent celkovej plochy. Viditeľné sú taktiež poškodenia plastických prvkov fasád a balkóna v centrálnej časti uličnej fasády hlavného objektu. Suterénne priestory sú nevetrané. Aj v miestnostiach s oknami alebo vetrákmi sú tieto zamurované alebo uzavreté. Vetranie suterénnych priestorov nie je realizované ani dverami alebo núteným systémom. Jediná výmena vzduchu v priestoroch je len pri občasných návštevách suterénov. Toto vetranie je vzhľadom na rozsah priestorov neadekvátne. Na stavebných konštrukciách steny a klenby sú aplikované hrubé vrstvy omietok, ktoré konzervujú vlhkosť a zvyšujú akumulované množstvá vodorozpustných solí. Podlahy suterénnych priestorov sú pokryté vrstvou betónu a železobetónových dosák. Toto opatrenie neumožňuje vyparovanie sa vody do priestoru suterénu. Pri vizuálnej prehliadke bolo pozorované trvalé poškodenie vplyvom vody, ktorou bol suterén vyplavený. Tieto príznaky je vidieť na dverách miestnosti trvalou líniou hniloby v mieste poškodenia. Aj v čase obhliadky, realizovanej počas mimoriadne suchého obdobia je hladina spodnej vody vysoko a atakuje úroveň základovej škáry. Túto úroveň je možné pozorovať v šachte v suteréne ukončovacieho objektu z ktorej je voda odčerpávaná pomocou ponorného čerpadla. Voda sa prirodzeným vplyvom kapilarity stavebných materiálov dostáva z vrstiev pod základovou škárou do stien budov kde nedochádza k jej odvetraniu. Vzlína do vyšších úrovní budovy a so sebou zanáša značný podiel vodorozpustných solí, čo zvyšuje jej degradačné účinky. Tento fenomén je pozorovaný aj na susediacich budovách. Je nevyhnutné venovať pozornosť pomenovaným problémom v suterénnych častiach budovy. Problémovým faktorom je aj odvod zrážkovej vody zo striech a vnútorného átria. Budova nemá zo severnej strany žiaden systém odvodnenia strechy. Horizontálne žľaby majú zanedbanú údržbu (čistenie). Na vertikálnych zvodoch je viditeľné fyzické poškodenie čo má za následok vylievanie dažďových vôd na fasádu objektu. Taktiež v nádvorí je viditeľná nepriechodnosť dažďovej kanalizácie, kde počas obhliadky budovy voda v kanáli v nádvorí dosahovala takmer úroveň terénu. bolo sem vyliate zamestnancami jedálne a domova dôchodcov značné množstvo čistiacich prostriedkov, čo pri neodtekaní vody z kanalizácie zvyšuje chemickú kontamináciu stavebných konštrukcií. Na klampiarskych prvkoch - parapetoch a dažďových zvodoch z medeného plechu je vzhľadom na ich citlivosť a mäkkosť viditeľná deformácia pričom si tieto prvky neplnia svoju funkciu odvodu dažďov. Oplechovanie atiky taktiež z medených profilov tiež má viditeľné poškodenie pričom tieto defekty spôsobujú ďalšie zavlhnutie fasádnych omietok. Balkón na hlavnej fasáde je viditeľne zavlhnutý a je na ňom pozorované poškodenie spôsobené prítomnou vlhkosťou. Kamenné články zábradlia sú zvetrané, oplechovanie je deformované a neplní svoju funkciu, dlažba balkóna nemá hydroizolačnú vrstvu čo má za následok presiakanie vôd do vnútorných konštrukcií balkóna. Pavlače v dvore objektu taktiež majú zdegradované odkvapové detaily. V rohoch - úžľabiach striech vzhľadom k prítomnosti plechovej krytiny zrýchľujúcej tok dažďových vôd zo striech je riešenie rohov žľabov s plytkým profilom nepostačujúce a tak preteká voda za žľab a na pavlače vo dvore.

3.2 Projektové podklady

Pre spracovanie realizačného projektu boli realizované nasledovné prípravné práce:

- vlastné zameranie fasád v digitálnej forme – spracované projektantom v 9/2018.
- zisťovací prieskum objektu priestorov a fasád meštianskeho domu realizovaný v mesiacoch 10, 11 / 2018
- spracovaná bola už spomínaná dokumentácia príčin zavlňania vypracovaná 12/2018 doc. Ing. Mariánom Vertaľom, PhD.

3.3 Projektová dokumentácia – návrh obnovy

Návrhová projektová dokumentácia popisuje u oboch objektov podobný postup prác na odstraňovaní následkov zavlhnutia uličných aj dvorových fasád.

Navrhujeme odstrániť všetky viditeľne poškodené časti fasády, nesúrodé omietky a viditeľne poškodené plastické prvky. Pri plastických reliéfoch, rímsach okenných šambránach a kvádrovaní to vykoná osoba spôsobilá a znála procesov obnovy historických fasád tak, aby boli činnosti spojené s búraním omietok vykonávané čo najšetrnejšie k nepoškodeným častiam fasád tak, aby nedošlo k ich poškodeniu. Odstránia sa klampiarske prvky na fasáde - horizontálne rímsy, nadokenné rímsy, vertikálne žľaby, oplechovanie atiky. Vybúrajú sa podlahy pavlače vo dvore objektu a podlaha balkóna na hlavnej fasáde. Madlá zábradlí na pavlačiach sa taktiež zdemontujú. Drevené brány a dvere z pavlače na poschodí tak aj tie sa demontujú, pričom vonkajšie okná a drevené dvere sa ponechajú na obnovu. Taktiež sa odstránia existujúce lavičky na dvorových fasádach v prízemí objektu. Okrem odstránenia omietok je potrebné taktiež spriechodniť všetky vetracie otvory v suterénoch pre dosiahnutie ventilácie vodných pár preč zo suterénnych priestorov.

Kamenné soklové obklady uličných fasád sa odoberú a spätne použijú pri osadení prevetrávaných soklov. Omietky v dufartoch sa vybúrajú po úroveň päty ich klenieb.

3.3.1 Uličné fasády

Pri návrhu projekt vychádzame z analýzy zavlhnutia murív vypracovanej doc. Ing. Mariánom Vertaľom, PhD. z 12/2018. Z nej vyplýva zvýšený výskyt solí pri úrovni terénov - ako príčina je uvádzaná prítomnosť spodných vôd v blízkosti základovej škáry a jej následné vzlianie po konštrukciách. Objem nasýtenia solí je najvyšší v omietkach vzhľadom k procesom kapilarity a odvetrávania fasád smerom k exteriérom. Preto projekt navrhuje plošne vytvoriť prevetrávané soklové konštrukcie v kontakte s terénom, aby sa umožnilo odvetrávanie vodných pár z vnútra konštrukcií. Omietky nad soklami sa vytvoria z nových sanačných omietok, ktoré sú vhodné do prostredia s vyšším objemom solí, čím sa aspoň zabráni šíreniu vlhkosti a skvalitní výzor fasády.

Plastické prvky uličných fasád - bosáž, rímsy, korunná rímsa a reliéfy musia byť opracované umelecko-remeselným spôsobom. Narušené a nesúdržné časti omietky sa odstránia, poprípade spevnia a do pôvodného tvaru sa vyformuje nová profilácia v pôvodnom tvare - voľbu omietok pri realizácii je potrebné schváliť miestnym Krajským pamiatkovým úradom. V hornej časti fasády, nad oknami 2.NP sa historicky nachádzala rímsa, ktorá bola v 80. rokoch odstránená. Návrh ráta s jej opätovným vytvorením na základe historických zdrojov a výskumnej dokumentácie z konca 70. rokov 20. storočia. Materiál novej rímsy bude z rovnakých materiálov ako budú umelecko-remeselne obnovované prvky fasád. Klampiarske prvky - dažďové zvody, parapety, oplechovanie atiky sa nahradia novými trvácnejšími a pevnejšími prvkami z materiálu titanzinok, poprípade med'. Vetracie otvory zo suterénnych priestorov sa osadia nerezovými mriežkami z ťahokovu s pieskovcovým parapetom. Finálny povrch fasády sa v celej ploche opatrí novou štukovou povrchovou úpravou. Finálna farebnosť fasád sa pred realizáciou samozrejme ešte odsúhlasí s kompetentným pracovníkom KPÚ.

Obr.2: Fotografie detailov hlavnej fasády objektu č. 51
Foto: archív Ing. arch. Marián Čutka

3.3.2 Dvorové fasády

Nesúrodé omietky s viditeľným poškodením sa odstraňujú. Taktiež celá soklová časť sa odstráni po úroveň parapetu okien v prízemí. Soklová časť bude prevetrávaná medzerou s hrúbkou 30 mm. Omietka prevetrávaného sokla bude na omietanej doske a opatrí sa horizontálnymi prevetrávacími mriežkami. Spodná hrana omietky nad soklom bude zarezaná do spádu na vytvorenie odkvapového detailu. Výška prevetrávanej medzery sokla je po úroveň parapetu okien v prízemí. Hrúbka prevetrávanej medzery medzi nosnými stenami a konštrukciou je 30 mm. Farebnosť sokla a stien dvorovej fasády bude identická, schválená pred realizáciou s KPÚ. Omietky nad soklami sa vytvoria z nových sanačných omietok, ktoré sú vhodné do prostredia s vyšším objemom solí, čím sa zabráni šíreniu vlhkosti a skvalitní výzor fasády.

Dažďové žľaby sa v úžľabiach striech opatria vyvýšeným oplechovaním aby sa zabránilo pretekaniu vody z úžľabí striech na pavlače dvorov. Podlaha na pavlačiach sa odstráni, nová skladba dlažby sa opatrí hydroizolačnou vrstvou. Dlažba sa opatrí novým oplechovaným odkvapom. Kovové prvky zábradlia pavlače sa očistia, opatria novým ochranným protikoróznym náterom. Pôvodné madlo zábradlia sa odstráni a opatrí sa novým.

Kamenný parcelačný múr medzi objektmi 50 a 51 sa v kontakte s fasádou domov oddelí, čím sa zabráni vzliňaniu vlhkosti z parcelačného múru na fasády.

Okenné otvory sa podobne ako pri hlavnej fasáde riešia rovnako. Okno bude nahradené novým dreveným oknom s rovnakou hrúbkou rámov s izolačným dvojsklom. Pred realizáciou sa vypracuje dielenská dokumentácia týchto okien a schváli sa KPÚ.

Pre zabránenie ďalšiemu navlhaniu dvorových omietok je taktiež potrebné zrekonštruovať spevnené plochy dvorov a vyspádovať ich do existujúcich vpustí kanalizačného potrubia. Potrubie je potrebné prečistiť a spriechodniť.

Pôvodné dvere sa vymenia za nové - identické už s obnovenými dverami na poschodí. Veľké vstupné brány sa obnovia umelecko-remeselným spôsobom.

Usmernenie pre dlhodobé zabezpečenie objektu pred vzliňajúcou vlhkosťou:

Vzhľadom na prítomnosť spodných vôd v blízkosti základových škár objektov na celom námestí Majstra Pavla v Levoči pre zabezpečenie dlhodobej ochrany konštrukcií pred vzliňajúcou vlhkosťou je potrebné systematicky injektovať konštrukcie proti vzliňaniu vlhkosti. Tento proces je potrebné zabezpečiť aj na susedných objektoch v kontakte s riešeným objektom č. 51 na Námestí Majstra Pavla.

Obr. 3: Vnútorné nádvorie objektov č. 50 a č. 51
Foto: archív Ing. arch. Marián Čutka

3.4 Projektovo navrhované skladby omietok

a. Sanácia soklovej časti: (sanačná omietka)

- Soklový sanačný omietkový systém do výšky 300 mm - S01
- Systém kapilárne aktívnej omietky od výšky 300 mm po úroveň pôvodných omietok – S02

SKLADBA S01:

- Kiesol standart zriedený v pomere 1:1 s vodou
- Adhézny mostík - WP Sulfatex v jednej vrstve
- Vyrovnanie podkladu - WP DS Levell
- Hydroizolačná stierka WP Sulfatex v dvoch vrstvách
- Celoplošne omietkový sanačný špric SP Prep
- Sanačná hydrofóbná omietka SP Top White
- Sanačný štuk SP Top Q2
- Penetrácia Primer H
- Fasádny náter farbou Color LA v dvoch vrstvách

SKLADBA S02:

- Sieťove sanačný špric (50% plochy) SP Prep
- Hydrofilná sanačná omietka SP Levell
- Sanačný štuk SP Top Q2
- Penetrácia Primer H
- Fasádny náter farbou Color LA v dvoch vrstvách

SP Top White - sanačná jednovrstvová omietka, hydrofóbná, odolná voči soliam a síram, pórovitá (>50%) , vystužená vláknami, plnivo pemza

SP Levell - hydrofilná jadrová omietka, s kapilárne aktívnymi pórmí (> 50%) , plnivo pemza, akumulujúca soli, nanáša sa v hrúbke 10-40 mm

b. Oprava plôch fasády:

- Podkladová omietka Reinkalkmörtel

- Štuková omietka Reinkalkstuck

Reinkalkmörtel H – vápenná omietka s prísadou prírodných pucolánov, zrnitosť 0-2 mm, trieda CS II – jadrová vrstva, vyrovnanie a zjednotenie povrchu,

Reinkalkstuck – štuková vápenná omietka s prísadou prírodných pucolánov, trieda CS I, W0, zrnitosť 0,5 mm

c. Sanácia nadstrešnej časti –zvislé plochy:

- Kiesol standart zriedený v pomere 1:1 s vodou
- Sieťové omietkový sanačný špric SP Prep
- Sanačná podkladová omietka SP Levell
- Sanačná hydrofóbná omietka SP Top White

Sanačný štuk SP Top Q2

- Penetrácia Primer H
- Fasádny náter farbou Color LA v dvoch vrstvách

Úprava proti odstrekujucej vode (nad rímsami, pavlač, vodorovné plochy):

2 x náter Hydroizolačnou stierkou WP Sulfatex pod omietku

d.Sanácia ozdobných prvkov fasády:

Sanácia korunnej rímsy:

- Odstránenie odpadávajúcej a poškodenej časti rímsy
- Štukové jadro profilácie vyhotoviť so štukatérskou maltou Grobzugmörtel
- Finálny povrch vyštukovať s Feinzugmörtel
- Chýbajúce ozdobné prvky odliať so štukovou maltou Stuckmörtel GF RZ a prilepiť s rýchlo tuhnúcou lepiacou maltou Verbundmörtel S

Sanácia kordónovej rímsy:

- Štukové jadro profilácie vyhotoviť so štukatérskou maltou Grobzugmörtel
- Finálny povrch vyštukovať s Feinzugmörtel

Sanácia trhlín:

- Trhliny vyškrať a vyplniť s Feinzugmörtel

Sanácia bosáže:

- Jadro vytvoriť s vápennou omietkou Reinkalkmörtel H
- Finálny povrch vyštukovať s Feinzugmörtel

Sanácia šambrán, pilastrov:

- Odliať zo štukovou maltou Stuckmörtel GF RZ a prilepiť s rýchlo tuhnúcou lepiacou maltou Verbundmörtel S

Feinzugmörtel – rýchle tuhnúca štukatárska malta na báze minerálneho pojiva na opravu povrchov profilácií, zrnitosť 0,5 mm

Grobzugmörtel – rýchle tuhnúca štukatárska malta na báze minerálneho pojiva na vytvorenie ťahaných štukových jadier, reprofilácia ríms, zrnitosť 1,3 mm

Feinspachtel – jemná štukatárska omietka, zrnitosť 0,3 mm

Stuckmörtel GF RZ – štuková malta na báze románskeho cementu, neobsahuje sadru, je odolná voči vode, mrazu a povetnostným vplyvom, na výrobu profilov, štukových jadier a ríms.

Verbundmörtel – univerzálna opravná a lepiaca malta, úprava hladkých plôch, sanácia trhlín.

4. Záver

Všeobecná skúsenosť, ktorú potvrdzuje aj tento príklad návrhu obnovy fasád dvoch meštianskych domov v Levoči hovorí, že veľkému množstvo problémov a vzniku stavebno-technických defektov sa dá predchádzať pravidelnou a systematickou údržbou budov. Pravidelnej kontrole a údržbe by ale mala predchádzať kvalitná remeselná práca a kvalitné prevedenie všetkých detailov na stavbe. Akékoľvek nedostatky by mali byť odstraňované v čo najkratšom čase od ich zistenia. Dôležité je tiež vždy sa snažiť

odstrániť príčiny kvôli ktorým vznikajú stavebné poruchy a neriešiť len dôsledky, ktoré sa potom na objektoch opakovane vyskytujú, lebo príčiny trvajú. Toto sú podľa nás hlavné príčiny prečo sa aj fasády meštianskych domov č. 50 a č. 51 na Námestí Majstra Pavla v Levoči dostali do súčasného stavu. Ostáva nám azda len veriť, že sa takéto stavy budú v budúcnosti objavovať čoraz menej vďaka svedomitej práci projektantov, pracovníkov mestských úradov, pracovníkov pamiatkových úradov a v neposlednom rade dôležitej práci a pozornosti prevádzkovateľov zariadení v historických budovách, či správcov historických budov na našich námestiach zaradených do svetového kultúrneho dedičstva UNESCO i mimo týchto námestí. Každá stavba a budova si zaslúži patričnú pozornosť a starostlivosť v duchu pokory a úcty k práci našich predkov, ale aj v duchu pokory a úcty každého jednotlivca samého k sebe.

Príspevok bude vypracovaný s podporou projektu KEGA 019TUK-4/2018 Bývanie v medzivojnových Košiciach – vily a rodinné domy.

Bibliografia

- [1] ČUTKA, Marián: *"Dom meštiansky, Námestie Majstra Pavla č. 50 v Levoči, ÚZPF č. 2939/1"* - Sprievodná a technická správa k projektu: Prešov, 2018 – projektová dokumentácia
- [2] ČUTKA, Marián: *"Dom meštiansky, Námestie Majstra Pavla č. 51 v Levoči, ÚZPF č. 2940/1"* - Sprievodná a technická správa k projektu: Prešov, 2018 – projektová dokumentácia
- [3] Rozhodnutie KPÚ Prešov č. KPUPO-2016/20313-2/73977/Ja
- [4] Rozhodnutie KPÚ Prešov č. KPUPO-2016/20315-2/73979/Ja
- [5] Zásady ochrany pamiatkového územia: PR Levoča - Zásady ochrany, obnovy a prezenácie hodnôt pamiatkového územia z rokov 2006/2007
- [6] ČUTKOVÁ, Mária; ČUTKA, Marián; ŠMERINGAIOVÁ, Anna: PROJEKTOVÁ DOKUMENTÁCIA: *"Dom meštiansky, Námestie Majstra Pavla č. 50 v Levoči, ÚZPF č. 2939/1"* a *"Dom meštiansky, Námestie Majstra Pavla č. 51 v Levoči, ÚZPF č. 2940/1"*, Prešov, 2018

Burghers' houses no. 50 and 51 - reconstruction of facades Master Paul Square, Levoča

Ing. arch. Lukáš Sečka, PhD.

Technická univerzita v Košiciach, Fakulta umení, Katedra architektúry, Watsonova 4, Košice,
lukas.secka@gmail.com

Abstract

In our paper we deal with the analysis of facade damping and defects and the project of the renovation of the facades of two burghers' houses on Master Paul Square in Levoča. Facades should be reconstructed in the future. According to opinions of the Monuments Board we have defined the scope of the renovation and reconstruction both facades of burghers' houses no. 50 and 51. Situated on The Master Paul Square. Documentation itself consists of two main parts - assessment and project of remediation of moisture (determination of causes, extent of wetting, removal of causes) as well as a project for the implementation of the construction in detail sufficiently presenting and specifying all proposed interventions, modifications and work products, details and handicrafts. The conclusion of the paper is to point out the importance and clear justification of regular maintenance and care of listed buildings.

Keywords: moisture of the wall, facade damping, historical facade, Master Paul Square in Levoča

BARDKONTAKT 2019

Pamiatková obnova fasády meštianskeho domu Podmanických vo Svätom Jure

Dr. Ing. arch. Martin Vaščák

MVA ace s.r.o., Ukrajinská 8, 831 02 Bratislava, archmva@gmail.com

Pamiatková obnova fasády meštianskeho domu Podmanických vo Svätom Jure

Dr. Ing. arch. Martin Vaščák

MVA ace s.r.o., Ukrajinská 8, 831 02 Bratislava, archmva@gmail.com

Abstrakt

Cieľom príspevku je prezentovať prístup pamiatkovej obnovy fasád meštianskeho domu Podmanických. Dom Podmanických je situovaný centrálnom priestore pamiatkovej rezervácie vo Svätom Jure. Ide o prvú komplexnú obnovu pamiatky na území pamiatkovej rezervácie Svätý Jur. Obnova uličnej a dvorovej fasády bola zrealizovaná v závere roku 2018 a je súčasťou komplexnej pamiatkovej obnovy, ktorá zahŕňa nové funkčno-prevádzkové využitie objektu pre účely kaviarne, reštaurácie, vinárne a penziónu. V rámci komplexnej obnovy boli navrhované aj úpravy dvora a prístavba nového objektu pre ubytovanie.

Kľúčové slová: pamiatková obnova fasády, dom Podmanických, rekonštrukčná kópia

1. Úvod

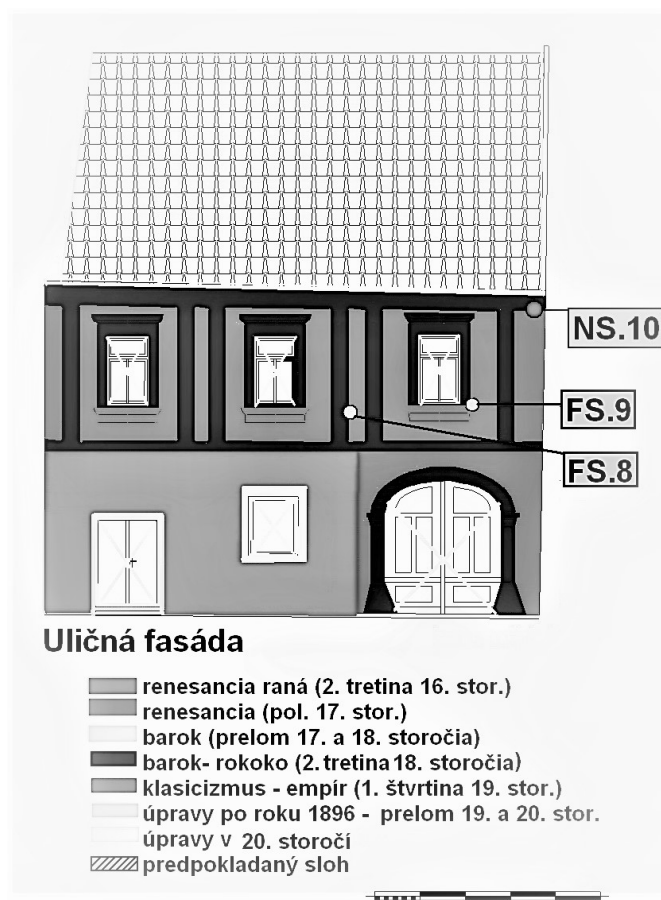
Meštiansky dom na Prostrednej ul. č. 160 tzv. "Podmanických dom" vo Svätom Jure môžeme považovať za príklad úspešnej pamiatkovej obnovy. V rámci mestskej pamiatkovej rezervácie Svätý Jur ide o prvú realizáciu komplexnej pamiatkovej obnovy. Predprojektová príprava a projektové práce na meštianskom dome boli začaté ešte v roku 2006 a to v čase, keď meštiansky dom nebol kultúrnou pamiatkou. V zmysle platných Zásad pamiatkovej starostlivosti z roku 1988 [1] bol objektom vytipovaný pre vyhlásenie za kultúrnu pamiatku ako nositeľ individuálnych pamiatkových hodnôt.

Obr. 1 Uličná fasáda domu Podmanických, stav pred obnovou v roku 2007. (foto: SABADOŠOVÁ, E.)

Postupne, počas procesu obnovy a to aj vďaka spracovanému architektonicko-historickému výskumu v roku 2007, ktorý jednoznačne dokumentuje jeho významné kultúrno-historické hodnoty, je dom Podmanických v roku 2009 zapísaný do ústredného fondu kultúrnych pamiatok. Neskôr boli spracované ďalšie stupne projektovej dokumentácie, ktoré sa týkali prestavby domu pre účely polyfunkčného objektu – penziónu. Neskôr bol realizovaný archeologický prieskum, reštaurátorský výskum, k vytipovaným prvkom bola spracovaná dielenská dokumentácia. Obnova fasády bola ukončená kolektívom reštaurátorov v novembri 2018. V súčasnosti, takmer po 13 rokoch, je proces komplexnej obnovy meštianskeho domu vo finálnej fáze, tesne pred dokončením a spustením do plnej prevádzky penziónu.

2. Stručný stavebno-historický vývoj a popis fasád domu

Obr. 2 Stavebno-historický vývoj fasády.

Zdroj: [3] str. 180, výkres č. 1

Dom Podmanických je datovaný do 2. polovice 16. stor. a je charakterizovaný ako patricijský dom prejazdového typu čiastočne podpivničený so zachovanou renesančnou dispozíciou a hmotou objektu. Má charakteristický pôdorysný tvar písmena L s kratším uličným dvojpodlažným a dlhším dvorovým dvojpodlažným krídlom. V 1. pol. 17. storočia bol rozšírený a upravený. V 18. storočí bol objekt výrazne prestavaný - zbarokizovaný vrátane úpravy dispozície poschodia a fasád. ([3], str. 6) Na uličnej fasáde bol prevládajúci neskorobarokový slohový výraz, kým v dvorovej pozdĺžnej fasáde bol kompaktné dochovaný klasicistický výraz. V 19. a 20. storočí boli uskutočnené len menšie stavebné úpravy.

Uličná fasáda je dvojpodlažná, trojosová. Na prízemí sa nachádzajú vstupné dvojkrídlové dvere, okno s vonkajšou roletou z vlnitého plechu a kamenný vstupný portál s barokovo-rokovovou ornamentikou. Na stojkách je zavesená drevená kazetová vstupná brána zo zač. 20. storočia. Fasáda prízemia bola slohovo indiferentná, jednoduchá, nečlenená, s prevažujúcou tvrdou cementovou omietkou z 20. stor. bez povrchového náteru.

Obr. 3 Uličná fasáda, zameranie existujúceho stavu z roku 2006 (zdroj: Ing. arch. P. Škombár)

Obr. 4 Návrh obnovy fasády, po zistení nových nálezov r enesančnej výzdoby podľa Vojtecha Mýtnika (zdroj: [2], grafický návrh, variant A)

Horné podlažie uličnej fasády malo dochované architektonické členenie. Bolo oddelené od spodného kordónovým pásom. Výrazným prvkom fasády horného podlažia boli zvislé barokové pilastre a ozdobná barokovo- rokoková ornamentika nadokenných ríms.

Okenné otvory mali aj kamenné podokenné rímsy. Boli orámované plastickými šambránami, vytvorenými v omietke. Fasáda bola završená plastickou korunnou rímsou nesenou na hladkých driekoch pilastrov. Fasáda horného podlažia bola nielen v členení, ale aj farebne odlíšená. Plastické prvky boli žltookrového odtieňa, ostatné plochy boli naopak svetložlté ([3], str. 8).

Dvorová fasáda uličného krídla bola v 19. storočí celoplošne omietnutá omietkou s vyhladeným povrchom s linkovaním okolo okien, podstrešným a kordónovým pásom linkovania. Fasádu na prízemí charakterizuje polkruhový prejazd. Nad ním bola betónová pavlač s tyčovým kovovým zábradlím. Pavlač slúžila pre prístup k dvojpodlažnej tehlovej prístavbe zo zač. 20. stor., v ktorej boli na každom podlaží umiestnené WC. Okrem jednokrídlových dverí zo zač. 20. storočia sa v tejto časti fasády zachovalo aj originálne barokové okno s kovaním. Fasáda bola hladká, nezdobená, upravená monochrónnym svetlookrovým náterom.

Pozdĺžna dvorová fasáda je dvojpodlažná s nepravidelným umiestnením okenných otvorov a dverných otvorov. V dolnej časti fasády sú zachované drevené dvere zo začiatku 20. stor. Okná sú šesť tabuľkové, dvojité – viedenského typu lícované v úrovni s fasádou. V pravej časti tejto fasády bola zachovaná pavlač s liatinovým zábradlím z 1. štvrtiny 19. stor.

Obr. 5 Stav podstrešnej rímasy
dvorovej fasády v r. 2007
(foto: VAŠČÁK, M.)

Obr. 6 Stav dvorovej fasády pred obnovou v r. 2007
(foto: SABADOŠOVÁ, E.)

Stavebno-technický stav objektu pred obnovou bol veľmi narušený, časť objektu bola v dezolátnom až havarijnom stave. Objekt bol dlhodobo nevyužívaný a chátral.

3. Stanovenie metodických princípov obnovy fasád

Východiskom pre návrh obnovy fasády meštianskeho domu boli metodické princípy, ktoré stanovili v roku 2007 autori architektonicko-historického výskumu Marián HAVLÍK a Elena SABADOŠOVÁ v časti: Návrh ochrany, obnovy a prezentácie objektu: „*S prihliadnutím ku stupňu zachovania hodnôt objektu a k prevažujúcemu renesančnému, barokovému a klasicistnému výrazu, navrhujeme metodiku obnovy, ktorej výsledkom bude prezentácia objektu upriamená na fasádach na **ujednotený výraz z obdobia klasicizmu**, v interiéroch na dominujúci výraz renesančný a barokový.*“ ([3], str. 173) Súčasťou stanovených metodických pokynov bolo aj odporúčanie pre odstránenie všetkých nevhodných zásahov na fasádach, predovšetkým odstránenie povrchových inštalácií, rozvodných skríň, novodobých okenných krídiel, odstránenie alebo úprava betónovej pavlače na dvorovej fasáde a iné. Cieľom stanovených princípov bolo **prezentovať fasádu ako kompaktný a výtvarne zjednotený prvok, ktorý rešpektuje klasicistickú úpravu**, ktorá integruje aj mladšie barokovo- rokokové a renesančné prvky. Návrh jednotlivých prvkov je odporúčaný podľa zachovanej historickej fotografie z rokov 1900 – 1910. Do okien na hornom podlaží, namiesto novodobých okien s členením „T“, aplikovať 6-tabuľové okenné výplne – dvojité s vonkajšími krídlami osadenými na líc fasády. Dvernú výplň portálu, odporúča zachovať v súčasne dochovanom členení, prípadne nahradiť novou v rokokovom štýle. Všetky drevené prvky na fasáde navrhujú upraviť v jednom farebnom odtieni.

Obr. 7 Historická fotografia domu Podmanických z rokov 1900 – 1910, na základe ktorej bola stanovená metodika v r. 2007 pre obnovu fasády vo výtvarne zjednocujúcom výraze, ktorý rešpektuje klasicistickú úpravu, vrátane absorbovaných rokokových a renesančných prvkov. (zdroj: [3] str. 176)

Pre dvorovú fasádu stanovujú obnoviť spôsobom revitalizácie jednoduchéj výzdoby – hladkou omietkou s náterom s prezentovaním linkovania. Do okenných otvorov navrhujú aplikovať 6-tabuľkové okná, rovnaké ako na uličnej fasáde.

V priebehu obnovy domu došlo na uličnej fasáde k objavu fragmentu výtvarnej výzdoby. Na základe tohto nálezu vlastníak zabezpečil na jeseň 2017 spracovanie reštaurátorského výskumu. Autor reštaurátorského výskumu akad. maliar Vojtech Mýtnik zistil veľký plošný rozsah tejto výtvarnej výzdoby na 2.NP a jej prestupu aj na 1.NP. Originálna výzdoba pozostávala z **maľovaného motívu čiernobielej obálky** usporiadaného v súvislých vodorovných líniiach pod korunnou rímsou a v úrovni kordónovej rímsy po celej dĺžke fasády, taktiež v dvoch súvislých zvislých líniiach na okrajoch fasády v priebehu od korunnej rímsy pod úroveň kordónovej rímsy a tento motív bol prítomný aj na torze šambrány okna na prízemí. Maľovaný dekor sa nachádzal v prostredí **režnej hladenej omietky**. Reštaurátor vyhodnotil celý nález ako renesančnú výzdobu zo 17. storočia, vykazujúcu vysokú mieru ucelenosti slohovej úpravy celku fasády a zároveň konštatoval aj jeho dobrú fyzickú kondíciu. Boli vyhodnotené a dokumentované aj mladšie omietkové výtvarné úpravy z obdobia barokového a rokokového vývoja fasády a úpravy z 19. stor, ktoré sa našli len na úrovni poschodia a z toho dve staršie len v torzálnom stupni zachovania a vo výrazne narušenom fyzickom stave. KPÚ vyhodnotil nález v jurskom kontexte ako veľmi významný, porovnateľný zatiaľ len s nálezom renesančnej výzdoby fasády dnešnej radnice mesta a kvalitne reprezentujúci podobu renesančného šľachtického domu v meste a uznal ho ako dôvod pre zmenu konceptu pamiatkovej obnovy a prezentácie uličnej fasády ako **slohovej (rekonštrukčnej) kópie**.

4. Návrh a realizácia pamiatkovej obnovy fasád

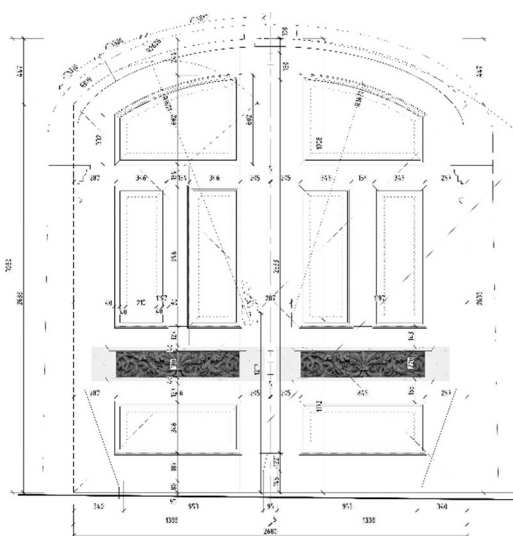
Na základe zistených nových nálezov renesančnej výzdoby v roku 2007 a po ich vyhodnotení významu, bola fasáda definitívne zrealizovaná s prezentovaním **renesančnej výzdoby** spôsobom **slohovej kópie**. *Vzhľadom na technický stav renesančnej vrstvy a na reálny predpoklad, že nebude možné zabezpečiť dlhodobu existenciu originálnych renesančných omietok v súčasnom exteriérovom prostredí.* ([2], str. 39). Originálna vrstva bola zakonzervovaná a prekrytá novou vrstvou tenkej vápennej omietky, na ktorej bola zrealizovaná kópia renesančného kvádrovania. Mladšie vrstvy, šambrány okolo okien, plocha okolo portálu sú priestorovo odstupňované rôznou hrúbkou omietky a boli obnovené v duchu 19. storočia hladkou vápennou omietkou s náterom, ktoré sú v kontraste s renesančnými plochami z režnej omietky.

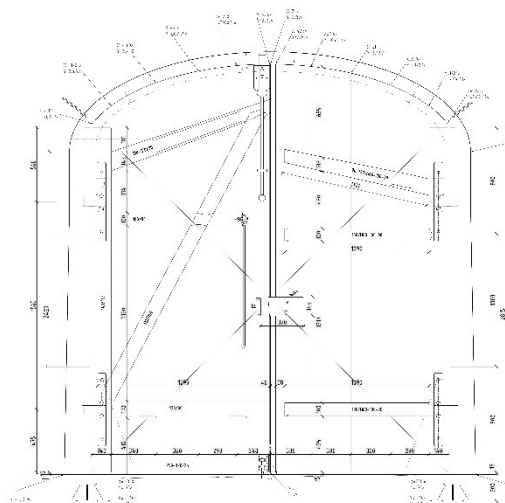
Obr. 8 Uličná fasáda po obnove v r. 2019. (foto: VAŠČÁK, M.)

Okenné výplne boli zjednotené, 6-tabuľové s vonkajšími krídlami s jednoduchým zasklením, ktoré boli zrealizované podľa zachovaného originálu ako slohové kópie. Vzhľadom na trend aplikovania energeticky úsporných riešení aj v rámci pamiatkovej obnovy, boli na strane vnútorných krídiel osadené izolačné dvojsklá.

Vstupná brána a dvernice sú nové. Ich profilácie boli realizované ako identické podľa dochovanej historickej drevenej kazetovej brány. Keďže obnovený kamenný portál nebolo možné použiť pre kotvenie vstupných dverí, nová vstupná brána je kotvená na nových kovových točniciach. Je zrealizovaná ako kópia z dochovanej brány, ktorá je obohatená o basreliéf s vinohradníckym motívom. S tým istým profilom boli zrealizované aj chýbajúce dvernice vstupných dverí čelnej fasády.

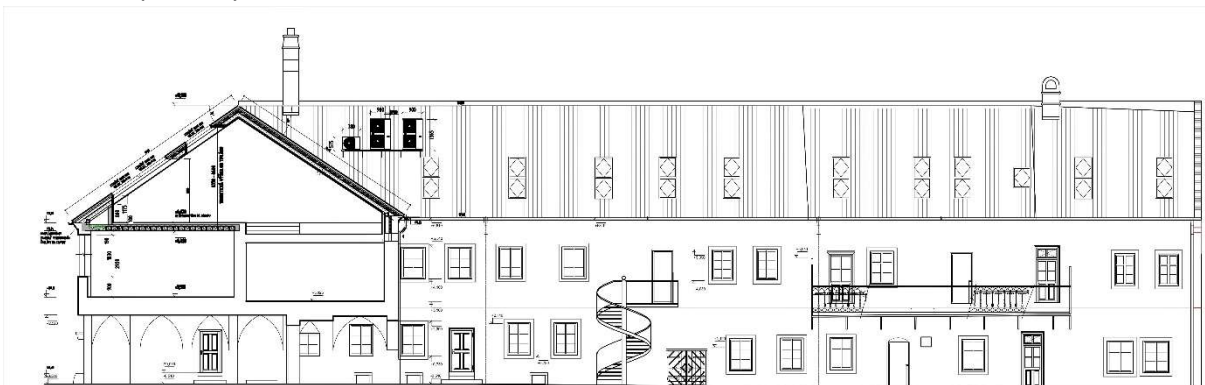

Obr. 9 Návrh averzu vstupnej brány
(autor: VAŠČÁK, M.)

Obr. 10 Návrh reverzu vstupnej brány
(autor: VAŠČÁK, M.)

Dvorová fasáda bola obnovená v zmysle stanovených metodických princípov z roku 2007, a to s aplikovaním hladkej vápennej celoplošnej omietky s náterom. Okolo okien, pod strešnou rímsou a v mieste kordónovej rímsy bolo obnovené linkovanie, ktoré bolo realizované do vlhkej omietky podľa zamerania pôvodných liniek.

Obr. 11 Návrh obnovy dvorovej fasády (autor: VAŠČÁK, M.)

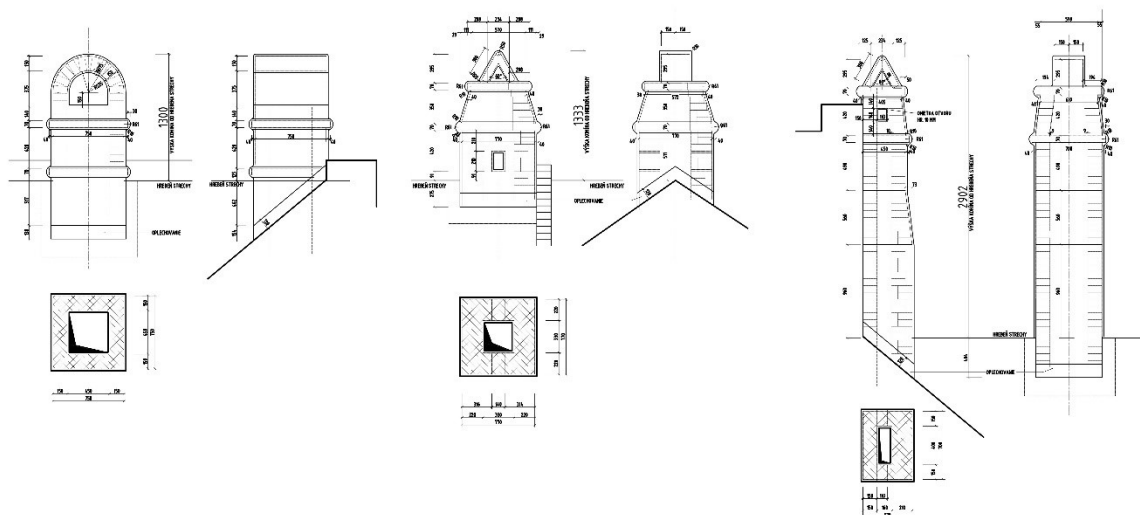

Obr. 12 Dvorová fasáda po obnove v r. 2019
(foto: VAŠČÁK, M.)

Obr. 13 Dvorová fasáda po obnove v r. 2019
(foto: VAŠČÁK, M.)

Súčasťou obnovy fasád bol aj návrh a realizácia chýbajúcich komínových hlavíc. Návrh komínových hlavíc bol vypracovaný podľa dochovanej historickej fotografie. Súčasťou obnovy strechy bolo aj realizovanie „pílkovitých“ štítov z plných pálených tehál, ktoré nahradili oplechované strešné štíty zo zač. 20. storočia.

Obr. 14 Návrh komínových hláv podľa historických zachovaných fotografií (autor: VAŠČÁK, M.)

V rámci komplexnej obnovy a teda aj nového funkčného využitia pre účely penziónu bolo nevyhnutné integrovať do fasád aj nové prvky. Ide prevažne o nové vstupy na fasádach a nové schodisko. Tieto prvky sú priznané ako novotvary, ktoré sú architektonicky odlišné. Nové dverné výplne sú osadené na vnútornú stranu ostenia, v kontraste s historickými lícovanými oknami a sú odlišné aj farebnosťou. Kým historické výplne sú v odtieni slonovo-bielej, všetky nové prvky fasád sú v kontrastnom, matnom čiernom prevedení. Táto farebnosť je aplikovaná aj pri prvkoch mobiliáru a pri doplnkoch fasády.

4. Záver

Pamiatková obnova domu Podmanických je príkladom pamiatkovej obnovy ako procesu. Počas realizácie boli zistené nové nálezy, na základe ktorých došlo aj k zmene názoru na prezentáciu. Zmeniť názor je prípustné, ale iba v odôvodnených prípadoch. V tomto prípade je to výnimočnosť nálezu renesančnej kultúrnej vrstvy v rámci riešeného územia. Na záver by som chcel podotknúť, že bez vzájomného rešpektu a ochoty všetkých zúčastnených strán konať v prospech veci, by nebolo možné dosiahnuť želaný výsledok. Preto by som sa rád poďakoval za ústretový prístup PhDr. Gabriele Habáňovej z KPU v Bratislave, tímu reštaurátorov pod vedením Akad. mal. Vojtecha Mýtnika a hlavne investorovi BOMADA s.r.o., ktorý strpel nielen finančne, ale aj časovo mimoriadne náročné požiadavky, ktoré si kvalitná obnova pamiatky nevyhnutne vyžaduje. Verím, že táto prvá komplexná obnova na území pamiatkovej rezervácie Svätý Jur bude inšpirovať aj ostatných vlastníkov pamiatok ku kvalitným pamiatkovým obnovám.

Bibliografia

- [1] TAKÁTSOVÁ, Júlia – PUŠKÁROVÁ, Blanka – KRIŽANOVÁ, Eva – PETRÁŠOVÁ, Eva: Zásady pamiatkovej starostlivosti mesto Jur pri Bratislave. Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti Bratislava: 11/1988. 72 s.
- [2] MÝTNIK, Vojtech: Správa z reštaurátorského výskumu a návrh na reštaurovanie. Bratislava: 2018, 44 s.
- [3] HAVLÍK, Marián – SABADOŠOVÁ, Elena: Architektonicko-historický výskum. Bratislava: 2007, 179s.
- [4] KPU, Bratislava: Záväzné stanovisko k architektonicko-historickému výskumu „Sv. Jur, Prostredná ul. 160“. č.j.: BA/07/1568-2/5908 Hab, Bratislava: 8.8.2007
- [5] KPU, Bratislava: Záväzné stanovisko k reštaurovaniu uličnej fasády uličného krídla nehnuteľnej národnej kultúrnej pamiatky: Dom meštiansky, Prostredná č. 160. č.j.: KPUBA-2018/10685-2/39219/HAB, Bratislava: 21. 5.2018
- [6] V AŠČÁK, Martin a kol: Projektová dokumentácia zmeny stavby „Prestavba a prístavba RD na polyfunkčný objekt – penzión“: Bratislava, 2015

Restoration of façade of the historic manor house Podmanicky in Svätý Jur

Dr. Ing. arch. Martin Vaščák

MVA ace s.r.o., Ukrajinská 8, 831 02 Bratislava, archmva@gmail.com

Abstract

The paper examines an approach of a restoration of the façade of manor house Podmanicky. This historic building is situated in the central area of the historic reserve in the town of Svätý Jur. It is an example of the first complex historic building restoration in the town. Restoration of these façade were finished at the end of the year 2018 and they were a part of a complex restoration of this historic building. The design of the complex restoration included a new function use for a purpose of café, restaurant and accommodation, new design of a yard and design of a new mix-used building, which was added to the manor house.

Keywords: restoration, manor house Podmanicky, complex approach

BARDKONTAKT 2019

Obnova fasád historických budov z hľadiska znižovania energetickej náročnosti

Doc. Ing. Agnes Iringová, PhD

University of Žilina, Faculty of Civil Engineering, Univerzitná 1, 010 26 Žilina, Slovakia,
agnes.iringova@fstav.uniza.sk

Obnova fasád historických budov z hľadiska znižovania energetickej náročnosti

Doc. Ing. Agnes Iringová, PhD

University of Žilina, Faculty of Civil Engineering, Univerzitná 1, 010 26 Žilina, Slovakia,
agnes.iringova@fstav.uniza.sk

Abstrakt

Legislatívne požiadavky na tepelnú ochranu v pamiatkovo chránených budovách z hľadiska: hygienických limitov ich mikroklimy, požiarnej bezpečnosti a znižovania ich energetickej náročnosti v kontexte s kritériami ich pamiatkovej ochrany. Zásady výberu tepelného izolantu a typu kontaktného zatepľovacieho systému v kontexte s požiadavkami požiarnej bezpečnosti. Systémové riešenie a princíp výberu tepelnej izolácie zatepľovacieho systému pri autentických fasádach bez možnosti zásahu zo strany exteriéru. Vplyv riešení variantnej tepelnej ochrany zo strany interiéru a exteriéru na hygienickú kvalitu mikroklimy v bytoch a na znižovanie energetickej náročnosti budovy v meštianskom dome. Príklad riešenia ETIC v pamiatkovo chránenom meštianskom dome z hľadiska tepelnej ochrany a znižovania energetickej náročnosti v kontexte s požiadavkami požiarnej ochrany.

Kľúčové slová: Legislatívne požiadavky, tepelná ochrana, energetická náročnosť, požiarne bezpečnosť, modelové riešenie v meštianskom dome.

1. Úvod

Pôvodná tepelná ochrana historických budov je pre súčasné podmienky užívania ako z hľadiska hygienického, nezriedka i statického a samozrejme energetického zásadne poddimenzovaná. Pri aktuálnej sanácii týchto budov je ich tepelná ochrana prioritne riešená z hľadiska eliminácie stavebných porúch a hygienického diskomfortu chránených priestorov. V počiatočných štádiách stavebných deštrukcií sú poruchy podmienené ignoranciou drobných porúch na odvodňovacom systéme zo strechy. Pri poruche žlabov dažďová voda atakuje murivo pri pomúrnicí. Pri poruchách zvodov voda zateká do obvodovej steny s následným zvlhnutím v úrovni jej porušenia. Atmosférická vlhkosť zásadným spôsobom zhoršuje tepelnoizolačné vlastnosti muriva, vyvoláva ideálne podmienky pre transfer vlhkosti na povrch muriva a následne odparovaním do vzduchu chráneného prostredia. V dôsledku kombinácie zvýšenej atmosférickej vlhkosti a nedostatočnej tepelnej izolácie pôvodných konštrukcií dochádza v stykoch vertikálnych a horizontálnych stavebných konštrukcií k povrchovej kondenzácii s podmienkami pre vegetáciu plesní. V dôsledku zvýšeného povrchového odparu kondenzátu sa výrazne zvyšuje interiérová relatívna vlhkosť. Takýto vzduch je spravidla nasýtený spórmi plesní a húb, ktoré parazitujú na vlhkých povrchoch muriva na kritických materiálových a geometrických tepelných mostoch. Dôsledkom takéhoto stavu je výrazný teplotný a hygienický diskomfort vo vnútornom prostredí budovy. Pre užívateľov takáto mikroklima predstavuje trvalé zdravotné riziká. Z hygienického hľadiska sú takéto priestory pre trvalý pobyt osôb a nezriedka i samotných exponátov nevhodné.

Pri sanácii historických objektov podobne ako i vývojovo novšej výstavby, ktorá je s podobnými tepelnoizolačnými nedostatkami, by bolo ideálnym riešením zvýšenie ich tepelnej ochrany na úroveň

optimálnej spotreby primárnej energie , ktorá je limitná pre nízkoenergetickú výstavbu. Výrazne by sa obmedzili prevádzkové náklady spojené s vykurovaním budovy a zlepšil hygienický a tepelný komfort užívateľov. [1] Daný rozsah tepelnej ochrany však pri rekonštrukcii väčšiny historických objektov nie je z dôvodov ich pamiatkovej ochrany možný.

2. Legislatívne požiadavky pri návrhu tepelnej ochrany v pamiatkovo chránených historických budovách v SR.

Pri historických budovách sa priority , ktoré ovplyvňujú návrh ich obnovy z hľadiska tepelnej ochrany odvíjajú predovšetkým od celospoločenskej požiadavky na ich, čo možno najautentickejšie zachovanie v pôvodnom dobovom výraze a materiálovom riešení .

Legislatíva, ktorá pre návrh pamiatkovej obnovy historických budov na Slovensku platí je

Zákon NRSR 49/2002 o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov, na ktorú nadväzujú vykonávacie vyhlášky. Podrobnosti o vykonávaní pamiatkových výskumov ustanovuje vykonávacia vyhláška MK SR č. Vyhláška 253/2010 Z.z. V jej intenciách sú na základe pamiatkového prieskumu uvedené podmienky pre spôsob a rozsah sanácie jestvujúcich stavebných konštrukcií. Závery prieskumu sú následne jedným z podkladov pre návrh a spôsob ich tepelnej ochrany. V historických budovách, ktoré sú chránené z dôvodu architektonickej alebo historickej hodnoty, alebo ako súčasť charakteristického prostredia, pri ktorých by dodržanie požiadaviek na energetickú hospodárnosť budov neprijateľne zmenilo ich charakter, alebo vzhľad, **nepodliehajú povinnej certifikácii** v zmysle zákona & 2 čl. 2a Zákona č. 555/2005 a nadväzne 300 / 2012, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 555/2005 Z. z. o energetickej hospodárnosti budov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov.

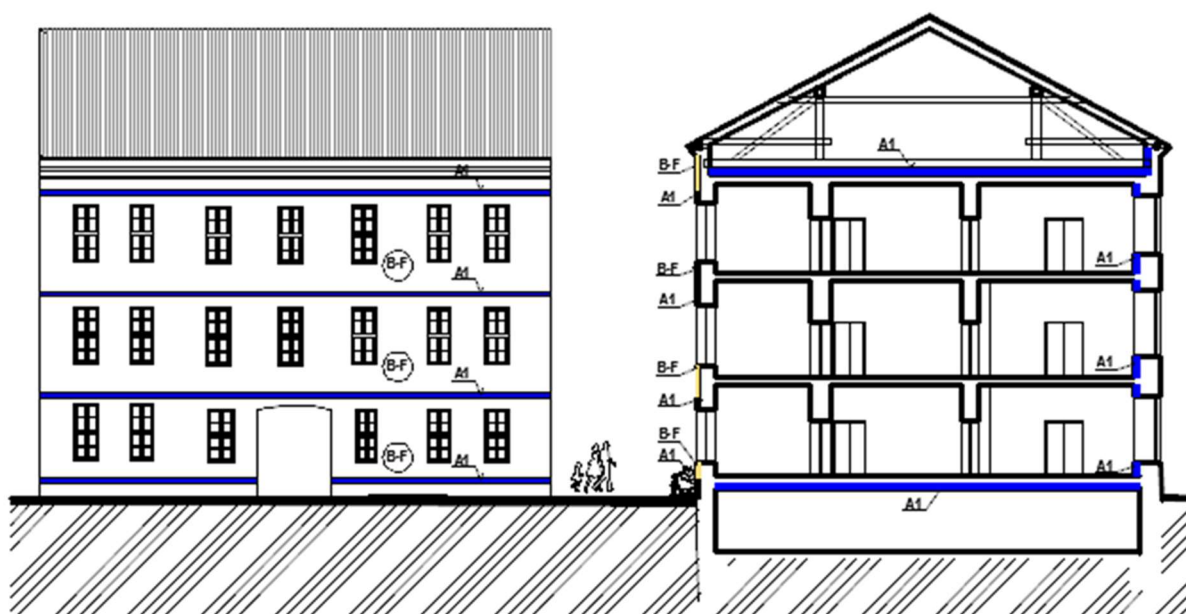
Nakoľko historické budovy v zmysle uvedeného paragrafu zákona 555/2005 vrátane jeho zmien nepodliehajú povinnej certifikácii , **rozsah ich tepelnej ochrany sa rieši v pamiatkovo dovolenom limite** primárne z hľadiska optimalizácie tepelnej a hygienickej stability chránených priestorov v kontexte s požiadavkami požiarnej bezpečnosti budov.

2.1 Princíp návrhu tepelnej ochrany z hygienického hľadiska obvodového plášťa v pamiatkovo chránených budovách

V závislosti od stupňa pamiatkovej ochrany pôvodnej fasády obnovovanej budovy sú závery pamiatkovej ochrany rozhodujúce pri výbere typu zateplovacieho systému a pozície jeho umiestnenia na obvodovej stene. Tam kde, nie je možný zásah do fasády zo strany exteriéru a je prípustný zásah zo strany interiéru sa navrhuje situovanie tepelnej izolácie z vnútornej strany obvodovej steny. V dôsledku jej prerušenia v mieste tepelných mostov v styku stien z horizontálnymi konštrukciami je účinnosť tepelnej ochrany v tomto systéme obmedzená. Primárne je navrhovaná z hľadiska optimalizácie hygienickej kvality vnútorného prostredia. [2] . Platia požiadavky Vyhlášky Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 259/2008 o podrobnostiach o požiadavkách na vnútorné prostredie budov a o minimálnych požiadavkách na byty nižšieho štandardu a na ubytovacie zariadenia v nadväznosti na kritéria STN 73 0540:2012 a zmeny 2016. Pri návrhu obnovy fasády z hľadiska tepelnej ochrany je podmienka splniť hygienické kritérium povrchovej teploty v mieste tepelných mostov. Teplota povrchu v kritických miestach konštrukcie obvodového plášťa musí byť nad úrovňou kritickej teploty pre vznik plesní pri 80% vlhkosti so zohľadnením prirážky spôsobu vykurovania.

2.2 Princíp návrhu tepelnej ochrany z hľadiska požiarnej bezpečnosti pamiatkovo chránenej budovy.

Kritéria návrhu tepelnej ochrany a nadväzne použiteľnosti tepelných izolantov z hľadiska požiarnej bezpečnosti stavieb sú pre rekonštruované budovy uvedené v STN 73 2901:2015. Tá určuje technické požiadavky na zhotovovanie vonkajších tepelnoizolačných kontaktných systémov (ETICS) s tepelnou izoláciou na báze penového polystyrénu s triedou horľavosti C, alebo na báze minerálnej vlny s triedou horľavosti A1,2 s konečnou povrchovou úpravou tenko vrstvou omietkou. Na túto normu nadväzuje STN 73 08034/Z2, ktorá platí pre navrhovanie požiarnej bezpečnosti zmien stavieb, v ktorých požiarne bezpečnosť nebola vôbec v čase ich realizácie riešená, čo je prevažná časť historických objektov, alebo bola riešená pred 31.12. 2001. Aktuálna zmena č. 2 rieši iba zmeny vyvolané sprísnenými tepelnoizolačnými požiadavkami v zmysle kritérií STN 73 0540 platnými od 1.1.2016. ETICS systémov sa navrhované zmeny zásadným spôsobom nedotkli. Požiadavky na zvýšenie tepelného odporu obvodových plášťov z hľadiska znižovania energetickej náročnosti budov platnej od 1.1. 2016 zásadným spôsobom ovplyvnili hrúbky tepelnoizolačných materiálov v ETICS systémoch. Oproti pôvodným predpisom sa pri zmenách stavieb pri návrhu ETICS do časti požiarnych pásov nad požiarne otvorenými plochami pri zatepľovaní horľavými tepelnými izoláciami musí vložiť požiarne zábrana v celkovej hr. cca 200 mm z nehorľavého tepelného izolantu – trieda horľavosti A1,2. Rovnako zateplenie visutých prvkov obvodových stien – konzoly balkónov, loggií, ríms ako i bočné steny loggií musia byť v celej zatepľovanej ploche s nehorľavej tepelnej izolácie triedy reakcie na oheň aspoň A2-s1, d0. Požiarne zábrany z nehorľavého tepelného izolantu – napr. minerálnej vlny, dosiek Multipor, Styrcon, alt. penové sklo môžu byť nad oknami priebežné v šírke 200 mm bez odstupe od nadpražia, alebo s min odstupom 150mm vid' obr. 1. Ďalšia z možností je situovanie požiarnej zábrany v zatepľovacom systéme iba nad oknom s presahom na obidve strany pri priamom situovaní 500mm, pri zapustenom k ostieniam 300 mm.

Obr.1 Modelové riešenie tepelnej ochrany meštianskeho domu s vyznačením horľavosti tepelnej izolácie v zmysle požiadaviek požiarnej bezpečnosti stavby [3]

V princípe, by mali byť pri tepelnej ochrane historických budov z hľadiska ich požiarnej bezpečnosti používané tepelné izolácie, ktoré požiarne riziko stavby zásadne nezvyšujú a v prípade ich horenia je vývin toxických plynov v bezpečnostnom limite. Dôležité je, aby lietajúca horiaca tepelná izolácia v prípade požiaru ako i toxicita vzniknutých plynov neohrozili bezpečnosť evakuovaných osôb a zasahujúcich požiarnikov.

3. Zásady výberu tepelného izolantu a typu kontaktného zateplňovacieho systému v historických budovách v kontexte s požiadavkami požiarnej bezpečnosti

Výber tepelnej izolácie pri návrhu tepelnej ochrany historických budov je podmienený jej

umiestnením vo vzťahu k chránenému priestoru. V prípade pamiatkovo chránených fasád bez možnosti stavebného zásahu zo strany exteriéru sa v pamiatkovo dovolenej miere pristupuje k situovaniu tepelnej izolácie zo strany interiéru, vid obr. 1. Pri tomto umiestnení je veľmi dôležitý výber tepelného izolantu. Kritéria jeho výberu sú podmienené viacerými hľadiskami.

Prvé je hľadisko požiarnej bezpečnosti zateplňovaného priestoru. S tým súvisí výber tepelného izolantu z hľadiska zvýšenia požiarneho zaťaženia budovy. Miera jeho zvýšenia je priamo závislá od triedy horľavosti tepelnej izolácie a jej povrchovej úpravy. V princípe, by použitá tepelná izolácia nemala zvyšovať jestvujúce požiarne riziko v tepelne izolovaných priestoroch. Rovnako by mal byť vývin toxických plynov pri jej horení čo najnižší, ideálne nulový. Z uvedeného vyplýva, že pri kontaktnom zateplení zo strany interiéru možno použiť iba tepelnoizolačné materiály, ktoré sú *nehorľavé*.

Druhý aspekt pri výbere tepelnej izolácie je jej tepelnoizolačná výkonnosť vo vzťahu k jej hrúbke a jej difúzny odpor. Z hľadiska tepelnej straty by mal byť jej súčiniteľ prechodu tepla, čo najnižší, tak aby hrúbka dodatočného zateplenia zásadne nezmenšovala úžitkovú plochu priestorov a neprimerane nepriťažovala jestvujúci obvodový plášť. Z hľadiska transferu vlhkosti v obvodovom plášti, by mala mať tepelná izolácia schopnosť vlhkosti kapilárne odvádzať. Tak aby bol umožnený bezbariérový odpar skondenzovanej vlhkosti v konštrukcii do okolitého vzduchu bez degradácie jej povrchu a bez narušenia jej tepelnej a statickej stability. Pri zmenách interiérovej teploty v čase, keď kapilárny transport vlhkosti začne prevažovať nad difúziou vodnej pary v konštrukcii je skondenzovaná voda transportovaná z miesta kondenzácie v konštrukcii do jej suchých častí smerom k teplejšiemu povrchu muriva a odtiaľ sa odparuje do okolitého vzduchu.

Tretí aspekt je jej environmentálna záťaž pre životné prostredie v čase jej výroby a v čase jej likvidácie s následnou možnosťou recyklácie.

Štvrtý aspekt je mechanická stabilita povrchu z hľadiska prevádzky ako i z hľadiska stavebných úprav – obklady, vešanie exponátov a pod.

3.1 Špecifikácia fyzikálnych vlastností tepelných izolácií v systéme ETIC.

Nehorľavé tepelné izolácie vhodné pre interiérové zateplenie Sú z hľadiska vyššie uvedených kritérií napr. tepelnoizolačné dosky Multipor. Sú vyrobené z kalcium silikátových minerálnych dosiek s triedou horľavosti A1-nehorľavé [4] v rozmerovej rade hrúbok od 50mm do 200 mm. Výpočtový súčiniteľ tepelnej vodivosti v charakteristickom reze udávaný výrobcom je 0,045 W/m²K, faktor difúzneho odporu 3. Objemová hmotnosť 100-115 kg/m³. Ďalšou z možností je pre interiérové zateplenie použitie tepelnoizolačné obkladové dosky STYRCON®, ktoré sú vyrobené zo zmesi polystyrénového granúlátu a cementu. Obklad je s reakciou na oheň A2—s1, d0 [8] v rozmerovej rade hrúbok od 30mm do 90 mm. Súčiniteľ tepelnej vodivosti v charakteristickom reze udávaný výrobcom

je 0,06 W/m²K , faktor difúzneho odporu max10. Objemová hmotnosť 100-115 kg/m³. Obidva materiály majú schopnosť kapilárne odvádzať vlhkosť z konštrukcie bez zmeny jej mechanických, izolačných a estetických vlastností. Pri použití suchej technológie je možnosť riešenia

Zateplenia minerálnou vlnou do roštu so sádkokartónovým obkladom.

Z hľadiska environmentálnej záťaže je Multipor prírodný materiál z neobmedzenou životnosťou a s nízkou spotrebou energie pri jeho výrobe. Podobne je to i pri doskách Stycon. Pri jeho výrobe sa používa ako plnivo recyklovaný polystyrén . Z hľadiska mechanickej odolnosti povrchu sú obidva obklady stabilné s možnosťou ich ďalších povrchových úprav obkladmi, omietkou a pod.

Pre exteriérové zateplňovacie systémy je možnosť použiť i horľavé a relatívne mäkkšie tepelné izolácie. V danom modelovom riešení sú analyzované dva materiálové varianty interiérového zateplenia a dva materiálové varianty exteriérového zateplenia.

4. Modelový príklad riešenia dodatočnej tepelnej ochrany meštianskeho domu z hľadiska hygienickej stability prostredia

V nasledujúcej časti uvediem modelový príklad riešenia tepelnej ochrany v pamiatkovo chránenom meštianskom dome . Jeho funkčné využitie je bytový dom .

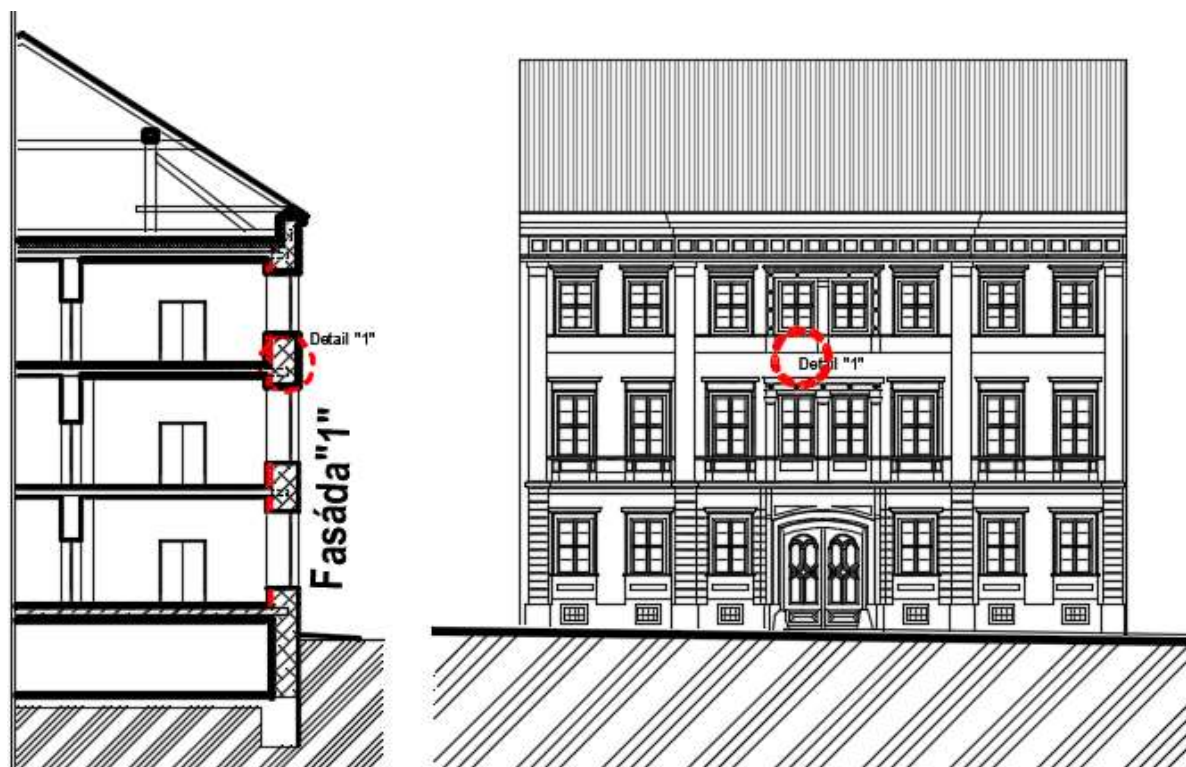
Pri návrhu tepelnej ochrany celého objektu sa primárne sleduje cieľ dosiahnuť v obytných miestnostiach tepelnú a hygienickú stabilitu zo zásadným obmedzením tepelnej straty.

Popis modelu:

Fasáda smerom do ulice je s bohatou štruktúrovanou výzdobou, vid' obr.2 . Exteriérový zateplňovací systém, by zásadne výtvarnú hodnotu fasády zdeformoval. V danom prípade je možnosť riešenia tepelnej ochrany obvodového plášťa v rozsahu minimálne hygienickej stability prostredia zo strany interiéru. Tepelná ochrana tejto historicky exponovanej fasády, by sa realizovala zo strany interiéru z *nehorľavého* zateplňovacieho kontaktného systému.

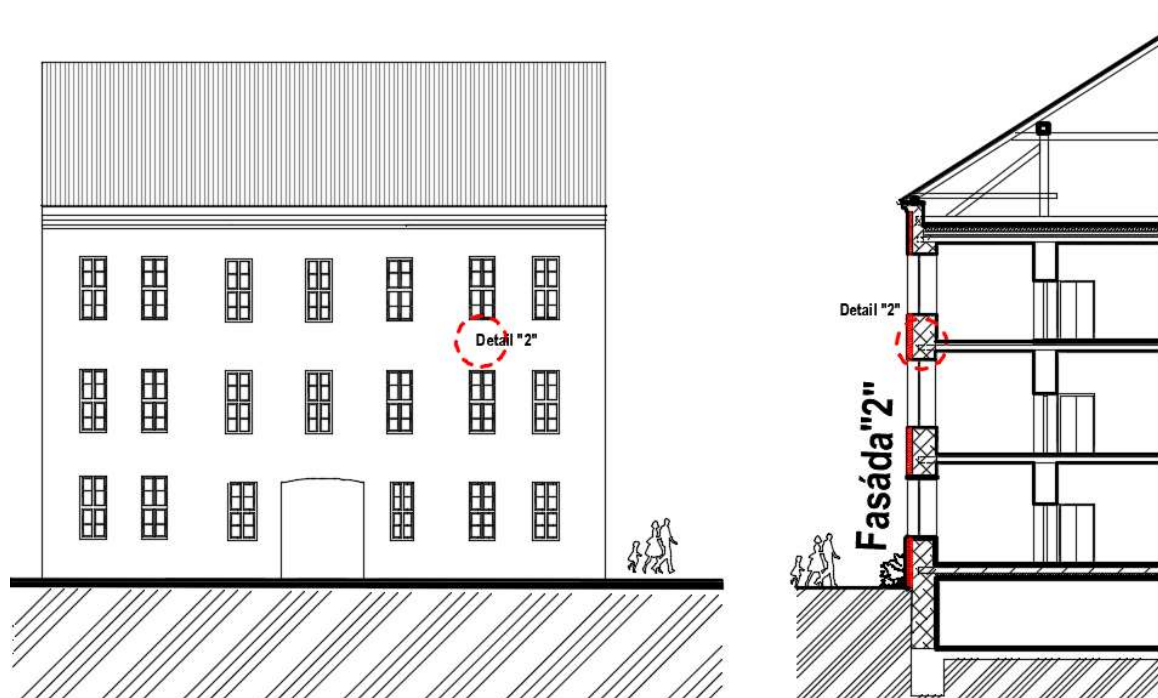
Nedostatkom tohto riešenia je neúplné vy eliminovanie tepelných mostov v mieste napojenia stropu a obvodového plášťa z hľadiska tepelnej straty.

Fasáda smerom do vnútro bloku , ktorá je výtvarne jednoduchá a je bez zásadného priestorového členenia vid' obr. 1 sa uvažuje s celoplošným kontaktným zateplňovacím systémom zo strany exteriéru. V tomto prípade ide o celkovú tepelnú ochranu teplo výmenného plášťa budovy s absolútnym vy eliminovaním tepelných mostov ako z hľadiska povrchovej teploty tak i tepelnej straty. V modelovom riešení sa uvažuje sa zo zateplením celého teplo výmenného plášťa vrátane stropu uzavretého nevyužívaného podkrovia ako i stropu nad suterénom . Pri návrhu tepelnej ochrany tohto objektu sa pri uličnej fasáde rešpektovala jej výtvarná nedotknuteľnosť, zateplenie tejto steny je zo strany interiéru vid obr.2 Ostatné časti teplo výmenného plášťa sú súvisle s celoplošným zateplením z ochladzovanej strany. Materiálové riešenie zateplňovacieho systému je zoptimalizované ako z hľadiska horľavosti tak i úžitkových vlastností .

Obr.2 Modelové riešenie tepelnej ochrany uličnej fasády „1“ meštianskeho domu s vyznačením situovania tepelnej izolácie [3]

V obytných priestoroch smerom do ulice, kde bol návrh zateplenia limitovaný obmedzením z hľadiska pamiatkovej ochrany bol hlavný cieľ navrhnuť riešenie tepelnej ochrany tak, aby sa optimalizovala mikroklima z hygienického hľadiska. Pri návrhu tepelnej ochrany modelovej budovy sa pri uličnej fasáde rešpektovala jej výtvarná nedotknuteľnosť. Zateplenie tejto steny je zo strany interiéru, vid obr.2 Ostatné časti teplo výmenného plášťa sú súvisle s celoplošným zateplením z ochladzovanej strany, vid obr. 3. Návrh zateplenia obvodovej uličnej steny je navrhnutý v dvoch materiálových variantoch var. „1“ Multipor, variant „2“ je s celoplošného zateplenia minerálnou vlnou so sádkokartónovým obkladom. Návrh zateplenia obvodovej severnej steny smerom do dvora je navrhnutý v dvoch materiálových variantoch var. „3“ minerálna vlna, variant „4“ sivý polystyrén s prerušením nad oknami požiarne zábranami vo šírke 200 mm z minerálnej vlny s tenkovrstvovou omietkou. Prehľad fyzikálnych a požiarnebezpečnostných charakteristík je uvedený v tab. 1. Hrúbky všetkých tepelných izolácií sú identické 150 mm. Skladby teplo výmenného plášťa s tepelne fyzikálnymi parametrami vid tab. 1.

Obr.3 Modelové riešenie tepelnej ochrany dvorovej fasády „2“ meštianskeho domu s vyznačením situovania tepelnej izolácie [3]

Tabuľka 1. Skladby použitých konštrukcií z modelového príkladu s tepelne fyzikálnymi parametrami, (radenie vrstiev zo strany interiéru)

Položka		Popis skladieb (z interiéru do exteriéru)	Hr. [mm]	λ W/mK	U [W/m ² ·K]	Trieda horla- vosti
F1	Variant "1"	Omietka Multipor + sieťka	15	0.35	0,375	A1
		Obklad dosky Multipor	150	0.045		A1
		Vápenno-cementová om.	20	0.99		A1
		Murivo z TPP	750	0,86		A1
		Vápenno-cementová om.	30	0.99		A1
	Variant "2"	Sádkarton	12,5	0.22	0,425	A1
		Isover TF Profi	150	0.038		A1
		Vápenno-cementová om.	20	0.99		A1
		Murivo z TPP	750	0,86		A1
		Vápenno-cementová om.	30	0.99		A1
F2	Variant "3"	Vápenno-cementová om.	20	0.99	0,248	A1
		Murivo z TPP	750	0,86		A1
		Vápenno-cementová om.	30	0.99		A1
		Isover TF Profi	150	0.038		A1, A2
		Omietka + sieťka	10	0.8		A1
	Variant "4"	Vápenno-cementová om.	20	0.99	0,227	A1
		Murivo z TPP	750	0,86		A1
		Vápenno-cementová om.	30	0.99		A1
		EPS s grafitom	150	0,033		C-F
		Omietka + sieťka	10	0.8		A1

P1 Strop nad suterénom Variant "0"	Drevené parkety + lepidlo	15	0,18	2,11	C-F
	Lepidlo	2	1,1		C-F
	Bet. mazanina	50	1,3		A1
	Žb doska	250	1,58		A1
	Vápenno-cementová om.	30	0,99		A1
P2 Strop medzi posledným podlažím a krovom Variant "0"	Vápenno-cementová om.	20	0,99	2,1	A1
	Žb doska	250	1,58		C-F
	Škvarový násyp	30	0,27		C-F
	Betónová mazanina	50	1,3		C-F
F1, F2	Variant "0" s.s.	Vápenno-cementová om.	20	1,065	A1
		Murivo z TPP	750		A1, A2
		Vápenno- cementová om.	30		A1

Kde:

λ ... súčiniteľ tepelnej vodivosti –výpočtové hodnoty, μ – faktor difúzneho odporu, U- súčiniteľ prechodu tepla, Mg – ročné množstvo skondenzovanej vodnej pary

Okrajové podmienky modelového príkladu:

Budova je situovaná v Bratislave. Pri analýze sa uvažovalo s výpočtovou exteriérovou teplotou -11°C , relatívnou vlhkosťou exteriérového vzduchu $\phi_i = 84,00\%$ a s výpočtovou interiérovou teplotou 20°C , relatívnou vlhkosťou vnútorného vzduchu $\phi_i = 50,00\%$. Kritická teplota pre vznik plesní pri 80% relatívnej vlhkosti na povrchu konštrukcie v tepelnom moste pri neprerušovanom vykurovaní je $\theta_{si,krit,N} = 12,83^{\circ}\text{C}$. Výsledky výpočtu sú pre posudzované tepelné mosty na uličnej obvodovej stene – fasáda „1“ a fasáde „2“ s orientáciou do dvora v tab. 2.

Štítové steny z obidvoch strán sú obostavané susednými budovami. Sú bez tepelnej straty nakoľko oddeľujú podobne temperované priestory.

Tabuľka č.2 Výsledky posúdenia tepelnej ochrany teplo výmenného plášťa modelovej budovy meštianskeho domu v detaile nadpražia, $U_{okna} = 2,9 \text{ W/m}^2\text{K}$. [5]

$\theta_{si} \text{ } ^{\circ}\text{C} \geq \theta_{si,krit,N}$	Fasáda "1" JUH – detail „1“			Fasáda "2" SEVER – detail „2“		
	$\theta_{si} \text{ } ^{\circ}\text{C}$			$\theta_{si} \text{ } ^{\circ}\text{C}$		
	Variant „0“	Variant „1“ Multipor	Variant „2“ MW	Variant „0“	Variant „3“ MW	Variant „4“ EPSG
Ostenie	7,05° C	10,12° C	10,13° C	7,05° C	10,33° C	10,43° C
Kút	11,37° C	11,98° C	11,98° C	11,37° C	16,14° C	16,27° C

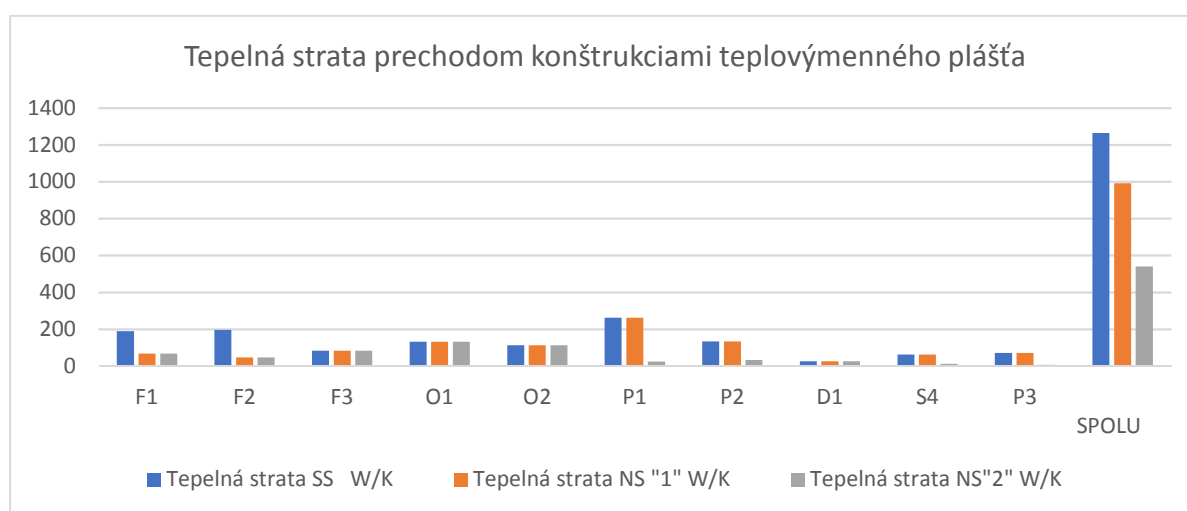
Analýzované materiálové riešenia zatepľovacích systémov sú z hľadiska povrchovej teploty porovnateľné. Pri zateplení zo strany interiéru oproti súčasnému stavu povrchová teplota na nadpraží okna stúpne o cca $0,6^{\circ}\text{C}$, v kúte cca o $+3,0^{\circ}\text{C}$. Limitná normová hodnota i napriek zatepleniu obvodového plášťa v prípade, že nedôjde k výmene okien za kvalitnejšie, nebude dodržaná.

5. Modelový príklad riešenia dodatočnej tepelnej ochrany meštianskeho domu z hľadiska znižovania energetickej náročnosti

Modelové riešenie tepelnej ochrany meštianskeho domu sa nachádza v uličnej súvislej radovej zástavbe v pamiatkovo chránenej mestkej zóne Starého mesta v Bratislave. Je užívaný ako bytový dom. Budova je so 4 n.p. a s jedným suterénom. Ten je stavebne uzavretý a sú tu situované pivničné priestory bytov. Zastrešenie stavby je sedlovou strechou s nevyužívaným podkrovným priestorom..

Orientácia fasády smerom do ulice je na južnú stranu, fasáda orientovaná do dvora je na sever. Obidve štítové steny sú obostavané susednými budovami s cca identickým výškovým zónovaním ako je posudzovaný dom. Na budove sú pôvodné zachovalé dvojité okná, pri návrhu riešenia sa neuvažovalo s ich výmenou. Súčiniteľ prechodu tepla oknami sa uvažoval $U = 2,9 \text{ W/m}^2\text{K}$. Obostavaný objem modelovej budovy je z vonkajších rozmerov 2913 m^3 , celková vykurovaná plocha budovy je z vonkajších rozmerov $744,0 \text{ m}^2$, plocha teplovýmenného plášťa je $1330,8 \text{ m}^2$. Skladby teplovýmenného plášťa vid tab. 1. V grafe 1 je porovnanie súčasnej tepelnej straty prechodom cez teplovýmenný plášť VARIANT „0“, ktorý je označený v grafe ako SS a navrhovaného stavu pre materiálový variant zateplenia „1“ a „2“ iba zo zateplením fasády NS„1“ a a komplexne zatepleným teplovýmenným plášťom NS„2“.

Graf 1 Porovnanie tepelnej straty prechodom cez konštrukcie teplovýmenného plášťa

Kde: SS v súčasnom stave, NS „1“ zateplenie iba obvodových plášťov, NS „2“ zateplenie kompletne všetkých netransparentných povrchov teplovýmenného plášťa budovy.

6. Záver

Zateplenie fasád zo strany interiéru nie je ideálnym riešením pre elimináciu povrchovej kondenzácie ani tepelnej straty budovy. Je čiastočným riešením použiteľným v špecifických prípadoch obnovy fasád historických budov.

Po zateplení fasády zo strany interiéru sa oproti súčasnému stavu povrchová teplota na nadpraží okna stúpa o cca $0,6^\circ\text{C}$, v kúte cca o $+3,0^\circ\text{C}$. Limitná normová hodnota v prípade, že nedôjde k výmene okien nebude na ostení ani v kútoch styku stropu a steny dodržaná.

Pri tomto riešení pri oboch materiálových riešeniach bude dochádzať v konštrukcii ku kondenzácii. Kondenzačná zóna je práve v oblasti kotvenia nosnej konštrukcie stropu na obvodovú stenu. V prípade železobetónových a keramických stropov nebude ich nosná funkcia kondenzačnou vlhkosťou zásadne ovplyvnená. V prípade drevených stropov hrozí vplyvom kondenzačnej vlhkosti k degradácii záhlaví drevených tráv hnílobou.

Z hľadiska tepelnej straty ako i povrchovej teploty na tepelných mostoch je optimálnym riešením zateplenie obvodového plášťa zo strany exteriéru, vid riešenie fasády „2“.

V tomto prípade je vzostup interiérovej teploty na povrchu v kútoch nad požadovaný limit a v konštrukciách nedochádza ku kondenzácii. Povrchová teplota na nadpraží okna je i v tomto prípade tesne pod limitnou hodnotou kritickej teploty pre vznik plesní. Tento nedostatok je možné vy eliminovať výmenou súčasných okien za okná s výrazne vyššou tepelnoizolačnou schopnosťou.

Z hľadiska hygieny vnútorného prostredia je táto zmena okrajových podmienok zásadné pozitívum, eliminuje to kumuláciu vlhkosti tesne pod povrchom a nevytvára ideálne podmienky pre parazitujúce hubové mikroorganizmy.

Povrchová teplota sa v mieste charakteristických rezov v obidvoch variantoch materiálového riešenia v dôsledku zateplenia zvýšila nad úroveň 17°, dôsledkom čoho sa pri povrchu obvodovej steny znížila rýchlosť prúdenia vzduchu, tepelný diskomfort so studeného sálania sa eliminoval na fyziologicky prijateľnú mieru.

Navrhované materiálové riešenia z hľadiska tepelne-technických parametrov dosahujú porovnateľné výsledky.

Efektivita riešenia zateplenia iba fasád z hľadiska znižovania energetickej náročnosti historických budov je iba čiastočným riešením. V prípade, že bude realizované iba zateplenie fasád tepelná strata budovy prechodom teplovýmenným plášťom sa zníži oproti súčasnému stavu cca o 22%. V prípade, že bude realizované komplexné zateplenie všetkých netransparentných povrchov teplovýmenného plášťa budovy tepelná strata prechodom teplovýmenným plášťom sa zníži cca o 58%.

Podakovanie

Výsledky uvedené v článku boli získané v rámci riešenia projektu KEGA 032ŽU-4/2018 a VEGA 1/0248/19.

Bibliografia

- [1] STN 730540 Tepelná ochrana budov-2
- [2] ĎURICA Pavol.: Poruchy budov - diagnostika a sanácia - 1. vyd. - Žilina : Žilinská univerzita, 2012. - 244 s., [17,76 AH; 18,20 VH] : ISBN 978-80-554-0561-2
- [3] Projektové riešenie obnovy objektu Meštiansky dom Klariska ul. č.5, Bratislava, stavebné riešenie Ing. Surovčíková, stavebná fyzika Ing. Agnes Iringová, PhD.
- [4] L. Makovická Osvaldová, S. Gašpercová: *The evaluation of flammability properties regarding testing methods* [Skúšobné metódy určené na skúmanie horľavých vlastností materiálov] / in: civil and environmental engineering = stavebné a environmentálne inžinierstvo : scientific technical journal. - issn 1336-5835. - vol. 11, no. 2 (2015), s. 142-146.
- [5] Výpočtový program Area 2015, Energia 2015 doc. Ing. Svoboda

Renovation of facades of historical buildings in terms of energy efficiency

Doc. Ing. Agnes Iringová, PhD

University of Žilina, Faculty of Civil Engineering, Univerzitná 1, 010 26 Žilina, Slovakia,
agnes.iringova@fstav.uniza.sk

Abstract

Legislative requirements for thermal protection of listed buildings with respect to: hygiene limits, microclimate, fire safety, and energy demand reduction in the context of the conservation criteria. The system solution and principle to choose thermal insulation system for original facades without the possibility of an exterior intervention. Principles to design a thermal insulator and type of contact thermal insulation system in the context of fire safety requirements. Impact of variant exterior and interior thermal protection on energy demand reduction and hygienic quality of microclimate in flats using a town house example. ETIC solution for a listed town house in terms of thermal protection and energy demand reduction with respect to fire protection requirements.

Keywords: Legislative requirements, thermal protection, energy intensity, fire safety, model solution in a town house.

BARDKONTAKT 2019

Poznámky k večernému osvetleniu fasád s tektonickým tvaroslovím.

Ing. arch. Beata Polomová, PhD.

Fakulta architektúry STU, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava, beata.polomova@stuba.sk

Poznámky k večernému osvetleniu fasád s tektonickým tvaroslovím.

Ing. arch. Beata Polomová, PhD.

Fakulta architektúry STU, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava, beata.polomova@stuba.sk

Abstrakt

Pri pamiatkovej prezentácii kultúrnych hodnôt je večerný obraz verejných priestorov samostatný fenomén. V urbanistickej regulácii pre pamiatkové zóny nebýva dostatočne odborne definovaný, ani v územných plánoch zón, preto aj súčasný stav vo väčšine prípadov môžeme charakterizovať ako čiastočne nekoordinovaný. V priestoroch ulice alebo námestia existujú vedľa seba rôzne spôsoby osvetlenia a v rôznych intenzitách bez toho, aby celistvý obraz bol vizuálne zjednotený. V príspevku sa zameriame na analýzu jedného z častých spôsobov umelého osvetlenia objektu, resoektíve fasády - tzv. tektonický spôsob, čiže na ilumináciu podporujúcu tektonické prvky historických fasád. Uvádžame dôvody a poznámky, ktoré vplyvajú na nevhodný alebo dobrý výsledok.

Kľúčové slová: iluminácia, osvetľovanie, prezentácia, kultúrno-historická hodnota.

1. Úvod.

V pamiatkovej prezentácii je večerný obraz verejných priestorov samostatný fenomén. V urbanistickej regulácii pre pamiatkové zóny nebýva dostatočne odborne definovaný, ani v územných plánoch zón, preto aj súčasný stav vo väčšine prípadov môžeme charakterizovať ako čiastočne nekoordinovaný. V priestoroch ulice alebo námestia existujú vedľa seba rôzne spôsoby osvetlenia a v rôznych intenzitách bez toho, aby obraz celistvých priestorov bol vizuálne zjednotený.

Aby sa pre účely pamiatkovej prezentácie kultúrno-historických hodnôt fasád prostredníctvom svetla lepšie analyzovala problematika, môžeme si rozdeliť spôsoby osvetlenia do skupín. Rozdelenie uvádzame na základe rozsahu svetelnej stopy a osvetľovaného prvku. [1].

- Plošný spôsob – aktívne neosvetlené fasády: sú osvetlené odrazom od iných plôch priestoru (budovy, pochôdzne plochy) alebo dopadom od iných zdrojov (reklamy, verejné osvetlenie ..a pod). V historických prostrediach je ich väčšina. Treba uviesť, že takéto pasívne svetlo prijímajú aj aktívne osvetľované fasády.
- Plošný spôsob – aktívne osvetľované fasády: sú nasvecované takmer celoplošne, najmä zo zdrojov mimo osvetľovanú plochu. Dôležitý je smer svetla – čiže osvetlenie čelné, bočné, alebo zdola, alebo bez väzby na smer, prípadné kombinácie smerov. Často ide o objekty významné, dominujúce.
- Tektonicko-kompozičný spôsob – aktívne je osvetlená vybraná „sieť“ slohovotvorného tvaroslovia fasády: používa sa na architektúry plasticky horizontálne a vertikálne modelované. Sú inšpirované najmä antickým tvaroslovím (barok, klasicizmus, historizujúce neoslohy a eklektické fasády...).
- Akcentačný spôsob – aktívne je osvetlená vybraná časť fasády, lokálny akcent: buď dôležitá plocha časti budovy, architektonického prvku, alebo vybraný umelecko-historický detail, detaily.
- Líniové – aktívne na fasáde pôsobí svetelná línia: ide o nasvetlené alebo svietiace prvky; svietiace líniové formy ako súčasť budovy sú využívané od počiatkov moderny (od 30-tych r. 20.stor.).
- Kombinovaný spôsob z vyššie uvedených.
- Osvetlenie farebným svetlom – môže využívať všetky vyššie uvedené spôsoby.

- Dočasné osvetlenie: nie je zámernou ilumináciou, ale vyskytuje sa v určitej časovej dobe (napr. pôsobenie svetla reklám a nápisov, špecifické situácie, slávnosti, a pod.). V poslednej dobe sú to mappingové projekcie, ktorými vieme prezentovať na fasádu rôzne obrazy (napr. historické obdobia jej vývoja, či autorské umelecké prezentácie, symboly...), tak v statickej ako aj dynamickej forme.

Delenie zodpovedá modelom vytváraným klasickými reflektorovými svetidlami aj LED zdrojmi, pričom sa nevylučuje, že nové LED systémy vďaka minimalizácii rozmerov môžu priniesť aj iné spôsoby alebo rozdelenie. Vďaka tejto technológii vidíme v reálnych situáciách na pamiatkach aj farebné svetlo, väčšinou v kombinácii plošného a akcentačného spôsobu. (Niekedy svetelná stopa zodpovedá náhodnému, ľahko umiestnenému zdroju na fasáde.)

V príspevku sa zameriame na analýzu často používaného tektonického spôsobu, čiže na ilumináciu podporujúcu slohovotvorné tektonické prvky historických fasád „bielym“ statickým svetlom. Pojem iluminácia tu chápeme vo význame - umelé osvetlenie architektúry, v našom konkrétnom prípade čelnej fasády. Predmetom analýzy je otázka, nakoľko takáto iluminácia zodpovedá prezentácii pamiatkových hodnôt – čiže kedy sú rozdiely jasov voľným okom badateľné ako nedostatky prezentácie, či už vizuálne alebo významovo. Meraním v reálnej situácii sa pokúsime určiť a formulovať dopady na večerný obraz.

2. Tektonicko - kompozičné osvetlenie

Tento spôsob je u nás jedným z najfrekvencovanejších. Ide o fasády mestských domov s viac alebo menej zreteľne vystupujúcim tvaroslovím, kde jeho modelovanie vytvára kompozičnú a významovú väzbu vodorovných a zvislých prvkov, s plastickým dekorom a so sekundárne zdôraznenými plošnými zrkadlami. V našich lokalitách ide o viacero slohových období - barok, klasicizmus, eklektizmus, bohaté historizujúce neoslohy, s preshom až do začiatkov 20. storočia. K plasticite tvaru patrí aj farebné odlíšenie tektoniky - s rozlíšením popredia a pozadia (v statickom alebo estetickom význame). Dennú farebnosť nachádzame v diapazóne od sýtych tónov, i v inverzných modeloch, až po monochromatické fasády, s riešeniami v zmysle dejinného vývoja umeleckých slohov a regionálneho používania.

Takýto architektonický „3-dimenzionálny obal“ po osvetlení vytvára novú vizuálnu tektonickú sieť.

2.1 Dôvody voľby

- Plasticita a geometria fasády: Tieto priestorové povrchy sú pomerne lákavým objektom na večernú ilumináciu tým, že ich vlastná geometrická väzba a tvary sú ľahko pochopiteľné, akoby pozývali k osvetleniu a predurčovali možné riešenia vo vertikálno - horizontálnych obrazoch (zdôraznené stĺpy, lizény, zdobené rímsy, oblúčikové okenné nadpražie, supraporty, suprafenestry..., symetria budovy). Tento prostý dôvod však potrebuje určitý výber a koncept, podaný ako nový svetelný poriadok s určitou ideou.
- Farebnosť historickej architektúry: Hra dvoch, prípadne troch farieb vytvára tektonický raster, čo pre svetelnú kompozíciu znamená rovnaký podklad ako vyššie uvedená plasticita. Monochromatické, alebo jemne rozdielne odtiene vytvárajú zase potrebu zaoberať sa celkom.
- Vlastná pamiatková hodnota - spočívajúca v estetickom vyznení tektonického tvaroslovia. Napr. nemusí ísť priamo o tvaroslovie, ale o materialitu povrchov a ich štruktúru [7].
- Ľahká dostupnosť montáže a ľahký výber svetidiel: Pri tomto spôsobe sa svetidlá osádzajú priamo na objekt, čím odpadá problém zaťažovania neďalekých nehnuteľností iných vlastníkov stavebným zásahom (či už stožiare alebo nosiče reflektorov na strechách...). Na kotvenie sa využívajú horizontálne plošky stavebnej časti (parapety, rímsy...) alebo konzoly alebo nástenné svetidlá

(kotvené na zvislé časti fasády). Z pamiatkového hľadiska treba sledovať trasovanie prírodných káblov a možné stopy ich prekryvu na vnímaných povrchoch.

- Dôvodom môže byť aj kombinácia uvedených faktorov. Pokiaľ je realizácia osvetlenia zvolená náhodne, výsledok je otázný.

3. Meranie účinkov

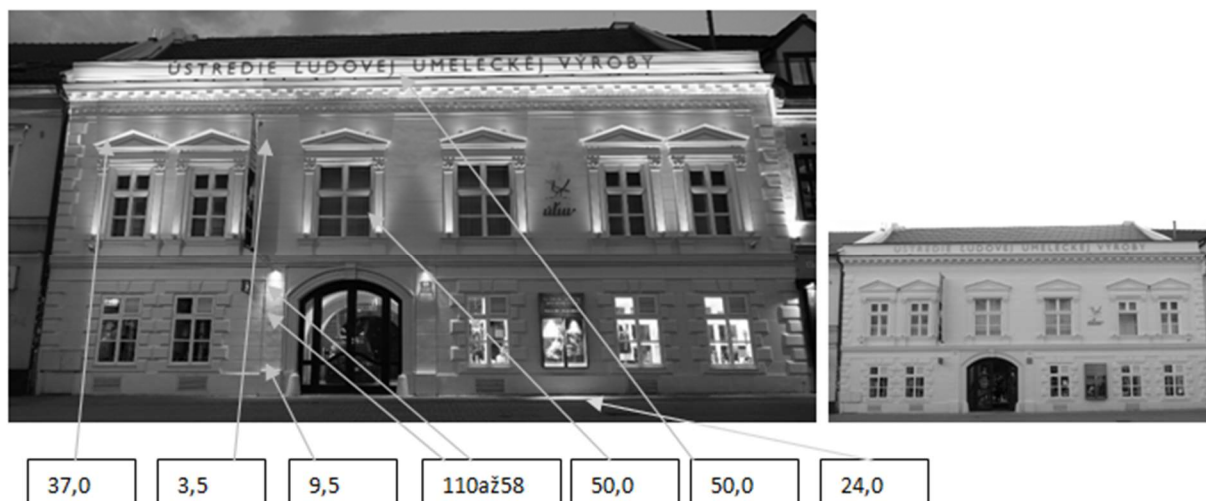
Pre naše účely uplatňujeme tzv. orientačné meranie jasomerom, čo je dostatočné pre účely architektonického vyhodnotenia. Jasy boli merané po zotmení, pri zapnutom verejnom osvetlení. Nebrali sme do úvahy činiteľ odrazu materiálov. Nesledovali sme prístrojom zmenu farebnosti pod vplyvom teploty chromatickosti umelého osvetlenia. Ide o rozdiely výšky jasov na 1 fasáde, o prechody medzi svetlom a tieňom.

3.1 Ilustračné ukážky z historického centra Bratislavy.

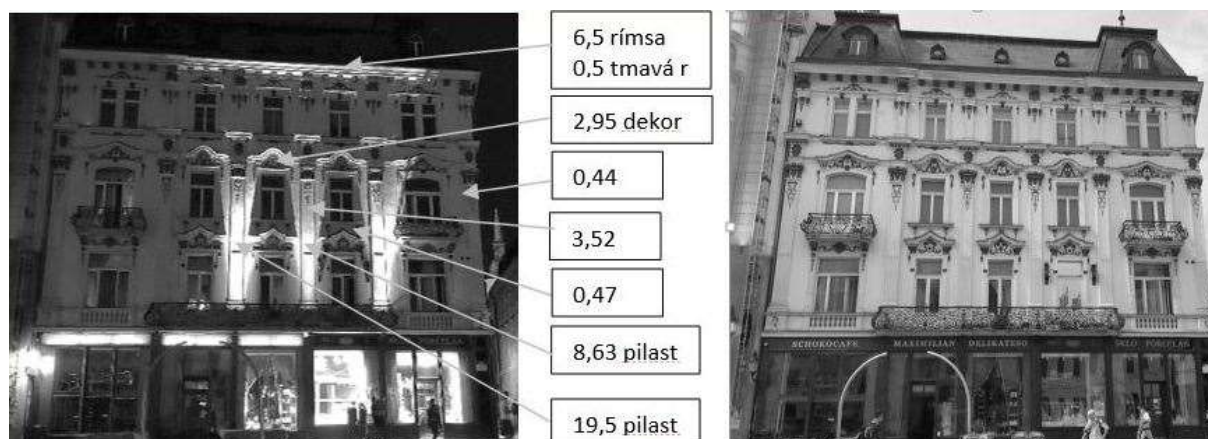
Fotodokumentácia ilustračne dokladá vybrané situácie pri tomto spôsobe iluminácie objektu. Meraný jas je v $[cd/m^2]$. V číselnom vyjadrení má význam pre skúmanú lokalitu ako určitá evidencia: hodnoty sú v rozmedzí: 0,5 neosvetlené plochy, +2,5 pasívna iluminácia, +- 5,0-7,0 rímasy, do +-30-100 hlavné plochy, násobky 100 cd/m^2 sú akcenty, +-1700-2000 blízke okolie zdroja.

Merania preukazujú, že vysoký jasový rozdiel vytvára skreslenie tektoniky a zmenu výrazu fasády:

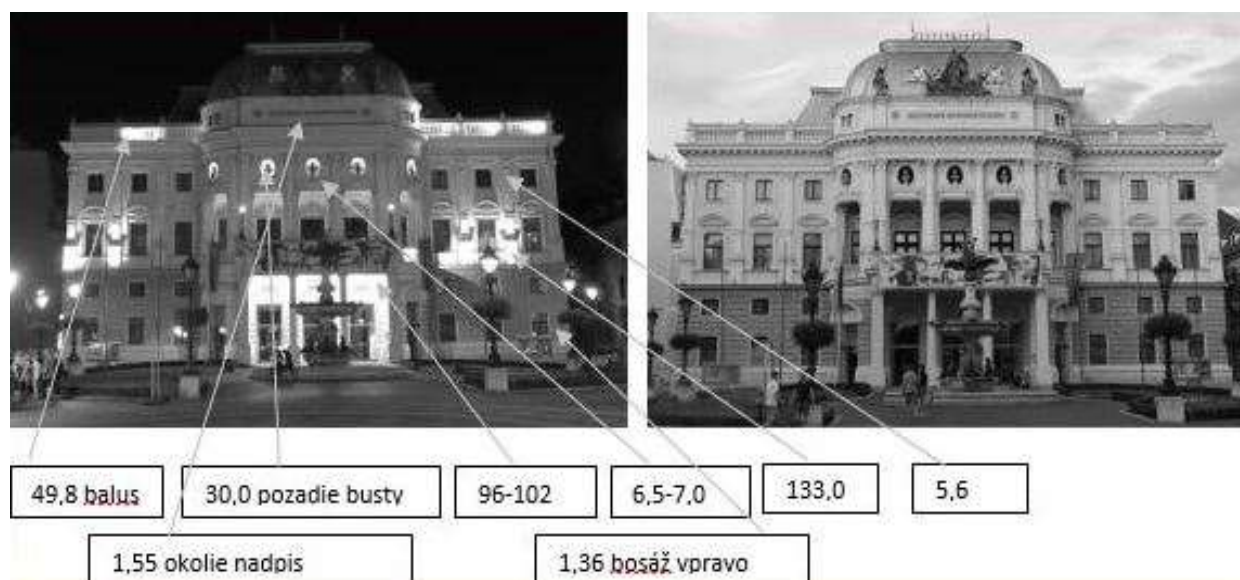
- v jednej svetelnej stope s vysokým jasom pri zdroji (pravdepodobne ide o svietidlo s nevhodným rozkladom svetelného toku, alebo o jeho nevhodné kotvenie, čiže odklonené smerovanie);
- medzi tieňom a osvetlenou plochou – ako tvrdý prechod (pravdepodobne sa koncept nezaoberal vytváranými tieňmi a jasnými).

Obr.1: Primerane rovnomerne osvetlená tektonika fasády, zodpovedá jej charakteru. Prechody jasov sú plynulé. Nad tympanónmi sú dosvetľované plochy pre vylúčenie kontrastov.

Obr. 2: Osvetlenie nepodporuje slohový výraz (základnú horizontálnu osnovu mení na vertikály) .

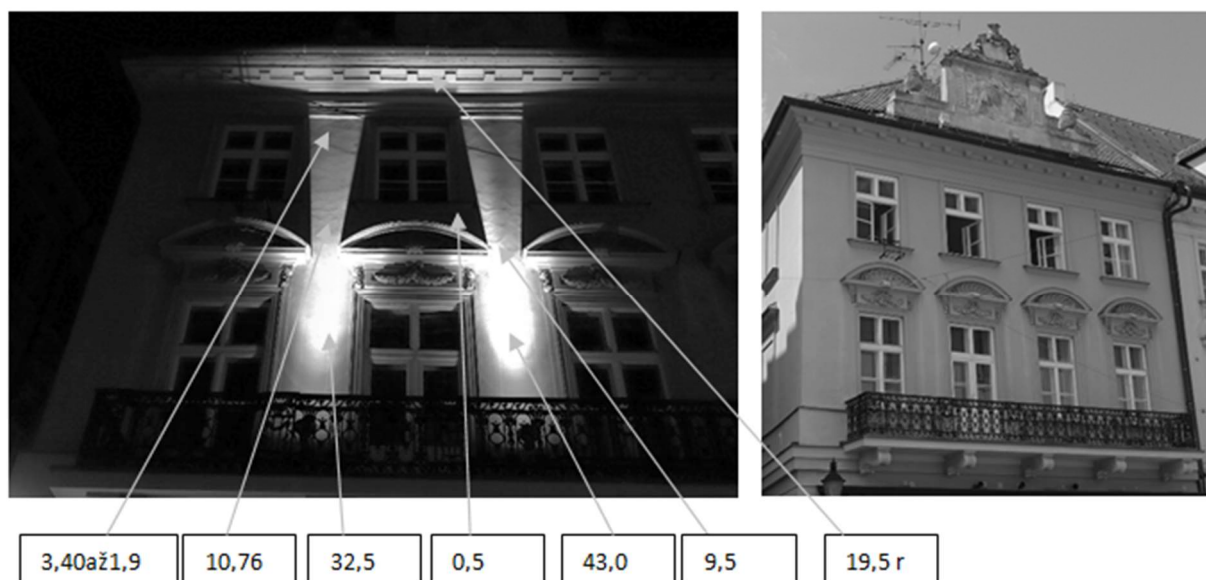
Obr.3: Výpadok viacerých svetidiel (neúdržbou) skresľuje celkový večerný obraz napriek zamýšľanému konceptu.

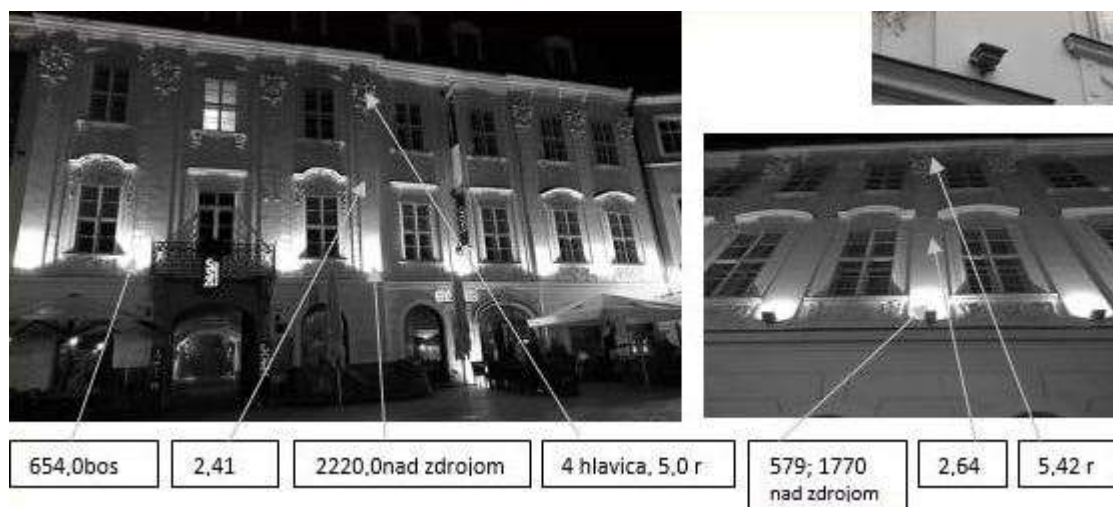
Obr. 4: Osvetlenie skresľuje architektonický výraz nasvietenými tvormi plôch aj kontrastom, zároveň má značne vyššie jasy ako okolie.

Obr. 5: Snaha o miernu ilumináciu. Rovnomerné osvetlenie šambrán je v niektorých osiach už narušené, chýba údržba. Na odlišne farebnej ploche sa rovnaké svetlo inak odráža, čím je vnem v strednej osi studenší (akcent?).

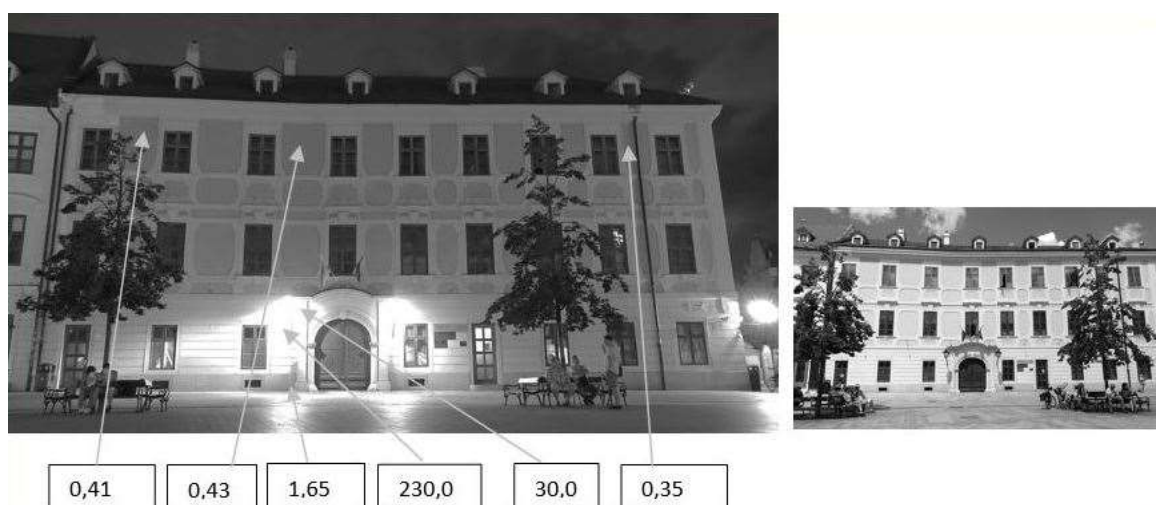
Obr. 6: Nevhodná kompozícia a vysoké rozdiely jasov zbytočne dramatizujú príjemnú fasádu.

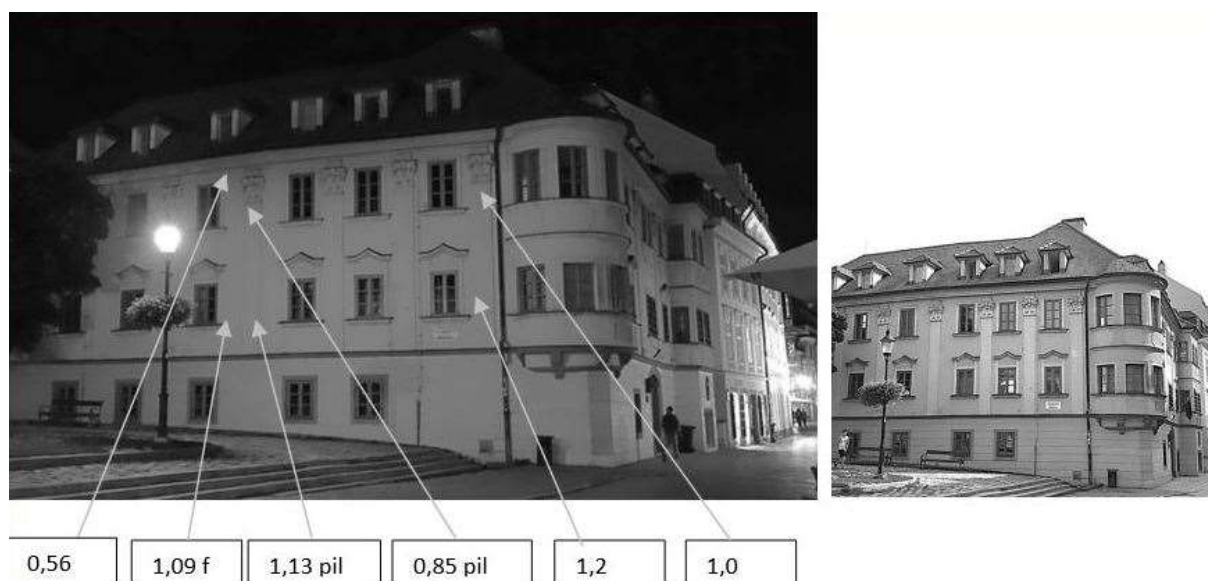
Obr. 7: Skreslená tektonika vytvorená vysokými rozdielmi jasov v svetelnej stope - na pilastroch dramatické klasenie jasů zdoľ nahor s max. Účinkami v dolnej časti. Takúto stopu tvorí krivka svietivosti reflektoru.

Obr. 8: Svetelná tektonika vytvorená len akcentom všetkých okien: osvetlená vnútorná pasparta a nadpražie okna: Staršie realizácie tohoto druhu majú reflektory v dolných kútoch okna alebo líniové svietidlo v parapete. Tu: bodové svietidlo v strede, určené pre takýto model, čo vytvára novú tendenciu vďaka prístupnej montáži a svet.-techn. vlastnostiam.

Obr. 9: Aktuálna situácia – osvetľovacia sústava kotvená nad kordónovou rímsou nesvieti. Plocha fasády má jemnú dekoráciu. Nie je aktívne iluminovaná. Zdôraznený je len vstup konzolovými lucernami (slúžia ako VO).

Obr. 10: Plocha fasády nie je aktívne iluminovaná. Ťažiskovo získava svetlo z verejného osvetlenia, vystupujúce pilastre i farebnosť zaniká. Normálna situácia bežného objektu v HJ.

Obr. 11: Vytvorená tektonika svetlom
– otázka nevydarenej estetiky z vysokých kontrastov.

Obr. 12: Pri vývoji starších svietidiel vidíme rozdielne teploty chromatickosti svetla vedľa seba – to znamená, že pri údržbe drobných zásahov treba akceptovať parametre existujúcej sústavy. (Zľava 1. a 5. Svietidlo.)

3.2 Dopady tohto spôsobu osvetlenia a diskusia

- Dobre navrhnutá iluminácia dokáže podporiť tektoniku fasády, až vyrobiť nový estetický účinok v súlade s jej pamiatkovými hodnotami. Dnes nie je cieľom opakovať denný obraz, hoci tvorí počiatočnú koncepčnú istotu. (porovnaj lit. Monzer [3], uvádza práve reverz denného obrazu ako model). Skôr treba vystihnúť charakter budovy, takže je potrebné sa pozerať na výsledný efekt celku. Môžeme tu hovoriť o rovnomernosti riešenia celej plochy, o rovnomernosti jasov, alebo o správne

volených akcentoch v súlade s významom prvkov/ článkov fasády. Zároveň treba rozlišovať, či ide o uličnú fasádu radového mestského objektu alebo o solitérne pôsobenie, kde potrebujeme vnímať tvar objemu budovy. Výška hladiny jasov závisí od okolia budovy a svetelného prostredia.

- Skreslenie obrazu fasády pri nedostatočnom návrhu: a) Osvetlenie dokáže nevhodne skresliť alebo dezinterpretovať kvality/ hodnoty/ tvaroslovie...fasády, najmä pri absencii odborného konceptu. Realizácii by mal preto predchádzať kvalifikovaný a schválený návrh, opierajúci sa o objektívne určené hodnoty fasády a vypočítané jasové hladiny voči okoliu. Vhodné je predloženie variantov na zistenie podmienok ich realizácie, či už technických alebo finančných. Kvalifikované postupy návrhu na významných budovách napr. uvádza Žagan, W. [5]. Takže ľahká dostupnosť realizácie nemôže byť jediným kritériom. b) Ako vidíme na ukážkach, silné skreslenie výrazu fasády nastáva aj veľkým rozdielom jasov, čiže novým kontrastom. Jednak aktívne získanými osvetlenými plochami - s tieňmi opačnými ako priradený slnečný tieň, voči plochám tieňa (aj keď tento odráža podiel nízkeho ambientného svetla z okolia). Alebo rozdielom jasov vlastnej osvetľovanej plochy, kde najmä vertikálne články fasády pri zlej geometrii svetelného toku vykazujú vysoké rozdiely, ktoré vnímame už ako optické kontrasty (viac ako 3 :1), čím sa neriadene skresľuje architektonický výraz.
- Skreslenie obrazu fasády vplyvom prevádzky: Určité nebezpečie tohoto spôsobu tvorí výpadok svetla zo svietidla, čiže absencia osvetlenej plochy (už len z 1 kus naruší kompozíciu). Takže sa zvyšuje nárok na kontrolu a opravy. Obr.3 a5.
- Skreslenie farieb: Treba počítať s tým, že pri večernej iluminácii príde ku určitému skresleniu (strateniu) farebnosti fasády, a tým ku zníženiu významu jej farby, čo je prirodzený dopad vo večernom prostredí mesta. Nie je to chybou, nakoľko sa prezentujú iné kvality fasády (celok, objem, akcent vsupu...). Je vhodné preto spraviť osvetľovaciu skúšku s uvažovanými svietidlami, resp. s predpokladanou teplotou chromatickosti, aby sa farebný posun presne overil. Ak sa farebnosť stáva v odôvodnených prípadoch prvoradým predmetom prezentácie, je nutné zvoliť zodpovedajúcu farbu svetla a zdroj s vysokým činiteľom farebného podania.
- Dopad svietidiel na denný obraz fasády: Je jasné, že osvetľovacia sústava by mala byť čo najmenej viditeľná cez deň. Na druhej strane, žiadaná geometria svetelného toku si vyžaduje konkrétne svietidlo na konkrétnom mieste, takže výber definitívnej sústavy treba robiť so spätnou kontrolou účinkov. Vo výsledku pôjde o hľadanie kompromisu - voliť tú sústavu, ktorá vyhovuje aj želaným účinkom osvetlenia aj maximálne možnej skrytosti cez deň. Na príkladoch v teréne ešte nachádzame staršie typy reflektorov relatívne dobre umiestnených, kde voľba veľkosti, tvaru, farby povrchu a miesta svietidla je prispôbená fasáde. Nie je ťažké nájsť opak, ale nové technológie už postupne nahrádzajú pamiatkovo i esteticky neprijateľné riešenia. (porovnaj lit. 4, str.7.) V prípadoch, kde si geometria svetelnej stopy žiada konzolový odstup zdroja od plochy, majú svietidlá náročné prispôbenie, hlavne prefarbenie na farbu pozadia. Obr.4. Pri starších realizáciách, kedy svietidlo upevnené na fasáde pôsobí evidentne rušivo – sa zrejme treba vzdať takého spôsobu iluminácie.
- Okolité urbánne prostredie vplýva na výsledný obraz. Jasové hladiny sú zvyšované dopadom svetla od iných zdrojov – najmä z verejného osvetlenia, výkladov, reklám, ale aj zo svetla protistojacich osvetľovaných budov a pod. Toto rozptýlené umelé ambientné svetlo je niekedy dostačujúce, aby sme budovu vnímali ako súčasť priestoru, aj bez jej samostatnej iluminácie. Obr. 9,10. Ako tendenciu očakávame skôr stíšenie intenzít a jasov iluminácií, ako ich nárast. Táto situácia sa reguluje na konkrétny celok historického jadra a lokalitu, iste s určitým hierarchickým poriadkom.
- Za základnú svetelnú vrstvu riešených fasád možno brať dopady verejného osvetlenia, ktorého svetlo buď priamo dopadá na fasády (kandelábre, konzoly..), alebo sa odráža od komunikácií, teda vodorovných zložiek verejného prostredia. Je usmernené normou STN EN 13 201- Osvetlenie pozemných komunikácií.

4. Záver.

Ako sledujeme, večerná prezentácia pri tektonickom spôsobe iluminácie je „obraz“ vytvorený hlavne gradáciou jasových hladín a geometriou tieňa a svetla. Pre prezentáciu pamiatkovej hodnoty budovy, respektíve jej fasády, je v princípe vhodný, ale musí byť tvorený koncepčne a riešenie má byť vopred overené architektonicky aj svetlno-technicky.

Najskôr vnímame miesta s vyššími jasmi, čím sa javia ako významo dôležitejšie. Takže jasové hladiny musia zodpovedať významu prvku na fasáde alebo celku v rámci okolia. A to aj v prípade, pokiaľ „nový večerný estetický obraz“ odкрýva skrytú hodnotu. Poznanie kultúrohistorického významu a hodnôt iluminovaných objektov, respektíve ich exteriérových fasád, ako aj účinky svetelného okolia, sú východným predpokladom návrhu.

Dobrá iluminácia historického objektu vynikne paradoxne vtedy, ak je v kontexte s okolitým svetelným prostredím. Inak večer budova zaniká v palete rôznych individuálnych iluminácií, bojujúcich voči sebe vyššími jasmi, niekedy aj farbou aj dynamikou svetla. Toto vytvára zbytočné živé prostredie a odníma atmosféru večera a pôsobí rušivo až bezprizórne. Riešením sú **vopred spracované koncepcie scén a následne schválené regulácie večerného osvetlenia** pre kompaktné verejné priestory a trasy. Ich absenciu dnes už **značne** pociťujeme.

Farebnosť fasády s tektonickým tvaroslovím je večer je v úzadí, nie je potrebné ju vyzdvihovať, pokiaľ nie je podstatným predmetom pamiatkovej prezentácie.

Nové LED technológie priniesli pre pamiatky možnosti kvalitnejších riešení. Vzhľadom k menším rozmerom osvetľovacích telies existujú variabilnejšie možnosti pre ich umiestnenie a účinky. Toto však nevylučuje potrebu koncepčného prístupu, čiže overovaného návrhu s konkrétnou ideou prezentácie.

Svetená sústava umiestňovaná na objekte pôsobí vizuálne aj cez deň, čo treba vopred brať do úvahy a vylúčiť rušivé riešenia.

Bibliografia

- [1] Polomová, Beata: Dnešný večerný obraz historického námestia. In: Námestie a jeho parter. Zborník prednášok z vedeckej konferencie. 06 /2005. Vydavateľstvo STU, Bratislava, 2006. ISBN 80-227-2365-7. Str. 53-57.
- [2] Polomová, Beata: Poznámky k procesu prípravy osvetľovania urbánnych priestorov a objektov. In: *Projekt*. Roč. 58, č. 3-4 (2016), s. 24-27. ISSN 1335-2180.
- [3] Monzer, Ladislav: Venkovní osvětlení architektur. SNTL, Praha. 1980. strán 169.
- [4] External Lighting for Historic Buildings. Prospekt. Vydavateľ: Historic England. Dostupné dňa 10.08. 2019 na <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/external-lighting-for-historic-buildings/external-lighting2/>
- [5] Żagan, Wojciech: Iluminacja obiektów. Oficyna Wyd. Politechniki Warszawskiej. Warszawa, 2003.
- [6] https://www.zumtobel.com/PDB/Teaser/EN/AWB_Outdoor.pdf
- [7] https://www.erco.com/projects/public/public-5787/en_us/
- [8] Schmidt, Alexander: **StadtLicht - Lichtkonzepte für die Stadtgestaltung**. Fraunhofer IRB Verlag, 2006, ISBN-978-3816769927.

Použitá fotodokumentácia – zdroj: archív autorky článku.

Notes to night illumination of historical facades

Ing. arch. Beata Polomová, PhD.

Faculty of Architecture, Slovak University of Technology in Bratislava
Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava, beata.polomova@stuba.sk

Abstract

In the presentation of cultural values, the night image of public spaces is a separate phenomenon. It is not sufficiently professionally defined in the urban planning for monument zones. Also in the territorial plans of historical cores and centers. Therefore, the current situation in Slovakia in most cases can be characterized as partially uncoordinated. In the streets or squares there are side by side different lighting solutions and in different intensities without the whole image being visually unified. The paper focuses on the analysis of one of the common ways of artificial illumination of the object: so-called compositional - tectonic method. It is an illumination supporting tectonic elements of historical facades. Here are the reasons and remarks that work for an inappropriate or good result.

Keywords: illumination of facades, lighting design, presentation, historical buildings, cultural-historical value.

BARDKONTAKT 2019

Rewitalizacja wałbrzyskich fasad

Mgr. Zygmunt Krasuń Ph.D.(c.)

Uniwersytet Wrocławski, plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław, Polska;
zygmunt.krasun@uwr.edu.pl

Rewitalizacja wałbrzyskich fasad

Mgr. Zygmunt Krasun Ph.D.(c.)

Uniwersytet Wrocławski, plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław, Polska;

zygmunt.krasun@uwr.edu.pl

Abstrakt (Polish)

Aktualnie realizowany **Gminny Program Rewitalizacji Wałbrzyskich** stanowi doskonały przykład przemyślanej i zwartej strategii. W jej następstwie przeprowadzono szereg prac, odzyskano zanikające fasady, odnowiono i zabezpieczono sypiące się ściany. Przywrócono dawną świetność wybranym kamienicom, odrestaurowano autorski zamysł architektów minionych czasów. Historyczne części miasta odzyskują swoją funkcjonalność i atrakcyjność. Efektywność działań oraz taktyka z tym związana będą przedmiotem moich rozważań.

Kluczowe słowa: Wałbrzych, rewitalizacja, kamienice, fasady

*Mamy więc tu skupienia okazałych domów
stojących wobec siebie pod dziwnymi kątami,
osobliwe przebiegi ulic,
bezpośrednią bliskość stylów wiejskich i miejskich,
zdobnych kamienic... [1]*

Wprowadzenie

Odzyskiwanie dawnej świetności wybranych obiektów miejskich, w niektórych przypadkach daje efekty przewyższające ich wyjściowy stan. Współczesne techniki renowacji, odbudowy i wykończenia pozwalają na osiągnięcie finalnej kondycji obiektu, która nie była możliwa przed laty, stąd nowa jakość nadawana starym budynkom. Zauważalne jest to zwłaszcza na frontowych ścianach, gdzie detale odgrywają szczególną rolę. Odzyskane fasady przykuwają uwagę przechodniów i napełniają dumą mieszkańców, owych (niegdyś) mieszczańskich zabudowań, zamieszkiwanych przez współczesną klasę średnią.

Organy sprawcze odpowiadające za wałbrzyską rewitalizację, chcąc ustrzec się fasadowości, do udziału w projekcie zaangażowały mieszkańców; wsłuchując się w ich głosy i przy ich czynnym udziale, przystąpiono do realizacji długo wyczekiwanym, ewidentnie niezbędnym działań na rzecz odzyskania blasku i funkcjonalności wybranych obiektów.

Rozwinięcie

Wędrując współczesnymi ulicami Wałbrzyskich, przyglądając się poszczególnym fasadom, zatrzymując uwagę na unikatowych detalach i oryginalnych koncepcjach architektonicznych, trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, iż „...miasta są galeriami uczuć ich mieszkańców” [2]. W przypadku Wałbrzyskich, stwierdzenie to należy doprecyzować o kontekst dziejowy. Historyczna część architektury, to pozostałość po waldenburczykach [3] i niemieckojęzycznych twórcach; dopiero budownictwo powojenne, stanowi wizytówkę wałbrzyszan i polskich architektów. Swoistym zwornikiem i ewenementem dziejowym jest Zamek Książ, którego czysto fortyfikacyjne początki sięgają czasów piastowskich, rozbudowa rezydencjonalna przypada na okres czeski a następnie śląski; neorenesansowy rozkwit stał się faktem za sprawą niemieckiego księcia Henryka XV, wojenna transformacja obiektu zaistniała na skutek działań hitlerowców; renowacja i udostępnienie jako atrakcja turystyczna, to już zasługa polskiej administracji. Spośród wymienionych okresów, każdy odcisnął swój ślad na tej dolnośląskiej perle architektury. Zamek Książ nie ma sobie równych, jest najstarszym i największym założeniem budowlanym w granicach administracyjnych współczesnego

Wałbrzycha. Jego obecna fasada, to następstwo generalnej przebudowy obiektu, jaka miała miejsce na początku XX w. Od tego czasu zmieniły się motywy kolorystyczne na tynkowanych powierzchniach, części wykończone w kamieniu – jeśli pominąć rozrastającą się na nich roślinność pnącą, nie uległy zmianie.

Obr. 1 - Fasada Zamku Książ przed przebudową ok. 1909 r.; **2** - fasada Zamku Książ ok. 2012 r.;
źródło: <https://polska-org.pl>

Zamek Książ był nie tylko rezydencją rodu Hochbergów, mieszkała tam także liczna służba. Dla żyjącej w Waldenburgu (większościowo) robotniczej społeczności, przebywanie w bliskości arystokracji było czynnikiem nobilitującym i synonimem dobrobytu. Dla posiadaczy większego kapitału, gwarantem stabilności i źródłem inspiracji do wznoszenia oraz dekorowania pałaców rodowych, willi i kamienic – wliczając upiększanie fasad.

Znaczna część mieszczaństwa pracowała bądź w kopalniach należących Hochbergów, bądź w fabrykach mniejszych przemysłowców, pośród których dominowała porcelana oraz tkactwo. Siłą napędową prężnie rozwijającego się regionu było górnictwo długie lata rozbudowywane przez kolejnych przedstawicieli właścicieli Książa. W ślad za rozbudową przemysłu, rosła liczba ludności. Generowało to potrzeby mieszkaniowe. Przy kopalniach, fabrykach i mniejszych zakładach pracy powstawały domy oraz ciągi zabudowy miejskiej, jak te ułożone przy ul. Romualda Traugutta nr 7 i 7a, lub skupisko budynków przy ul. Ludwika Beethovena nr 6 i 6a.

Obr. 3 - ul. Romualda Traugutta nr 7 i 7a; **4** - ul. Ludwika Beethovena nr 6 i 6a;
źródło: <https://polska-org.pl>

Fasady są twarzą miasta. W przypadku przemysłowej części Waldenburga z przełomu XIX i XX wieku, była to twarz o podobiznie czerwonej cegły. Klasa robotnicza potrzebowała nie tylko poczucia

przynależności do miejsca zatrudnienia, ale przede wszystkim wymagała dachu nad głową dla siebie i swoich rodzin. Stawiano więc na funkcjonalność, aspekt dekoracyjny schodził na dalszy plan.

Możliwość otrzymania lokum mieszkalnego w nowo wybudowanych kamienicach, stanowiła skuteczną zachętę. Przyjezdnych w celach zarobkowych do Zagłębia Wałbrzyskiego przybywało. Liczni z nich osiedlali się i zostawali na zawsze. Pracownicy fizyczni mieszkali w domach o niższym standardzie, często w bezpośredniej bliskości miejsca zatrudnienia. Warstwa kierownicza, handlarze, inteligencja, artyści a także lepiej sytuowani mieszczenie, mieszkali w domach znacznie bogatszych w elementy dekoracyjne, ulokowanych dalej od uciążliwych molochów. Z myślą o nich rozbudowywano kamienice wokół miejskich skwerów, wzdłuż głównych ulic, prześcigano się w pomysłach na oryginalne zdobienie fasady, czy wyszukane zwieńczenie dachu. Liczne tego przykłady znajdujemy w obecnych dzielnicach (niegdyś niezależnych miasteczkach), są to m.in.: Stary Zdrój, Biały Kamień, Sobięcín, Podgórze czy Śródmieście. A także (wręcz wzorcowe) Nowe Miasto – kompleksowe założenie architektoniczne. Taki Waldenburg i przyległości przejęła polska administracja w 1945 roku.

Waldenburg – Borowieck – Wałbrzych

W przypadku Wałbrzycha przez lata mieliśmy do czynienia z notorycznie zmęczonym, wręcz zniszczonym obliczem. Od kilku lat obserwujemy konsekwentne i przemyślane działania mające na celu odnowienie mieszkaniowej oraz instytucjonalnej substancji miejskiej. Najbardziej jest to widoczne na odnowionych fasadach kamienic, które tym bardziej kontrastują z wciąż czekającym na rewitalizację sąsiedztwem. Jest to szczególnie zauważalne w określonych rejonach Śródmieścia ale także w pozostałych historycznych dzielnicach objętych Programem. Najbardziej rdzenne w sensie „wałbrzyskości” jest Śródmieście. Ono stanowi część centralną rozciągniętej między wzgórzami ponad stutysięcznej osady, ono to na przełomie wieków przyciągało do siebie poszczególne wioski i miasteczka.

Trwający kilka wieków proces „zblizania się” zaowocował 17 dzielnicami ulokowanymi między wzgórzami, pośród zieleni lasów. Dodatkowo, część z nich łączy, tu mająca swoje korzenie rzeka Pełcnica oraz jej dopływy: Sobięcinka i Poniatówka [4]. Na tle urokliwie mieniącej się przyrody zaistniał przejaw ludzkiej aktywności architektonicznej – nieprzeciętne kamienice i ich unikatowe fasady. Po zwycięstwie nad Francją i zyskaniu potężnych reparacji wojennych, Waldenburg z racji na przynależność Pruską zasilony został znaczną pulą finansową [5]. Umożliwiło to wybudowanie na początku XX wieku szeregu wyjątkowych obiektów, w tym kamienic miejskich. Do realizacji tego zadania zaangażowano najwybitniejszych architektów ówczesnych czasów działających na tych terenach, w tym Carla Gottharda Langhansa, autora berlińskiej Bramy Brandenburskiej [6]. W następstwie działań architektów i władz miasta tamtych czasów, wzbogacono obszar o liczne budynki, które stanowią niepowtarzalny zbiór rozwiązań konstrukcyjnych oraz przykładów wykończeniowych, ukazujących szerokie horyzonty tak zleceńodawców jak i realizatorów. Często są to niemożliwe do jednoznacznego skategoryzowania autorskie wariacje architektoniczne. Składają się na nie zlepki rozwiązań będących luźnymi nawiązaniem do najróżniejszych stylów, czego przykłady obserwujemy między innymi na al. Wyzwolenia, na ulicach: B. Chrobrego, J. Słowackiego i H. Sieniewicza. Ponadto całe Nowe Miasto, które zbudowano od podstaw na początku XX wieku, a które „jest wzorcowym przykładem włączenia idei secesyjnych do neobarokowych koncepcji urbanistycznych” [7].

Obr. 5, 6, 7 - al. Wyzwolenia nr 17-9; **8** - al. Wyzwolenia 1 / ul. J. Słowackiego 15a; **9** - ul. J. Słowackiego 13 (fragment) i 12; **10** ul. M. Konopnickiej 5; 7, 8, 9 - B. Chrobrego 25-31; fot. własne.

Fantazja i finezja, różnorodność złączona w doskonałą całość. Łuki, nadproża, balkony (w tym narożne), kopuły, zdobienia elewacji, proporcje, asymetria przeplatana z jej przeciwieństwem, cała gama rozwiązań okiennych, fartuchy, międzykondygnacyjne gzymsy i dekoracje (w tym z motywami roślinnymi), wymyślne wykusze, loggie, opaski, lukarny, ozdobne szczyty itd.

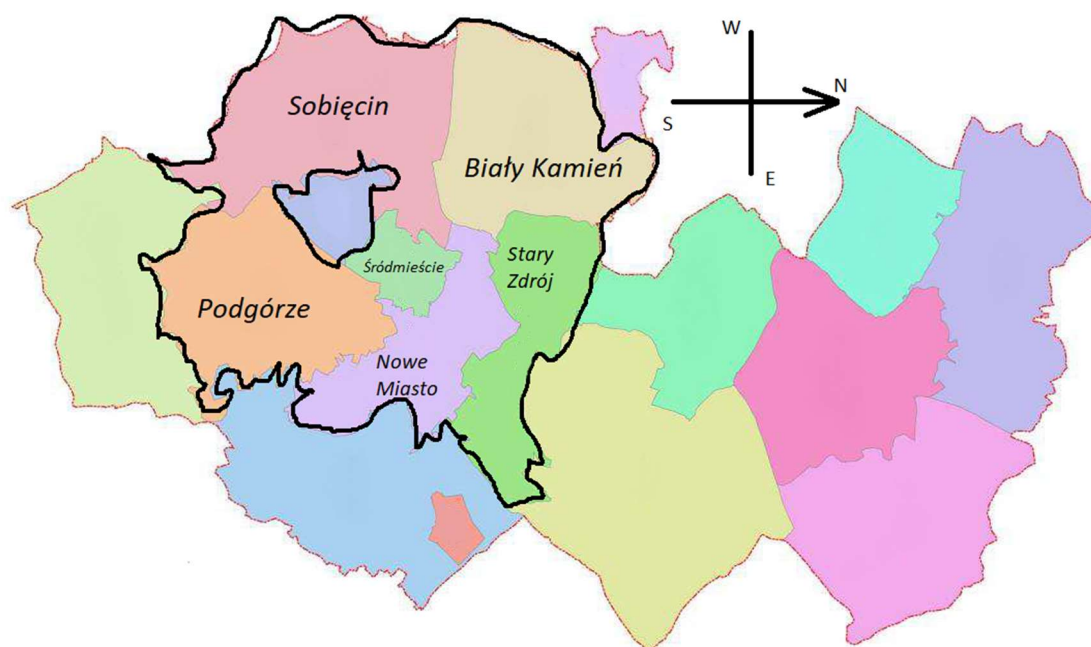
Wiele unikalnych rozwiązań architektonicznych czekało na odnowienie ponad wiek, pozostałe nadal czekają. Te, które odnowiono zajaśniały blaskiem nowej jakości. Duża w tym zasługa postawy władarzy i decydentów, a także lokalnej społeczności działającej na rzecz rewitalizacji miasta. Spora część remontów możliwa była dzięki podjęciu działań na szczeblu samorządu oraz oddolnym. Najbardziej rozpoznawalne są dwa projekty: Lokalny Program Rewitalizacji (2008-2015) oraz Gminny Program Rewitalizacji (2016-2025). Na rzecz rewitalizacji pracują również wspólnoty mieszkaniowe, które czy to własnym sumptem, czy przy wsparciu środków zewnętrznych przeprowadzają remonty kamienic, rekonstruują fasady.

Geneza wałbrzyskiej rewitalizacji

„Pierwsze większe działania rewitalizacyjne podjęto dzięki środkom Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006. Szczegółowe rozwiązania opracowywane były kompleksowo w tzw. „lokalnych programach rewitalizacji”, przygotowywanych przez władze lokalne w oparciu o wytyczne Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006. W ramach tych działań podpisano łącznie 222 umowy na kwotę dofinansowania w wysokości 434,5 mln zł. Przykładem miasta w Polsce, które opracowało Lokalny Program Rewitalizacji jest miasto Wałbrzych” [8]. Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2008 – 2015 działał na podstawie Uchwały nr XXXV/311/09 Rady Miejskiej Wałbrzycha z dnia 12 lutego 2009r. Dotyczył Śródmieścia i poza remontami budynków (w tym fasad),

w ramach przedsięwzięcia zagospodarowano przestrzeń publiczną, przystosowano obiekty pod kątem aktywizacji zawodowej i pomocy społecznej dla mieszkańców tego obszaru. Przystosowano obiekty na rzecz obsługi turystyki, remontowano ciągi komunikacyjne i modernizowano sieci infrastrukturalne. Wydzielono i wybudowano miejsca parkingowe. Rozbudowano monitoring wizualny, wprowadzono ułatwienia dla niepełnosprawnych. Przygotowano przestrzeń pod punkty gastronomiczne i usługi mające uatrakcyjnić tą dzielnicę. Rekultywowano obszary zieleni i sportu, utworzono „strefy aktywacji gospodarczej, kulturalnej, integracji społecznej, wypoczynku i rekreacji” [9].

Następnie rozpoczęto Gminny Program Rewitalizacji zaplanowany na lata 2016-2025, możliwy do wykonania w oparciu o Uchwałę nr XXIX/385/2016 Rady Miejskiej Wałbrzycha z dnia 18.10.2016 r. Tym razem poszerzono zakres terenowy. „Program obejmuje sześć podobszarów rewitalizacji: Biały Kamień, Stary Zdrój, Śródmieście, Sobięcin, Nowe Miasto i Podgórze zamieszkiwane przez niemal 30 % mieszkańców Wałbrzycha. Łączna wartość zgłoszonych do GPR propozycji projektowych opiewa na kwotę ponad 300 mln zł [...] W wyniku prac w Wałbrzychu został wyznaczony obszar rewitalizacji o łącznej powierzchni 4 103 139 m², obejmującej 4,8 % powierzchni miasta, zamieszkały przez 31 761 osób, co stanowi 28,4 % mieszkańców miasta” [10].

Obr. 11 Mapa Wałbrzycha, administracyjny podział według dzielnic. Obszar zaznaczony obrysem – Gminny Program Rewitalizacji na lata 2016-2025; źródło. Internet.

Uwzględniając przykłady dobrej praktyki zaczerpnięte od innych miast, licząc się z pionierskością przedsięwzięcia, wałbrzyscy władze przyjęli strategię działania opartą na następującym założeniu: „System rewitalizacji dopiero zaczyna powstawać w warunkach znacznych opóźnień w kształceniu kadr dla realizacji procesów rewitalizacji (brak fachowych operatorów i fachowych szefów programów), a w środowisku urbanistów przeważają postawy korporacyjne i brak zrozumienia dla nowych zawodów związanych z realizacją procesu, zatem rekomenduje się stosowanie wszelkich działań „miękkich” o charakterze negocjacyjnym i pedagogicznym [...] w sferze społecznej, zawsze należy doprowadzić do wykorzystania pozytywnej energii osób biorących udział w ankietowaniu i dyskusjach poprzez zbudowanie lokalnego partnerstwa. Partycypacja to wymierne korzyści, ale też droga edukacji od zatamizowanej społeczności do holistycznego, zintegrowanego budowania wspólnie zdefiniowanej

wartości: strategii rozwoju miasta, święta ulicy, ośrodka dla bezdomnych, planu zagospodarowania...” [11].

Mając powyższe za wytyczne, opisano czym jest rewitalizacja realizowana na wałbrzyskim gruncie. W innym miejscu na stronie dedykowanej temu Projektowi, napotykamy następującą definicję: „**Rewitalizacja** z łac. *re-vita* – dosłownie: przywrócenie do życia, ożywienie, ang. *revitalization, urban renewal, urban redevelopment*. W języku polskim pojęcie rewitalizacji nadużywane bywa jako nazwa wszelkich remontów, adaptacji, czy też modernizacji. Tymczasem pojęcie to odnosi się do działań podejmowanych w dużej skali (np. dzielnica, część miasta) i w odniesieniu do wielu płaszczyzn funkcjonowania przestrzeni miejskiej (np. architektonicznej, społecznej, ekonomicznej, kulturowej). Pojęciem rewitalizacji określa się proces przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych na zdegradowanych obszarach miast. Przez degradację rozumie się pogorszenie stanu infrastruktury miejskiej, jak również negatywne zjawiska zachodzące w sferze społecznej. Rewitalizacja ma przyczynić się do poprawy jakości życia mieszkańców, przywrócenia ładu przestrzennego, ożywienia gospodarczego oraz odbudowy więzi społecznych” [12]. Wartym podkreślenia (w jak najbardziej dodatnim sensie) jest fakt, uwzględnienia i jakże wydatnego akcentowania, czynnika ludzkiego w całym Projekcie.

W dalszej części opisu Projektu [13], odnajdujemy potwierdzenie holistycznego charakteru przyjętego zadania. Autorzy konceptu podkreślają tam aspekty: gospodarczy, turystyczny, społeczny, kulturowy i w oparciu o te kwestie nakreślają uwarunkowania niezbędne, aby móc rozprawiać o rewitalizacji w przedmiotowym założeniu. Tematyczna problematyka ujęta jest w pięciu punktach, które wyjaśniają kluczowe kryteria. Przede wszystkim, działania nastawione są na obszar zurbanizowany. Następnie, musi wystąpić element degradacji (kryzys). Degradacja ma odnosić się do przestrzeni (sfera architektoniczno-urbanistyczna) a także do funkcji i substancji, a więc aktywności gospodarczo-społecznej na danym terenie; przy czym, uwydatniono jako pierwszoplanowe procesy infrastrukturalne służące danej wspólnocie. Podkreślono również istotność współdziałania poszczególnych reprezentantów wszystkich sektorów społeczno-gospodarczych, poczynając od samorządów poprzez przedsiębiorców, osoby prywatne, organizacje pozarządowe, aż po kościoły. Jako ostatni ale i bardzo ważny, wymieniono kompleksowy charakter tego co całościowo opatrzone jest mianem: rewitalizacja. W podsumowaniu opisu tematycznego zagadnienia, autorzy raz jeszcze akcentują wagę czynnika ludzkiego. „Działania rewitalizacyjne nie mogą być odseparowane od użytkowników przekształcanego terenu, którzy świadomi zmian zachodzących w ich otoczeniu muszą być włączani w ciąg przemian, których celem jest nie tylko zagospodarowanie obszaru będącego polem działań, ale również aktywizacja społeczności lokalnych, dzięki której następuje poprawa jakości korzystania z przestrzeni” [14]. Poważne traktowanie partycypacji społecznej ze strony Ratusza, znajduje odzwierciedlenie między innymi w konsultacjach społecznych, gdzie Prezydent Miasta bezpośrednio (publicznie) rozmawia z mieszkańcami poszczególnych dzielnic. W dyskusjach uczestniczą również kierownicy lub przedstawiciele poszczególnych wydziałów administracji, zapraszani stosownie do podejmowanego tematu.

Przykłady rewitalizacji

Jak widać na poglądowej mapce obszarów poddanych rewitalizacji, najmniejszą powierzchnię ma Śródmieście, paradoksalnie na jego terenie znajduje się najwięcej bardzo oryginalnych zdobień fasad. Wiele z nich w niedawnym czasie odzyskało dawną świetność. Oto parę przykładów:

Obr. 12, 13, 14, 15, 16 – ul. Mickiewicza nr 57; źródło: <https://polska-org.pl>

Obr. 17, 18, 19 - Rynek nr 4; źródło: <https://polska-org.pl>

Obr. 20, 21, 3 Rynek nr 23; źródło: <https://polska-org.pl>

Obr. 22, 23 – ul. Młynarska nr 39; źródło: <https://polska-org.pl>

Przykłady rewitalizacji w dzielnicy Biały Kamień:

Obr. 24, 25 - ul. Ratuszowa nr 2; źródło: <https://polska-org.pl>

Obr. 26, 27 - ul. Ireny Grabowskiej nr 5; źródło: <https://polska-org.pl>

Przykład ze Starego Zdroju:

Obr. 28, 29 - ul. 11 Listopada nr 2 (róg Armii Krajowej); źródło: <https://polska-org.pl>

Rewitalizacja na Nowym Mieście:

Obr. 30, 31 - ul. Józefa Piłsudskiego nr 29; źródło: <https://polska-org.pl>

Przykład z Podgórze:

Obr. 32, 33 - ul. Niepodległości nr 19; źródło: <https://polska-org.pl>

Przykład z Sobięcina:

Obr. 34, 35 - ul. I Maja nr 81; źródło: obr. 34 www.google.com/maps; obr. 35 – własne.

Podsumowanie

Od kilku lat obserwujemy ewidentny przyrost liczby inwestycji sprofilowanych na szeroko rozumianą rewitalizację. Dzięki aktywnej partycypacji różnych podmiotów, estetyczna strona miasta nabiera nowej jakości. Jest to szczególnie zauważalne na starówce, gdzie za sprawą odnowienia m.in. fasad, zdołano odzyskać urok wąskich uliczek. Czego przykładem może być ulica Sienkiewicza:

Obr. 36, 37 - ul. Sienkiewicza 6, 1; fot. Biuro Rewitalizacji i Planowania Przestrzennego UM w Wałbrzychu.

Odnawiane kamienice, często mają tak bardzo zniszczone upływem czasu fasady (patrz przykład z Podgórze), że niemożliwym byłoby odtworzenie oryginalnego koloru. Znaczą je liczne ubytki. Pokryte są warstwą węglowego pyłu i sadzy – pozostałości minionych lat; czasu kiedy Wałbrzych był potężnym ośrodkiem przemysłowym z dymiącymi kominami koksowni i fabryk przerabiającymi i spalającymi tu hurtowo wydobywany węgiel. Trwający całe dekady, permanentny proces zaczerniania miejskiej infrastruktury, zaowocował szarymi, czy wręcz czarnymi elewacjami. Punktem zwrotnym było zlikwidowanie Wałbrzyskiego Zagłębia. Mająca obecnie miejsce metamorfoza miasta polega między innymi na tym, że odnawianym budynkom nadawane są jaśniejsze kolory, czego przykłady znajdujemy w każdej ze dzielnic. Dzieje się to za zgodą nadzoru konserwatorskiego, który (uwzględniając współczesne trendy urbanistyczne) wychodzi naprzeciw woli mieszkańców. „Wspólnoty mieszkaniowe w Wałbrzychu najchętniej wybierają pastelowe kolory, ale nie brakuje też intensywnych” [15] – czytamy w jednej z relacji prasowych.

Bibliografia/przypisy/źródła

- [1] ŻÓŁTAŃSKI, Krzysztof: Krajobraz kulturowy Wałbrzycha... Wałbrzyskie szkice. Wałbrzych: Gmina Wałbrzych, 2012. 467. ISBN 978-83-935019-4-6
- [2] ROTHIMEL, Beata (i in.): Auroville. Warszawa: Akademia Sztuki Architektury Krajobrazu. 2010. 7. ISBN 978-83-917271-5-7
- [3] Niemieckich mieszkańców, wysiedlonych na skutek powojennego przesunięcia granicy polsko-niemieckiej
- [4]. HEFID, Gwidon: Ćwierć. Wałbrzych: Fundacja Uważność Bycia, 2017. 41. ISBN 978-83-927717-5-3
- [5] Ibidem. 113
- [6] Ibidem. 99
- [7] Ibidem. 27
- [8] URZĄD MIASTA w Wałbrzychu: <http://rewitalizacja.walbrzych.pl/co-to-jest-rewitalizacja/> - dostępne: 23. 07. 2019 r.
- [9] URZĄD MIASTA w Wałbrzychu: <http://rewitalizacja.walbrzych.pl/troche-historii/lpr-2008-2015/> - dostępne: 23. 07. 2019 r.
- [10] URZĄD MIASTA w Wałbrzychu: <http://rewitalizacja.walbrzych.pl/obszary-rewitalizacji/> - dostępne: 23. 0. 2019 r.
- [11] URZĄD MIASTA w Wałbrzychu: <http://rewitalizacja.walbrzych.pl/dobre-praktyki-w-programach-rewitalizacji/> - dostępne: 23. 07 2019 r.
- [12] URZĄD MIASTA w Wałbrzychu: <http://rewitalizacja.walbrzych.pl/co-to-jest-rewitalizacja/> - dostępne: 23. 07. 2019 r.
- [13] Ibidem
- [14] URZĄD MIASTA w Wałbrzychu: <http://rewitalizacja.walbrzych.pl/co-to-jest-rewitalizacja/> - dostępne: 23. 07. 2019 r.
- [15] <https://walbrzych.naszemiasto.pl/walbrzyskie-kamienice-pieknieja-wspolnoty-mieszkaniowe/ar/c2-4798881> - dostępne: 03. 08. 2019 r.

Revitalization of Wałbrzych facades

MA Zygmunt Krasuń Ph.D.(c.)

University of Wrocław, plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław, Poland; zygmunt.krasun@uwr.edu.pl

Abstract

The currently implemented **Wałbrzych Commune Revitalization Program** is a perfect example of a well-thought-out and compact strategy. As a result of a number of works were carried out: recovered disappearing façades, renovated and secured falling apart walls. The former splendour of the selected tenement houses has been regained, and the architect's intention of the days gone by has been restored too. The historical parts of the city regain their functionality and attractiveness. The effectiveness of actions and the tactic mentioned in this text will be the subject of my deliberations.

Keywords: Wałbrzych, renovated, tenement houses, facades

BARDKONTAKT 2019

Obnova fasád Grasalkovičovho paláca v Bratislave – miesto pre analógie

Ing. arch. Peter Hudák, PhD.

PAMARCH, s.r.o., Štefánikova trieda 4/7, 94901 Nitra,
e-mail: peter.phoenix1@gmail.com, info@pamarch.sk

Obnova fasád Grasalkovičovho paláca v Bratislave – miesto pre analógie

Ing. arch. Peter Hudák, PhD.

PAMARCH, s.r.o., Štefánikova trieda 4/7, 94901 Nitra,
e-mail: peter.phoenix1@gmail.com, info@pamarch.sk

Abstrakt

V praxi pri obnovách pamiatok nastávajú situácie, keď nie je možné vyskúmať pôvodnú farebnosť. Aby sme sa vyhli chybám, je možné navrhnúť novú farebnosť na základe dobových analógií. V prípade fasád Grasalkovičovho paláca v Bratislave došlo tiež k takejto situácii. Spôsobili ju veľké stavebné zásahy pri obnovách v 20. storočí. Palác bol postavený pre grófa Antona Grasalkoviča v šesťdesiatych rokoch 18. storočia a prestavaný v roku 1771. V čase vzniku 1. Slovenskej republiky v roku 1939 ho poškodila prestavba, pri ktorej bolo zničené prízemie, kam sa namontoval kamenný obklad. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia kompletne vymenili omietky aj na fasádach na poschodí a tak zanikla možnosť zistenia jeho pôvodnej farebnosti. Pri súčasnej obnove fasád bola navrhnutá nová farebnosť na základe dobových analógií. Tie boli rozdelené do troch skupín. V prvej bola farebnosť odvodená od farebnosti cisárskej rezidencie Schönbrunn. V druhej sa uplatnila veľmi častá opačná farebnosť dokumentovaná na zámku Schloss Hof. V tretej skupine boli fasády jednoduchších stavieb zistených pri pamiatkových obnovách kaštieľov vo Svätom Antone a Čhtelnici. Na týchto fasádach je architektonické tvaroslovie biele a plochy medzi ním sú v lomenom sivastom tóne. Výsledok bude možné hodnotiť už o pár mesiacov.

Kľúčové slová: obnova fasády, Grasalkovičov palác, Bratislava

Pri obnove kultúrnych pamiatok sa občas možno stretnúť s pamiatkovými objektmi, kde architektonicko-historický výskum (prípadne reštaurátorský výskum) už nemôže priniesť nové poznatky, lebo substancia fasád objektu bola v priebehu komplexnej pamiatkovej obnovy v druhej polovici 20. storočia kompletne vymenená. Obdobne môže dôjsť aj k situácii, keď rôzne okolnosti môžu zapríčiniť stav, kde nie je možné realizovať žiadne výskumy a musí sa v časovom napätí pristúpiť ku komplexnej obnove fasád. V takýchto prípadoch môžeme okrem vžitej podoby pamiatky prijať aj možnosť rekonštrukcie farebnosti fasád na základe dobových analógií.

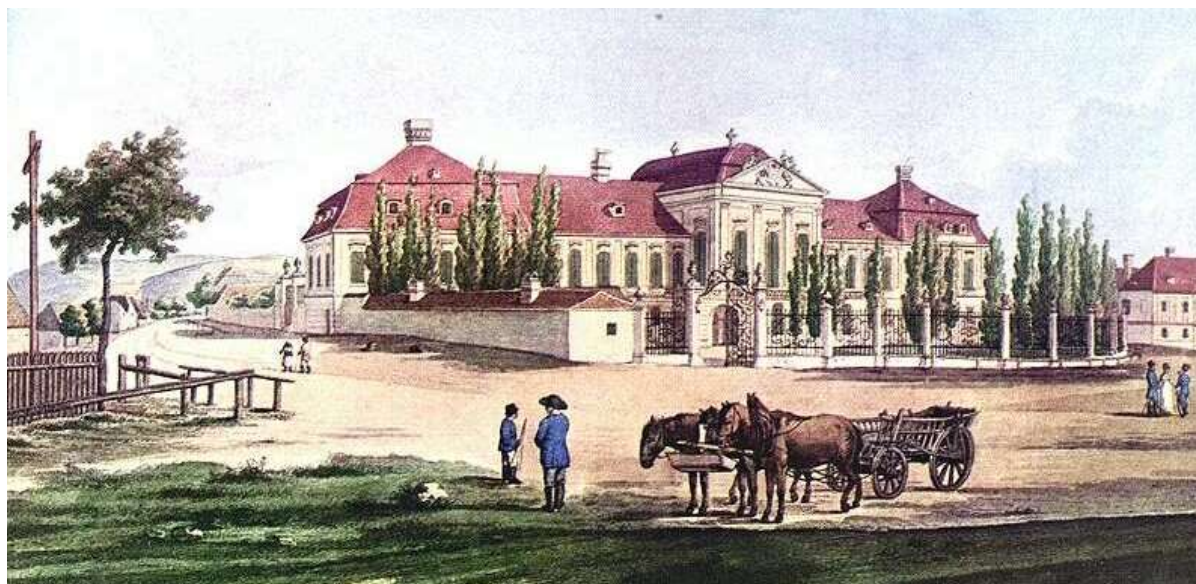
V centre hlavného mesta Bratislavy dominuje na severnej strane Hodžovho námestia Grasalkovičov palác, ktorý je od 30. septembra 1996¹ sídlom prezidenta Slovenskej republiky. Po viac ako 30-tich rokoch pristúpila Kancelária prezidenta republiky ku generálnej obnove exteriéru paláca, nakoľko celkový stav fasád pôsobil už dlhší čas zanedbaným dojmom. Palác si dal postaviť ako jedno so svojich letných sídel gróf Anton Grasalkovič, neskorší predseda Uhorskej kráľovskej komory. Objekt budoval v šesťdesiatych rokoch 18. storočia² po dokončení stavebných prác na svojom najväčšom paláci v Gödöllő (1741 – 1760) a poľovníckom zámku v Hatvane (1754 – 1760). Ako autor Grasalkovičovho paláca v Bratislave býva uvádzaný Anton Mayerhofer, ktorý spolupracoval, prípadne výrazne zasiahol do dokončenia jeho sídel v Hatvane aj Gödöllő.³ Iné pramene uvádzajú ako autora

¹ 30. septembra 1996 slávnostne prijal prezident Michal Kováč kľúče od paláca a ten sa stal oficiálnym sídlom prezidenta Slovenskej republiky – https://sk.wikipedia.org/wiki/Grasalkovi%C4%8Dov_pal%C3%A1c.

² Ako začiatok stavby sa uvádza rok 1760 a Súpis pamiatok na Slovensku spomína vybudovanie paláca v roku 1765.

³ Obdobne sa o jeho autorstve uvažuje aj v prípade dokončenia barokovej prestavby Grasalkovičovho kaštieľa v dnešných Komjaticiach a výstavby jeho malého paláca v Budíne.

paláca v Bratislave F. A. Hillebrandta.⁴ Pri prestavbe v roku 1771 došlo k integrovaniu staršej hmoty kaplnky sv. Barbory do hmoty paláca. Kaplnka dnes tvorí západný uzáver objektu. Palác stál v tom čase v extraviláne mesta, za mestskými hradbami pri vtedajšom „Suchom mýte“. Hlavný vstup do neho bol tak ako aj v súčasnosti orientovaný na juh do čestného nádvorja, ktoré ešte na západnej strane dotvárali nízke objekty tvoriace zázemie paláca. Na severnej strane bol palác orientovaný do francúzskeho parku. Pre pobyt majiteľa tak letný palác poskytoval potrebné pohodlie a vyhovoval aj potrebám reprezentácie. V roku 1775 ho navštívila cisárovná Mária Terézia. Po vymretí Grasalkovičovcov sa dostal do správy Habsburgovcov. V časoch Rakúsko-Uhorska ho obývali ako letnú rezidenciu arciknieža Fridrich s manželkou Izabellou. Pravdepodobne v roku 1897 bol palác obnovovaný a došlo aj k opravám jeho fasád. V období medzi dvoma svetovými vojnami bolo v paláci umiestnené najskôr vojenské veliteľstvo. Uvažovalo sa aj s adaptáciou pre iné účely, ale do plánov zasiahla druhá svetová vojna a vznik 1. Slovenskej republiky. V roku 1939 ho podľa návrhu Emila Belluša upravili na sídlo prezidenta. Počas prestavby boli fasády premaľované na bielo a v polohe parteru bol namontovaný masívny kamenný obklad, ktorý mal vyriešiť problém so vzliňajúcou vlhkosťou. Od 50-tych rokov slúžil palác ako „Ústredný dom pionierov a mládeže Klementa Gottwalda“. V 60-tych rokoch sa uskutočnila jeho ďalšia radikálna obnova, pri ktorej bola takmer všetka omietka na fasádach v úrovni poschodia nahradená novodobou, ktorú už výrazne nastavovali cementom. Obnova fasád bola natoľko dôsledná, že s vysokou pravdepodobnosťou zanikli všetky historické omietky a murivo bolo vyčistené až do ložných škár. V poprevratovom období po roku 1989 sa uvažovalo o umiestnení niektorej z kultúrnych inštitúcií do jeho priestorov, ale opäť zasiahli rýchle spoločenské zmeny. Už pred rokom 1989 palác začal chátrať a v roku 1986 sa pristúpilo k príprave podkladov pre začatie jeho pamiatkovej obnovy. Výskumné práce v tom čase realizovala PhDr. H. Haberlandová. V roku 1993 sa urýchlene začalo s projektovaním a súbežne aj s pamiatkovou obnovou. Projekčné práce viedol Ing. arch. Marcinka. Palác adaptovali na sídlo prezidenta Slovenskej republiky. V roku 1996 bol slávnostne odovzdaný prezidentovi Michalovi Kováčovi. Od tých čias je sídlom prezidenta Slovenskej republiky.

Obr. 1: Najstaršia známa kolorovaná grafika zobrazujúca Grasalkovičov palác v prvej tretine 19. storočia. Grafika dominuje okrovú farebnosť na fasádach, ktorú dopĺňa tmavá zelená farebnosť žalúzií (ZÁVADOVÁ, Katarína: Verný a pravý obraz slovenských miest...).

⁴ Nakoľko predmetom zadania na obnove nebola realizácia komplexného architektonicko-historického výskumu ani archívneho výskumu, tak sú uvádzané informácie preberané podľa dostupných prameňov bez hlbšieho skúmania.

Obr. 2: Fotografia z obdobia okolo r. 1925 dokumentujúca výraz fasády v dvoch farebných tónoch alebo štruktúrach (tmavšie plochy mohli byť vytvorené aj z omietky opatrenej metličkovaním) (HABERLANDOVÁ, H.: výskumná dokumentácia z roku 1985. MÚOP Bratislava).

Dôvodov súčasného schátraného výrazu omietok je viacero (okrem podcenenia pravidelnej údržby prispeli k celkovému stavu aj nevhodné technologické postupy, ktoré boli uplatnené pri jeho obnovách v druhej polovici 20. storočia). Pravdepodobne k najvýznamnejším problémom, ktoré zapríčinili stav praskania omietok, patrí okolnosť, že pri komplexnej obnove fasád v 60-tych rokoch 20. storočia boli všetky staršie omietky nahradené masívnou vrstvou nastavovanej vápenno-cementovej omietky aplikovanej na cementový podnástrech na tehlové murivo. Nová omietka priľhla k staršiemu barokovému tehlovému murivu, ktoré malo mäkké spojivo z pomerne mäkkej vápennej malty. Tieto omietky v priebehu času nedokázali prenášať prirodzené pnutia v murive a začali na nich vznikať trhliny. Novodobé omietky boli na mnohých miestach aplikované v hrúbke od 7 do miestami až 15 cm – pravdepodobne v dôsledku snahy o maximálne vyrovnanie tvarových nerovností stavby. K druhej závažnej chybe došlo pri ďalšej obnove (medzi rokmi 1993 – 1996). Po odstránení vrchnej hladkej vrstvy omietky boli v tom čase na súdržnú a výdatne penetrovanú vrstvu omietok nanesené tvrdé omietky s vysokým obsahom cementu. Takto zrealizovaný omietkový plášť objektu zostal síce súdržný s podkladom, ale pnutia v murive spôsobili zopakovanie popraskania omietok a praskliny sa preniesli aj na ich povrch. K problémom sa pridalo aj viacero nedostatkov zapríčinených chvatnou prípravou obnovy z rokov 1993 – 1994. Nevyhovujúci stavebnotechnický stav omietok a jeho nápravu začal hneď v úvode obnovy riešiť tím odborníkov usmerňovaný Ing. Vladimírom Kohútom a Ing. Jozefom Bakom. Problém vznikol aj v otázke farebného riešenia fasády. S ohľadom na chvatne realizovanú obnovu paláca v rokoch 1993 – 1994 a vtedajší spôsob vedenia obnov pamiatok vyzval KPÚ v Bratislave na doskúmanie dostupných podkladov a ich sondážne overenie. V roku 1986 bol realizovaný zámer pamiatkovej obnovy (PhDr. H. Haberlandová), v ktorom sa, bohužiaľ, exteriéru venovala iba minimálna pozornosť (na fasádach nebola realizovaná ani jediná sonda). Doskúmanie z rokov 1993 – 1996 (Mgr. A. Tahy a Mgr. P. Horanský) potvrdilo nález vrstvy staršieho okrového náteru na fragmentoch omietok, ktorý však nebolo možné presnejšie datovať (18. st.?, prvá pol. 19. st., druhá pol. 19. st.?). Metodici

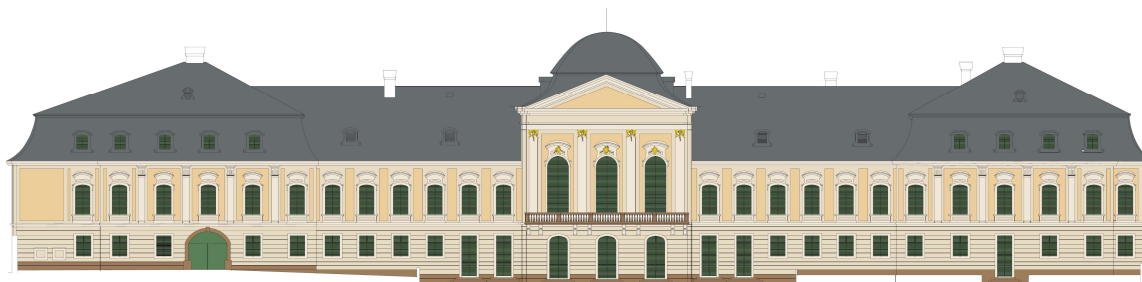
odporučili realizovať farebnosť fasády v jednom prípadne v dvoch okrových tónoch. Na základe predpokladov sa zvýšila pozornosť pri obnove v rokoch 1993 – 1996. V priebehu prác boli zaznamenané situácie s možnou bielou úpravou na presnejšie nelokalizovaných plochách a na polohách pod odstráneným kamenným obkladom parteru. Podľa týchto informácií v tom čase viceprimátor hlavného mesta Bratislavy PhDr. Š. Holčík odporučil realizáciu farebnosti v kombinácii bielej a dvoch tónov sivej, ktorá bola aj zrealizovaná. Farebnosť sa s menšími amatérskymi zásahmi údržbárov zachovala do začiatku súčasnej obnovy a dokladá maximálnu snahu o zdôraznenie významu objektu ako významnej mestskej palácovej stavby. Voľba farebného zdôraznenia tvaroslovia sa opierala o vtedajšie poznatky. Pre potreby overenia predpokladu o zániku možných nálezových situácií boli počas prípravy súčasnej obnovy realizované viaceré sondy aj v polohách na východnej a aj západnej strane hmoty hlavného rizalitu. Bohužiaľ, okrem omietok zo 60-tych rokov a omietok z rokov 1993 – 1996 sa na tehlovom murive nepodarilo nájsť jediný fragment staršej omietky. Omietky v polohách v úrovni prízemia boli zničené pri demontáži kamenného obkladu z roku 1939 a všetky ostatné v úrovni poschodia vrátane kontaktov s pôvodnými kamennými suprafenestrami boli dôkladne odstránené pri obnovách v 60-tych rokoch 20. storočia a pri obnove v rokoch 1993 – 1996, keď došlo aj k radikálnemu čisteniu a výmenám pôvodných kamenných prvkov. Na pôvodných kamenných prvkoch zostalo iba v póroch niekoľko stopových zvyškov bieleho vápenného podkladového náteru. Na ňom sa – opäť len v nepatrnom množstve – zachovalo iba v škárach profilácie suprafenestry jedného okna (na západnom úseku fasády hlavného rizalitu) niekoľko stôp po svetlom vápennom okrovom nátere (azda ešte z obdobia barokovej prestavby z roku 1771?).

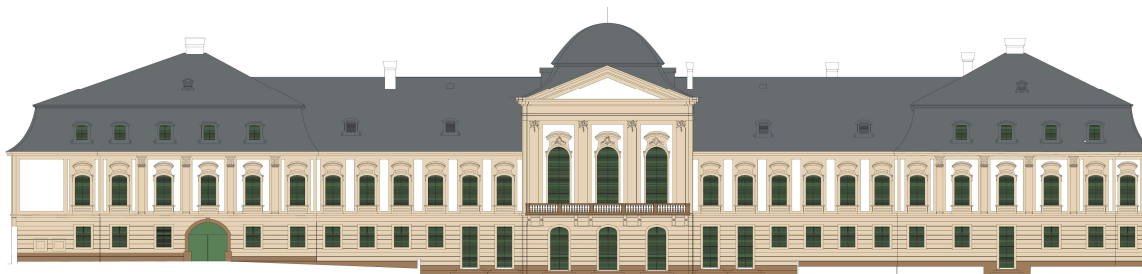
Obr. 3: Sonda v mieste kontaktu korunnej rímsy a vlysu, kde je asi 15 cm hrubá vrstva novodobých omietok na barokovom tehlovom murive. Na preškrabanom tehlovom murive sa nachádza cementový podnástreč a na ňom asi 7 cm vrstva nastavovanej omietky z obdobia obnovy v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Na nej je približne rovnako hrubá vrstva novšej cementovej omietky z rokov 1993 – 1996. Na týchto vrstvách sa nachádza asi 1cm hrubá vrstva hladkej vrchnej omietky a súčasný náter (archív spol. PAMARCH, s.r.o.).

Návrh novej farebnosti sa tak mohol opierať výhradne o dobové analógie palácových stavieb realizovaných pre grófa Antona Grasalkoviča (prípadne stavieb postavených podľa návrhu alebo usmernenia Andreja Mayerhofera) a ďalších palácových stavieb. Nález zvyškov okrovej farebnosti ako sekundárnej práve na hlavnej hmote rizalitu (s hlavnou sálou) indikoval fakt, že by mohlo ísť práve o farebnosť paláca z obdobia jeho prestavby v roku 1771. (Nakoľko inšpiráciou viacerých predmestských aj mestských palácových stavieb bola už dávnejšie dokončená hlavná cisárska

rezidencia Schönbrunn, aj tento predmestský palác mohol voľne evokovať jemne štylizovanou farebnou kombináciou hlavnú cisársku rezidenciu, ako to dokladá kolorovaná grafika z prvej tretiny 19. storočia). Pomerne presnú farebnosť cisárskej rezidence Schönbrunn ukazuje olejomaľba Bernarda Bellotta z roku 1759. Olejomaľba, podobne ako aj mladšia kolorovaná grafika, dokladajú pravdepodobne inverznú okrovú farebnosť fasád v kombinácii so zelenými žalúziami. Otočením tohto modelu vzniká ďalší oveľa tradičnejší model farebnosti, ktorý si možno všimnúť aj na zámku Schloss Hof (taktiež „fotograficky“ zachytenom B. Bellottom v roku 1759). Aj tu okrovo-bielu farebnosť fasád dopĺňa sýta farebnosť zelených žalúzií na oknách.

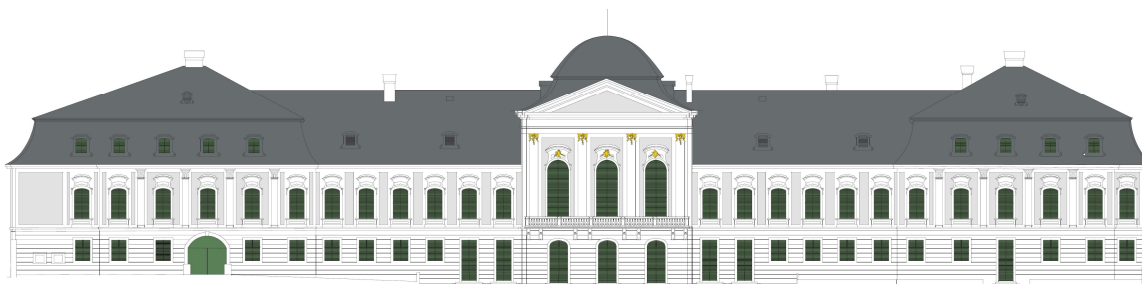

Obr. 4: Severná fasáda – návrh farebnosti koncipovaný ako štylizácia farebnosti fasád cisárskej rezidence Schönbrunn (archív spol. PAMARCH, s.r.o.; spracoval Ing. M. Pikalík, PhD.).

Obr. 5: Severná fasáda – návrh farebnosti koncipovaný podľa farebnosti fasád rezidence Schloss Hof (archív spol. PAMARCH, s.r.o.; spracoval Ing. M. Pikalík, PhD.).

V snahe priblížiť sa dobovým trendom doloženým na zachovaných stavbách rezidií ukončených alebo dokončovaných okolo roku 1770 sa možno dopracovať k zjemnenej podobe prvého základného modelu – inverznej farebnosti s dominantnou bielou farebnosťou, ktorú v úrovni poschodia dopĺňali pasívne plochy opatrené sivastými, prípadne lomenými okrovými alebo ružovými farebnými tónmi (koháryovský kaštieľ vo Svätom Antone, erdődýovský kaštieľ v Chtelnici, ktorý taktiež v roku 1775 navštívila Mária Terézia).

Obr. 6: Severná fasáda – návrh farebnosti koncipovaný podľa farebnosti fasád kaštieľov vo Svätom Antone a Chtelnici v kontexte s riešením farebnosti Grasalkovičovho paláca v Gödöllő (archív spol. PAMARCH, s.r.o.; spracoval Ing. M. Pikalík, PhD.).

Medzi ďalšie východiská možno zaradiť aj farebnosť Grasalkovičovho paláca v Gödöllő, kde sa tiež uplatnila primárna inverzná farebnosť s dominantnými bielymi plochami na architektonickom tvarosloví a pasívnymi plochami opatrenými lomeným ružovkastým náterom. Na tomto paláci (na rozdiel vyššie uvedených) bolo v čase nedávnej komplexnej pamiatkovej obnovy podľa výsledkov výskumov zrealizované aj výrazné pozlátenie dekoratívnych prvkov na suprafenestrách okien hlavnej hmoty vstupného rizalitu, ako aj všetkých hlaviciach hlavného balkóna a jeho kovaných zábradliach.

Na základe uvedených analógií bolo spracovaných šesť základných variantných riešení, ktoré sa doplnili alternatívami. Z nich bol vybraný návrh opierajúci sa o najčastejšie zastúpenú inverznú farebnosť s dominantnými bielymi plochami architektonického tvaroslovia (vrátane pásovej rustiky parteru, ktorej bielu farebnosť potvrdili aj vyššie uvádzané nálezy). Dominantnú bielu farebnosť v návrhu dopĺňa na pasívných plochách lomená sivá, ktorej tón bol vybraný z 36 vzoriek vytvorených práve pre tento účel. Ich vytvorenie sledovalo cieľ čo najviac sa priblížiť pravdepodobnej farebnosti vytvorenej s pomocou prírodných pigmentov (popol s nepatrnou prímесou okrovej hlinky), ktorej celkový farebný výraz podmienila nielen charakteristická farebnosť vyzretého vápna ako základu, ale aj jeho dobových stabilizátorov. V súčasnosti pokračuje komplexná obnova fasád paláca, ktorej výsledok bude možné vnímať po ukončení a demontovaní lešení v priebehu nasledujúcich mesiacov.

Bibliografia

- [1] ČOMAJ, Ján, HOLČÍK, Štefan: Prezidentský palác, Perfekt, 2012
- [2] DEÁK, Zoltán: PANNON ENCIKLOPÉDIA A magyar építészet története, URBIS KÖNYVKIADÓ BUDAPEST, Budapest, 2009, ISBN 978-963-9706-36-1
- [3] HOLČÍK, Štefan: Korunovačné slávnosti Bratislava 1563 – 1830, Tatran, Bratislava, 1992, ISBN 80-222-0268-1
- [4] MACEK, Petr: BAREVNOST FASÁD Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb, Praha, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009, s. 10 – 111, ISBN 978-80-87104-48-4
- [5] PIGNATTI, Tersino: CANALETTO, ODEON, Praha, 1983
- [6] ŠÁŠKY, Ladislav: Kamenná krása našich miest, OSVETA, Bratislava, ISBN 70-034-81
- [7] ZÁVADOVÁ, Katarína: Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí, TATRAN, Bratislava, 1974, ISBN 61 – 518 – 74

Facade restoration of Grassalkovich Palace in Bratislava

Ing. arch. Peter Hudák, PhD.

PAMARCH, s.r.o., Štefánikova trieda 4/7, 94901 Nitra,
e-mail: peter.phoenix1@gmail.com, info@pamarch.sk

Abstract

During practical restoration of monuments many situations may arise during which there is no possibility to trace back original facade coloration. To avoid any mistakes, it is viable to design new coloration according to contemporary analogies. In the case of facades of Grassalkovich Palace similar situation arose. Cause of this problem were substantial constructional interventions in the 20th century. The palace was built for count Anthony Grassalkovich in sixties of the 18th century and was rebuilt in 1771. In the time of creation of The First Slovak Republic in 1939 it was damaged by remodelling in which the ground floor was demolished by adding stone facing. In the sixties of the 20th century all facades also on the floor were replaced which destroyed the possibility of finding out the original facade coloration. In the recent restoration of facades new coloration was designed according to contemporary analogies. Those were sorted into three groups. In the first one coloration was inspired by colours of imperial residence Schönbrunn. The second group applied so often contrasting coloration observed in palace Schloss Hof. The third group included facades of simpler buildings observed during monument restorations of manor houses in villages Svätý Anton and Čhtelnica. On these facades are architectural elements in white and in-between areas are in gray shade. The result of the restoration of Grassalkovich Palace in Bratislava will be available for evaluation in a several months.

Keywords: facade restoration, Grassalkovich Palace, Bratislava

BARDKONTAKT 2019

Obnova priečelí paláca Jablonowských v Podhorciach na Ukrajine

dr hab. inż. prof. nzw. Marek Gosztyła

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, ejaracz@prz.edu.pl

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení TUKE, Letná 9, Košice, pasztor.peter@dpa.sk

Krystian Sikorski

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, ejaracz@prz.edu.pl

Obnova priečelí paláca Jablonowských v Podhorciach na Ukrajine

dr hab. inż. prof. nzw. Marek Gosztyła

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
ejaracz@prz.edu.pl

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení TUKE, Letná 9, Košice, pasztor.peter@dpa.sk

Krystian Sikorski

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
ejaracz@prz.edu.pl

Abstrakt

Príspevok je syntézou procesu, ktorý je podopretý vedeckým výskumom, ktorý je podkladom pre stanovenie diagnózy umožňujúcej zachovanie priečelí pamiatkovo chránenej budovy. Historický palác bol zinventarizovaný a následne - na základe zvolenej metodiky – boli odobraté vzorky z priečelí kvôli stanoveniu úrovne vlhkosti a zasolenia murív. Na základe výsledkov výskumu bola zvolená technológia obnovy omietok. Farebnosť omietok nadväzuje na pôvodnú farebnosť prírodnej vápennej omietky. Príspevok popisuje nevyhnutný proces konzervátorského prístupu k reštaurovaniu priečelí.

Kľúčové slová: palác, pamiatkovo chránený objekt, priečelie, obnova, metodika výskumu

1. Referenčný objekt

Obr.1: Palác v Jablonowských Podhorciach. Súčasný stav, foto Krystian Sikorski, 2019

2. História

Lokalizácia paláca v Jablonowských Podhorciach nie je náhodná, pretože výber miesta, kde mala budova stáť budova, bol podriadený predovšetkým terénnemu profilu, ktorý umožňuje rozsiahly výhľad do krajiny a na rieku Stryj. Nápis vyrytý na jednej stene zvečnil dátum začatia stavby, konkrétne 4. február 1734. V tom čase silné kultúrne prúdy Západnej Európy mali vplyv na vybudovanie paláca v štýle „Maison de plaisance“. Ako sa to na zemiansku rezidenciu patrilo, popri obytných miestnostiach bola zriadená knižnica a salóny boli dekorované galériou portrétov. Do palácovo-parkového súboru patrili aj hospodárske objekty a stajne. Súčasne s palácom bola založená aj záhrada s klasickou sochárskou výzdobou. Objekt bol prestavaný a zmodernizovaný v druhej polovici XIX. storočia. Následne boli do budovy zavedené elektroinštalácia a vodovod. Palác odolal ničeniu v I. a II. svetovej vojne. Po II. svetovej vojne bol palác do značnej miery poškodený tým, že v jeho pivniciach boli zriadené bazény pre chov rýb.[5] Pred niekoľkými rokmi sa noví vlastníci pustili do obnovy budovy.

3. Výskumy

V rámci etapy výskumov spracovávaného konzervátorského projektu bola vykonaná inventarizácia budovy. Tým sa vyšpecifikoval nevyhnutný rozsah prác. Dopĺňujúca fotodokumentácia zachytáva technický stav budovy v čase vykonania obhliadky. Kvôli odhaleniu príčin vyskytujúcich sa javov bolo rozhodnuté, že sa vykonajú sondy, ako aj analýza vlhkosti a zasolenia stavebných konštrukcií.

3.1. Úroveň zavlhnutia

3.1.1. Metodológia výskumu

Pre výskum úrovně zavlhnutia bola použitá neinvazívna metóda pomocou dielektrického merača vlhkosti PMW – 3. Elektrické metódy poskytujú okamžité výsledky, ktoré však musia byť potvrdené dôkladnejšou metódou sušičkovo-hmotnostnou. V súvislosti s vyššie uvedeným je potrebné uviesť, že prístroj sa používa v každodennej praxi a jeho účinnosť bola potvrdená predchádzajúcimi odbornými posudkami. Aby sme získali čo najspoľahlivejšie informácie týkajúce sa úrovně zavlhnutia, vykonala sa séria meraní zavlhnutia vo vnútri objektu.

3.1.2. Meracie body

Parametre:

- úroveň merania: 1,2 m nad úrovňou podlahy
- počet meraní: na každom priečelí bola prevedená séria (4-5) kontrolných meraní, ktoré poslúžili na určenie priemernej úrovně vlhkosti murív.

Číslo meraného bodu	Lokalizácia meraného bodu	Materiál steny	Vzdialenosť meraného bodu od podlahy [cm]
1	2	3	4
Priečelie severozápadné			
O _{pín-zach/1}	Nárožie pri veži	tehla	120
Priečelie juhozápadné			
O _{pítd-zach/1}	Nárožie	tehla	120
Priečelie juhovýchodné			
O _{pítd-wsch/1}	Nárožie	tehla	120
Priečelie severovýchodné			
O _{pín-wsch/1}	Priestor pod schodami	tehla	120

Tab.1: Príklad rozmiestnenia meracích bodov

Rozmiestnenie meracích bodov je zobrazené na nasledujúcom pôdoryse.

Obr.2: Pôdorys suterénu s vyznačením meracích bodov zavlhnutia, kreslil: K. Sikorski, 2019

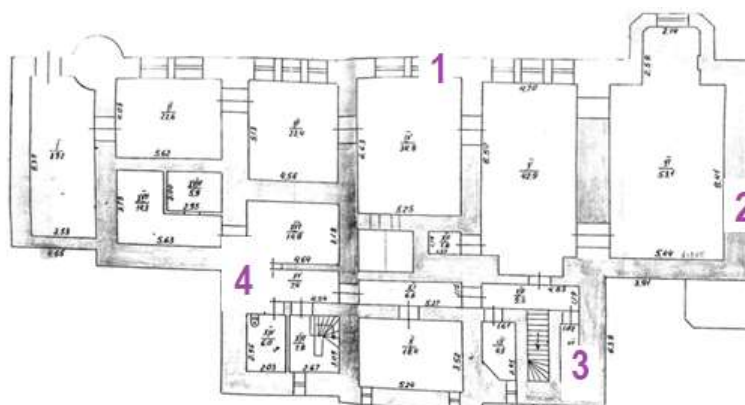
3.2. Úroveň zasolenia

3.2.1. Metodológia výskumu

Stanovenie úrovne zasolenia je dôležitým technologickým problémom. Obsah minerálov je podmienený technológiou prevádzania omietok, ktorá ovplyvňuje ich trvácnosť. Kvôli určeniu správnej diagnózy boli odobraté vzorky z každej steny a to z miest, vykazujúcich najvyššiu mieru zavlhnutia.

3.2.2. Miesta odberu vzoriek

Na nižšie uvedenom obrázku sú vyznačené miesta, z ktorých boli vzorky pre výskum odobraté.

Obr.3: Pôdorys suterénu s označením miest merania zasolenia, kreslil: K. Sikorski, 2019

4. Výsledky výskumu

4.1. Výskum úrovne zavlhnutia

Na základe kvalitatívneho výskumu (zaprášenie tehly, viditeľné zavlhnutie, nízka pevnosť tehly a omietky pri výskume in situ), ako aj kvantitatívneho výskumu (predovšetkým meranie dielektrickým meračom) bolo možné stanoviť úroveň zavlhnutia murív skúmaného objektu.

Skúmané murivo	Stredná úroveň zavlhnutia muriva [%]
Suterén, severozápadné priečelie	13,6
Suterén, juhozápadné priečelie	15,0
Suterén, juhovýchodné priečelie	14,9
Suterén, severovýchodné priečelie	14,6

Tab.2: Stredná úroveň zavlhnutia murív

4.2. Výskum úrovne zasolenia

Podobne ako v prípade merania úrovne zavlhnutia, výskum kvantifikoval predchádzajúce predpoklady týkajúce sa úrovne zasolenia murív. Pri kvalitatívnom hodnotení murív tak vo vnútri, tak aj vonku sa nepotvrdili poškodenia, ktoré by jednoznačne poukazovali na zvýšené množstvá minerálnych zlúčenín (viditeľné výkveti).

	Číslo vzorky a príslušná úroveň zasolenia [%]			
Druh solí	1	2	3	4
Chloridy	0,04	0,02	0,03	0,04
Sírany	0,31	0,52	0,55	0,53
Disičnany	0,03	0,04	0,04	0,02

Tab.3: Úroveň zasolenia v kontrolných bodoch

5. Hodnotenie technického stavu

5.1. Hodnotenie technického stavu objektu:

- Zavlhnutie suterénnych murív je na úrovni 12 – 15%.
- Na ostatných podlažiach je úroveň vlhkosti okolo 5%.
- Chýba horizontálna izolácia (podlahy).
- Chýba vertikálna izolácia vonkajších stien (základových murív).
- Steny a stropy sú bez omietok (stopy po starých omietkach).
- Vonkajšie omietky do druhého podlažia sú zavlhnuté a skorodované. Na prednom priečelí sú použité vápennocementové omietky.

5.2. Hodnotenie úrovne zavlhnutia

Získané výsledky z výskumu zavlhnutých murív sme porovnali s platnými normami pre klasifikáciu úrovne zavlhnutia. Všetky predmetné priečelia v oblasti nášho výskumu je potrebné označiť ako murivá mokré, nakoľko ich zavlhnutie prekračuje úroveň 12%.

Stupeň	Úroveň zavlhnutia [%]	Klasifikácia muriva
I	0 – 3	murivo s prípustnou vlhkosťou
II	3 – 5	murivo so zvýšenou vlhkosťou
II	5 – 8	murivo stredne vlhké
IV	8 – 12	murivo veľmi vlhké
V	> 12	murivo mokré

Tab.4: Klasifikácia zavlhnutia murív

5.3. Hodnotenie úrovne zasolenia

Výsledky výskumu minerálnych zlúčenín v analyzovaných konštrukčných prvkoch, v porovnaní s platnými normami, sú zachytené v nasledujúcej tabuľke:

Druh solí		Obsah solí [%]		
		Nízky	Stredný	Vysoký
Chloridy	Cl ⁻	< 0,2	0,2 – 0,5	> 0,5
Sírany	SO ₄ ⁻²	< 0,5	0,5 – 1,5	> 1,5
Dusičnany	NO ₃ ⁻²	< 0,1	0,1 – 0,3	> 0,3

Tab.5: Klasifikácia úrovne zasolenia

Úroveň zasolenia vzoriek je vyhodnotená ako nízka. Stojí za zmienku, že vzorky odobraté z murív, ktoré sú pod úrovňou terénu, vykazujú vyššiu mieru zasolenia vo vzťahu k vzorkám zo severozápadného priečelia.

Druh solí	Číslo vzorky a prislúchajúca úroveň zasolenia			
	1	2	3	4
Chloridy	Nízka	Nízka	Nízka	Nízka
Sírany	Nízka	Stredná	Stredná	Stredná
Dusičnany	Nízka	Nízka	Nízka	Nízka

Tab.6: Označenie úrovne zasolenia v kontrolovaných bodoch

6. Technológia opravy priečelí

Napokon, v súlade s konzervátorskou praxou, ako aj so získanými výsledkami, je navrhnutý postup, ktorý je potrebný dodržať s cieľom prinavrátenia objektu do pôvodného stavu. Pred prevedením renovačných omietok je potrebné zabrániť ďalšiemu vlhnutiu prevedením sekundárnej izolácie.

Stupeň znehodnotenia muriva	Radenie vrstiev	Hrúbka jednotlivých vrstiev
Nízky	postrek	cca 0,5 cm
	renovačná omietka	≥ 1,0 cm
Stredný	postrek	cca 0,5 cm
	renovačná omietka	2,0 cm
Vysoký	postrek	cca 0,5 cm
	podkladová omietka	≥ 1,0 cm
	renovačná omietka	2,0 cm

Tab.7: Radenie a hrúbka vrstiev renovačných omietok

V prípade pamiatkovo chráneného objektu, na ktorom bola potvrdená zvýšená úroveň zvlhnutia alebo stredný stupeň zasolenia, najvhodnejším riešením je prevedenie systému renovačných omietok. Majú množstvo výhod, medzi ktoré patrí akumulácia rozpustených minerálnych zlúčenín, vďaka vysokej pórovitosti ich štruktúry (stvrdnutá malta >50%), ako aj vysoká paropriepustnosť, umožňujúca

odparovanie difúznej vlhkosti z muriva. Preto sa doporučuje prevedenie opravy omietkovinami, ktoré vyhovujú predpisu WTA nr 2-9-04D, resp. norme EN 998-1.

Technológia renovácie predmetného objektu doporučuje komplexné prevedenie izolácie a následne realizáciu spomínaných renovačných omietok. Systém sa skladá z nasledovných vrstiev:

- lepiaca vrstva z vysoko adhézneho cementového postreku (spĺňajúca požiadavky predpisu WTA nr 2-9-04D, resp. normy EN 998-1),
- renovačná omietka hrúbky 20 mm (v súlade s tab. 7.),
- vápenno-trasová stierka (za účelom vyhladenia štruktúry povrchu), ktorá je charakterizovaná vysokou paropriepustnosťou, štruktúrnou hydrofobizáciou a obsahuje plnivá, ktoré obmedzujú tvorbu výkvetov stavebných solí,
- impregnačný náter, ktorého účelom je zjednotenie nasiakavosti podkladu,
- silikátová farba, charakteristická hydrofóbnosťou, vysokým pH (odolný voči biologickým činiteľom), ako aj vysokou paropriepustnosťou.

Akceptovaný program výskumu, ako aj stanovený technologický postup umožnia realizáciu fasádnych omietok, ktoré budú charakterizované trvácnosťou a estetikou.

Bibliografia

- [1] KADŁUCZKA, A.: Ochrona zabytków architektury, Tom 1. Rozwój doktryn i teorii (Vademecum), 2000, Kraków
- [2] GOSZTYŁA, Marek, PASZTOR, Peter: Konserwacja i ochrona zabytków architektury. Wydanie II poszerzone, podręcznik akademicki Politechniki Rzeszowskiej, 2013, Rzeszów
- [3] GOSZTYŁA, Marek, JAGIEŁA, B.: Metodologia konserwacji zabytków architektury w praktyce, 2015, Rzeszów
- [4] MAŁACHOWICZ, E.: Konserwacja i rewaloryzacja architektury w środowisku kulturowym, 2007, Wrocław
- [5] DOLATOWSKI, J., ZAKUSOV, M., PROKOPIV, A.: Brunicy w Podhorcach koło Stryja, Brunicki Family in Podhorce near Stryj, [w:] Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego, The Polish dendrology Society Yearbook, LXV, 2017, Warszawa
- [6] Aftanazy, R.: Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej, 8[:] Województwo ruskie[:] Ziemia Przemyska i Sanocka. Wyd. 2, popr. I uzup. Ossolineum, 1996, Wrocław-Warszawa-Kraków

Restoration facade of the palace Jabłonowska Podhorce in Ukraine

dr hab. inż. prof. nzw. Marek Gosztyła

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
ejaracz@prz.edu.pl

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení TUKE, Letná 9, Košice, pasztor.peter@dpa.sk

Krzysztof Sikorski

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,
ejaracz@prz.edu.pl

Abstract

The contribution is a synthesis of a process that is supported by scientific research. This research is the assumption for establishing a diagnosis to allow the preservation of the listed buildings' front sides. The historical palace was inventoried and subsequently - based on the chosen methodology - samples were taken from the front side to determine the moisture content and salinity in the masonry. Based on the results of the research, the technology of restoration of plasters was chosen. The color of the plaster follows the original color of the natural lime plaster.

The paper describes the necessary process of preservation approach to the restoration of the front sides.

Keywords: palace, cultural heritage, facade, restoration, methodology of the research

BARDKONTAKT 2019

Klimatické zmeny v historických urbánnych štruktúrach

Ing. arch. Martin Baloga, PhD.

Organizácia (adresa): Ustav manažmentu STU Bratislava, Vazovova 5, Bratislava

e-mail: matobaloga@gmail.com

Klimatické zmeny v historických urbánnych štruktúrach

Ing. arch. Martin Baloga, PhD.

Organizácia (adresa): Ustav manažmentu STU Bratislava, Vazovova 5, Bratislava

e-mail: matobaloga@gmail.com

Abstrakt

Historické časti miest vznikali v prírodných podmienkach, ktorým sa prispôbovali, čím vznikli mestá, ako ich poznáme dnes. Je nepopierateľné, že dochádza k zmenám prírodných podmienok, obzvlášť klimatických pomerov, ktoré si vyžadujú iné prístupy pri plánovaní miest a navrhovaní objektov, ako sme boli zvyknutí doteraz. Požiadavka na zachovanie kultúrnych hodnôt a pôvodného rázu sídel a objektov je v rozpore s požiadavkami na aplikovanie mitigačných opatrení. Korektným plánovaním verejných priestranstiev je možné dosiahnuť aj zmenu rozsahu opatrení vykonaných na samotných objektoch. Mestá sa menia a plánovací proces je nástroj, ako určiť ich budúcnosť.

Kľúčové slová: plánovanie, zmena klímy, historické štruktúry

V čase, keď sa dôsledky klimatických zmien prejavujú čoraz zreteľnejšie a ich dôsledky sa prejavujú v nezvyklých prejavoch počasia, snažíme sa objekty stavebno-technologicky pripraviť tak, aby sme sa vedeli adaptovať vnútorné prostredie. Tieto úpravy však predstavujú ekonomické a energetické nároky, ktoré je potrebné minimalizovať. Hľadanie týchto efektívnych spôsobov je novou výzvou vo výskume. V rámci programu Bhenefit financovaného Európskou Úniou spojením výskumného partnera a samosprávy sme rozbehli výskum na strane slovenského partnera, ktorého cieľom bolo navrhnuť úpravy verejných priestranstiev tak, aby sa znížili energetické nároky objektov, ktoré sa v týchto priestranstvách nachádzajú bez zásahu do samotných objektov.

Keďže stavebno-technologické zásahy sa nevykonávajú len pri výstavbe nových verejných priestranstiev a objektov, ale v prevažnej miere hlavne objektov existujúcich, hľadali sa také úpravy, ktoré by boli vhodnou kombináciou medzi úpravami objektov a verejných priestranstiev. Hlavnou výzvou však boli územia, ktoré sú pamiatkovo chránené, pretože tam nie je možné aplikovať akékoľvek úpravy, ale len tie, ktoré sú v súlade so zásadami pamiatkovej obnovy. Predpokladali sme, že zásahy do verejných priestranstiev budú predstavovať menší invazívny zásah, ako úpravy samotných objektov, čo by mohlo dosiahnuť ochranu pamiatkových hodnôt aj s prispôbením na vonkajšie podmienky.

Pre konkrétne stanovenie východísk pre výskum je určenie oblasti sledovaných hodnôt, a to nasledovne:

1. Čo je to historické územia a aké sú hodnoty ochrany
2. Aké sú dôsledky zmeny klímy a aké sú stavebno-technologické opatrenia, ktoré je potrebné aplikovať

Zo strany slovenského partnera bol technickým partnerom Slovenská technická univerzita a za samosprávu Mesto Poprad. Pre definovanie historického územia bolo potrebné určiť, čo je to historické územie. Vychádzali sme z týchto vlastností, ktoré majú definovať historické územie:

1. Ide o existujúcu, pomerne stabilizovanú štruktúru, teda v území už neprebiehajú zásadné urbanistické zmeny, ani po zmene vonkajších požiadaviek.

2. Územie vykazuje identifikovateľné hodnoty, ktoré sú dôležité z hľadísk kultúrnych, ekonomických, environmentálnych, sociálnych.

Z určených podmienok ide teda o rozličné typy historických území, pričom ich zásadných rozlišovacím znakom je hodnota, ktorá môže mať navyše rozličnú intenzitu ochrany. V prípade kultúrnych hodnôt sú tie najcennejšie chránené legislatívou.

Ostatné historické územia, ktoré majú napr. sociologické hodnoty, nie sú chránené legislatívou. Ide najmä o obytné územia. Ich hodnotu si uvedomujú najmä obyvatelia a chránia ju prostredníctvom územnoplánovacej dokumentácie. Ochrana týchto území je často väčšou spoločenskou požiadavkou (v prostredí lokálnej samosprávy) ako ochrana kultúrnych hodnôt, ale to vyplýva najmä z vyspelosti a sociálnej štruktúry spoločnosti.

Pre účely tohto výskumu boli pre ich vzájomnú podobnosť v oblasti obnovy a citlivosti zásahov, aj keď z odlišných dôvodov určené dve lokality. Mestská pamiatková rezervácia Spišská Sobota a časť sídliska Juh III.

V Spišskej Sobote sú jednotlivé objekty z kamenného muriva s dreveným trámový stropom nad druhým nadzemným podlažím zastrešené sedlovou strechou otočenou štítom do ulice s podlomenicou. Objekty sú vykurované individuálne.

Obr.1 Meštianske domy v Spišskej Sobote (foto autor)

Objekty na sídlisku Juh III sú panelové montované bytové domy vykurované centrálné. Kamenné domy majú vďaka masívnemu murivu dlhšiu teplotnú zotrvačnosť ako montované panelové domy, kde je väčšie riziko ochladzovania, či prehrievania.

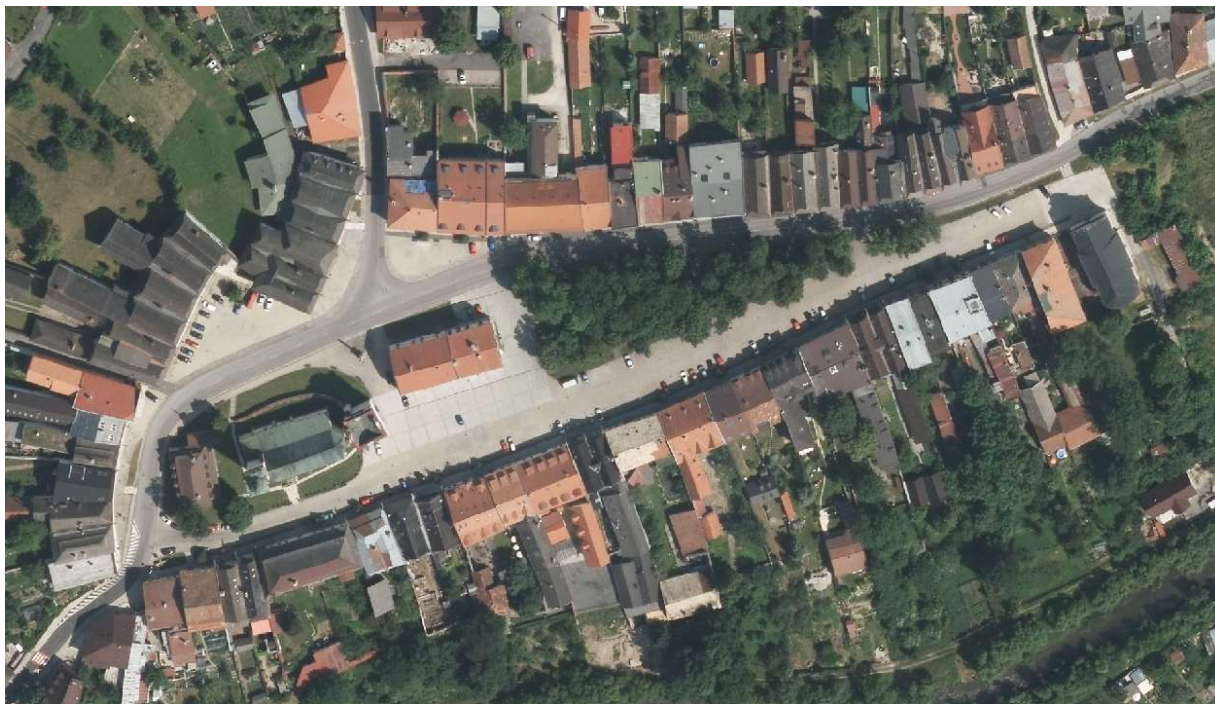
Stavebno-technologické úpravy, ktoré sme sledovali, vychádzali teda z tejto lokalizácie. Pre sledované územie patria medzi najväčšie dôsledky najmä (v poradí bez určenia priority):

1. Prívalové dažde
2. Prehrievanie
3. Extrémny chlad
4. Prudký vietor
5. Sucho

Ohrozenia sme obmedzili primárne na prehrievanie a extrémny chlad. Opatrenia pozostávajú najmä zo zabránenia tepelných prestupov a nastavenia efektívneho vykurovacieho/ochladzovacieho systému. Keďže samotné vykurovanie a ochladzovanie je technologickým vybavením objektu, sústredili sme sa na zníženie teplotného rozdielu medzi exteriérom a interiérom, čo pre exteriér znamená stabilizáciu výkyvov teploty.

Najväčšie rozdiely teplôt sú merateľné v lete, preto sme zvolili meranie nárastu teplôt počas dňa v auguste. Následne boli definované tie urbánne prvky, ktoré sú najstabilnejšie voči výkyvom teplôt. Tieto urbánne prvky mali byť aplikované do vybraných území.

Následne by mali byť porovnaná spotreba energií pred a po aplikovaní opatrení.

Obr. 2 ortofotomapa Sobotského námestia (zdroj: eurosense, webgis.poprad.sk) [1]

Sobotské námestie ponúka pomerne širokú škálu rozličných urbánnych prvkov, preto predstavuje vhodné modelové územie. V území sú zastúpené plochy so vzrastlou vegetáciou, zatrávnené plochy, asfaltové – vodenepriepustné plochy, dláždené plochy s čiastočnou absorpciou vody.

Výskum teplôt prebiehal infračervenými snímkami monitorovaných území ráno, na obed a večer. Boli vyhodnotené teploty aj rozdiely teplôt.

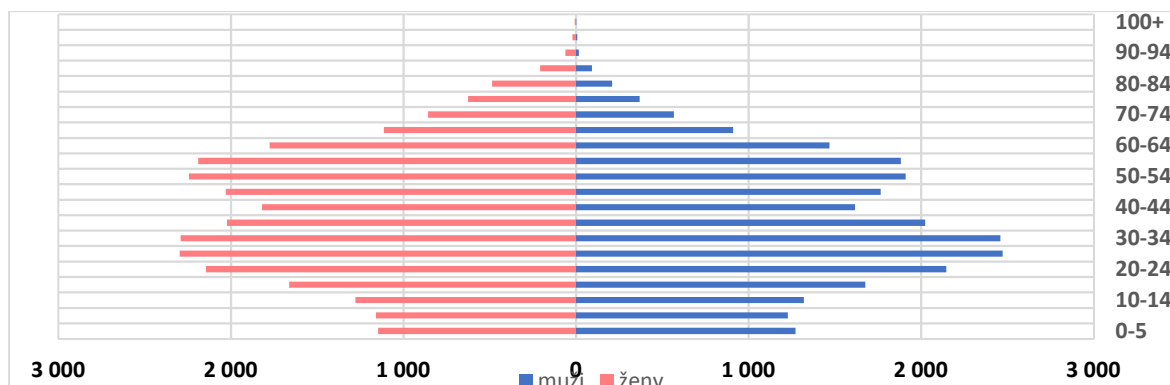
Na základe týchto meraní boli ako teplotne najstabilnejšie určené nasledovné prvky /podľa poradia/:

1. Územia s vysokou zeleňou a vodné prvky
2. Trávnaté plochy
3. Spevnené plochy s čiastočnou absorpciou vody

4. Spevnené plochy bez absorpcie vody
5. Strechy (teplota prekročila aj 80°C)

Obr. 3 Zobrazenie web-portálu s absolútnymi nameranými hodnotami (vpravo) a rozdielovou mapou vľavo (autor).

Obr. 4 Graf štruktúry obyvateľstva k 31.3.2015 (zdroj: REGOB, 2015)

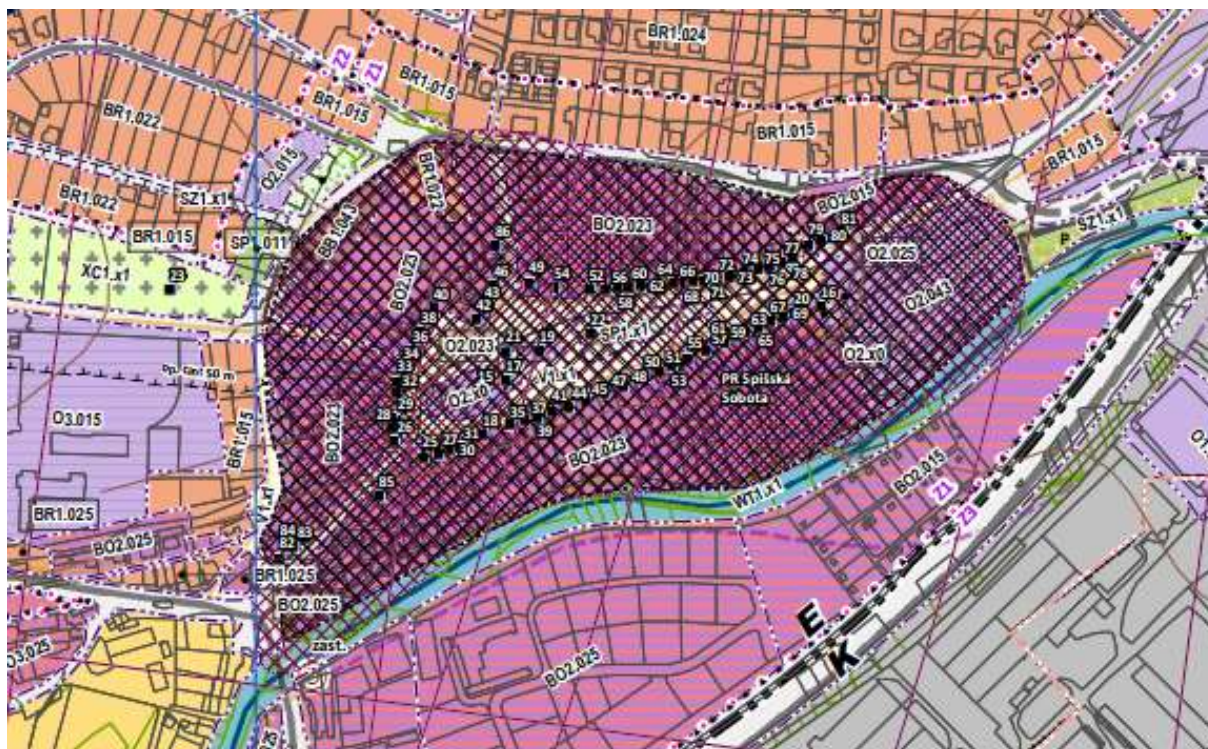
Dôležitou časťou bola aj analýza rozloženia obyvateľstva podľa veku, ktorej výsledkom je stanovenie priority pre aplikovanie jednotlivých opatrení. Na základe evidencie obyvateľstva a adresných bodov bola vyhodnotená mapa rozloženia obyvateľstva podľa veku. Nakoľko starnutie obyvateľstva je priebežný proces, je potrebné pri rozmiestňovaní prvkov brať do úvahy aj časový faktor a rozmiestňovať prvky tak aby sa ich účinok prejavil vo vhodnom čase. Teda napríklad rozmiestňovanie prvkov s vysokou zeleňou dosiahne maximálny efekt po dosiahnutí určitého percenta pokryvnosti korunami v závislosti od veku stromov.

Súčasťou riešenia projektu bolo aj navrhnutie elektronického nástroja, ktorý by automaticky identifikovať problémy v území a pomohol užívateľovi navrhnúť lokality, kde potrebné aplikovať adekvátne opatrenia. Pre tento účel bol vytvorený GIS-web portál. V súčasnom štádiu umožňuje identifikovať prvky a ich teplotu na monitorovaných územiach. Nástroj má slúžiť aj na spätný monitoring území a vyhodnocovanie efektívnosti aplikovaných opatrení.

Jednou z možností aj aplikovať živého online monitorovania stavu vybraných hodnôt a ich vyhodnocovanie, napríklad za účelom priebežného výstražného systému (pred extrémnymi teplotami). Navrhovaný systém má za účelom varovať tie skupiny užívateľov, ktoré môžu byť danou situáciou ohrozené.

Doplnkom má byť doplnenie energetickej bilancie verejných objektov v riešenom území pred a po aplikácií navrhovaných opatrení.

Energetická bilancia vyhodnocuje spotrebu energie pri udržaní požadovanej teploty jednak pri vykurovaní alebo chladení objektu. Monitorované objekty sú verejne prístupné a na ich prevádzku sú využívané verejné zdroje. Znižovanie nákladov je navrhnuté za účelom efektívneho nakladania s verejnými financiami.

V nasledovných krokoch je potrebné preveriť vhodnosť navrhovaných prvkov pre konkrétnu pamiatkovú rezerváciu porovnaním zásad pamiatkovej obnovy a navrhnuť ich konkrétne riešenie. Keďže projekt ešte prebieha, nie sú ešte vyvodené konkrétne závery.

Je však potrebné uviesť predbežné závery, ktoré môžu byť predmetom aj ďalšieho výskumu.

- Časti miest s pôvodnou štruktúrou, ktorá vznikala za iných klimatických podmienok a kultúrno-spoločenskej situácie, nie možné ani striktne obnoviť alebo udržiavať v stave s autentickým kultúrno-architektonickým odkazom, ale je potrebné presne identifikovať predmet ochrany a umožniť vstup novým technologickým a stavebným opatreniam. Účel týchto opatrení má mať takisto jednoznačný cieľ, a to hlavne vytvorenie optimálneho prostredia pre pobyt človeka.
- Stabilné územie nie je to, ktoré sa nemení, ale to, ktoré dokáže s minimálnou ujmovou absorbovať zmenu. Teda cieľom územnoplánovacích dokumentácií je stanoviť regulatívy vychádzajúce z hodnôt a javov, ktoré územie robia stabilným, aj pre navrhované plochy.
- Vo verejných priestranstvách je potrebné umiestňovať materiály a javy, ktoré absorbujú a udržiavajú vodu v území.
- Pokiaľ znížime výkyvy teplôt vo verejných priestranstvách a okoliach budov, bude to mať vplyv aj na energetickú a teplotnú hospodárnosť budovy, a teda nebude nutné pristúpiť k takým stavebno-technickým opatreniam, ktoré by mohli zasiahnuť do konštrukcií a architektúry objektu, pokiaľ je tá predmetom ochrany. Najčastejšími zásahmi do stavebných konštrukcií býva zníženie prestupu tepla dodaním izolačnej vrstvy z vonkajšej alebo vnútornej strany obvodových konštrukcií, výmena výplní otvorov, zaizolovanie strechy a podkrovného priestoru, výmena vykurovacieho systému, umiestňovanie technologických zariadení na povrch strechy alebo obvodové konštrukcie.
- Opatrenia je potrebné realizovať plošne, ale pozornosť je vhodné upriamiť na územia podľa vekovej štruktúry obyvateľstva (predpoklad koncentrácie malých detí a seniorov)

Na záver je potrebné uviesť, že ochrana zraniteľných skupín obyvateľstva má byť prioritou pre samosprávu a je potrebné, aby si uvedomovali akútnosť zozáväžňovania regulatívov v územnoplánovacej dokumentácii za účelom postupnej aplikácie mitigačných opatrení v jednotlivých stavebných projektoch. Napriek tomu, že ide o dlhodobý cieľ, a efekt sa nedostaví v plnom rozsahu ešte v danom volebnom období, je potrebné, aby samospráva konala svedomito s ohľadom na budúce generácie a neuprednostňovala krátkodobé ekonomické alebo populistické opatrenia pred dlhodobou stratégiou.

Bibliografia

[1] <http://webgis.poprad.sk>

[2] Územný plán mesta Poprad, úplné znenie k 29.4.2019

[3] Program rozvoja mesta Poprad

[4] Urbanizmus verzus udržateľné mestá, Miriam Turancová, Monika Šubová in ASB 6.8.2008.

www.asb.sk

Climate changes in historical urban structures

Ing. arch. Martin Baloga, PhD.

Organizácia (adresa): Ustav manažmentu STU Bratislava, Vazovova 5, Bratislava
e-mail: matobaloga@gmail.com

Abstract

Historical parts of our towns (as we know them today) respected environment, which they were established in. The climate change is inevitable and requires change in planning principles we used to apply. Request to preserve cultural values, original town skyline and object structure is usually in contradiction with mitigation measures. Smart planning of public spaces could reach decreasing of impacts into historical objects. Towns are changing and planning is a tool how to predict their future.

Keywords: planning, climate change, historical urban structures

BARDKONTAKT 2019

Malé príbehy o veľkej obnove fasády.

Ing. arch. Alena Hrabinská

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Malé príbehy o veľkej obnove fasády.

Ing. arch. Alena Hrabinská

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Malý príbeh fasád domov v monarchii, ktorý sa zachoval až dodnes. Vplyv nariadenia, podpísaného na Silvestra 1850 za vlády cisára F. Jozefa I.. Miera farebnosti a požiadavky na výraz fasád v závere 19. storočia v Uhorsku a spor o polychrómiu. „Farebná slepota dejín umenia“ v rámci historickej polychrómie architektúry. Tvaroslovné a výtvarné koncepty fasád bytových domov po historizujúcej prestavbe a použitie technológie sgrafitta.

Kľúčové slová: sgraffito, historizmus, alegórie, farebnosť, Uhorsko

1. Každý iný a predsa toľko zhody

Takmer v rovnakom čase sa začali obnovy fasád dvoch viacpodlažných domov v Košiciach, ktorých osudy fasád sa odvíjali v tesnom súzvuku, a to tak v minulosti (dávnej, aj menej vzdialenej), ako aj v súčasnosti. Oba domy sú postavené na jednej ulici, v jednom mestského bloku - bloku č. 39, v juhovýchodnej časti stredovekého jadra mesta Košice. Jeden s adresným číslom Hlavná 15 a druhý s adresou Hlavná 39 – Mlynská 1 (viac známe ako Mlynská 1, kde je aj hlavný vstup do domu). Oba objekty majú stredoveké jadrá a v priebehu uplynulých storočí boli viackrát prestavané a prefasádované.

Dom na **Hlavnej 15** má obchodný parter s bohatou tradíciou a históriou. Ostatné dve nadzemné podlažia slúžili na bývanie rozsiahlej rodiny vlastníka, významnej historickej osobnosti, P. Pausza, ktorý bol húževnatým a bohatým obchodníkom a továrnikom na sklo, porcelán, keramiku, ale aj zrkadlá. Práve obchodný parter slúžil na prezentáciu obchodného artikla, ktorý ponúkal na predaj obyvateľom i návštevníkom mesta. Bohatstvo majiteľa sa primerane odzrkadľuje na tektonike fasády, a to nielen v zdobnosti a hustote tvaroslovia a výtvarných prvkov, ale aj v spôsobe výzdoby sgraffitom. Jedinečnosť domu v Mestskej pamiatkovej rezervácii v Košiciach akcentujú aj výnimočne dekorované vikiere, ukončené stanovými striškami s makovicami a hrotnicami.

Dom na **Mlynskej 1** má tiež obchodný parter, zariadený ako tradičné a široko-dáľeko známa lekáreň mala názov „*U Uhorskej koruny*“, a atribúty kráľovstva mala zvečnené (pravdepodobne v štuke alebo v kameni) na nároží nad 1.NP. Išlo o korunu, žezlo a jablko, uložené na ozdobnom vankúši. Vankúš bol na postamente, v čele so sklenenou nápisovou tabuľkou s textom. Postament a sklenená tabuľka sú na fasáde zachované dodnes. Čo je v tomto prípade ešte pôsobivejšie, funkcia lekárne je na tomto nároží zachovaná bez prerušenia až dodnes. Moc tradície? Parter tohto nárožného objektu je väčší, a preto okrem lekárne sa nájdú v ňom z oboch strán aj ďalšie obchody a služby. Na ďalších troch podlažiach boli byty. V 50-tych rokoch 19. storočia dom vlastnil gróf Július Dessewffy (1820 – 1878), ktorý sa počas pobytu v Košiciach prevažne zdržiaval vo svojom ešte honosnejšom sídle, v paláci na Hlavnej 72 v Košiciach. Po ňom vlastníctvo domu získal bohatý lekárnik, podnikateľ a finančník Ľudovít Hegedüs.

Oba objekty spája architektonický výraz a výtvarná výzdoba, aké nadobudli po prestavbách v závere 19. storočia. Projekty na prestavbu v oboch prípadoch navrhol košický architekt Michal Répászky s časovým posunom približne jeden rok. Návrh na prestavbu Mlynskej 1 je z roku 1883 [1] a na prestavbu

Hlavnej 15 je projekt z rozpätia rokov 1880 – 1882. [2] Obe fasády sú eklektické s neorenesančnými prvkami, pričom ich najvyššie – v tom čase nadstavané - podlažia boli pod korunnou rímsou rovnako vyzdobené sgrafittovou dekoráciou. Motívy sgrafitta sa však už výrazne odlišujú. Monochrórna farebnosť, výtvarné motívy a architektonická kompozícia rešpektujú lokálne košické tradície.

Obr. 1: Dobové fotografie, zachytávajúce Košice približne okolo roku 1911. Na obrázku vľavo je dom Mlynská 1, Košice. Na pravom obrázku je Hlavná 15 ako najvyšší dom v rade.

2. Nariadenia

Vzhľadom k toľkým zhodám by sa mohlo zdať, že vkus oboch významných majiteľov domov ovplyvnil autor projektu, skúsený a plodný architekt M. Répászky. Svojím spôsobom to tak je. Avšak je potrebné vedieť, že aj jeho odborné a umelecké cietenie bolo výrazne ovplyvnené. Čím? Aj predpismi.

Výrazná udalosť, ktorá oplyvnila stavebne a výtvarne vývoj fasád v Rakúsko-Uhorsku, sa udial na Silvestra 1850 za vlády cisára Františka Jozefa I., ktorý vtedy podpísal Zriadenie centrálnej komisie vo Viedni a zároveň menoval konzervátorov v korunných krajinách (*K. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*). [3] Výrazné farby boli v dobe historizmu v Uhorskej časti monarchie považované za príliš *provinciálne*. Farbou Viedne okolo roku 1900 bola tmavosivá, neraz zlomená hnedými, či zelenkavými tónmi (tzv. "zašpinené farby"). Viedenský rád z roku 1859 tiež zakazoval akýkoľvek „krikľavý“ náter (pričom napríklad stavebný rád z Bruselu z roku 1860 požadoval nátery svetlými farbami v zhode so vzorkami, uloženými na *Úrade verejných stavieb*). [4] V Turíne pod rakúskou správou medzi rokmi 1800 – 1850 bdel *Consiglio degli edili* systematicky nad plánovaním farebnosti pre stavebnú činnosť v celom meste, kde boli príkladne skúmané, dokumentované a neskôr aj znovu zčasti obnovené fasády. [5]

Rakúsky reštaurátor Manfred Koller dokonca písal o „farebnej slepote dejín umenia“, a to do doby „sporu o polychrómiu“ (Polychromiestreit) na začiatku 19. storočia, čo okrem iného doložil i tým, že prvý profesor dejín umenia viedenskej univerzity (olomoucký rodák R. Eitelberger) dal odstrániť historickú polychrómiu stien v kaplnke sv. Barbory svätoštefanského Dómu vo Viedni. [6]

História nám dokladá, že v rámci obmedzení nezostalo len pri farbách a náteroch, ale menovaná stavebná komisia zakázala na verejných budovách aj terakotové dekorácie, v tom čase veľmi rozšírené a sériovo uplatňované, najmä na fasádach, s odôvodnením, že verejným budovám prináleží mramor, na rozdiel od iných stavieb (staníc a tovární), ktorým úrovňou keramické náhrady zodpovedajú. [7]

Súvisiacich udalostí sa v týchto dobách odohralo mnoho. Začínala sa formovať pamiatková ochrana, vznikalo napätie medzi predpismi a vôľou architektonicky sa slobodne vyjadriť. Jeden názor prekrýval druhý. Uvoľňovali a stupňovali sa zovretia a nariadenia ohľadne fasád. Všetky mierili na sociálnu prepojenosť života s výrazom fasád, na ich pravdivosť, či prehnanú mieru aplikácie ornamentov. Za všetky uvádzame citát, uverejnený v *Modernej architektúre*, vydanej v roku 1896, kde architekt Otto Wagner okrem iného píše: „*Nájomní dům, jenž se honosí nemotivovanými risality, věžemi a kopulemi, nebo se vypíná pod maskou paláce, nosiče, jež mají tvary kamenné, jsou však ze zinku a ničeho nenesou, atd.. To vše působí stejně zpozdile, neboť jsou to právě umělecké lži, ...*” a pokračuje v kritike architektúry: „*jež ... se snaží slabosti zakrývat lží. Do té kategorie náležejí přeplněné fasády nájemných domů, o nichž již byla řeč...*”.

Obdobie neoslohov sa v rámci fasád vyznačovalo aj aplikovaním viacerých materiálov, prekrytých nátermi, ktoré sa vizuálne „hlásili” k iným charakteristikám, než z akých boli vyhotovené. V závere tohto obdobia sa upúšťalo od sceľovania monochrómnosťou a aplikovalo sa viac farieb, priznával sa aj skutočný charakter materiálov, čo prinášal fasády ešte pestrejšie. Príkladom je použitie keramických tehlových obkladov, omietok, štúk v kombinácii s rôznymi kovovými či keramickými prvkami (terakota alebo glazovaná keramika).

3. Metodika

Oba domy - obe fasády, ktoré boli pred reštaurovaním natreté viacfarebne, v zažitej „ľudovej” kombinácii dvoch kontrastných farieb, pričom jedna bola vo výrazne svetlých tónoch a druhá v tmavých. Farebnosť nekorešpondovala s tektonikou fasád a veľmi nežiadúco sa do mysli ľudí zarýval vzhľad „našľahačkovej – ľúbivej” historickej fasády s heslom pseudodborníkov: „čo štuk, to biely náter”.

Reštaurátorské výskumy exaktným spôsobom preukázali monochrómnou farebnosť a zakomponovanie vacerých dekoratívnych prvkov z iných materiálov. V oboch prípadoch prekvapivé bolo nájdenie sgrafittovej výzdoby na najvyšších podlažiach domu. V prípade domu na **Mlynskej 1** to dokladovali len archívne podklady, predovšetkým historické fotografie. Až neskôr sa vybádal fotografický podklad vo fonde Východoslovenského múzea v Košiciach (sklenené negatívy so zachyteným nárožím domu), ktoré týmto výrazne napomohlo k jeho rekonštrukcii. Na fasáde sa zároveň zachytil i malý fragment sgrafitta, podľa ktorého bolo možné zistiť technológiu vyhotovenia. Išlo o tradičný spôsob vrstvenia viacerých farebných omietok a ich preškrabávanie pre získanie žiadaného viacfarebného výrazu. Motívom sgrafittovej výzdoby tu boli najmä ornamentálne motívy. V geometrickom strede západnej uličnej fasády domu bol ucelený antikizujúci motív postavy, hrajúcej na harfe. Jej presné rysy sú však aj na historických fotografiách zle čitateľné, nakoľko sú príliš preexponované. Na fasáde boli aj prvky z terakoty (konzoly, kvapky, puky, dekoratívne tabuľky s hlavami levov a pod.). Niektoré z prvkov boli aj sadrové. Tento materiál však v celom rozsahu zdegradoval a v rámci časového horizontu sa preukázal na fasáde (vystavený pôsobeniu klimatickým vplyvom a ich striedaniu) ako nevhodný a nahradzovali ho materiálom, ktorý mal lepšie hydrofóbne vlastnosti. V rámci tejto fasády sa potvrdilo, že aj keď boli na fasáde zakomponované viaceré materiály, ich povrch bol zjednotený náterom v jednom farebnom odtieni. V parteri boli tradične podľa obdobia historizmu predsadené drevené výklady, ktoré vo veľkých plochách ponúkali tovar. V rámci štýlu historizujúcej fasády sa jednoznačne stanovila metodika obnovy do monochrómného tónu s prezentáciou neosgrafittovej výzdoby, v plnom rozsahu rekonštruovanej. Obnova a reštaurovanie tejto fasády sa najmä z dôvodu jej rozmerov a v závislosti od získania peňazí realizuje postupne. Na západnej fasáde je potrebné dokončiť parter, severnú fasádu je potrebné obnoviť ešte celú. Ale už v tomto „rozpracovaní” púta zrak okoloidúcich najmä regeneráciou atmosféry prelomu storočia.

Dom na **Hlavnej 15** bol obdobne podrobený precíznemu reštaurátorskému výskumu a dôkladnému vyhodnoteniu skúmanej architektúry. Aj v tomto prípade krajský pamiatkový úrad spolu s

reštaurátorom pristúpili k obnove monochrómneho náteru celej fasády. Prekvapením boli nálezy sgrafittovej výzdoby medzi konzolkami vo vlyse pod korunnou rímsou. Tento výraz fasády nebol doteraz na podkladoch dostatočne zachytený (resp. dostatočne viditeľný). Výzdoba vyvažovala plastickú výzdobu fasády, najmä nad druhým nadzemným podlažím, kde sú v segmentových rozoklatých frontónoch vložené busty s ženskou hlavou a poprsím. Sgrafittová výzdoba nadväzuje na okrúhle alegorické reliéfy s putti a atribútmi jednotlivých ročných období. V ich pozadí sa rozvinuli dekorácie rozviliniek, grifov a vencov, opäť kombinovaných s putti. Motív je spracovaný pomerne naivne, ale precízne a s primeranou kvalitou. V rámci reštaurovania išlo o doplnenie len pomerne malých častí. Sgrafitto na predmetnom dome jednoznačne reprezentuje bohatstvo majiteľa s odkazom na jeho výrobnú dielňu a motívy, ktoré dom a jeho majiteľa symbolicky chránia pred zlými vplyvmi (grifovia, obdobne ako v stredoveku). V rámci fasády aj tu bolo uplatnených mnoho plastických dekoratívnych a výtvarných prvkov. Konzoly s akantom v čelách, zvinutým do volútky, busty, štukové rozvilinkové motívy v kombinácii s rohmi hojnosti s ovocím a pod.. V rámci metodiky bolo dôležité aj usmernenie farebnosti kovových prvkov – zábradlia na balkóne poschodia. Krajský pamiatkový úrad určil farebnosť vo vzťahu k danej architektúre a tektonike fasády ako svetlú modrosivú. Tento odtieň dopĺňa farebné spektrum fasády a nepôsobí ťaživo a nekoncepčne ako zažitá čierna farba, ktorá sa často na kovových prvkoch aplikuje bez ohľadu na kontext. Veľmi hodnotným sa z historického hľadiska a výrazu fasády ako celku stal aj parter, kde podľa autentickej výplne dverí boli v kópii vyhotovené ďalšie dvere a výklad v strede. Týmto sa fasáda radí medzi veľmi dobre tektonicky zvládnuté obnovené / reštaurované fasády a plnohodnotne vypovedá o atmosfére v období svojho vzniku. Jediným rušivým aspektom je farebnosť okien, ktoré je zatiaľ biela, ale mala by sa pri najbližšej obnove uplatniť v okrovej farbe. Je možné, že majiteľ v rámci doladenia fasády pristúpi aj k náprave tohto detailu.

Obr. 2: Detaily zreštaurovaných a obnovených polí vlysu fasády so sgrafittom a medailónmi s putti s atribútmi ročných období. Zdroj: KPÚ Košice, archív

4. Záver

Oba domy sú vzácnym dokladom ucelenej historickej prestavby a kvalitnej tektoniky fasád z konca 19. storočia. Zároveň sa pýšia v Košiciach málo prezentovanou neorenesančnou sgrafittovou výzdobou, vytvorenou nielen pod vplyvom nariadení, ale aj pod vplyvom módy a dobových výtvarných tendencií, nakoľko obdobie renesancie sa stalo pre meštianstvo zdrojom inšpirácií aj v nasledujúcich obdobiach.

Bibliografia

- [1] Kuc, Ľ.: Návrh na reštaurovanie „Objekt NKP – Mlynská ul. č. 1, Košice, Hegedüs dom, exteriér – severná a západná uličná fasáda, Reštaurátorský výskum, Návrh na reštaurovanie; Návrh postupu a technológie obnovy“, 2013, KPÚ Košice, str. 2-3
- [2] Kuc, Ľ.: Návrh na reštaurovanie „Objekt NKP, Pauszov dom - Hlavná ul. č. 15, Košice, exteriér – priečelie, hlavná západná uličná fasáda, Reštaurátorský výskum, Návrh na reštaurovanie, Návrh postupu a technológie obnovy postupu a technológie obnovy“, 2014, KPÚ Košice, str. 2-3
- [3] Solař, M., Obnova fasád historických stavieb – sborník, Společnost pro technologie ochrany památek – STOP, z.s., Seminář STOP 2016, str.11., <http://www.pamiatky-stop.cz/>
- [4] Tamtiež, str. 12
- [5] Tamtiež, str. 12
- [6] Tamtiež, str. 12
- [7] Tamtiež, str. 12

Short story about a major restoration of the facade

Ing. arch. Alena Hrabinská

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstract

Short story on facade-colouring of buildings in the Austro-Hungarian monarchy: influence of the imperial regulation, released in 1850 under the rule of the Emperor Franz Joseph I. Colouring rates and requirements on presentation of buildings at the end of the 19th century in Hungarian kingdom, the „Dispute on Polychromy“. The „colour-blindness of the History of Art“ in context of the historical colouring of architecture. Morphological and artistic designs of residential houses in Košice after rebuildings and the application of sgraffito technologies.

In the case study there are two burgher houses in Košice presented as an illustration of a complex rebuilding with a high-quality facade composition according to the tectonic configuration at the end of the 19th century. There are revealed and presented neo-Renaissance sgraffito decorations, which were created not just influenced by governmental regulations but as a result of a new architectural and artistic fashion as well, inspired by the Renaissance aesthetics as an endless pattern-collection for the bourgeois in the following periods.

Keywords: sgraffito, Historicism, Allegories, Polychromy, facade-colouring

BARDKONTAKT 2019

Pojednanie o prostredí, architektúre a vnímaní fasád a spätných väzieb užívateľov v historickom prostredí.

Ing. arch. Alena Hrabinská

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Pojednanie o prostredí, architektúre a vnímaní fasád a spätných väzieb užívateľov v historickom prostredí.

Ing. arch. Alena Hrabinská

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

„Svet je divadlo a my iba herci v ňom.“ Zamyslenie nad tým, čo však to miesto – mesto - definuje. Ako vnímame sídelný priestor, ktorý nás denne obkolesuje, ktorý nám vytvára „kulisy“ pre dejstvá drámy či veselohry našej každodennosti. Meradlom kvality mestského prostredia by mal byť ľudský rozmer a spôsoby vnímania a pohybovania sa v priestore ulíc, námestí, ciest, ktoré lemujú a definujú fasády objektov. Miera prepojenia architektonického výrazu s obsahom, proporciami, náplňou objektov a polohou v sídelnej štruktúre mesta. Výpoveď fasád vo vzťahu k verejnému priestranstvu. Schopnosť komunikácie fasád objektov v mestách a najmä v ich historických jadrách. Do akej miery dokáže človek harmonicky reagovať na prostredie.

Miera podielu nových technológií, energetických kritérií a ekológie v historických mestách.

Kľúčové slová: fasáda, spoločenské vzťahy, urbanizmus, tektonika, farba

1. Základná potreba – spoločenský čin

Ak by sme chceli definovať architektúru a jej zmysel, nemôžeme sa vyhnúť hlbším úvahám, filozofickým postojom, a predovšetkým poznaniu historického stavebného a urbanistického vývoja minulosti.

Architektúra, často ako klišé označovaná ako „matka výtvarných umení“, však poskytuje na rozdiel od všetkých ostatných druhov umenia jednu zásadnú a veľmi dôležitú úlohu – vytvára v ľuďoch **počít istoty**. Jej primárna úloha je poskytnúť ochranu pred nepriaznivým počasím, vonkajším ohrozením, a poskytnúť priestor na realizáciu a každodenné žitie. Je nemožné uniknúť pred svedectvami stavebnej činnosti. Pri výstavbe, prirodzene, zohrávali významnú úlohu duševné a duchovné potreby ľudí, a to bez ohľadu na ktorýkoľvek čas (vek) a miesto. Povestné „štyri steny“ a „strecha nad hlavou“ oddeľujú ľudí od okolitého prostredia a vytvárajú vlastné meradlo pre ľudské dimenzie. Nie nepodstatnou mierou do prostredia vstupujú aj fasády týchto objektov. Neoddeľujeme však od seba jednotlivé konštrukcie, a už vôbec nie lokálne vplyvy. To, kde stavby vznikali, záviselo od osobitosti miesta – genia loci, od možnosti poskytnúť človeku obživu, obchod, či ochranu / obranu. Stavebnou činnosťou vytvárame v prírodnom priestore zásahy a pretvárame ho na miesto umelé, na prostredie, ovplyvnené ľudskými potrebami a jeho zmyslami. O myslení a cítení osôb, ktoré budovu stvorili, možno zistiť veľa podľa toho, aký vzťah vznikol medzi vnútorným a vonkajším domom. Je opláštenie budovy z hrubých múrov alebo z tenkých sklenených stien? Prezrádzajú portály, vonkajšie schodiská, predné dvory, či ploty otvorenosť alebo odstup a uzavretosť? Pokiaľ by sme zostali len v úlohe vonkajšieho pozorovateľa budov, naskytli by sa nám aj ďalšie otázky. Kto dal budovu stavať? Pre aký účel, pre koho? Kto ju staval a z akých materiálov? Akých tvarov a proporcií? Vedeli by sme odčítať tieto informácie už z fasád?

Nie o každej budove môžeme povedať, že je reprezentatívna svojou veľkosťou, štýlom a výzdobou. Každá stavba však predstavuje naplnenie svojej doby, obyvateľov a predstavy konkrétneho architekta a investora. Stavbou totiž architekt zastupuje väčšmi, než akékoľvek iné ľudské dielo, **spoločenské vzťahy**. Výstavba je sociálny akt. To, aké rozsiahle, významné a nákladné budovy sa postavili v istom období, vždy záviselo a dosiaľ závisí najmä od mocenských a majetkových pomerov. Ved' nie nadarmo už jeden z najväčších klasikov a géniov doby William Shakespeare v jednom zo svojich diel, v dráme Kráľ Lear, napísal: „Svet je divadlo a my iba herci v ňom“. Je na mieste zamyslieť sa, aké má to *mesto* /

miesto / „javisko“, kde žijeme, „kulisy“. Pohybujeme sa v priestore veselo, s ľahkosťou? Poskytujú nám priečelia budov aktívny, živý priestor, uspokojujú vnem? Pohybujeme sa po uliciach, lemovaných aktívnym parterom? Je to priestor „komédie“, alebo má iný charakter? Sú priečelia budov strohé, stereotypné, s opakujúcimi sa rastrom fasád, ktoré sú v lepšom prípade len istou obmenou bez „fraktálneho štruktúrovania“, v mierke, ktorá nezodpovedá ľudským proporciám a prirodzeným možnostiam vnímania? Má človek schopnosť vnímať výškovú budovu počas chôdze po ulici, pokiaľ od nej nemá dostatočný odstup? Alebo ju nestihne vnímať, pokiaľ sa objekt v štruktúre urbanizmu nepremietne do komunikačnej či pohľadovej osi, prípadne sa nestane priestorovou dominantou štvrť? Nachádza sa v úrovni parteru „aktívna zóna“: obchod, služby a zábava? Je budova a jej fasáda výsledkom silne uplatňovaného geometrického plánovania bez ohľadu na prirodzené okolie? Ústia domy do námestí, alebo sa len zalamujú do siete ulíc? Sú ulice pravidelne vytýčené alebo tvoria organickú „motanicu“? Dal by sa taký priestor považovať v teoretickej rovine za „kulisu drámy“? Aké prostredie by sme si pre bývanie, pre prácu, oddych a zábavu zvolili my? A čo konkrétne v meste dokážeme vnímať cez fasády domov? Aké spektrum pocitov a vnemov máme v historickom jadre a aké v novodobých častiach mesta? Neexistuje univerzálna odpoveď, na ktorej by sa všetci respondenti dohodli. Vytvoríme si ale každý sám aspoň priestor na zamyslenie nad týmito okruhmi otázok. Analyzujeme a porovnávame vlastné potreby a pocity pri pohľade na fasádu domu, vzhľad domoradia, výraz ulice, námestia, mesta....

Obr. 1: Bardejov, Hlavné námestie, kde sa uskutočňujú spoločenské podujatia.

Obr. 2: Sídlišká s ideologicky postavenou panelákovou zástavbou.

Zamyslime sa nad tým, ako intuitívne reagujeme v uliciach centier historických miest. Podľa čoho sa v nich orientujeme, a ako podvedome nájdeme napríklad vstup do neznámeho domu. Ako vieme odhadnúť funkciu objektu z jeho polohy a výrazu fasády. K takejto úvahe môže byť vhodným protikladom napríklad pohyb po moderných sídliskách alebo novodobých mestských štvrtiach, kde

trhové sily a marketing vyprodukovali trendy, ktoré ohnisko záujmu presunuli od vzájomných vzťahov a verejných mestských priestranstiev k individuálnym introvertným budovám.

2. Historické prostredie verus novodobý priestor mesta

V čom spočíva kvalita a celková obľúbenosť pohybu ľudí v historickom prostredí? Je to mierka, odvodená z priestorového usporiadania, z utilitárnych funkcií a samotných princípov staviteľstva?

Ako odpoveď Vám ponúknem výsledok jedného rozsiahleho zahraničného výskumu, ktorého cieľom bolo doložiť a zhodnotiť možnosti, ktoré historické prostredie vo Veľkej Británii a Severnom Írsku poskytuje pre celoživotné poznanie / učenie obyvateľov. Exaktne zistili, že: „... *historické prostredie má potenciál stimulovať každého, bez ohľadu na vek alebo sociálno-kultúrny náhľad, s možnosťou rozvíjať svoju tvorivosť, rozumové schopnosti i predstavivosť, a zároveň zlepšuje schopnosť aktívnejšieho a sebavedomejšieho zapojenia sa do občianskeho života, a zvyšovanie svojho porozumenia miestnemu, prírodnému, regionálnemu, národnému aj globálnemu prostrediu.*“ [1]

Ak ideme po ulici, uvedomujeme si, že práve fasády celých domoradi určujú verejný priestor? Ulica sama osebe nie je samostatný prvok uprostred ničoho. Ulica bez domoradia by bola iba cestou – dopravnou trasou. Fasády okolitých budov však z cesty robia ulicu alebo námestie, hierarchizujú tento verejný priestor a vytvárajú aj možnosť pre vznik dominant.

Považujeme sa za moderných, vzdelaných ľudí, a tak môžeme vo svojej predstavivosti zájsť ďalej a položiť si podobne ako Leon Krier [2] hypotetickú otázku, ladenú zdanlivo viac urbanisticky: „Trúchlili by sme, ak by jedného dňa záhadne zmizly všetky budovy, celé sídla a predmestia, postavené po roku 1945 – teda stavby, ktoré väčšinou nazývame *moderné*? Narušila by sa tým identita našich obľúbených miest, krajín, ak by zanikli prefabrikované a typizované vežové bloky, komerčné zóny, obchodné areály, diaľničné uzly, univerzitné mestečká a školy? A aký význam by pre nás mala udalosť, pri ktorej by sme naraz stratili celé architektonické dedičstvo, keby zmizli naše *historické* budovy, dediny a mestá? Z hľadiska množstva by to možno bolo aj rovnako. Porovnajme základné rozdiely ich charakteru, ich špecifické symboly, estetiku, civilizačnú a citovú kvalitu, ich rozlišnosť aj odpudivosť. Dokázala nás tzv. Moderná architektúra svým prehnaným lpením na autonómii a postojom *tabula rasa* naozaj oslobodiť od našej historickej minulosti? Alebo by len prehĺbila našu závislosť na nej? Môžeme po viac ako sedemdesiatich rokoch skúseností naozaj tvrdiť, že výsledky dnešnej architektúry a urbanizmu sú porovnateľné s tým, čo vytvorila minulosť? Je síce pravda, že barokové mesto ku svojmu vzniku nepotrebuje prítomnosť gotiky, a že renesančné domy môžu dobre obstáť aj bez pozostatkov z iných epoch. Platí to však aj v prípade súčasných osídlení (po roku 1945 až dosiaľ)? Má mimoriadna technická a vedecká vynaliezavosť industriálnej éry svoju obdobu v architektúre a urbanizme? Máme zodpovedajúcu úroveň estetického a symbolického prejavu v súlade s praktickým a ekologickým zmyslom?“. [3]

V otázkach môžeme pokračovať: ovládame ešte umenie stavby usporiadaných miest a domov s verejnými priestranstvami, ktoré núkajú príjemný pocit? Dokážeme pri vytváraní uličných priečelí navrhovať fasády domov, ktoré by primerane komunikovali s nami, s našim vnímaním, a pozitívne pôsobili na naše zmysly a zdravie? A dokážeme navrhnúť vhodné stavby tak, aby ich fasády dôstojne starli s domami v historických jadrách našich miest?

3. Tektonika historických fasád

Kvalitné architektonické dielo sa v rámci vnímania nedá rozdeliť len na kategórie *urbanizmus, stavebné konštrukcie, funkčnú náplň, fasády, technickú vybavenosť* či *umelecko-výtvarné prvky*. Všetky navzájom v istej miere spolupôsobia, a sú výsledkom videnia a schopností človeka reagovať a prispôbovať si prostredie.

Schopnosti starých kultúr hodnotíme podľa miery rozvinutia ich stavieb. Staviteľstvo bolo zručnosťou, spojenou s aplikáciou výpočtov, ktoré sa riadili zrozumiteľnými zákonitosťami a pozorovaním (ľudská mierka, potreby). Zároveň prirodzene podrobovali rozmiestnenie a polohu budov vo svojich sídlach ideálom myslenia. Spoločenský život, i život jednotlivca, sa vzdý premietal do architektúry.

Východiskovým meradlom bola ľudská mierka, kde ide o pomer jednotlivých prvkov k celku. Harmónia a dobrá čitateľnosť, prehľadnosť, ktoré sa takto v architektúre vytvorili, sa dodnes pokladajú za dokonalé a vzorové kánony. Sú archetypom, ku ktorému je možné vrátiť sa a v potrebných moduloch ich opätovne použiť.

Najvýraznejšie sú tieto princípy vnímané na fasádach, a to v priebehu všetkých uplynulých storočí (viď tzv. zlatý rez). V prípadoch, kde sú fasády historických miest súčasťou väčšieho celku, napríklad námestí alebo zón, či mestských štvrtí, vzniká urbanistický celok, ktorý je pamiatkou *sui generis* so svojimi jedinečnými hodnotami a charakteristikami. [4] Kultúrna hodnota urbanistického celku je tým výraznejšia, čím viac sú zohľadňované historicky pravdivé výrazy fasád.

Fasáda je ucelenou architektonickou kompozíciou – výtvarným celkom. Na jej kompozícii sa podieľajú všetky jej zložky. Jej výsledná podoba je výsledkom vzájomného spolupôsobenia týchto zložiek, ich vzájomných väzieb. Pomer, proporcie a vzhľad (plasticita) všetkých prvkov podlieha radeniu – kánonu, ktorým sa už od antiky merala „krása“ stavieb. Aj materiály, ich povrchová úprava (štruktúra) a konečná farebnosť vzájomne súvisia. Rovnako sú dôležité aj výtvarné (maliarske, sochárske, kováčske) prvky, zakomponované do fasády. Veľmi dôležitým prvkom, ktorý vstupuje a ovplyvňuje kompozíciu fasád, je strecha domu. Nie nadarmo sa jej hovorí aj „*piata fasáda domu*“. Určuje ukončenie fasády, jej gradáciu, prípadne odkazuje na ďalšie skutočnosti, odohrávajúce sa za priečelím (obytné funkcie – historicky podradné, sklady – pri ľudových stavbách alebo s orientačnou funkciou – napr. veže).

Fasáda, situovaná do ulice alebo verejného priestranstva, sa vždy považovala na konkrétnej budove za najvýznamnejšiu, a z tohto dôvodu bola navrhovaná a vystavaná najreprezentatívnejšie. Na fasáde, obrátenej do verejného priestoru, bolo situovaných najviac výzdoby a slohových prvkov. Do hlavného priečelia boli orientované aj najvýznamnejšie interiéry domu. Dvorové fasády boli zvyčajne riešené jednoduchšie, s redukovaným tvaroslovím. Hlavné priečelia domov a ich dvorové fasády často nemali ani rovnaký farebný náter. Odlišné bývali aj tvary, členenie a farebnosť okien a dverí. Do dvorov boli radené miestnosti, ktoré boli menej dôležité pre verejný a spoločenský život, a ktoré ponúkali viac súkromia a pokoja, prípadne hospodárske časti domu (situované v závere domu, blízko ku konci parcely, kde bol zvyčajne druhý, obslužný vstup / brána do domu). Takýmto reprezentantom v historických jadrách našich miest sú predovšetkým meštianske a mestské domy a väčšina mestských palácov radovej zástavby. Výzdoba a farebnosť na priečeliach gradovala vždy od významnejšieho k menej dôležitému. Zdôrazňovala tie časti / tie podlažia, ktoré boli z hierarchie objektu najdôležitejšie. Zároveň vytvárala dôstojný odstup a bezpečnosť v úrovni parteru, kde boli komunikácie. Spravidla bývali do fasád viac či menej rafinovane zakomponované odkazy na remeslo majiteľa, jeho iniciály, chronogramy, či postavy svätca - patróna. Aristokracia nechávala do hlavných priečelí vkladať erby, rodové znaky a symboly. Vplyv zakladateľov stredovekých miest v našich oblastiach, pochádzajúcich z nemecky hovoriacich oblastí západnej Európy, sa uplatnil (a zachoval až dodnes v menších mestách) aj v čitateľnej tektonike fasád a uzavretosťou dispozície domu v domoradí, kedy brány s murovaným oplotením a fasádou spolutvorili súvislú uličnú čiaru.

Trochu špecifickejšie sú riešené **solitérne budovy**. Ich fasády sú členené a dekorované z každej strany, no napriek tomu je vždy zdôraznená tá fasáda, kde je hlavný vstup do objektu, prípadne tá, kde sa odohráva verejný život – umožňuje vykonať istý rituál alebo činnosť (najbežnejším príkladom sú kostoly, kaplnky, radnice, veže, divadlá a pod.). Solitérne budovy v historickej štruktúre mesta predstavovali verejné alebo sakrálne budovy, ktorých celkové riešenie úzko súviselo s verejným priestranstvom, preto sú do fasád často zakomponované predsadené vonkajšie schodiská, terasy, podluby či oplotenia s bránami.

Na fasádach sa zásadným spôsobom prejavovali technické schopnosti obyvateľstva, sociálne aspekty a snaha o zlepšovanie štandardov bývania. Medzi takéto prvky patria predovšetkým výplne: **okná** a **dvere**. Románske a gotické okná nebývajú príliš veľké. Ich členenie bolo tvorené kamennými či tehlovými konštrukciami. Uzatvárané boli zvyčajne len jednou vrstvou (kamenné plátky, drevo, sklo) a tá bola situovaná v hĺbke muriva. Na fasáde sa výplň zväčša neprezentovala. Potrebu presvetlenia, zaistenia bezpečnosti pred vnikom a zlepšením technických možností sa adekvátne tomu zväčšovali aj

proporcie a tvar okien. Zároveň v hrúbke murív menili polohu a na fasádach vytvárali východiskový prvok pre dekoratívnu tvaroslovnú a výtvarnú výzdobu. Vloženie ďalších vrstiev výplní okien (okeníc, ďalších okenných krídiel a pod.) umožňovalo okná posúvať a dokonca až predsúvať von z fasád (arkiere). Snaha po presvetlení a prepojení interiéru s exteriérom (záhradami, parkami, ...) priniesla neskôr presklenené dvere: tzv. francúzske okná. Presklenené steny, ba celé podlažia a v ostatnom polstoročí aj celé fasády, sú nezadržateľnou sukcesiou vývoja. Ak rozmýšľame o vplyvoch technických výtvarných na výraz fasády, je potrebné uvedomiť si aj mieru, akou sa na jej proporciách podieľali napríklad aj konštrukcie stropov a celkový nosný systém budovy (klenby, trámové stropy, neskôr traverzové stropy a železobetónové stropy, neskôr skeletové stavby).

Obr. 3: Banská Štiavnica, stredoveká fasáda a stredoveké okenné otvory.

Stavebná tektonika fasád bola vyskladaná zvyčajne tak, že spodná časť - sokel, parter, boli stvárnené (bez ohľadu na pravdivosť materiálu – kameň, tehly, omietky) ako „nosné“. Vytvárali aj prvotnú vizuálnu bariéru v úrovni ulice. Ich tvaroslovie bolo masivnejšie a navodzovalo stabilný bezpečný dojem. Ďalšie poschodia bývali štruktúrované zvyčajne už rozdielne. (Napríklad: ak bolo na prízemí uplatnené bosované murivo, na ďalších podlažiach bola už len pásová rustika a pod..) Na fasáde v smere zdola nahor gradovali aj dekoratívne prvky. [5] Balkóny na viacpodlažných fasádach často mali na spodných podlažiach plnšie a menej priehľadné zábradlia oproti tým, ktoré boli na vyšších podlažiach. Horné balkóny boli aj proporčne menšie a ich zábradlia bývali subtilnejšie a často aj z iného materiálu (kovové). [6] Odľahčenie fasády smerom zdola nahor psychologicky pôsobilo uvoľnenejšie a okoloidúcemu v **perspektívnej skratke** poskytlo architektom určenú vizuálnu kvalitu. Fasáda ustupovala od ulice a nevyvolávala v pozorovateľovi nežiadúce napätia.

Výrazný posun vo vývoji fasád našich miest prinieslo obdobie 18. storočia a najmä prelomu 18. a 19. storočia, kedy sa na fasádach historických budov „otvorili“ partery. Väčšina z nich bola radikálne prestavaná. Na fasáde sa odrazu objavila ďalšia funkcia, priamo nesúvisiaca s pôvodnou náplňou domu – obchod a služby tu síce boli od vzniku miest, ale na fasáde sa prejavili len výnimočne. Vznikli výklady a ďalšie vstupy. Pomerne hrubým spôsobom bolo historické členenie odstránené a do tvaroslovia fasád vstúpil nový charakteristý slohový prvok – predsadené / predstavané výklady. V rámci vlastnej tektoniky však stále boli podriadené celkovej kompozícii fasády domu. Historizmus, ktorý zasiahol do mnohých historických centier a v duchu novej doby a priemyselnej revolúcie priniesol zmeny výrazu fasád, zadefinoval jednu z posledných slohotvorných etáp prestavieb historických domov.

Samozrejme, že v slede storočí niektoré domy v mestskom urbanizme zanikli a na ich miestach boli navrhnuté a postavené novostavby s výrazom, určeným módou a štýlom obdobia, v ktorom vznikli. Tento aspekt stavania a prezentácie v chránenom historickom prostredí prijala za východiskový aj Aténska charta a určila tým rámcovú metodiku návrhu a výstavby novostavieb v historickom prostredí.

4. Exteriér novostavieb

V rámci tektoniky a výrazu fasád novostavieb v historickom prostredí veľmi často narážame na rozpor, keď aktuálna minimalistická architektúra (architektúra skeletov a presklených fasád) – typológia a predovšetkým ich fasády - sa nedokážu adaptovať pre konkrétne územie, lokalitu. Vzniká akýsi

medzinárodný štýl, ktorého výraz je zjednodušený natoľko, že v nadväznosti na urbanizmus vytvára uniformitu bez identity miesta. Budovy takého charakteru sú replikované po celom svete napriek nesúladiu s prostredím. Fasádou nereagujú na svoje okolie. Sú ekologicky náročné, a všetky nadštandardné rozdiely medzi typom budovy a jej polohou, resp. klimatickým prostredím, kompenzuje jej technické vybavenie, ktoré však až príliš rýchlo podlieha poruchám a stráca imidž novinky. [7]

V prípade, ak vzniká nová budova v historickom prostredí, nie je žiaduce, aby jej priečelie sa stalo výrazným akcentom. Bolo mnoho pokusov, kde si architekti aj pamiatkari overili zákon akcie a reakcie medzi „starým a novým“. Vytvoriť presklenú stenu skeletového opláštenia nie je riešením. Nie je dokonca ani dôkazom, že sa autor konceptu rozhlídal v okolí miesta, kde navrhuje svoje dielo. Pri snahe o zachovanie harmónie historického mesta nie je správnou cestou architektonické experimentovanie metódou pokus – omyl, lebo ten postavený „omyl“ sa už stane súčasťou miesta. Rovnako nie je riešením ani vytváranie replík novostavieb bez akejkoľvek identity, nesúvisiacich s vybraným prostredím. Moderné predsa nemusí znamenať rovnaké. Veľkosť a štruktúra urbanizmu toho ktorého historického mesta sú indikácie, v akom rozsahu mesto, jeho štvrť, ulica, námestie, či dom „znesú“ kontrast nového, aby to ešte nenarušilo ich celkovú harmóniu.

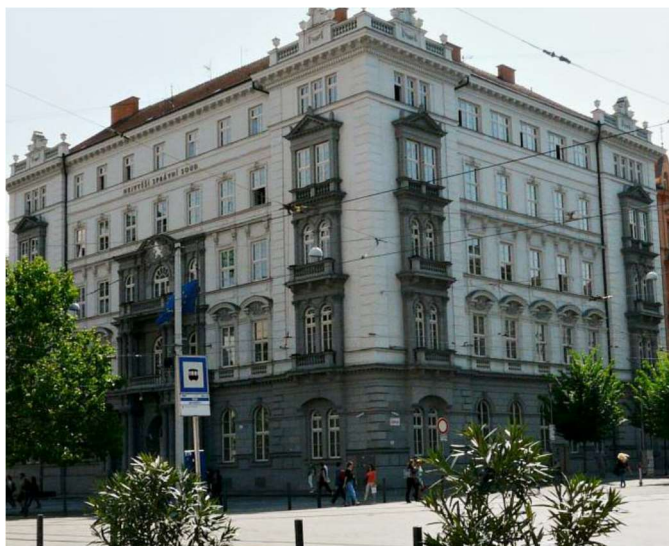
Pre navrhovanie fasád novostavieb môžeme sformulovať niekoľko základných kritérií. Exteriér novostavieb by mali byť harmonický s prostredím. Mal by sa vyvarovať proporčných (ak chceme: geometrických) konfliktov, čo zahŕňa aj prispôsobenie sa lokálnym klimatickým vplyvom (oslnenie, pokles teplôt, miera zrážok a ost.). Mal by sa vedieť napojiť na miestnu infraštruktúru. Novostavba by sa mala podieľať na modelovaní verejného priestoru od fasády, cez chodník, ulicu, až po námestie. Exteriér novostavby by nemal byť podvedomým vyvolávačom adrenalínu, úzkosti, či brutalizmu. V takýchto „divadelných kulisách“ by sme neradi dennodenne žili. Platí, že novostavba nemá vo svojom okolí stratiť mieru konektivity.

5. Farebnosť historických fasád

Od počiatku mali fasády viac funkcií. Okrem tých utilitárnych išlo napríklad aj o **farebnosť**, ktorá spektrom farieb nezriedka už z diaľky definovala charakter stavby. [8] Farebné pigmenty a prímеси do farieb boli drahé a už ich samotné použitie informovalo všetkých, ktorí budovu videli, alebo okolo nej prechádzali, že ide o výnimočnú budovu, prípadne o výnimočne bohatého majiteľa domu. Pri profánnych budovách mali farby fasád často aj apotropajnú funkciu (napríklad bledomodrá). [9] Ani stredoveké kostoly nemali fasády stroho biele, ako to v prevažnej miere poznáme zo súčasnosti. Výskumy a fragmenty nálezov preukázali, že v interiéri, a aj v exteriéri bola bohatá výtvarná výzdoba. [10] Komunikácia fasády s pozorovateľom mala aj subtilnejšie polohy. Na priečeliach sa objavovali symbolické alebo alegorické zobrazenia, ale aj propagandistické motívy. [11]

Polychrómia fasád sa uplatnila na všetkých jej súčiastiach. Kamenné prvky boli podľa exaktných poznatkov v celom rozsahu ošetrované aspoň vápenným pačokom, ktorý zabezpečoval ochranu kamenného povrchu pred poveternostnými vplyvmi, a na tomto podklade bola spravidla nanosená farebná vrstva. Farebnosť historických fasád je téma veľmi rozsiahla. V princípe sa však dá dať do pomerne edukatívneho „vzorca“, v ktorom staršie, menej plastické fasády bývali (v závislosti od významu a solventnosti majiteľa) farebne pestrejšie. Plastické, členitejšie fasády „neznášajú trieštivosť“ farbou a uprednostňujú dvojfarebnosť alebo monochromatickosť, ktorá fasádu zjednocuje. A to najmä v prípade zakomponovania prvkov z iných (náhradných) materiálov, predovšetkým v prípade terakotovych komponentov. Výrazné farby boli v období historizmu považované za provinciálne a uprednostňovali sa farby tlmené, pastelové, v sivých či okrových tónoch. Farebnosť súvisela aj s monarchistickým predpisom Viedenského stavebného úradu z roku 1859. [12] Všetky dekoratívne prvky fasády podľa týchto predpisov mali byť v jednom farebnom tóne, aby vynikla elegancia členitosti samotnej fasády. Existoval aj ekvivalent, v ktorom základné plochy boli riešené v jednom tóne a prvky vystupujúce boli farebne v inom tóne. Pri takomto riešení však vždy bola dôsledne sledovaná tektonika tvaroslovia fasády. Predovšetkým pri takýchto viacfarebných fasádach dochádza pri obnovách k pomýleným interpretáciám. Nedôsledné poznanie alebo farebné obnovy

fasád, manipulované neodbornou snahou o estetizáciu, viedli k tomu, že na fasádach vznikala nesprávna interpretácia tvaroslovia: porušená vertikálnosť fasády, nevhodne rozdelené dekoratívne prvky, výtvarné prvky vyčlenené alebo rušivo akcentujúce, vznikol efekt cukrovinkovej fasády (tzv. „šľahačkovanie“) predovšetkým pri zosvetľovaní štukovej výzdoby uceleného tektonického tvaroslovia. [13]

Obr. 4: Brno, Nájomný dom M.Kellnera na Moravském náměstí. Absurdné nepochopenie architektonického kontextu a farebnosti (rok 2006).Zdroj: [12] str. 16

Obr. 5: Košice, Hlavná 15. Po **Obr. 6:** Košice, Mlynská 1, reštaurovaní fasády z 2015 so počas reštaurovania správnou farebnosťou fasády. fasády – vhodné.

Jednofarebnosť sa často uplatnila aj pri secesných fasádach. Znovuobjavenie antiky a renesancie rozvírili aj hladiny farebných tónov a na fasádach ožili sgrafitá, tehlové prvky (terakoty, tehličkové obklady), keramické glazované prvky, dekoratívne kovové prvky, ako aj konštrukčné elementy. Postupne nastúpil aj trend priznania materiálu a jeho primárnej „vhodnej“ farebnosti. Zásadnou zmenou bolo obdobie okolo roku 1900, kedy nastala výmena paradigiem a dogiem a nastúpili štýly, nezávislé od akýchkoľvek historických architektonických slohov. Nastala doba, kedy až príliš kontrastovala dekoratívna výzdoba fasád (išlo o nárast sériovo vyrábaných prvkov, predstierajúcich

ušľachtilý materiál) v porovnaní so štandardom bývania v interiéri. Dôsledkom týchto posunov vznikol impulz (Otto Wagner), v ktorom vystupovali dekorácie fasád ako *lži*, neskôr považované za *zločin* (Adolf Loos, 1908).^[14] V tomto trende nasledovali budovy moderné, ktoré aj na fasádach uprednostňujú opodstatnosť svojej funkcie a dekór či nadmernú hru farieb nahradili niekdajšiu strohú eleganciu: predovšetkým kvalitu ušľachtilých stavebných materiálov.

Pamiatková obnova historickej fasády sa nemôže stať kolážou rôznorodých fragmentov. Nemôže sa dokonca ani obmedziť len na jednotlivý dom, ale farebnosť fasády má vhodne spolupôsobiť aj v konkrétnej ulici, či v mestskom bloku.

6. Miera podielu nových technológií, energetických kritérií a ekológie v historickom prostredí

Spor intelektu a emócií prebieha v pamiatkovej ochrane neustále. Jeho bojiskom sú predovšetkým fasády. Vytvárajú „polygón“ pre technické experimenty, často s fatálnymi dôsledkami pre staršie vrstvy fasády domov, ale aj pre vzhľad historických jadier. Nie je to tak dávno, čo „zaručene najnovšie a kvalitné nátery a nové systémy“ (v posledných desaťročiach najmä tie sanačné) plošne zlikvidovali hektáre vzácnych fasádnych povrchov a zapríčinili zánik primárnych slohotvorných dekoratívnych prvkov fasád. Ako je to teda s novými technológiami, uplatňovanými na historických fasádach? Na základe exaktných skúseností môžeme konštatovať, že historické domy sa často „stavajú k novinkám“ ako „telo starca“. Je zvyknuté na isté prostredie, spôsob a režim údržby. Akákoľvek neočakávaná, aj keď dobre mienená zmena zapríčiní okamžitú reakciu. Ak teda nastane porucha, spravidla sa najskôr prejaví na „pokožke“ domu – na fasáde. Proces „uzdravovania“ historických objektov a fasád teda nie je možné za každých okolností urýchliť či vylepšiť pomocou „zaručených nových“ materiálov či postupov.

Náš nervový systém sa dlhodobo vyvíjal v reakcii na vonkajšie podnety, na súhrn informácií, obsiahnutých v prírodnom prostredí. Inštinktívne túžime po fyzickom a biologickom spojení so svetom a darí sa nám to vďaka mentálnym procesom, ktoré sme nadobudli v priebehu tisícročí. Podobne ako organizmy, potrebujeme chápať svoje prostredie a jeho prospešné vlastnosti – toto platí aj dnes. Na rozdiel od minulosti však ľudia začínajú presúvať väčšinu aktivít do vnútra budov – „pod strechu“. V kontraste s tým narastá verejný tlak oživovať ulice, vytvárať „živé“ mestá s aktívnymi partermi fasád. Dôrazne sa apeluje na ekologické stavenie energeticky pasívnych budov. V tomto duchu sa nastolil výrazný tlak na riešenie fasád (napríklad zateplenie) bez ohľadu na dôsledok takéhoto riešenia, bez akceptovania hodnotného architektonického výrazu fasád a ich obnoviteľnosti. V rámci novostavieb sme svedkami uplatňovania designu, prispôsobujúcemu sa aktuálnym ľudským potrebám, prefíkane usmerňovaným, aby sme sa stali dokonalými spotrebiteľmi „stavebnej módy“ a najnovších inovácií priemyselných produktov.^[15]

Naše architektonické dedičstvo predstavuje v rámci materiálov pomerne rozmanitú škálu materiálov a uplatnenie mnohých techník a postupov. Pri určovaní metodiky a postupu obnovy historických fasád je znalosť problematiky a orientácia sa v tom ktorom historickom sídle východisková. Na kvalite výsledku obnovy sa vždy podieľa viacero odborníkov. Všetci z dotknutých by sa mali rovnomerne oboznamovať nielen s výsledkami analýz historických materiálov a technológií, ale aj skladbou a kompatibilitou nových technológií (príkladom sú napríklad vápenné technológie, ktoré sa aplikujú tradičnými i novšími postupmi a fasádam pamiatok prospievajú). Faktom však je, že nové technológie by neboli tak často aplikované v citlivom historickom prostredí, pokiaľ by sme preukazovali viac úcty a rešpektu tradičným remeslám a technológiám – tak, aby ich aj v budúcnosti dokázal niekto vykonávať.

7. Záver

Vo vzťahu k uvedenému popremýšľajme, ako veľmi nás ovplyvňuje prostredie, v ktorom sa hýbeme. Prečo sa cítime dobre na niektorých miestach a na iných nechceme zostať, ani keby tam bola lavička. Mestá, ich usporiadanie a najmä vzhľad a výraz fasád na uliciach, bulvároch či námestiach vytvárajú živé kulisy, s ktorými sme denne previazaní. Spoločnosť svoju úroveň, mieru technickej vyspelosti a obchodu prezentuje v spôsobe, ako žije. Na svojich domoch, vo svojich mestách. Uvedomme si, že

to, ako dokážeme pristupovať k prezentácii a obnove historických fasád miest, ovplyvňuje nielen nás samotných, ale vytvára našu vizitku pred turistami, cudzincami, a na základe nej nás porovnávajú s inými miestami či krajinami.

„Priestor slúži na to, aby v nespočetne mnohých batôžtekoch zhustene zachytával čas.“ – Gaston Bajelard: The poetics of space, 1969

Bibliografia

- [1] Havlůjová H., Indrová M., Svoboda P. a kol.: Památky nás baví 4, Kulturní dědictví jako příležitost pro učení všech generací, Ministerstvo kultury České republiky, Praha 2015, str. 31, ISBN 978-80-905631-9-3
- [2] Krier, L.: Architektura volba nebo osud, Academia 1997, str. 11-12, ISBN 80-200-0012-7
- [3] Tamtiež
- [4] Solař, M., Obnova fasád historických stavieb – sborník, Společnost pro technologie ochrany památek – STOP, z.s., Seminář STOP 2016, str.68., <http://www.pamiatky-stop.cz/>
- [5] Hueber, F., Farbgestaltung historischer Fassaden in Wien, studie, 2005, str. 32-36, 46-48, <http://www.friedmund-hueber.at/FGMA19a.pdf>
- [6] Tamtiež
- [7] Salinger, N. A.: Sjednocená teorie architektury, forma, jazyk, komplexita, VUTIUM 2017, str. 257 - 261, ISBN 978-80-214-5345-6
- [8] Solař, M., Obnova fasád historických stavieb – sborník, Společnost pro technologie ochrany památek – STOP, z.s., Seminář STOP 2016, str. 16., <http://www.pamiatky-stop.cz/>, Červená farebnosť, teda farba cisárskych hradov, je napr. interpretovaná ako symbolická úprava fasád hradných stavieb štaufského obdobia (1138-1254), stredoveké bosované kvádre mali byť výrazom sebedovolenia rytierskych stavebníkov a ešte v 17. storočí mala vyvolať maľovanú rustiku (šedá v šedej) podľa dobových prameňov dojem statočnosti a heroického vzhľadu.
- [9] apotropajný - majúci za cieľ odvrátiť zlý vplyv božstiev alebo zlých bytostí
- [10] Togner, M., Plekanec, V.: Stredoveká nástenná maľba na Spiši, Arte Libris 2012, str. 196,197, ISBN 978-80-971214-0-2. Vid' maľby na fasádach stredovekých kostolov ako sú napríklad Batizovce – s vyobrazením Ukrižovanie Krista s nástrojmi umučenia (Arma Christi), kde okrem výjavov umocňujúcich kresťanstvo, alebo s odkazmi na život Krista, boli zobrazovaní dôležití a obľúbení svätci a často aj patróni kostola. Napr. veľmi populárnym bolo vyobrazenie sv. Krištofa v nadživotnej veľkosti (často v nadživotnej veľkosti na výšku fasády kostola), ktorý bol patrónom všetkých pútnikov (Nižný Slavkov, Košice – rim. kat. kostol sv. Antona Paduánskeho, Kraskovo, Háj, Veľčice a pod.).
- [11] Rusina, I.: a kol.:Renesancia umenie medzi neskorou gotikou a barokom, Slovart Bratislava 2009, str. XXVII, ISBN 978-80-8085-940-4, Levoča – Radnica na námestí Majstra Pavla, kde sú na juhozápadnej fasáde, na poschodí medzi okennými otvormi maliarskou technikou vyobrazené devy symbolizujúce cnosti občanov ideálneho mesta, maľované samostatne aj v skupinách ako napr. Viera, Nádej, Láska, alebo mušle, ktoré odkazovali na sv. Jakuba, patróna Levoče.
- [12] Solař, M., Obnova fasád historických stavieb – sborník, Společnost pro technologie ochrany památek – STOP, z.s., Seminář STOP 2016, str. 12, <http://www.pamiatky-stop.cz>
- [13] Hueber, F., Farbgestaltung historischer Fassaden in Wien, studie, 2005, str. 18-21, 23--45, <http://www.friedmund-hueber.at/FGMA19a.pdf>
- [14] Solař, M., Obnova fasád historických stavieb – sborník, Společnost pro technologie ochrany památek – STOP, z.s., Seminář STOP 2016, str. 14, <http://www.pamiatky-stop.cz>
- [15] Salinger, N. A.: Sjednocená teorie architektury, forma, jazyk, komplexita, VUTIUM 2017, str. 114-115, ISBN 978-80-214-5345-6

A treatise on the environment, architecture and perception of facades and user feedback in the historical environment

Ing. arch. Alena Hrabinská

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstract

„All the world's a stage, And all the men and women merely players ...” Contemplation on what defines a space – a town. How we perceive the urban space around us, which creates the “stage” for our everyday life. The quality rating of the urban environment should be derived from the human proportions and from our perception skills of staying or moving in the space of streets, squares, roads, determined above all by the surrounding facades. Connection rates between architectural exterior design and the inner function, the proportions and location of the building in the urban structure. How facades influence the public space. Talking facades in towns, especially in historic cores of sites. How people react to their built surrounding.

The surrounding has a strong impact on us – we feel well in some places and we will not stay for long in others. The town structure, especially the presentation of the facades in streets, boulevards or squares, are acting as a stage for life-long we are bond with. The society presents its level, technical development and other features in the way of living – through its buildings, in its sites. We have to realise that the way of our access to the maintenance and renewal of the historic facades in our sites has an enormous impact not on us only, but creates our image in front of tourist, foreigners, - to compare us with different places or countries.

“In its countless alveoli space contains compressed time. That is what space is for.” (Gaston Bachelard, The poetics of space.

Keywords: facade, social relations, urbanism, tectonics, colouring

BARDKONTAKT 2019

Mestská architektúra 19. storočia v Košiciach vo verejnom priestore a jej obnova a prezentácia

Mgr. Zuzana Labudová, PhD.

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Mestská architektúra 19. storočia v Košiciach vo verejnom priestore a jej obnova a prezentácia

Mgr. Zuzana Labudová, PhD.

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Architektúra 19. storočia zasiahla často kľúčovým spôsobom do formovania mestských celkov a určila línie ich ďalšieho rozvoja, podieľala sa na tvorbe novo koncipovaných verejných priestorov, prípadne adaptovala a pozmenila zásahmi tie staršie, už existujúce. Košice boli mestom, kde architektúra 19. storočia doslova pretvorila obraz mesta a vytvorila jednu z jej rozhodujúcich a určujúcich štýlových vrstiev, čitateľných podnes. Uličné fasády klasicizmu a historizmov sa stali ťažiskovým prvkom, podieľajúcim sa na tvári ulíc a námestí s vrstevnatými významami, ktoré sa viazali ku konkrétnemu poslaniu budovy, či honoru a sebaaprezentácii vlastníka. Išlo pri tom nielen o architektonické, tvaroslovné, ale aj plošné výtvarné vyjadrenie, ako ukazujú aj konkrétne aplikácie a príklady niektorých pamiatkovo obnovených fasád v Košiciach.

Kľúčové slová: architektúra 19. storočia, mestský priestor, uličná fasáda, prezentácia, architektonické a výtvarné štýlové prvky klasicizmu a historizmov

1. Úvod

Košice boli mestom, kde architektúra 19. storočia doslova pretvorila obraz mesta a vytvorila jednu z jej rozhodujúcich a určujúcich urbanistických a štýlových vrstiev čitateľných podnes. Doplnila staré jadro mesta o nové priestorové koncepty formovania verejných priestorov, ktoré odrážali trendy moderného vývoja miest (najmä Pešti, Viedne), v adekvátne prispôsobenej miere ku stredne veľkému stredoerópskemu mestu, akým Košice boli. Uličné fasády klasicistických a historizujúcich budov sa stali ťažiskovým prvkom, podieľajúcim sa na tvári ulíc a námestí, s vrstevnatými významami, ktoré sa viazali ku konkrétnemu poslaniu budovy či honoru a sebaaprezentácii vlastníka. Poznanie a obnova konkrétnych aplikácií a riešení fasád prispieva ku poopravenému obrazu o architektúre 19. storočia, ktorá je nesporne veľmi dôležitou, aj keď ešte stále nie celkom pochopenou a objavenou pamiatkovou hodnotou.

2. Stav poznania.

Modernistické doktríny, sformované internacionálnym štýlom a funkcionalizmom, chápali architektúru 19. storočia ako neprogresívnu a spiatočnicu, zahľadenú do minulosti, bez skutočných architektonických hodnôt, čo malo silný dopad na jej postavenie počas celého 20. storočia. Predmetom akceptácie bol len ten segment racionalistického prúdu v architektúre 19. storočia, ktorý priniesol nové odvážne kovové a sklenené konštrukcie, či mnohé nové inžinierske riešenia, aké si vyžadoval rozvoj priemyslu a dopravy. Takéto chápanie architektúry 19. storočia sa dlhodobo premietalo aj do umenovedy a pamiatkovej ochrany, kde aj u nás tento názor vyústil k dlhodobému nezájmu o túto problematiku. Napriek tomu niektorí bádatelia dokázali prekonať prevažujúci úzus a vznikli u nás ojedinelejšie práce: v 50-tych rokoch 20. storočia vznikla publikácia o klasicistickej architektúre na Slovensku, v 60-tych rokoch Toranova kandidátska práca o architektúre druhej polovice 19. storočia na Slovensku (nepublikovaná), v 80-tych rokoch práca architekta Kusého, nakoniec od prelomu storočí sa rozvinul už intenzívnejší vedecký aj vedecko-popularizačný záujem o poznanie tejto etapy architektonického vývoja u nás, čo je základný predpoklad pre zmenu náhľadu aj v teórii a praxi pamiatkovej ochrany tejto vrstvy architektonického vývoja. Konkrétnej problematike košickej

architektúry 19. storočia sa zatiaľ najrozsiahlejšie venovala Mária Mihóková vo svojej tematickej bibliografii *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848–1918*, kde napriek tomu, že nebola historičkou umenia či architektkou (a možno práve preto), sa dokázala na architektúru 19. storočia pozrieť na základe exaktne zhromaždených údajov bez negatívneho zaujatia a s hlbším pochopením všeobecných štýlových trendov, aj jednotlivostí špecifického vývoja Košíc v danom období. Pred ňou ešte v 50-tych a 60-tych rokoch 20. storočia sa časti vývoja neskorobarokovej a klasicistickej architektúry Košíc hlbšie venovala v dizertačnej práci a následne v štúdiách Ľudmila Zavadová – Jančová. Neskoršie štúdie Zdeněka Němca sa venovali najmä urbanistickému vývoju Košíc. Autorka príspevku sa tiež dlhodobejšie venuje problematike architektúry 19. storočia v Košiciach.[1]

3. Architektúra Košíc v 19. storočí vo verejnom priestore Košíc.

Súčasný obraz Mestskej pamiatkovej rezervácie Košice, ako aj príslušného ochranného pásma, odráža a fakticky zachováva stav mesta tak, ako ho zanechalo obdobie, ukončené v prvej tretine 20. storočia v období moderny a funkcionalizmu. Mesto v 19. storočí (podobne ako aj iné mestá, napr. Bratislava) prešlo radikálnym prerodom na moderné buržoázne kapitalistické mesto so železnicou, pričom dokázalo rozvinúť a rešpektovať aj predchádzajúce vývojové štádiá mestského urbanizmu. Po zbúraní viacerých pásiem hradiieb (prebiehajúcim od začiatku 19. storočia do polovice 19. storočia) sa bývalé striktné oddelené mestské jadro otvorilo a vytvorili sa nové aktívne prepojenia s bývalými predmestiami, ktoré odrážalo aj nové administratívne členenie mesta. Urbanizmus mesta ako „horúca téma“ sa stal predmetom odborného, aj verejného záujmu, ako dokazujú viaceré urbanistické súťaže a živé diskusie v dobovej tlači, pričom rozhodnutia mestskej rady sa živo glosovali [2]. Cieľom bolo mesto modernizovať a poskytnúť rastúcemu počtu obyvateľov primeraný štandard mestského priestoru, ktorý má svoj ucelený poriadok, je čitateľný a ľahko identifikovateľný. Zachoval sa mestský kríž starého mesta - Hlavnej ulice s insulou, s ideovým zdôraznením a doplnením novostavbou divadla z konca 19. storočia, pozdĺžnymi Mäsiarskou a Kováčskou ulicou, priečnymi Mlynskou a Alžbetinou ulicou – bol však predĺžený a rozšírený. Hlavná ulica bola predĺžená severným aj južným smerom, východne predĺžená Mlynská vytvorila podnes zachovanú spojnicu starého mesta so železničnou stanicou, Alžbetina tiež prepojila mesto s novou okružnou (dnes Moyzesovou), Mäsiarska vyústila ku vtedajšiemu Staviteľskému námestiu (dnes Nám. Maratónu mieru). Podobne, ako v prípadoch iných miest, vznikli po zbúraní hradbách nové nezastavané plochy, kde sa terén žienije upravil (tzv. glacis), tieto parcely boli vo vlastníctve mesta. Tak sa doslova pripravila pôda pre nové priestorové a verejné koncepty ulíc a námestí Košíc a vznikol racionálne koncipovaný a dodnes čitateľný prstenec zástavby, zapĺňaný priebežne novostavbami - najmä od druhej polovice 19. storočia až do prvých desaťročí 20. storočia. Je charakteristický novým chápaním verejného priestoru: priamymi ulicami, uľahčujúcimi dopravnú prevádzku v prehľadnom pravouhlom priestorovom rozvrhu, vznikom okružnej promenádnej širokej a priamej triedy s parkovou výsadbou, kde našli miesto veľkoryso rozvrhnuté verejné budovy škôl, súdov, ale aj mestské obytné poschodové domov, veľkým námestím na severnom ukončení Hlavnej, kde bol vytvorený dostatočne otvorený priestor pre monumentálne solitérne blokové reprezentatívne budovy (múzeum, vojenskú divíziu budovu, riaditeľstvo košicko-bohumínskej trate). Južné ukončenie (dnešné námestie Osloboditeľov) ostalo do istej miery neartikulované, bol to rozsiahly voľný priestor najmä s trhovou funkciou.

3.1. Tvár mesta – fasády mestských domov 19. storočia a ich prezentácia, vybrané príklady

V blízkosti južného vyústenia Hlavnej ulice neďaleko námestia Osloboditeľov stál v minulosti dom na adrese Hlavná ulica 4, dnes už neexistujúci, asanovaný v 80-tych rokoch 20. storočia kvôli výstavbe obchodného domu Dargov. Tento dom mal špecifické postavenie – stal sa predmetom rozsiahlej literárnej reflexie spisovateľa Sándora Máraia (1900 Košice – 1989 San Diego, Kalifornia), ktorý tento dom obýval v detstve. Živý opis architektúry a každodenného života v dome, ako i architektonický vývoj a premeny sú zachytené v diele *Spoved' mešťana*. [3] Dom popisuje: „... Ale náš dom na Hlavnej ulici sa tváril naozaj veľkomestsky, bola to dvojposchodová nájomná budova so širokým priečelím,

veľkou bránou, pohodlnými schodiskami ... Bol to veľmi pekný a najmä dôstojný dom; prvý naozaj „moderný“ dom v meste, priečelie mal z červených nepálených tehál, podokenné časti architekt vyzdobil rôznymi sadrovými cifričkami a v podstate naň prilepil všetko, čo mohla ctižiadosť architekta z konca storočia na takýto zbrusu nový nájomný dom nacápať. ...“ Dom mal šírkovo koncipovanú fasádu s obchodným parterom a dve poschodia s bytmi, neskôr vo dvore s halou Hypotekárnej banky. Sedemosová fasáda bola celá pokrytá štýlovo aktuálnym a obľúbeným tehlovým režným obkladom, na poschodí doplneným aj štukovými pásmi rustiky. (Obr. 1 a Obr.2) Išlo o štýlovú zmes historizmov stredovekého a renesančného pôvodu, zjednoteného progresívnym tehlovým obkladom fasády. Márai ambivalentne formuloval hold architektovi domu: „... »Moderný« architekt, ktorý navrhoval náš dom, bol v našich končinách novátor, keď vo svojom diele razantne oddelil miesto potreby panstva a služobníctva.“ Podľa archívnych dokumentov, uložených v Archíve mesta Košice, bol autorom architektúry domu - a tým aj jeho fasády - v Košiciach dlhodobo pôsobiaci architekt, staviteľ a stavebný podnikateľ Michal Répászky. Z analýzy novšie identifikovaných signovaných plánov, datovaných rokom 1896, vyplýva, že nejde o „zbrusu nový dom“, ako sa domnieval Sándor Márai. Nejde o projekt novostavby, ale prestavby a dostavby staršieho jednoposchodového domu. Michal Répászky navrhol dostavbu ďalšieho – druhého - poschodia, dvorových krídiel, zmenil okenné a dverné otvory a navrhol novú fasádu domu. Vývoj tohto domu názorne ukazuje na proces stavebných premien mesta, ktoré nastali po zbúraní hradieb.

Obr. 1: Dom na Hlavnej 4 v Košiciach, v strede (zdroj: pohľadnica z 50-tych rokov, archív autorky)

Obr. 2: Detail fasády bývalej Hlavnej 4 v Košiciach, s úpravou fasády z roku 1896 s tehličkovým obkladom (zdroj: Archív Krajského pamiatkového úradu v Košiciach)

Pôvodný jednoposchodový dom bol súčasťou vyššie spomínanej prvej veľkej vlny zástavby, vznikajúcej po zbúraní hradieb mesta, a bol pravdepodobne vo výrade a usporiadaní veľmi podobný, ako jeho južný sused (tiež asanovaný) - neskoroklasicistický dom. Répászkeho prestavba charakter budovy zmenila na moderný nájomný dom, typický pre koniec storočia. Dom, ktorý bol výsledkom prestavby staršej stavebnej štruktúry, zhodnotil v spomienkach Márai: *„Bol to naozajstný, smutný nájomný dom, akých sa vtedy v hlavnom meste postavili už stovky: nájomný byt s podnájomníkmi, pozdĺž oboch poschodí sa tiahla pavlač s mrežami, mal aj osobitú práčovňu, ústredné kúrenie a na bočnom schodisku kľozety pre služobníctvo.“* Vzhľadom na to, že v dome sa krížili súkromné bytové funkcie s verejnými (bolo tu sídlo banky), banka sa rozširovala a potrebovala väčší verejne prístupný priestor, preto zastavala dvor, kde vznikla o zhruba desaťročie po Répászkeho prestavbe domu nová presklená banková hala s kovovou zasklenou kupolou: *„...Banka sa už nezmestila do malých priestorov a podobne ako dobre nabalení priemyselní baróni, aj ona začala budovať a postavila si vo dvore čarokrásny sklenený palác. [...] Sediaci jej dali podľa toho meno: nazývali ju „Betlehem“. Chodili ho obdivovať aj ľudia z okolitých dedín a pod sklenenou kupolou sa rozprávali ticho a so zbožnou úctou ako v kostole. Vzmáhajúci sa kapitalizmus si tu, na konci sveta, sám seba postavil kaplnku, krásnu a preduchovnelú – bol to názor každého, kto ju videl; inak sa ten zbytočne luxusný a prehnane vzletný výtvor ani nedal vysvetliť.“* Novoobjavené plány projektu bankovej haly sú datované rokom 1906 a signované košickými architektmi a staviteľmi Arpádom a Gejzom Jakabovcami. Pri pohľade na ne je zrejmé, že štýlové tvaroslovie čerpali už zo secesie. Obdiv k železnej konštrukcii zastrešenia sklenej haly patrí projektantovi kovovej konštrukcie Antalovi Ortlovi. Práve na prezentácii tohto domu, jeho architektonicko-stavebnom vývoji a premenách sa v plnej miere prejavili hlavné trendy transformácie mesta počas 19. storočia až po začiatok 20. storočia vo veľmi dynamickej polohe. Je však príznačné, že dom z 19. storočia o sto rokov neskôr po jeho prestavbe musel spolu so susednými objektmi ustúpiť výstavbe nového obchodného domu. Vtedajšia doba v ňom nevidela pamiatkovú či historickú hodnotu, a tak dnes dom zanechal stopu len v historických fotografiách, architektonických projektoch a najmä spisovateľovom živom opise domu a každodenného života v ňom, kde sa stretávalo *vyšoké a nízke* (honosné salóny versus kľozety), kompromis medzi pohodlím meštianskeho života a snahou o reprezentáciu navonok.

Kulminácia stavebnej činnosti v meste dosiahla najväčší potenciál od 70. rokov 19. storočia po začiatok 20. storočia, no jej počiatočná fáza sa udiala už vzápätí po zbúraní hradieb. Počas tohto obdobia sa nielen nanovo „opláštilo“ staré, ešte stredoveké, renesančné a barokové jadro mesta, ale zastavovali sa nové ulice a triedy s mestskými obytnými domami, čím sa výrazne zvýšila obytná kapacita mesta. U bohatej meštianskej triedy v Košiciach možno ešte pred polovicou 19. storočia pozorovať, ako si hneď po zbúraní hradieb stavala redukované palácové typy viackrídlových mestských domov v štýle doznievajúceho klasicizmu. Naďalej sa varírovali typické priečelia s balkónovou nikou, nadväzujúce na predošlý vývoj vrcholného klasicizmu v Košiciach a tzv. Belághovský typ domu s balkónou nikou, ktorá zastupovala smerom dovnútra domu vtiahnutý portikus (napr. Hlavná 79). Tieto domy boli koncipované už aj ako viacbytové. O niekoľko desaťročí neskôr došlo k druhej vlne výstavby - prestavieb týchto pomerne nedávnych novostavieb opätovným oplášťovaním, nadstavovaním a štýlovým aktualizovaním v duchu obľúbených historizmov, s ktorými sa meštianska trieda výrazne identifikovala. Najmä fasáda sa stala, podobne ako v iných mestách s historizujúcou zástavbou, doslova emblémom majiteľa, pričom často vedome a plánovito ovplyvňoval jej štýlovú podobu a výber ikonografických či epigrafických prvkov na nej.

Neogotická štýlová vrstva sa prejavovala v štartovacej vlne historizmov okolo polovice 19. storočia v menšej miere a skôr ojedinelejšie, ale jej najvýraznejším a včasným príkladom aplikácie na meštianskom dome u nás sa stala neogotická prestavba tzv. Vitézovho domu na Hlavnej 40 v Košiciach, pripisovaná Jozefovi Fischerovi, datovaná do roku 1848. Nastala doba, kedy investor nezriedka zadával výber formy architektovi a vyberal si najmä z preferovaných variácií neorenesancie, nasledujúcej vlny historizmov. Takto veľmi konkrétne ovplyvnil podobu svojho domu bohatý lekárnik Vilmos Maléter, ktorý dal nadstavať a prefasádovať v roku 1885 – 1886 svoj starší poschodový klasicistický dom o ďalšie poschodie košickému architektovi a staviteľovi Michalovi Répászkemu (1833 – 1909). Pri koncipovaní

fasád sa nezriedka zhotovovali aj viaceré návrhy fasád v štýlových variáciách, najmä v obľúbenom neorenesančnom a neobarokovom duchu. Takto navrhol dve varianty priečelia domu na Puškinovej 1 opäť architekt Michal Répászky, a podobne postupoval aj pri vlastnom dome na Štúrovej ulici z roku 1899. Jeho dom je zároveň kompromisným riešením, stojacim na typologickom pomedzí mestského bytového domu a súkromného rodinného sídla – vily [4]. Výstavbou počas poslednej tretiny 19. storočia sa aktualizovalo chápanie bytového domu, ktoré nadväzuje na vyvinutý priestorový koncept neskoroklasicistického domu so široko orientovaným priečelím. Je to výrazný rozdiel oproti staršiemu princípu rozvinutia dispozície domu do hĺbky parcely s úzkymi fasádami do ulice, využívané od stredoveku. Prevažujú už viacpodlažné, najmä jednoposchodové bytové domy v pôdorysnom tvare U, so širokými priečeliami, komponovanými so zreteľom na osovú symetriu. Niekedy až pomerne plocho pôsobiace fasády sú zoskupené v jednotných priamych uličných líniiach. Typickým prípadom je zástavba Rooseveltovej, predtým Ružovej ulice, alebo východnej strany Moyzesovej ulice v Košiciach. Dom už nie je hospodárstvom jednej rodiny so všetkými ekonomickými funkciami a servisnými budovami, ale viacbytovým objektom. Na niektorých uliciach sa neuplatnil ani model mestského obchodného parteru, ktorý nahradili byty v celom rozsahu. Typicky zvýšené prízemie týchto mestských domov vyjadruje odstup a „dištanc“ súkromnej zóny od verejnej zóny chodníka a ulice, na rozdiel od prefasádovania domov Hlavnej ulice, kde sa už adaptovala štruktúra domu pre verejne prístupný parter s obchodnými funkciami. V pôdorysnom koncipovaní domov sa prejavila snaha o pohodlnosť, prehľadnosť, ale aj úspornosť – dispozície sú racionálne, dvojtraktové, symetricky rozvrhnuté, pretože prejavom dobrého vkusu bola aj naďalej symetria. Meštiansky dom strednej a vyššej triedy v Košiciach (no aj všeobecne) si naďalej ponechal niektoré charakteristické danosti svojho predobrazu – mestského paláca aristokrata, ale v typickej redukcii. Priestory uvádzal priechod alebo prejazd v nadväznosti na hlavné schodisko, kde bola sústredená výzdoba, pričom schodisko bolo predmetom osobitnej starostlivosti architekta (napr. v návrhu riešenia schodiska na Hlavnej 5 od architekta Petra Jakaba z roku 1892). Ďalším atribútom bol dôraz na hlavné podlažie na prvom poschodí a radenie dverí veľkých miestností uličného traktu do enfilád. Na poschodí do ulice boli situované najvyššie a najkrajšie miestnosti, čo nadväzovalo na tradíciu parádneho palácového podlažia – *piana nobile*. Toto podlažie bolo zdôraznené aj architektonickými prostriedkami na fasáde, kde sa sústreďoval bohatý tvaroslovný detail – v symetrickom strede bol spravidla umiestnený balkón ako symbolický, ale aj praktický prvok. Neskôr tento prvok doplnil aj akcent v podobe nárožných vežičiek či arkierov (Rooseveltova 8, Rooseveltova 24, Hlavná 81, Hlavná 108). Svedkom rozpoltenia na dve dominantné zóny panských bytov je napríklad fasáda domu na Rooseveltovej 12, kde sú na poschodí dva balkóny, zdôrazňujúce význam dvoch hlavných bytov na úrovni *piana nobile* (projekt domu je od Michala Répászkeho z roku 1890). Mimoriadne čistou a obnovou opäť objavenú verziu neorenesancie predviedol tzv. Danielovitsovský dom na Rooseveltovej 22, dokončený v roku 1889, ktorý má kvalitné architektonické a umelecko-remeselné prvky - dielo architekta a stavebného inžiniera Vojtecha Gerstera (1850 - 1923), brata architekta a staviteľa Karola Gerstera (1819 - 1867). Postavený bol v štýle neskorého historizmu 80-tych rokov 19. storočia – reprezentuje štýl neorenesancie s mnohými antikizujúcimi prvkami. Z renesančných palácov je prevzatá štruktúra paláцovej fasády s vysokým druhým nadzemným podlažím (poschodím) vo forme *piana nobile* a stvárnenie okenných a dverných osí v edikulách (inšpirované napr. edikulami okenných osí na palazzo Farnese v Ríme). Nedávna obnova uličnej fasády objavila množstvo prvkov plošnej výzdoby a špecifickej farebnosti fasády, ktoré podporovali v minulosti jej štýlový a výtvarný výraz a boli nadhľadom nátermi prekryté a neobjavené. Tieto mestské domy poslednej tretiny 19. storočia, ale aj honosné novostavby niektorých verejných budov, boli dobovo označované ako paláce – v Košiciach „palota“, aj keď v skutočnosti išlo o viacbytové domy, školy, úradné budovy a pod., a nie sídla aristokracie. Typickým príkladom je viacposchodový bytový dom na Hlavnej 81 už moderného schodiskového typu v Košiciach, ktorý bol označovaný ako „Andrássy palota“ (Andrássyho palác) a podnes sa tento názov vžil na označenie domu. Investorom tejto novostavby bol síce aristokrat Dionýz Andrássy, ale uvažujúci ako praktický podnikateľ. Dal tu zbúrať staršie tri domy, spojené do poschodového rodového paláca s neskorobarokovou fasádou, a investoval

do modernej dvojposchodovej novostavby s bytmi, určenými na prenájom, a s majestátnym obchodným parterom, ktorú mu navrhol budapeštiansky architekt Victor Czigler v roku 1897 (realizácia stavby prebehla v rokoch 1898 – 1899) [5]. Úloha domácich architektov a staviteľov v procese premeny mesta je však nesporná. V prostredí Košíc v poslednej tretine 19. storočia vynikajú podniky Jakabovcov a Répáskovcov, ktorí neboli len architektmi, ale aj stavebnými podnikateľmi, podobne ako napr. Feiglerovci v Bratislave vrátane vlastníctva tehelní [6]. Len občas sa na úlohe nájomného domu exponoval aj architekt z centra – Budapešti, ako to bolo v prípade Andrásyho nájomného domu. Výrazné reprezentatívne mestotvorné budovy v Košiciach vznikali takmer časovo paralelne na bývalom nezastavanom Staviteľskom námestí, neskôr námestí Františka Jozefa (dnes Námestie maratónu mieru), situovanom v severnom napojení na Hlavnú ulicu. Výstavba múzea bola reakciou na potrebu rozšírenia priestorov Hornouhorského muzeálneho spolku, činného od roku 1872, ktorého sídlo v bývalej budove „U zlatej hviezdy“ na mieste dnešnej budovy Hlavná ulica č. 76 bolo už nedostatočné. V súbehu vyhral projekt Arpáda a Gejzu Jakabovcov z roku 1895, budova sa realizovala v roku 1898, kolaudácia prebehla v roku 1901 a otvorenie sa uskutočnilo až o dva roky neskôr. Jeho architektonická figúra s vysunutým vstupným rizalitom, veľkými okennými otvormi a prevýšenou manzardovou strechou, je inšpirovaná dobovo vplyvným štýlovým vzorom v duchu typologického eklektizmu - prestavbou „druhého Louvru“ od architektov Viscontiho a Lefuela v Paríži. Reprezentatívne priestory múzea so vstupnou peristylvou halou a monumentálnym schodiskom dopĺňajú funkčné prvky, napr. obrazáreň so strešnými dvojplášťovými svetlákmi. Priamo oproti vtedy nedokončenej budove múzea sa začala v tom čase stavať monumentálna budova Vojenského posádkového veliteľstva na námestí Maratónu mieru 1, a to podľa projektu budapeštianskeho architekta Jozefa Kausera z roku 1901, dokončená až v roku 1908 pod vedením Ing. Eugena Halmosa. Príznačne pre monumentálne verejné budovy bol zvolený štýl veľmi plastického, neobarokovo ladeného neskorého historizmu, sprevádzaného mnohými secesnými prvkami, hoci medzi súťažnými projektmi boli aj návrhy, ladené výraznejšie secesne. Dobovou tlačou bola po dokončení pokladaná za jednu z najozdobnejších, ako i najdrahších budov v krajine. Strohosť a racionálnosť rozvrhu budovy je organizovaná v symetrickom pravidelnom štvorkrídlovom bloku s vnútorným dvorom, ale túto symetriu narušá nárožný zaoblený rizalit, resp. „bastión“, orientovaný pre pohľad z Hlavnej ulice, ktorý evokuje vojenské poslanie budovy ako akýsi ochranný pevnostný prvok. Vojenské poslanie budovy je zdôraznené aj symbolickou rečou štukových prvkov fasád s námetom militárií, trofejí, figúrami levov a atlantov. Vzhľadom na pomerne dlhé trvanie stavby nachádzame v zachovanom ťažiskovom reprezentačnom priestore tzv. generálskej siene interiér so vstavaným mobiliárom v duchu neskorej geometrizujúcej varianty secesie.[7] Paradoxne časovo poslednou a zároveň štýlovo najkonzervatívnejšou je veľká realizácia budovy, ktorá uzavrela stavebný vývoj námestia – sídlo prevádzkového riaditeľstva Košicko-bohumínskej železnice, tzv. Železničné riaditeľstvo. Projekty novej budovy navrhol v roku 1913 Jozef Hubert, známy uhorský architekt, ktorý ťažiskovo pôsobil v Budapešti, stavbu realizoval staviteľ Jozef Kozák do roku 1915. Pre administratívne budovy, akou je i železničné riaditeľstvo, sa na prelome storočí stal príznačný monumentálny výraz s použitím najmä neobarokového tvaroslovia vo vážnej, monumentálnej polohe klasicizujúceho baroka s kolosálnym stĺpovým či pilastrovým rádom. Takýto štýlový variant vyhovoval formalizovaným úradným inštitúciám verejnej správy a veľkým verejným inštitúciám. Mocenskú pozíciu a odstup vyjadrovalo aj vyvýšenie a odsadenie budovy od terénu na vysokom rustikovom sokli s vysadeným prízemím a vyvýšeným suterénom, ale aj vežičkové útvary, situované často na nárožiach, či prerastajúce do striech z rizalitov. Možno povedať, že do tvarovania hlavic stĺpov, pilastrov, či do zaobleného tvaru atiky preniká aj secesná štylizácia, avšak len v rámci historizmu. Je tiež charakteristické, že za fasádou s prvkami imperiálneho neobaroka sa nachádza veľmi účelná a jednoduchá dispozícia s praktickým radením miestností. Reprezentatívny charakter sa sústredil na fasádach, ale i na hlavnom schodisku, či priestraných miestnostiach „piano nobile“ hlavného a sčasti južného krídla. [8]

Skutočne najvýraznejším architektonickým činom na konci 19. storočia a opulentným završením štýlových a architektonických možností rozvinutého neskorého historizmu sa stalo košické divadlo,

ktoré doplnilo historickú zástavbu insuly Hlavnej ulice. Bolo stavané zároveň s neďalekým Andrásyho palácom tými istými realizátormi: Michalom Répáskym a Arpádom a Gejzom Jakabovcami. Projekt tejto významnej verejnej stavby však zhotovili architekti z Budapešti: Adolf Lang a Anton Steinhardt. O novostavbe sa rozhodlo po schátraní staršieho kasína s divadlom, už v roku 1891 sa uskutočnil prvý súbeh, kedy sa uvažovalo o postavení divadla mimo centra (na Drevnom trhu). Nakoniec oslovení architekti v roku 1895 zhotovili projekt, ktorý sa v roku 1897 po zbúraní predchádzajúcej budovy začal realizovať, aby sa v roku 1899 tesne pred koncom milénia stavba divadla ukončila. Vznikla tak nová profánna dominanta mestského centra, citlivo zasadená do priestoru šošovky námestia, posilňujúca os Hlavnej ulice v súbore so sakrálnou dominantou dómu sv. Alžbety, kaplnkou sv. Michala a vežou sv. Urbana, boli prepojené novou parkovou úpravou. V stavbe divadla vrcholil eklectický architektonický prejav už paralelne so secesiou a tesne pred vznikom moderny. Budova Košického divadla podľa prof. Petra Fidera dokazuje, že *„kvalita v architektúre na prelome storočia závisí predovšetkým na tvorivom, inteligentnom a úctivom prístupe ku tradíciám“*. [9] Náročnou úlohou pre architekta bolo v tomto prípade sklbenie funkčných nárokov na prevádzku divadla s okázalou reprezentáciou fasád, priestormi vstupného vestibulu, promenádnych salónikov a terás, koridorov a schodísk, obklopujúcich honosný vnútorný priestor hlavnej divadelnej sály, s typickým nádychom luxusu, ako si to vyžadovala súdobá predstava divákov. Neobaroková rozbuštenosť tvarov a členitosť kontrastuje s jednoduchosťou a funkčne utváranými časťami zázemia divadla, secesia sa ohlasuje v mäkkosti a drobnopisnosti organických rastlinných tvarov ornamentiky, podobne ako vo funkčných kovových prvkoch kovaných rozvilinových vstupných markíz na bočných fasádach. Každá fasáda divadla sklbením mnohovrstvatej sochárskej, dekoratívnej výzdoby a architektonických motívov prevráva navonok aj o svojom účele a zmysle divadelnej budovy (napr. balkónové loggie bočných fasád, ktoré svojimi formami napodobňujú divadelné lôže) ku okoloidúcemu divákovi. Skromnejšia vzhľadom na rozmery oproti predošlej budove, ale štýlovo a dobovo podobná bola aj novostavba Veľkého kasína na Hlavnej ulici č. 76, postavená v rokoch 1901 – 1903 architektom a staviteľom Júliusom Répáskym (synom Michala Répáskeho), na mieste hostinca Zlatá hviezda, v ktorom bolo aj prvé sídlo zbierok Hornouhorského muzeálneho spolku. (obr.3) Kasíno v tom čase bolo skôr spoločenskou a kultúrnou ustanovizňou pre stretávanie sa záujmových spoločenských, politických síl a pod.. Fasáde veľkého kasína do Hlavnej ulice dominujú rozmerné plochy okenných otvorov do spoločenskej sály poschodia, so secesne zvlnenými tvarovanými okennými výplňami, v interiéru sa však prejavila viac orientácia na barokové členenie priestoru (hlavné schodisko s halou) a bohaté neobarokové štukové dekorácie. Vzhľadom na dobu vzniku sú tu posilnené neskorohistorizujúce črty s tvaroslovím na fasáde, prevzatým, resp. citovaným z rokokových štýlových zdrojov, čím vzniká opäť osobitá miestne špecifická varianta historizmu. Fasáda pripomína svojím usporiadaním palácové priečelia napr. rímskych rokokových palácov, čo korešpondovalo so zámerom užívateľov (sídliť tu najstarší mestský spolok prívržencov Liberálnej strany) reprezentovať svoje spoločenstvo prostredníctvom budovy ako vplyvnú verejnú a politickú spoločenskú silu – fasáda a budova je tu jej zástupným symbolom.

Obr. 3: Uličná fasáda bývalého veľkého kasína na Hlavnej 76 v Košiciach (zdroj: Východoslovenské múzeum v Košiciach)

4. Záver

Konkrétny príklad architektonického vývoja Košíc v 19. storočí preukazuje dôležitosť štýlovej vrstvy klasicizmu a historizmu pri koncipovaní verejného priestoru ulíc a námestí, a celkovo aj moderného urbanizmu mesta. Architektúra, ktorá bola založená na citovaní historických foriem a tzv. typologickom eklektizme, v plnej miere odrážala potreby moderného rozvoja a premeny mesta po zbúraní hradieb. Nie je to však iba prípad Košíc, ale aj iných miest. Negovanie a nepochopenie týchto hodnôt vnáša do pamiatkových obnov nevyváženosť a chaos, okýptuje historické jadrá miest o dôležitú vrstvu, ktorá je do veľkej miery ešte neobjavená, neohodnotená, zaznávaná a následkom nepochopenia často zaniká. Mimoriadna stavebná produkcia tohto obdobia vyvoláva klamnú predstavu, že je týchto stavieb ešte dosť, a aké má táto predstava fatálne následky, názorne ukazujú jazvy v historickej štruktúre Bratislavy, ale aj iných slovenských miest. Jednotlivé príklady prezentovaných domov z Košíc ilustrujú, že domy majú svoje vlastné individuálne charakteristiky, odvíjajúce sa od snáh architekta aj objednávateľa, a že sa oplatí ich odkrývanie a skúmanie a zodpovedajúca profesionálna pamiatková obnova.

Bibliografia

[1] výber publikácií:

ZÁVADOVÁ-JANČOVÁ, Katarína: *Košická architektúra obdobia klasicizmu a dielo architekta Jozefa Belága*. IN *Historica Carpatica*, č. 13, 1982, s. 129 – 161.

MIHÓKOVÁ, Mária: *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848–1918*. Tematická bibliografia. Košice: ŠVK, 1986. s. 570.

NĚMEC, Zdeněk: *Náčrt územného a stavebného vývoja Košíc v 19. storočí*. IN *Historica Carpatica*, 22, 1991, s. 47-66.

TORAN, Eduard: *Architektúra druhej polovice 19. storočia*. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava SAV 1965 (strojopis,) s. 172.

LABUDOVÁ, Zuzana: *Architektúra klasicizmu na východnom Slovensku*. Explikácia na príklade Košíc. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 2010, 162 s. Nepublikovaný rukopis.

LABUDOVÁ, Zuzana: *Aplikácie secesného staviteľstva a architektúry v architektonickom vývoji Košíc a tzv. Zahlerov dom v Košiciach*. In: *Architektúra & Urbanizmus*. Časopis pre teóriu architektúry a urbanizmu, 41, 2007, č. 1–2, s. 31-43.

LABUDOVÁ, Zuzana: *Bývanie v mestskom dome Košíc v druhej polovici 19. storočia: medzi pohodlím a reprezentáciou*. IN *Forum Historiae*, 2016, roč. 10, č. 2.

[2] pozri napr.: MIHÓKOVÁ, Mária: *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848–1918*. Tematická bibliografia. Košice: ŠVK, 1986. s. 570, kapitola *Urbanizmus v Košiciach*, s. 122- 138.

[3] MÁRAI, Sándor. *Spoveď mešťana*. Bratislava: Kalligram, 2011, preklad Peter Kováč. (Originál bol prvýkrát publikovaný v maďarčine v roku 1934 pod názvom *Egy polgár vallomása*).

[4] LABUDOVÁ, Zuzana: *Historizmus v Košiciach a dom Michala Repászkeho*. *Pamiatky a múzeá*, č. 3, r. 2013, s. 46 – 51.

LABUDOVÁ, Zuzana: *24/ Vlastný dom M. Repászkeho*. IN DULLA Matúš (ed.). *Slávne vily Slovenska*. Praha : Foibos, 2010, s. 102-104.

[5] Podrobnejšie k dejinám Andrásyho domu: GAŠPAR, Ján: *Košice. Pohľady do histórie mesta na starých pohľadniciach*. I. časť. Poprad : Region Poprad, 2011, s. 108-109.

[6] K Feiglerovcom v Bratislave: LABUDOVÁ, Zuzana. *Feiglerovci a Bratislava 19. storočia*. Diplomová práca. Bratislava : Katedra dejín a výtvarného umenia, Filozofická fakulta UK, 1998. (Nepublikovaný rukopis); POHANIČOVÁ, Jana: *Fenoméni Feiglerovci alebo štyri generácie staviteľov, architektov a stavebných podnikateľov*. IN POHANIČOVÁ, Jana – MIKLOŠ, Peter (ed.). *Feiglerovci a architektúra Bratislavy (zborník z konferencie)*. Bratislava : SAS (Projekt), 2010, s. 4-10.

[7] LABUDOVÁ 2007

[8] KÜRTHY, Ľuboš – GLOCKOVÁ, Barbora: *Čiastkový architektonicko-historický výskum budovy Železničného riaditeľstva na Ul. Železničná 1 – Gorkého č. 2 v Košiciach (č. ÚZPF 1328/1)*, august – október 2014 . Nepublikovaný rukopis. Uložené v Archíve Krajského pamiatkového úradu v Košiciach. Výskum priniesol podrobný rozbor vývoja budovy a obsažnú archívnu časť.

[9] FIDLER, Peter: *Košice. Štátne divadlo*. *Pamiatkový výskum (nepublikovaný rukopis)*. Projektový ústav kultúry. Úsek obnovy pamiatok Bratislava – Hrad. Bratislava 1980. s. 102.

Urban architecture of the 19th century in Košice in public space and its renewal and presentation

Mgr. Zuzana Labudová, PhD.

Regional Monuments Board Košice, Hlavná 25, Košice, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstract

The Architecture of the 19th century played a decisive influence to the shaping of urban structures, pointed the direction of their development, took part in arranging of newly composed public spaces or rearranged the urban spaces that already existed. The town Košice belongs to those sites, where the architecture of the 19th century really reshaped the image of the historic core and created a dominant layer in its stylistic fabric, which is still substantially recognizable. The facades, originating from the periods of Classicistic and Historicistic styles, are taking crucial part in the prospects of streets and squares, both rich in layers of meanings, related to the function, form of presentation and importance of the owner of each individual building. The case studies of facade restoration of heritage buildings in Košice present the architectural and stylistic / morphological expressions of the 19th century and their artistic features as well.

Keywords: architecture of the 19th century, urban space, public facade, presentation, architectural and artistic elements of classicism and historicism

BARDKONTAKT 2019

O prezentácii prekrytých hodnotných technických prvkov fasád

Ing. arch. Matej Matia

Sibírska 6, Bratislava, matejmatia.arch@gmail.com

O prezentácii prekrytých hodnotných technických prvkov fasád

Ing. arch. Matej Matia

Sibírska 6, Bratislava, matejmatia.arch@gmail.com

Abstrakt

Dom na námestí Štefana Moysesu 7 s dvorným renesančným krídlom sa spomína od roku 1525. V jeho dvore kedysi sídlil malý pivovar. Pozoruhodný je jedinečnou stavebnou pamiatkou – závesnou strechou. Strecha, ktorá je jedinečným svetovým unikátom pochádza z roku 1826 a skonštruoval ju inžinier Bedrich Schnirch, rodák z moravskej obce Strážnice na základe patentu, ktorý mu bol udelený. Ako nosné prvky použil autor päťdielne kĺbovito pospájané pásy kujného železa, ktoré voľne visia z hrebeňa strechy. Ukotvené sú hlboko v múre uličného aj dvorného priečelia. Strecha je oveľa ľahšia ako tradičné drevené krovy. Zo 6 v literatúre spomínaných striech tohto typu sa doteraz zachovala len táto jediná v Banskej Bystrici.

V rámci diplomovej práce spracovanej na Fakulte architektúry STU v Bratislave v roku 2019 bolo úlohou navrhnuť také zmeny funkčného využitia tohto objektu a tomu primerané adaptačné zásahy, ktoré umožnia vhodnú prezentáciu tejto jedinečnej pamiatky verejnosti pri zachovaní autentického vizuálneho a architektonického charakteru pamiatky.

Príspevok nastoľuje otázku podmienok prezentácie, t.j. zviditeľnenia prekrytých hodnôt pamiatky v kontexte dodržania autenticity (t.j. pôvodného stavu objektu) a jej možné riešenie na základe navrhnutého architektonicko-technického riešenia.

Kľúčové slová: jedinečnosť, revitalizácia, adaptácia

1. Úvod

V niektorých prípadoch povrchová úprava fasády pokrýva dôležité technické riešenie vybavenosti domu. Spravidla, táto technická vybavenosť pôvodne nemala byť viditeľná a s technickým, ani vizuálnym riešením samotných fasád nemá nič spoločné. Sú však výnimočné prípady, kedy dom obsahuje také mimoriadne technické riešenie, ktoré podstatne zvyšuje jeho pamiatkovú aj spoločenskú hodnotovú úroveň. Preto by toto riešenie malo byť zverejnené – prezentované a zviditeľnené z dôvodu rozšírenia poznania o historických stavbách a tiež o histórii techniky. Takýmto prípadom je aj dom na Námestí Štefana Moysesu č.7 v Banskej Bystrici, ktorý je zastrešený unikátnou strešnou konštrukciou zo železných pásov – jedinou svojho druhu na svete.

Predmetom tohto príspevku je názor na spôsob, ako toto unikátne technické riešenie prezentovať aj navonok, prípadne, či ho vôbec prezentovať navonok.

2. Stav poznania

Dom na námestí Štefana Moysesu 7 s dvorným renesančným krídlom sa spomína od roku 1525. V jeho dvore kedysi sídlil malý pivovar. Pozoruhodný je mimoriadnym riešením konštrukcie strechy vo forme zavesenej reťazovky, ktorá medzičasom získala hodnotu technickej stavebnej pamiatky. Strecha, ktorá je jedinečným svetovým unikátom, pochádza z roku 1826 a skonštruoval ju inžinier Bedrich Schnirch, rodák z moravskej obce Strážnice, ktorý na takúto konštrukciu strechy dostal patent. Viaceré články a publikácie o historiografii architektúry Banskej Bystrice opisujú tento dom, venujú sa jeho histórii, niektoré spomínajú aj mimoriadnu stránku konštrukcie samotnej strechy. [1] [2]. Strecha je oveľa ľahšia ako tradičné drevené krovy. Navyše, železný krov je nehorľavý. Bedrich Schnirch v roku 1826 získal patent na stavbu takýchto striech a v literatúre sa spomína šesť realizácií na území vtedajšieho Rakúska a Uhorska. Zachovala sa však len táto jediná v Banskej Bystrici.

Z dostupnej fotokópie projektu je zrejmé, že nosné prvky strechy boli ukotvené do obvodového muriva v ploche celej fasády. (obr.1) Technické riešenie ukotvenia strechy bolo od počiatku prekryté omietkou fasády, takže samotné technické riešenie kotvenia nebolo viditeľné. Kotviaca „sieť“ nebola prezentovaná – autorským zámerom nebola verejná prezentácia technického riešenia, preto sa nikto ani nedožadoval prezentácie. Informácia o priebehu kotviacich prvkov po jadre obvodových múrov pod samotnou fasádou sa objavila až nálezom a zverejnením pôvodného plánu na konštrukciu strechy začiatkom 70. rokov 20. storočia pracovníkmi Stavebnej fakulty vtedajšej Slovenskej vysokej školy technickej (dnes Slovenská technická univerzita) v Bratislave (obr. 4)[3].

Ďalší okruh poznania sa týka otázok metodiky obnovy pamiatok a realizácie obnovy pamiatok, resp. reštaurátorských prác v závislosti od zachovania autentických prvkov pôvodnej fasády. Literatúra tohto charakteru je však príliš všeobecná a nepopisuje prípady osobitnej prezentácie technickej vybavenosti. Za pomocný indikátor pre ďalší postup návrhových prác možno považovať formulácie z medzinárodných dokumentov ICOMOS - dohovorov, chárt a odporúčaní, najmä: „Hodnotné prínosy všetkých epoch vývoja pamiatky sa majú rešpektovať“ [4], alebo „K dôkazom autenticity treba priradiť aj to, že ukazovateľom v procese určovania autenticity môže byť fakt, že všetky významné hodnoty pamiatky/lokality budú vysvetlené a zverejnené“ [5].

Preto autor návrhu revitalizácie prostredníctvom pamiatkovej obnovy tohto objektu stál pred otázkou, či prezentovať a ako prezentovať toto absolútne mimoriadne technické riešenie.

3. Prezentácia hodnôt v rámci pamiatkovej obnovy.

Riešený objekt má bohatú stavebnú históriu doloženú radom materiálnych architektonických hodnôt: vznikol ako meštiansky dom v období neskej gotiky a spomína sa už v roku 1525. Z toho obdobia je materiálové jadro objektu (múry z lomového kameňa, omietané), aj celá dispozičná schéma domu vo forme pozdĺžneho dvojtraktu s nerovnakou šírkou traktov a s podjazdom v užšej časti. V renesančnom slohu ho upravili koncom 16. storočia (osadené renesančné klenby) a okolo roku 1643 ho predĺžili smerom do dvora krytou pavlačovou chodbou, vytvárajúcou arkádu, ktorá bola osadená na konzolách - krakorcoch. Z úpravy v 17. storočí sa zachovala bohatá štuková výzdoba doplnená na staršie renesančné klenby. Na najstaršej časti domu – nad pôvodným meštianskym domom orientovanom do námestia oproti barbakanu, je osadená už spomínaná jedinečná stavebná pamiatka – kovová zavesená strecha z roku 1826. Charakteristická je tým, že nemá drevený krov, ale iba závesnú kovovú konštrukciu. Nosnými prvkami sú päťdielne kĺbovito pospájané pásy kujného železa, ktoré voľne visia z hrebeňa strechy a sú ukotvené hlboko v múre uličného a dvorného priečelia. Strecha bola ľahšia ako tradičné drevené krovy a hlavne železný krov bol nehorľavý.

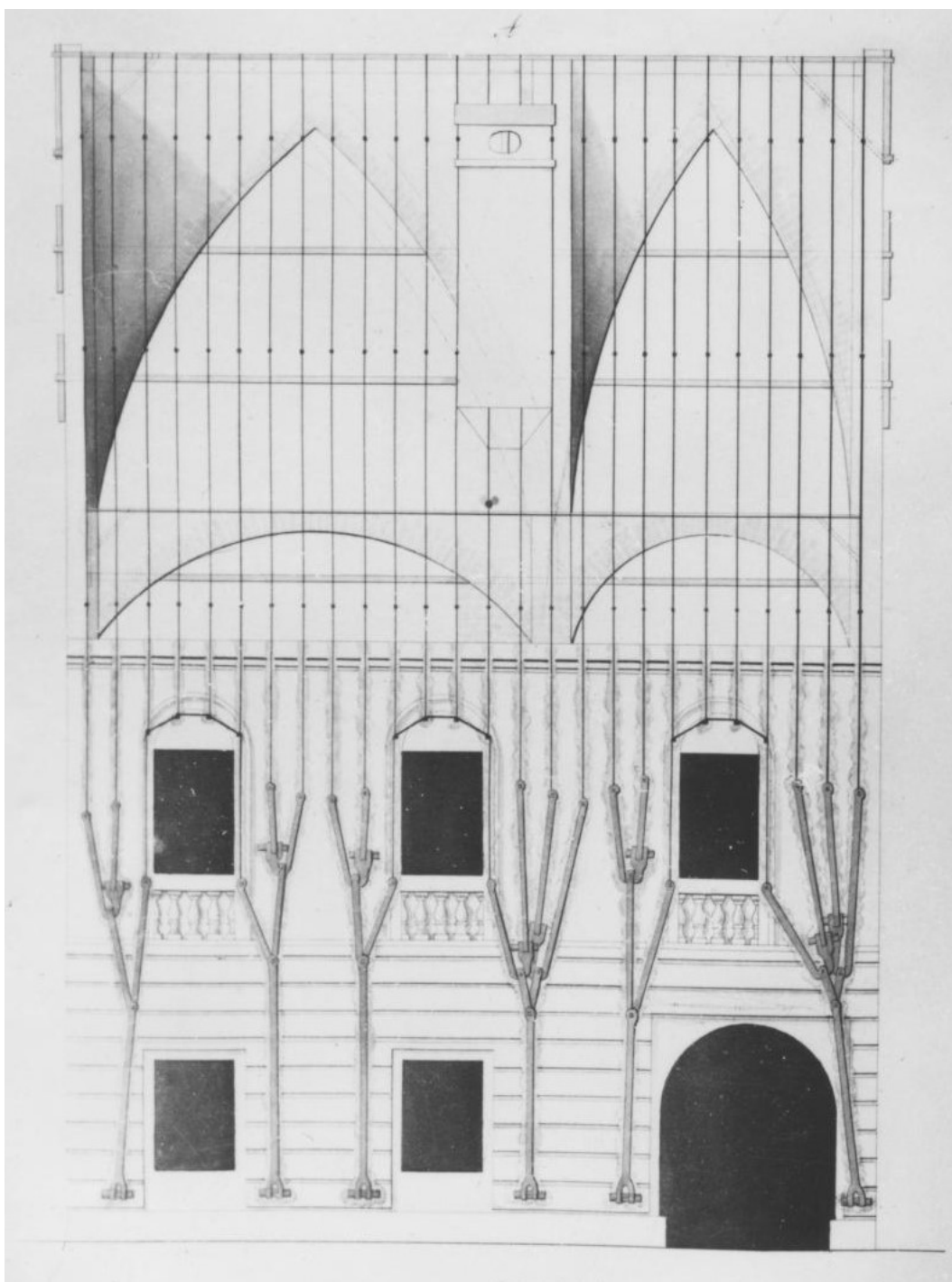
Fakt, že strecha už v čase svojho vzniku bola mimoriadne progresívnym riešením podloženým udelením technického patentu na koncept jej konštrukcie, ako aj skutočnosť že sa zachovala ako jediná na svete a v technicky autentickom vyhovotení predstavujú hodnotu absolútne mimoriadneho významu v celosvetovom meradle.

Pre riešenie bol stanovený metodický princíp – zachovanie a prísna konzervácia všetkých hodnotných prvkov a detailov, ich oprava a prezentácia reštaurátorskými postupmi a technológiami. S ohľadom na zmenu funkcie využitia objektu budú potrebné adaptačné úpravy, ktoré sa navrhujú kontextuálnym novotvarom. Súlad novotvaru s prostredím sa zakladá na farebnosti, objemovej primeranosti, kontextuálnom vzhľade, pričom použitý materiál a tvaroslovie sa uvažujú súdobé a také, aby boli primerané súčasným funkciám, ich prevádzkovému aj užívateľskému komfortu.

Na začiatku práce bola urobená podrobná analýza všetkých dostupných dokumentov, historických fotografií objektu a osobného prieskumu v teréne. Z tohto prieskumu sa zistilo, že autor strechy navrhol ukotvenie nosných prvkov strechy s ohľadom na lokalizáciu a veľkosť okien aj podjazdu – rozoženie kotviacich páskov osadil do obvodových múrov tak, aby nekolidoval s otvorovými konštrukciami, no aby konštrukciu strechy dostatočne zabezpečil proti savému zaťaženiu vetrom.

Podľa obrázka z plánu (obr. 1) je zrejmé, že inštaláciou kotviacej siete sa presekala existujúca baroková dekorácia fasády. Po inštalácii strechy sa fasáda opravila, pričom samotné kotviace prvky sa

úplne prekryli a v ničom na seba neupozorňovali. Ich existenciu potvrdzuje až fotografia priečelia domu z r. 1974 (obr. 2), keď v dôsledku zanedbanej údržby domu došlo v blízkosti odpadových rúr na odvod dažďovej vody k lokálnemu poškodeniu – rozpadu omietky a k odhaleniu trasy jednej kotviacej línie. Kotvenie strechy do dvorovej fasády bolo analogické s tým, že dvorová fasáda nemala dekoračnú povrchovú úpravu, ale mala len hladkú omietku. Lokalizácia kotviacich tiahel v ploche dvorovej fasády bola viditeľná, (obr. 4) (obr. 5) až do jej opravy v 90. rokoch minulého storočia, kedy trasovanie a spájanie kotviacej siete sa nanovo úplne prekryli.

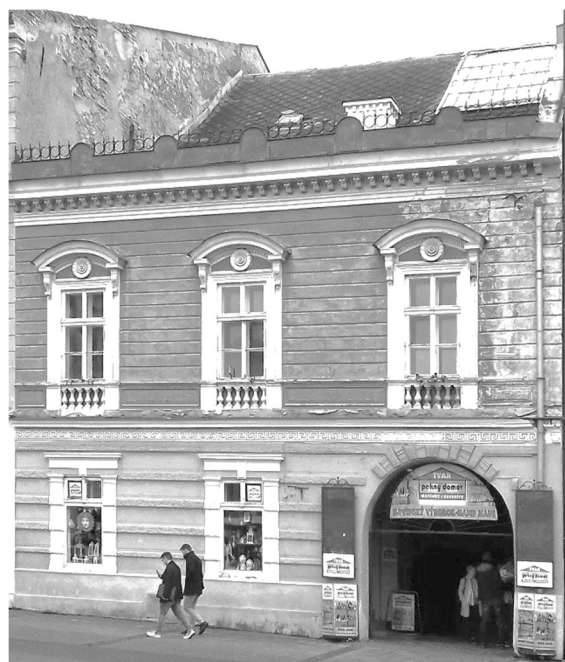

Obr. 1: Pôvodný plán kotvenia nosných prvkov.

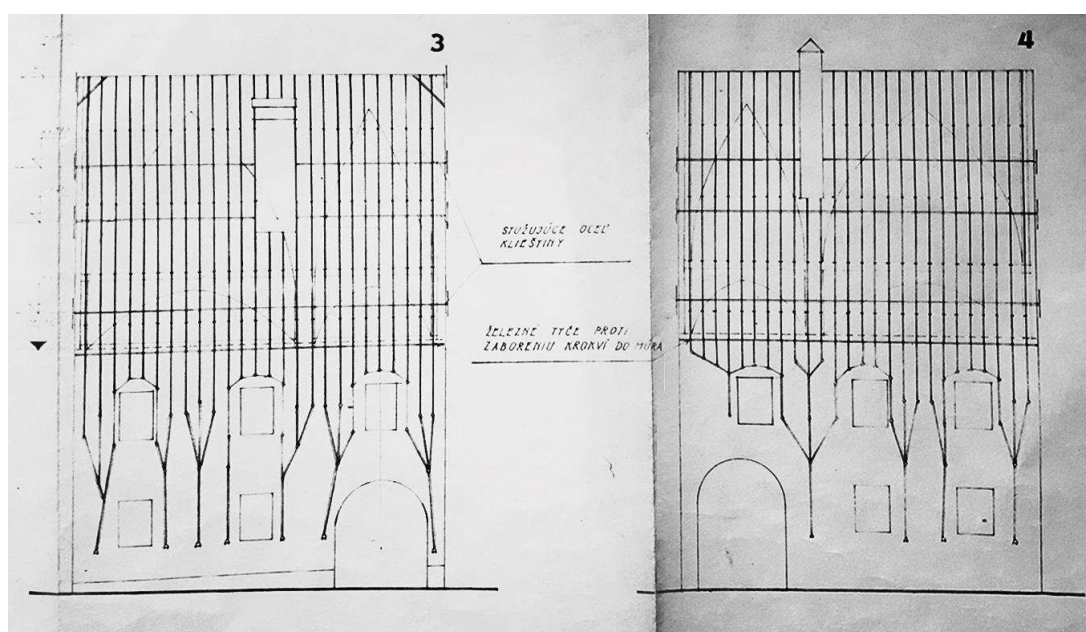
Zdroj: archív E. Kráľovej

Obr. 2: Stav uličnej fasády,
fotografia, 1974. Zdroj:
archív E. Kráľovej

Obr. 3: Súčasný stav
uličnej fasády domu. Zdroj:
archív E. Kráľovej

Obr. 4: Výkresy kotvenia v priečeliach zameranie r. 1974.
Zdroj: archív E. Kráľovej

Súčasťou zadania diplomovej práce na revitalizáciu objektu prostredníctvom pamiatkovej obnovy, bola aj úloha prezentácie všetkých dochovaných hodnôt objektu vrátane prezentácie existencie visutej strechy. V tejto súvislosti vystúpila otázka, či a ako prezentovať strechu prostredníctvom jej kotviacich prvkov. Z hľadiska prezentácie všetkých hodnôt tohto objektu, jeho unikátna strešná konštrukcia predstavuje tak mimoriadnu technickú aj kultúrnu hodnotu, že by si zaslúžila prezentovať ju vhodnou formou tak, aby bola bežne vnímateľná pre širokú verejnosť. Takáto úloha je pre architekta vyslovene výzvou.

4. Návrh technického riešenia prezentácie unikátnej strešnej konštrukcie

Úlohou diplomovej práce bolo navrhnúť také zmeny funkčného využitia domu a relevantné adaptačné zásahy, ktoré umožnia

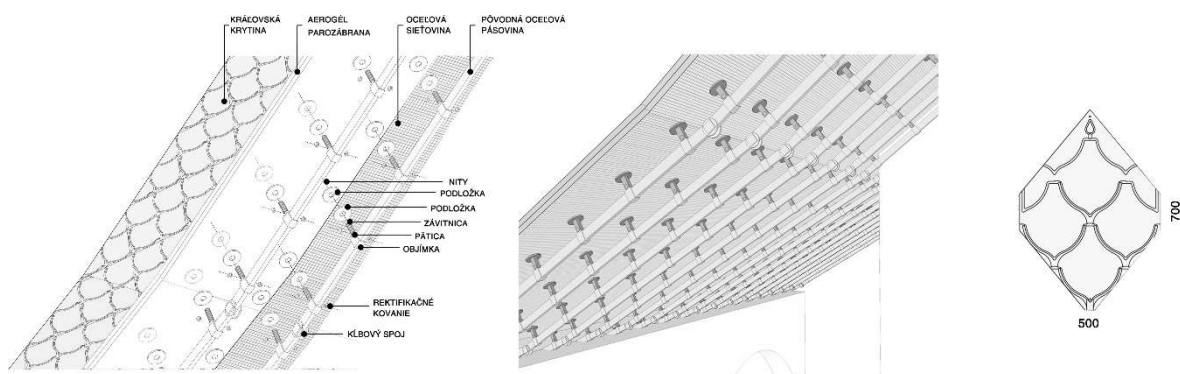
- udržateľnú revitalizáciu (oživenie) domu a súvisiacich priestorov na príslušnej parcele,
- verejnosti prístupnú prezentáciu visutej železnej strechy – svetového unikátu.

Revitalizácia priestoru v kontakte s neobyčajnou strešnou konštrukciou vyžaduje adaptáciu strešného plášťa tak, aby sa v podstreší dosiahla tepelná pohoda. (Aktuálny strešný plášť tvoria len eternitové šablóny na drevenom, t.j. horľavom, latovaní bez zateplenia). Pre zreteľnejšie zviditeľnenie unikátnej strešnej konštrukcie sa preto uvažuje s návrhom nového invenčného systému strešného plášťa tak, aby v podkroví boli viditeľné nosné železné pásiky pamiatkovej strešnej konštrukcie. (obr. 6) Návrh uvažuje s prinávratením nehorľavej funkcie strechy, aj s rešpektovaním súčasných teplotných požiadaviek. Tvarovanie strešnej krytiny vychádza z dochovaných prvkov liatinovej krytiny, ktoré sú v návrhu prezentované v materiálovom novotvare. S prihliadnutím na využívanie riešeného podkrovia, návrh uvažuje s jeho prirodzeným presvetlením prostredníctvom pásového štrbinového svetlíka, v okrajovej časti strechy, ktorý nenarušá pôvodnú konštrukciu strechy a kompozične nepotláča celkový výraz strešnej fasády. Vo večerných hodinách preberá funkciu pútača a náznaku výnimočnosti strechy. (obr. 7)

Návrh zároveň uvažuje s možnosťou formálnej citácie priebehu kotviacej siete na dvorovej fasáde. Ide o zviditeľnenie lokalizácie kotviacich pásikov strechy a ich spojov formou namaľovania ich priebehu po vonkajšej ploche fasády, alebo formou svetelných pásov (napr. LED pásy) umiestnených na povrchu omietanej úpravy fasády. (obr. 8) V oboch prípadoch sa navrhuje zvýraznenie autentickej prezentácie originálu, kotviacej skoby. (obr. 9) Takéto riešenie zachováva originál konštrukcie pod ochrannou vrstvou omietaného povrchu fasády, samo osebe sa stáva dekoráciou teraz prázdnej steny. Jej inštaláciou by stena získala dekoratívnu atrakciu, osobitne dobre vnímateľnú pri otvorení prechodu parcelou v smere od pamätníka SNP ku barbakánu.

Návrh totiž uvažuje so sprístupnením areálu domu a spriechodnením revitalizovanej vnútroblokovej „uličky“ medzi areálom Pamätníka SNP s Námestím Š. Moyzeša s tržnicou a barbakánom, aj s Námestím SNP, čím sa skráti a oživí pešie komunikačné prepojenie centra mesta s priestormi Pamätníka SNP, a to mimo automobilovej trasy. Navrhnuté riešenie dekoratívnou citáciou kotviacej siete strechy sa môže stať novým identifikačným prvkom celého vnútorného nádvorja alebo aj identifikátorom parcely v kontexte mesta. Navrhnuté adaptačné zásahy tak obsahujú aktivizačný mestotvorný potenciál – čo je predpokladom fungujúcej revitalizácie.

Na uličnej fasáde sa neuvažuje s prezentovaním kotviacich prvkov kvôli zachovaniu pôvodnej štukovej výzdoby fasády. Všetky navrhované zásahy sú reverzibilné.

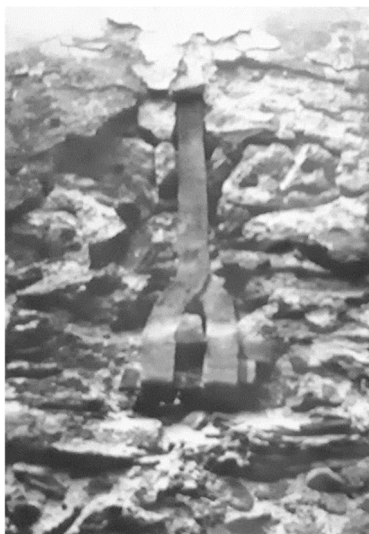
Obr. 6: Návrh riešenia prekrytia a detail strešnej konštrukcie. Zdroj: autorský návrh Matia Matej

Obr. 7: Vizualizácia navrhovaného riešenia prezentácie technickej pamiatky strechy. Zdroj: autorský návrh Matia Matej

Obr. 8: Návrh zviditeľnenia prekrytej konštrukcie kotvenia strechy. Zdroj: autorský návrh Matia Matej

Obr. 5: Fotografia odkrytého kotviaceho prvku strechy, z dvornej fasády, r. 1974

Obr. 9: Inštalácia fotografie odkrytej kotviacej skoby – ukončovacieho prvku kotviacej siete strechy na ploche dvornej fasády. Zdroj: autorský návrh Matia Matej

5. Záver

Aj keď úloha prezentácie technického diela takéhoto významu nebýva bežnou architektonickou úlohou, môžem konštatovať, že pre architekta to bola výzva. Navrhnuté riešenie preukazuje, že pri zachovaní všetkých architektonických, urbanistických a technických hodnôt tohto výnimočného domu a zrozumiteľnou prezentáciou jeho mimoriadnych kvalít je možné dosiahnuť aj jeho vitalitu, t.j. pravidelnú návštevnosť verejnosti, aj šírenie poznania o nevšednom technickom unikáte.

Otázka, či prezentovať pôvodne prekryté kotviace prvky je otázkou, ktorá prináleží rozhodnúť pracovníkom krajského pamiatkového úradu. Navrhnuté riešenia nie sú jedinými možnými. V každom prípade je však dôležité položiť na miskú váh na jednej strane mimoriadne hodnoty pamiatky všetkého druhu, vrátane technických a na druhej strane striktné dodržiavanie zásad prísnej autenticity rozhodnúť či technické dielo prekryť tak, aby bolo ako na začiatku, keď vzniklo – t.j. nechať ho neviditeľné, utajené, alebo jeho prítomnosť verejnosti priznať, zviditeľniť a prezentovať. Predstavený návrh riešenia sa tak stáva inšpiráciou alebo motívom na odbornú alebo aj vedeckú diskusiu.

Podakovanie:

Ďakujem doc. Ing. Eve Kráľovej za ochotné poskytnutie dokumentov zo svojho osobného archívu, aj za vynikajúce odborné vedenie pri riešení tu predstavenej úlohy v rámci diplomovej práce.

Bibliografia

Knižné zdroje:

- [1] KRÁĽOVÁ, Eva: Svetovo unikátna strecha jubiluje. In: Bystrický Permon, roč. IV, č. 3, september 2006.
- [2] GREGOR, Pavel – GREGOROVÁ, Jana – KRÁĽOVÁ, Eva: Strešné krytiny na Slovensku v minulosti. Vydavateľstvo JAGA, Bratislava, 2005. ISBN 80-8076-009-8, s. 41.
- [3] KRÁĽOVÁ, Eva – GAŠPAROVIČOVÁ, Viera: 150 rokov prvej visutej strechy. Študentská vedecká práca (vedúci práce: FERJENČÍK, Pavel). Stavebná fakulta SVŠT, Bratislava, 1974.
- [4] Benátska charta, článok 11. In: Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS, 1. diel, ICOMOS Slovensko, Bratislava 2002, ISBN 80-88855-45-4. S. 11.
- [5] Deklarácia zo San Diega – Autenticita pri ochrane a správe kultúrneho dedičstva (San Diego, 1994). In: Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS, 2. diel, ICOMOS Slovensko, Bratislava 2004. ISBN 80-88855-56-X. S. 88-100.

Internetové zdroje:

- https://www.tuwien.ac.at/en/services/university_archives_of_tu_wien/, 13.11.2018
- <https://www.pamiatky.sk/sk/page/kpu-banska-bystrica> 9.11.2018
- <https://www.pamiatky.sk/sk/page/kpu-bratislava> 9.11.2018
- <http://www.payne.cz/3xS43787/SchnirchBedrich.htm> 9.11.2018

About the presentation of overlapped valuable technical elements of facades

Ing. arch. Matej Matia

Sibírska 6, Bratislava, matejmatia.arch@gmail.com

Abstract

The house at Štefan Moyzes's square 7 was firstly mentioned in 1525. In the Renaissance courtyard there was a small brewery located in the past. What makes the house a remarkable building is its unique suspended roof. It was designed in 1826 by an engineer Friederich Schnirch from Moravian village Strážnice.

As the supporting elements the author chose to use five-part belts of malleable iron which are connected in hinges and which hang freely from the crest of roof. These belts are anchored deeply in the walls of both street front and courtyard facade. The roof is far lighter than traditional wooden truss. Moreover, the iron truss is nonflammable. Although there were about six such roofs designed and constructed by Bedrich Schnirch in then Austria-Hungary, only this one in Banská Bystrica has been preserved.

The aim of the diploma thesis was to design such changes in functional use and such relevant adaptation modifications, which enable suitable presentation of the unique steel roof to the public – all of this considering the current thermo-technical requirements together with preserving exceptional visual and architectural character of the building.

Keywords: uniqueness, revitalization, adaptation

BARDKONTAKT 2019

Systemizácia porúch a poškodení fasád

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.

Fakulta architektúry STU v Bratislave, Námestie slobody 19, 81245 Bratislava, kralova@fa.stuba.sk

Systemizácia porúch a poškodení fasád

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.

Fakulta architektúry STU v Bratislave, Námestie slobody 19, 81245 Bratislava, kralova@fa.stuba.sk

Abstrakt

Každé stavebné dielo v okamihu dokončenia začína starnúť: účinky klimatických činiteľov i prevádzka užívania objektu spôsobujú oslabovanie technických parametrov jeho konštrukcií a postupne znižujú aj jeho úžitkové vlastnosti. Spravidla žiadne závažné poškodenie stavby nevzniká samo od seba a z ničoho nič – odrazu. Tak ako stavebné dielo je produktom systémového pôsobenia autorského zámeru, voľby miesta, použitých materiálov, kvality realizácie a spôsobu prevádzky, tak aj vznik porúch stavieb (fasád nevynímajúc) je výsledkom porušenia/zlyhania rovnovážneho systému vonkajších a vnútorných vzťahov danej stavby. Identifikácia príčin vzniknutých porúch je nevyhnutným predpokladom – východiskom úspešnej nápravy.

Zachovaniu dobrého stavu objektov napomáha pravidelná a primeraná údržba. Jej úlohou je pravidelný monitoring stavu objektu, opravovanie vzniknutých poškodení, no najmä predchádzanie im. Príspevok predstaví triedenie porúch fasád meštianskych domov ako pomocný nástroj identifikácie porúch, ich zjavných aj skrytých väzieb – ako základne na systémovú organizáciu preventívnej i nápravnej údržby.

Kľúčové slová: Kritické miesta fasád, technické podmienky úspešnej obnovy fasády

1. Úvod

Fasáda (= priečelie), to je neodlučiteľná súčasť každého domu. Každý dom má svoju vlastnú, identifikujúcu fasádu – priečelie, ktorým vymedzuje svoje hmotné hranice a funkčné limity, zároveň ním nadväzuje vizuálny kontakt a neverbálnu komunikáciu s okolím. Fasádou dom oslovuje okoloidúcich, víta návštevníkov, reprezentuje i chráni svojich obyvateľov. Fasáda je identifikujúcim znakom domu, v prípadoch výnimočnej kompozície alebo stvárnenia sa môže stať identifikujúcim znakom aj celého sídla.

Význam fasády pre budovu sa odvíja od jej funkčných úloh – ochrannej a reprezentačnej. Ochranná funkcia spočíva v zamedzení (minimalizovaní) účinku škodlivého pôsobenia prírodných činiteľov a ich procesov na nosnú obvodovú konštrukciu budovy. Reprezentačná funkcia sa dosahuje výtvarným stvárnením fasády. Charakter a náročnosť výzdoby jednotlivých priečelí záviseli od finančných možností a reprezentačných ambícií majiteľa (resp. investora), aj od pozície priečelia vo vzťahu k verejnej vnímateľnosti. Pohľadovo neprístupnejšie priečelia a priečelia obrátené do hospodárskych alebo spoločensky bezvýznamnejších priestorov, mávali podstatne jednoduchšiu výzdobu, ktorá v niejednom prípade úplne chýbala. Zato hlavným uličným, záhradným alebo aj iným spoločensky sledovaným priečeliam bývala venovaná zvýšená pozornosť: prejavovala sa tak v gradovanej a akcentovanej kompozícii, ako aj v bohatosti, tvarovej a materiállovej náročnosti samotnej výtvarnej výzdoby a tvaroslovia.

Každé stavebné dielo v okamihu dokončenia začína starnúť: účinky klimatických činiteľov i prevádzka užívania objektu spôsobujú oslabovanie technických parametrov jeho konštrukcií a postupne znižujú aj jeho úžitkové vlastnosti. V prípade fasád tieto degradačné účinky pôsobia buď na celistvosť fasádnych vrstiev – vznikom trhlin, alebo oslabujú čitateľnosť (zosvetlenie, stmavnutie, prípadne fľakatosť) výtvarných prvkov umiestnených na povrchu fasády. V oboch prípadoch znižujú funkčnú kvalitu nielen fasády, ale celého domu.

Zachovaniu dobrého stavu budov napomáha pravidelná a primeraná údržba. Jej súčasťou je pravidelný monitoring (kontrola) stavu objektu, vyhodnocovanie príčin vzniknutých porúch a až následne ich opravovanie. Systemizácia porúch a poškodení fasád umožňuje operatívnejší postup vyhodnocovania príčin, aj voľbu opravného zásahu.

2. Stav poznania.

Problematika porúch stavieb a ich opráv je súčasťou vzdelávania v stavebníctve prakticky od počiatku vzniku stavebníctva. Už v dochovaných starovekých traktátoch o stavebníctve (Vitruvius) sú kapitoly venované aj oprave porúch stavieb a ich prevencii (predchádzaniu im). Rovnako v ďalších historických obdobiach sa tieto otázky nikdy neobchádzali [1], [2]. S nárastom stavebnej produkcie sa postupne profilovali špecifické odbornosti tak pre projektovanie ako aj pre realizáciu stavieb (napr. statika, technická vybavenosť budov, izolácie, technológie výstavby a ďalšie). V ich rámci vystupujú otázky porúch stavieb ako parciálna odbornosť – vždy naviazaná na relevantnú špecializáciu. V znaleckej činnosti v stavebníctve je znalosť problematiky porúch stavieb zásadnou podmienkou. Vo všetkých týchto prípadoch je sledovaná problematika pokrytá relatívne rozsiahlou produkciou vedeckej, odbornej aj popularizujúcej literatúry. No vo všetkých prípadoch sa poruchy sledujú buď vo vzťahu k jednotlivým konštrukčným prvkom (napr. zakladanie, nosné konštrukcie, strešné konštrukcie, podlahy a pod.), alebo k materiálom – drevo, kameň, keramika, betón a i. V rámci konštrukcií pozemných stavieb sa okrajovo uvádzajú podmienky realizácie a otázky porúch omietok – nie však z hľadiska ochrany pamiatok a nie v kontexte tvorby a fungovania celej fasády.

Ako osobitný, už menej rozsiahly segment stavebníckej literatúry vystupuje literatúra dotýkajúca sa pamiatkových objektov, ich ochrany, údržby a opravy. Aj v nej otázky porúch fasád a ich opráv sú spomínané len okrajovo a zriedka. Ani literatúra zameraná na materiállovú stránku a technológie obnovy pamiatok [3], [4], [5] ani ojedinele sa vyskytujúce publikácie venované omietaným povrchom [6], [7], [8], [9] nesledujú špecifické otázky príčin porúch len z pohľadu fasád a ani ich nesystemizujú. Z hľadiska systemizácie porúch a poškodení stavebných konštrukcií je podnetná publikácia [10] a séria prednášok [11].

3. Identifikácia a systemizácia porúch

Pre účinnú údržbu, ale aj pre efektívnu ochranu historických budov je dôležité poznať druh a charakter príčiny, ktorá poruchu vyvolala, resp. aké súvislosti stavby, jej okolia a prevádzky môžu vyvolať škodlivé pôsobenie na stavbu.

Poruchy stavebných konštrukcií – teda aj konštrukcií, z ktorých sú vytvorené fasády budov – sú vždy dôsledkom pôsobenia vonkajších činiteľov, ktoré svojimi účinkami pôsobia na stavebné materiály a z nich vytvorené konštrukcie i celé stavby. Poruchy a škody, ktoré škodlivé faktory v stavebných konštrukciách spôsobujú, sú **rôznej povahy a dosahujú rôzny rozsah** (zoradené podľa závažnosti ohrozenia existencie stavby):

- estetické defekty (farebne odlišné fľaky, strata/zoslabenie farebnosti),
- hygienické závady (vlhkosť prostredia, prítomnosť plesní húb, škodlivých mikroorganizmov),
- degradácia (zoslabenie) materiálov (práškovatenie, drobenie materiálov a povrchových vrstiev, siete vlasových trhlin) a ich vlastností (strata izolačných, nosných, alebo ochranných schopností),
- statické poruchy (vážne a rozsiahle trhliny) až havárie.

Degradácia stavebných diel je objektívny prírodný proces, na ktorom sa rôznou mierou podieľa aj človek svojimi subjektívnymi počinmi. Škodlivé vplyvy, ktoré spôsobujú znehodnotenie stavieb, sú dvojakej povahy:

- prírodné - ich pôsobeniu sa objektívne nedá vyhnúť, alebo
- sú výsledkom činnosti človeka - jeho subjektívnym prístupom môžu byť znásobované alebo korigované.

Prírodné činitele fyzického znehodnocovania stavieb sú:

- zvetrávacie procesy – **súbor fyzikálnych, chemických a biologických pochodov**, ktoré spolu úzko súvisia a spravidla sa synergicky dopĺňajú až znásobujú,
- nežiadúce pôsobenie vody – keď **prítomnosť chemicky neviazanej vody** v konštrukciách i v okolí prostredí spravidla výrazne znásobuje rýchlosť a účinky zvetrávacích procesov všetkých druhov,
- katastrofické udalosti prírodného pôvodu – najmä: zemetrasenia, vulkanická činnosť, erupcie plynu, požiare, veterné smršte a víchrice, záplavy, lavíny, zosuvy pôdy, krasové javy, pôdna erózia, salinácia podzemných vôd, citlivosť ílov a rašelin.

Výsledkom pôsobenia degradačných činiteľov je oslabenie vnútorných väzieb materiálov a z nich zostavených stavebných konštrukcií – vznik trhlín a následne statické poruchy. Statické poruchy sú dôsledkom a prejavom porušenia rovnovážnych síl v nosnej konštrukcii objektu, ktoré pri prerastení do kritického stavu spôsobia stratu konštrukčnej jednoty a následný zánik objektu. Z praxe je známe, že **žiadna ťažká statická, existenciu objektu ohrozujúca porucha** na historickej stavbe **nie je spôsobená jediným faktorom**. Na vzniku statických porúch sa zvyčajne podieľajú **aj zvetrávacie procesy, aj nežiadúce pôsobenie vody. Často k nim prispieva aj človek** svojím nevhodným, t.j. nedôsledným a neuváženým konaním, alebo aj z neznalosti.

Medzi najčastejšie prípady nevhodného pôsobenia človeka vo vzťahu k historickej stavbe patria:

- podcenenie prípravnej fázy stavebného (opravného / adaptačného) zásahu – nedostatky v prieskumoch alebo nedostatočné prieskumy a ich vyhodnotenie, chyby v projekte,
- nesprávna realizácia výstavby – použitie nekvalitného alebo nevhodného materiálu, nekoordinované zmenové zásahy do projektu, nedodržanie technologickej disciplíny výstavby,
- užívanie objektu v rozpore s poslaním – preťaženie konštrukcie, resp. inak nevhodná nová funkcia (napr. vyžadujúca veľa prierazov do existujúcich konštrukcií)
- zmena prírodných pomerov v okolí budovy – napr. zmena vlhkostných pomerov (výška hladiny podzemnej vody), zmena terénneho profilu (výkopy, prisypanie) oproti pôvodnému stavu,
- zmeny prevádzkových pomerov v okolí budovy (nová výstavba, poddolovanie, zvýšený dopravný ruch, vznik a pôsobenie vibrácií, vplyv mrazu a tepla, a i.), veľkostne alebo konštrukčne neprimerané dostavby / nadstavby.

Vo všetkých týchto fázach sa môžu vyskytnúť aj nevhodné zásahy do konštrukcie, aj nedostatočná alebo chybná komunikácia medzi účastníkmi realizačného procesu.

3.1. Systemizácia porúch a poškodení fasád

O probléme (poruche) fasády hovoríme vtedy, keď sa na ploche fasády vyskytujú miesta, v ktorých stráca funkčnosť obalu, t.j. nechráni jadro konštrukcie pred vonkajšími degradačnými vplyvmi a / alebo keď stráca estetické kvality. Rozsah poškodenia môže byť buď čiastočný (parciálny) alebo komplexný. Na základe identifikácie charakteru poruchy popísanej v bode 3., sú v nasledujúcej časti jednotlivé najčastejšie sa vyskytujúce poruchy fasád zaradené do skupín.

3.1.1. Degradačné pôsobenie vody

Cesty voľnej, technologicky neviazanej vody do stavebných konštrukcií sú dvojake:

- a) primárne – keď ide o priamy, ničím nehatený vstup voľnej vody
- b) sekundárne – ako dôsledok technických a technologických zásahov človeka do stavebných konštrukcií, ktoré pôvodne nadmerné množstvo vody neobsahovali.

P r i m á r n e sa voda do stavebného objektu dostáva priamo, a to vo voľne prúdiacom tekutom skupenstve. Jej prístupové cesty sú najmä:

- technickými poruchami stavebných konštrukcií a ich častí najmä – strešný plášť a jeho kontakt s fasádou (korunná rímsa a komíny), všetky vystupujúce a tvaroslovné prvky fasády (rímsy kordónová, nadokenné a podokenné, markízy, balkóny, loggie, ...)
- technologickými procesmi pri výstavbe (obnove, údržbe), keď zvýšené množstvo vody v prostredí je podmienené technológiou realizovaného zásahu (napr. nanosenie nových omietok, vytvorenie nových liatych podlahových vrstiev, injektovanie konštrukcií a pod.), dočasne však nadmerne zavlhčí aj konštrukcie fasády,
- starými, zabudnutými a už nepoužívanými inštaláciami vody, ktoré však dosiaľ neboli odpojené od zdroja vody, a teda prívod vody nebol prerušený.

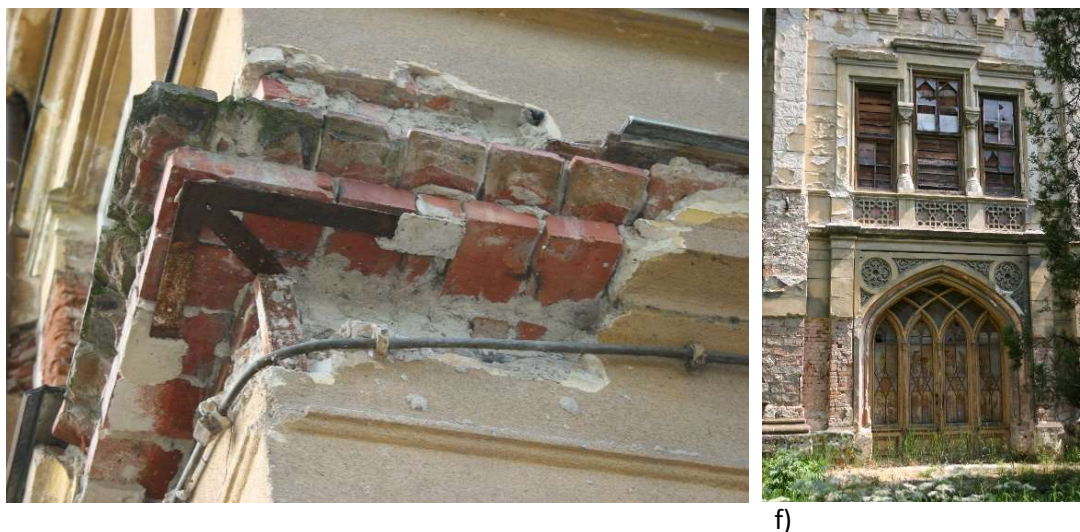
Táto skupina porúch je podmienená nedostatočnou činnosťou človeka – zanedbanou údržbou a následným pôsobením prírodných zvetrávacích činiteľov.

Obr. 1, 2, 3. Poruchy fasád v dôsledku technických porúch strešného plášťa. Zdroj: autorka

Sekundárne sa voda do budovy dostáva najčastejšie vo forme kapilárnej vlhkosti ako dôsledok neskorších technických a technologických úprav a „zlepšení“.

- a) Zavedením spoločných inžinierskych sietí (vodovod, kanalizácia) a budovaním rozsiahlych (veľkoobjemových) podzemných stavieb (napr. podzemné hromadné garáže) v historických jadrách miest sa prudko zvyšuje hladina spodnej vody.
- b) Uzavretím pôjdov a pivníc sa zamedzí prievanu, zároveň sa tým zastaví odvádzanie vlhkosti z konštrukcií prirodzeným vetraním. Takto uzavreté priestory sa stávajú trvale zavlhnutým prostredím a trvalým zdrojom vlhkosti aj pre okolité konštrukcie. Podobný efekt sa dosiahne uzavretím (aj keď len provizórnym či dočasným – v období prípravy a realizácie obnovovacích prác) pôvodne otvorených prejazdov, chodieb, arkád.
- c) Uskladňovaním hygroskopických materiálov (napr. dreva, piesku, textilu, izolačných materiálov) v pivniciach, podjazdoch, v kútoch alebo aj v dotyku stien, sa tieto stávajú trvalým zdrojom vlhkosti. Vzlínajúca absorbovaná voda prenáša rozpustné soli z týchto materiálov do muriva, kde vytvárajú zhľuky vo forme máp soľných výkvetov.
- d) Pokrytím nádvorí, prejazdov, podchodov, chodníkov i dotykového územia historických budov vodonepriepustnými materiálmi (betón, asfalt) sa zamedzí prirodzenému odparovaniu vzlínajúcej pôdnej vlhkosti do voľného ovzdušia. Dôsledkom je zavlhnutie muriva susediacich stavieb a následný rozvoj všetkých zvetrávacích procesov opísaných vyššie.
- e) Vetraním v čase vysokej relatívnej vlhkosti ovzdušia (jar, jeseň) priestorov, ktoré sú zariadené hygroskopickými materiálmi (drevo, textilie, nábytok a pod.) sa zvyšuje vlhkosť vnútorného prostredia aj v prípade, keď voľná voda sa tam otvorene nedostane.

f)

Obr. 4, 5. Vyložené a konštrukcie vystupujúce z líca fasády trpia premrzaním – ich povrch skôr degraduje. Zdroj: autorka

Pre zachovanie technickej funkčnosti každého stavebného diela, a teda aj jeho fasád, v našich klimatických podmienkach sú určujúce 2 hlavné podmienky:

- statická stabilita konštrukcií,
- neškodný vlhkosťný režim priestorov a konštrukcií.

Pritom treba mať neustále na zreteli, že vlhkosťný režim konštrukcií podstatnou mierou vplýva aj:

- na podmienky statickej únosnosti a stabilitej rovnováhy nosných konštrukcií,
- na úžitkové vlastnosti ostatných konštrukcií,
- na úžitkové vlastnosti priestorov stavebného diela postaveného z takýchto konštrukcií.

Najväčším nevhodným konaním človeka vo vzťahu k fasádam domov je **nedostatočná alebo zanedbaná údržba**.

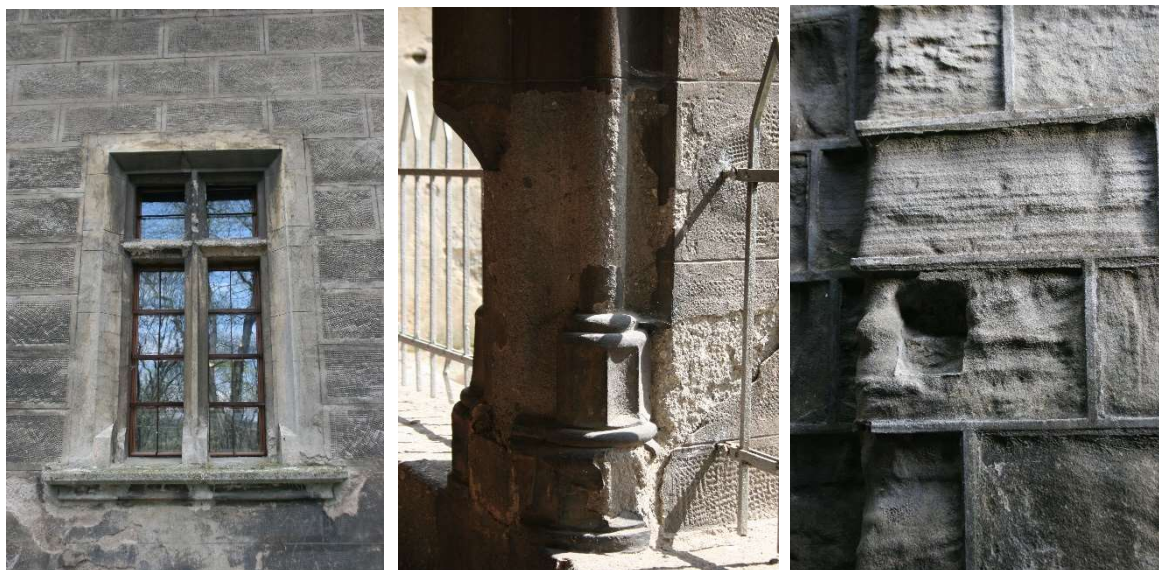
3.1.2. Nedokonalé (chybné) riešenie stavby môže byť spôsobené:

- už v štádiu prvej výstavby
- alebo ako dôsledok neskorších stavebných úprav pôvodne dobre zrealizovanej stavby, alebo zásahov v jeho okolí.

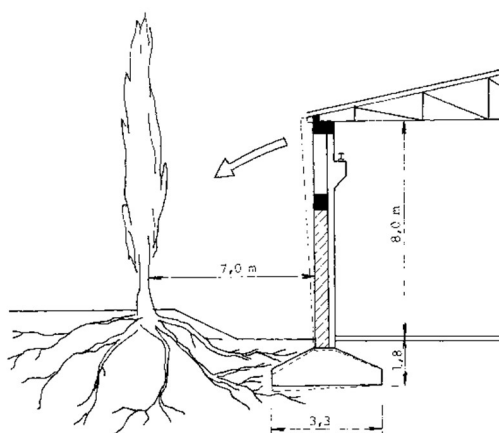
V prípade historických stavieb, ktoré sa „dožili“ niekoľko storočí, nemožno hovoriť o chybnom riešení prvej stavby. Ak sa na takejto stavbe vyskytujú poruchy charakteru chybného technického riešenia – spravidla ide o realizáciu neskoršieho adaptačného, resp. obnovovacieho zásahu, ktorým sa diametrálne zmenili podmienky pôvodnej stavby. V takomto prípade treba podrobiť analýze:

- predošlé vykonané obnovovacie zásahy,
- aj zásahy vykonané v jeho okolí (inštalácia a trasovanie drenáží, zrušenie a zasypanie studní, zvýšenie dopravného ruchu a jeho tonáže, výstavba veľkoobjemových podzemných stavieb – napr. podzemné garáže – nielen v bezprostrednej v blízkosti sledovaného objektu, nasadenie a vzrast vysokej vegetácie a pod.).

Škodlivé účinky na historický objekt a jeho fasády môže mať tiež údržba, alebo aj obnova, keď k opravnému údržbovému zásahu (hoci aj nevelkého rozsahu) sa neuvážene použijú netradičné (novodobé) **materiály, ktoré však majú fyzikálne vlastnosti podstatne odlišné od pôvodných**. Ich použitím sa určite vyvolá zdroj ďalších už vážnejších porúch. Fasáda, s ohľadom na jej subtilnú vrstvu vo vzťahu k nosným konštrukciám, je veľmi citlivou a zraniteľnou konštrukciou stavebného diela: aj malé zmeny v zaťažovacích podmienkach pôsobiace na budovu vyvolávajú v konštrukcii fasády mikrotřliny, ktoré následne sú vstupnou bránou pre pôsobenie prírodných degradačných činiteľov.

Obr. 6, 7, 8. Používanie cementových omietok (zač. 20. st.) spôsobilo vážnu degradáciu pôvodného kamenného materiálu na historických pamiatkach – kostol a kláštor Hronský Beňadik (7,8), oporné múry terás vnútorného mesta v Lausanne (9). Zdroj: autorka

Obr. 9. Vysušovanie podlažia + atakovanie podzemných konštrukcií biologickými účinkami vzrastlej vegetácie. Zdroj: Turček, P. [11]

3.2. Čo vplýva na trvanlivosť fasád ? (Zásady údržby a opráv fasád)

Trvanlivosť fasády závisí v prvom rade od :

- zabezpečenia suchosti všetkých konštrukcií objektu, a to od základov až po strechu. Voda nemá v konštrukciách domu čo robiť, a to v žiadnom skupenstve. Ak sa tam nachádza, určite spôsobuje problémy estetické, zdravotné i technické. Preto je dôležité urobiť také zásahy a úpravy, aby sa tam nedostala. Ak tam už je, treba ju vhodnými úpravami vysušiť a zabezpečiť, aby sa tam opäť nedostala,

- fyzikálnej i staticko-konštrukčnej kompatibility (zhodnosti, príbuznosti) stavebných materiálov a konštrukcií použitých pri obnovovacom alebo aj udržiavacom zásahu,
- charakteru a záťažových podmienok prevádzky pôsobiacej v stavebnom diele: dlhodobé skúsenosti ukazujú, že čím viac sa prevádzka prispôsobí dochovanej historickej stavebnej štruktúre, tým menej porúch sa vyvolá a vytvoria sa lepšie podmienky pre dlhodobú udržateľnosť stavby. V prípade fasád to znamená – inštalácie osvetlenia, bezpečnosti, reklamy a pod. neumiestňovať do plášťa fasády ale radšej do blízkosti stavby.

Z pamiatkovo-metodického hľadiska majú byť uprednostnené také technológie a konštrukčné riešenia, ktoré v maximálnej miere zachovávajú originalitu objektu, tak z hľadiska materiálového riešenia, ako aj konštrukčných väzieb, a to vo všetkých jeho zložkách. Uplatnenie nového materiálovo-konštrukčného riešenia nesmie byť v rozpore s kultúrnymi (t.j. výtvarnými, ale aj technickými) hodnotami objektu. **„Rozhodovanie medzi použitím tradičných a novátorských techník by sa malo v každom jednotlivom prípade zvážiť a uprednostniť by sa mali tie najmenej invazívne a najviac kompatibilné s pamiatkovými hodnotami, pričom treba brať do úvahy požiadavky na bezpečnosť a trvácnosť“.** [12: bod 4., ods. 7]

3.3. Postup pri odstraňovaní porúch

Pre stanovenie vhodného opravného zásahu je potrebné vyhodnotiť tak príčinu vzniku poruchy, ako aj kooperačné súvislosti – vyvolané ďalšie účinky poruchy. Postupnosť návrhu na odstránenie poruchy obsahuje najmä:

- zozbieranie informácií o konštrukcii, jej podloží a blízkom okolí v súčasnosti a podľa možností aj z minulosti,
- podrobnú analýzu podkladov,
- stanovenie hlavnej príčiny, vedľajších (vyvolaných) súvislostí,
- výber primeraného sanačného zákroku, kontrolný systém, odporúčania správnej prevádzky, údržby, kontroly

Voľba vhodnej technológie pre stavebný zásah obnovy alebo údržby historických objektov závisí najmä od:

- fyzikálnych vlastností materiálov a konštrukčných prvkov, z ktorých bolo pôvodné dielo vytvorené, resp. bolo nimi v minulosti adaptované,
- stavu a rozsahu ich zachovania,
- jestvujúcej, resp. novej navrhovanej funkcie objektu.

K tomu Odporúčania pre prieskum, konzervovanie a statickú konsolidáciu architektonických pamiatok uvádzajú: **„Materiály používané v pamiatkovej praxi (najmä novodobé) by mali mať kompatibilné vlastnosti s jestvujúcimi materiálmi. Táto kompatibilita sa musí vzťahovať aj na dlhodobé vplyvy, aby sa predišlo nežiaducim vedľajším účinkom.“** [12]

4. Záver

Cieľom ochrany pamiatok je **dlhodobo zachovať objekty kultúrneho dedičstva v dobrom stave a aktívne využívané.**

Preto **úlohou všetkých, ktorí prichádzajú do kontaktu s historickými a najmä pamiatkovými budovami, je robiť také opatrenia na objektoch a v ich okolí, ktoré zamedzujú pôsobeniu škodlivých činiteľov, a tým predchádzajú poškodeniu samotných objektov.** Identifikácia porúch a poškodení fasády pomocou systemizácie predstavuje operačný nástroj tak pre prípravu obnovovacieho / udržiavacieho zásahu, ako aj prehľadný prostriedok pre ďalší monitoring daného objektu.

Bibliografia

- [1] ALBERTI Leone Battista.: Deset knih o stavitelství, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956.
- [2] CENNINI, Cennino: Kniha o umění středověku, nakl. Vladimír Žikeš, Praha 1946
- [3] MAKÝŠ, Oto: Rekonštrukcie budov, technológie. JAGA Bratislava, 2001. ISBN 80-8890-531-1
- [4] ŠKABRADA, Jiří, Konstrukce historických staveb, ARGO, Praha 2003. ISBN **80-7203-548-7**
- [5] KOS, Josef: Rekonstrukce pozemních staveb. Akademické nakladatelství CERM Brno, 1999. ISBN 80-7204-152-1
- [6] ŠORM, Břetislav.: Základy péče o stavební památky, SUPPOP Praha 1966
- [7] LOSOS Ludvík.: Omítky v památkové stavební praxi I., II.- Obnova památek 2/1970 a 4/1970
- [8] HOŠEK, Jiří – MUK, Josef.: Omítky historických staveb, SPN Praha 1990, ISBN 80-04-23349-X
- [9] MAKÝŠ, Oto – HRČKA, Michal – NÉMETH, Alexander – MAKÝŠ, Peter – KRUŠINSKÝ, Peter.: Renovácia omietok. Slovenská technická univerzita + Renesans, 2017. ISBN 978-80-89402-96-0
- [10] TURČEK, Peter Hulla, Jozef: Predpoklady a skutočnosť v geotechnickom inžinierstve. JAGA Bratislava, 2002. ISBN 80-88905-42-7
- [11] TURČEK, Peter: Geotechnické rekonštrukcie a sanácie, prednášky špecializovaného štúdia pre znalcov v stavebníctve, Stavebná fakulta STU, 2016-17
- [12] Odporúčania pre prieskum, konzervovanie a statickú konsolidáciu architektonických pamiatok, in: Ochrana pamiatok, charty a dohovory I., ICOMOS SLOVENSKO, BRATISLAVA, 2002. s. 92 – 95

Príspevok je výstupom grantovej úlohy KEGA 019TUKE-4/2018.

Systemization of façade's failures and damages

Assoc. Prof. Kráľová, Eva, PhD.

Faculty of Architecture, Slovak University of Technology Bratislava, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava,
kralova@fa.stuba.sk

Abstrakt

At the moment of completion, each building begins to age: the effects of climatic factors and the operation of the building use weaken the technical parameters of its structures and gradually reduce its performance. As a rule, no serious damage to the building arises on its own and out of nowhere - a reflection. As the building work is the product of systemic influence of the author's intention, choice of location, used materials, quality of construction and way of operation, the failure of buildings (including the façades) is the result of violation / failure of the equilibrium system of external and internal relations. Identifying the causes of the failures is a prerequisite - the starting point for successful remedy.

Regular and adequate maintenance helps to maintain the good condition of the objects. Its task is regular monitoring of the condition of the building, repairing the damage, but especially preventing them.

The paper will present the classification of failures of facades of town houses as an auxiliary tool for the identification of failures, their obvious and hidden links - as a basis for systematic organization of preventive and corrective maintenance.

Key words: Critical facade areas, technical conditions for successful facade renovation

BARDKONTAKT 2019

Hľadanie a vyjadrovanie súvislostí na príklade tzv. Račianskej kúrie v Bratislave

Ing. arch. Ing. Martin Dubiny

Fakulta architektúry STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, martin.dubiny@stuba.sk

Hľadanie a vyjadrovanie súvislostí na príklade tzv. Račianskej kúrie v Bratislave

Ing. arch. Ing. Martin Dubiny

Fakulta architektúry STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, martin.dubiny@stuba.sk

Abstrakt

Pred začatím obnovy alebo adaptácie národných kultúrnych pamiatok sa podľa zákona vyžaduje mať vypracovaný architektonicko-historický výskum. V praxi je však stále možné stretnúť sa s prípadom, že niektoré objekty ho nemajú alebo sa nenašiel. Pre vlastníka, ktorý sa má o takúto nehnuteľnosť starať, najmä ak má do jej zachovania investovať nemalé prostriedky, je nevyhnutné vopred vedieť, kde sú riziká a čo s obnovou a vydanou investíciou môže navyše získať? Okrem overenia vloženia novej prevádzky jednou z vážnych otázok ostáva: akým spôsobom pristúpiť k návrhu a kreovaniu fasády, najmä, ak je zrejmé, že objekt má niekoľko storočné vrstvenie? Pridanú hodnotu získava aj reakciou na vyjadrenie novej funkcie objektu oproti pôvodnému využitiu, a to pri zachovaní všetkých pamiatkových hodnôt. Jednou zo stavieb s takýmto problémom je tzv. Račianska kúria v Bratislave - Rači. Príspevok predstaví filozofiu hľadania a vyhodnocovania predbežných možností tohto historického objektu tak, aby už v štádiu prípravy zámeru zmeny funkcie boli minimalizované zásahy do jeho potenciálnych pamiatkových hodnôt.

Kľúčové slová: adaptácia, výskum, Račianska kúria, Rača, Bratislava

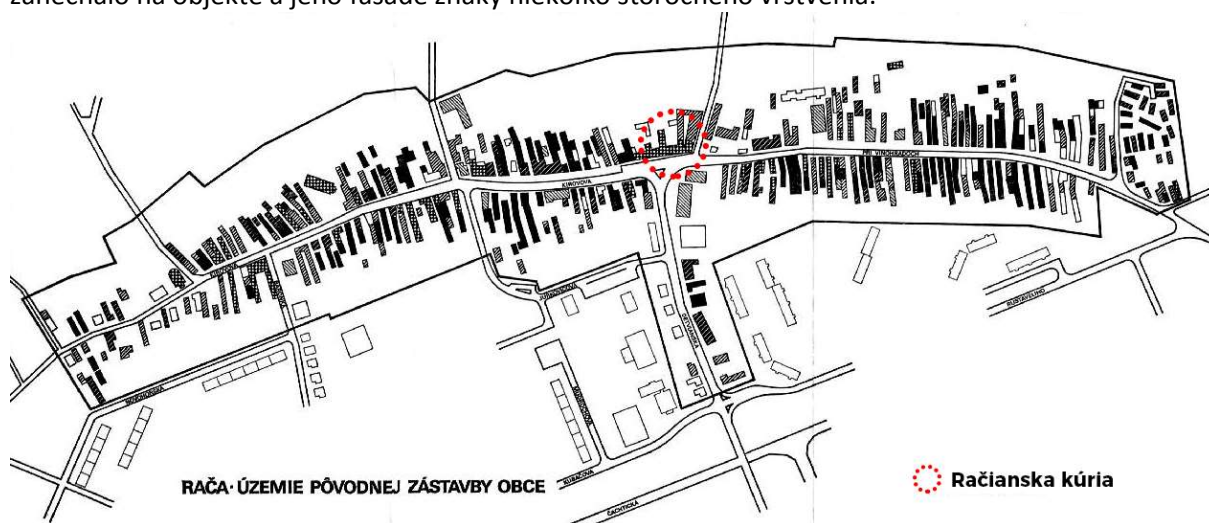
1. Úvod

Mestská časť Bratislava-Rača vyniká voči ďalším mestským častiam Bratislava svojou vinohradníckou tradíciou. Nachádza sa na úpätí svahov Malých Karpát. Jej pôvodná zástava pozostáva najmä z vinohradníckym domom, ktorého vývoj bol zaznamenaný od konca 18. storočia. [1] V severnej časti Námestia Andreja Hlinku je postavená kúria, ktorá výstavba sa podľa zápisov spomína už v 15. storočí. Prešla niekoľkými zmenami a jej hlavná podoba je z obdobia z 2. pol. 18. storočia. Od roku 1984 je budova zapísaná do zoznamu kultúrnych pamiatok a v súčasnosti neslúži plnohodnotnej funkcii. Svojou čiastkovou náplňou nenapĺňa predstavy mestskej časti. Mestská časť Bratislava-Rača má v záujme objekt kúrie obnoviť a začína hľadať vhodné funkčno-dispozičné riešenie objektu spolu v súlade s pamiatkovou ochranou. Prax však ukazuje, že je stále možné stretnúť sa s prípadom, keď objekt národnej kultúrnej pamiatky nemá spracovaný alebo sa nenašiel architektonicko-historický výskum. Pre vlastníka, ktorý sa má o takúto nehnuteľnosť starať, najmä ak má do jej zachovania investovať nemalé prostriedky, je nevyhnutné vopred vedieť, čo s obnovou a vydanou investíciou môže získať. Okrem overenia vloženia novej prevádzky jednou z vážnych otázok ostáva: akým spôsobom pristúpiť k návrhu a kreovaniu fasády, najmä, ak je zrejmé, že objekt má niekoľko storočné vrstvenie. Legitímnosť získava aj reakcia na vyjadrenie novej funkcie objektu oproti pôvodnému využitiu, a to pri zachovaní všetkých pamiatkových hodnôt.

2. Račianska kúria

Račianska kúria alebo Koloničova kúria, či Zemepánska kúria, objekt ktorý má niekoľko rôznych pomenovaní sa nachádza v centrálnej časti historickej zástavby obce Rača (obr. 1). Podľa ústredného zoznamu pamiatkového fondu Pamiatkového úradu Slovenskej republiky (PÚ SR) unifikovaným názvom Národnej kultúrnej pamiatky je Meštiansky dom. Objekt bol vyhlásený za Kultúrnu pamiatku 26.06.1984.

Výstavba kúrie sa datuje do obdobia 2. pol. 16. storočia. Medzi prevládajúce slohy stavby patrí renesancia. Kúria bola počas 17., 18., 19. i 20. storočia prestavaná podľa funkčného využitia, čo zanechalo na objekte a jeho fasáde znaky niekoľko storočného vrstvenia.

Obr.1: Vyznačený objekt Račianskej kúrie v území pôvodnej zástavby obce Rača [1], úprava autor

Obr.2: Čelná fasáda objektu Račianskej kúrie, foto: autor MD, 2019

Objekt kúrie sa nachádza v centrálnej časti starej Rače na Námestí A. Hlinku a je koncovým objektom na Detvianskej ulici smerujúcej úpäťm kopca hore. Potenciál výbornej dostupnosti pre obyvateľov a návštevníkov sa dlhé roky uvažuje využiť na spoločensko-kultúrne účely.

Ide o dvojpodlažnú nadzemnú budovu s podkrovím. Pôdorysný tvar je v tvare písmena L. Suterén sa v kúrii nenachádza, je len čiastočne podpivničená pod hlavným krídlom. Hlavný prejazd do dvorovej časti sa nachádza v okrajovej časti čelnej fasády.

Prvé nadzemné podlažie má zaklenuté valené klenby s parciálnymi lunetami. Na druhom nadzemnom podlaží sú ploché stropy. V súčasnosti z kompozičného hľadiska čelnú fasádu (obr. 2) tvorí sedem osí. V poslednom siedmom poli čelnej fasády je umiestnený dominantný vstupný portál – prejazd s barokovými pilastrami. Hlavné krídlo je dnes využívané v malej miere na skladové účely a príležitostne pri spoločensko-kultúrnych akciách v blízkosti kúrie.

Koncom 17. storočia bolo pristavené dvorové krídlo, ktorého funkčné využitie bolo primárne v prízemnej časti na hospodárske účely. Dnes slúži na dielne, prenájom a skladové účely.

Čelná fasáda prešla oproti dvorovej fasáde minimálnymi zmenami. V 2. pol. 20. storočia bola v časti dvora k dvorovej fasáde dostavaná plynová kotolňa, ktorá zmenila ráz celého nádvorja kúrie (obr. 3) z hľadiska vizuálneho i hmotovo-priestorového.

Obr.3: Vľavo dvorová fasáda objektu Račianskej kúrie – prístavba plynovej kotolne. Vpravo dvorové krídlo kúrie – dvorové krídlo s hospodárskymi časťami, foto: autor MD, 2019

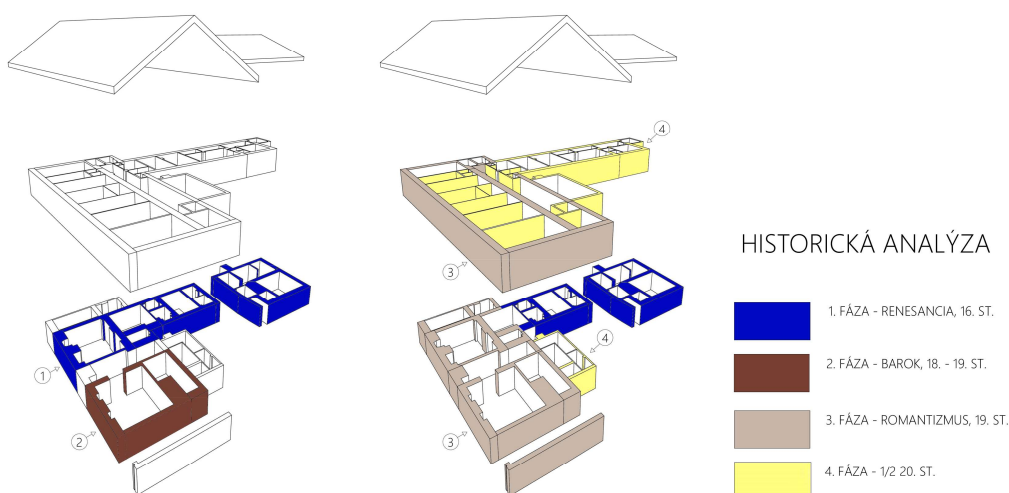
3. Zámer obnovy

Zámer obnovy objektu ráta s obnovou fasády a s využitím objektu na spoločensko-kultúrne účely, variabilného priestorového členenia na Račianske múzeum, multifunkčný výstavný priestor, knižnicu, či vináreň. Plánovaná obnova strešného pláštá počítala len s pôvodným funkčno-dispozičným členením objektu. V súčasnosti je potrebné tento projekt prehodnotiť na základe nových parametrov lokálneho programu objektu a pristúpiť k celkovej obnove objektu od fasády, cez dispozičné riešenie až po strešný plášť. Zobytnenie podkrovia pri obnove strešného pláštá je potrebné napojiť na nové funkčno-dispozičné členenie, aby sa predišlo zbytočným anomáliam pri obnove.

3.1 Historická analýza

K objektu sa nepodarilo nájsť dostatočné množstvo relevantnej literatúry, ktorá by poskytla základné údaje o budove Račianskej kúrie. Zatiaľ nebol nájdený ani architektonicko-historický výskum. Aby bolo možné pracovať s objektom po výrazovej stránke, na mieste bola vykonaná obhliadka, na základe ktorej bola spracovaná historická analýza (obr. 4). Nebol zistený regulatív pre obnovu fasády ako je to napríklad v Banskej Štiavnici. Túto analýzu by mohol potvrdiť alebo vyvrátiť práve architektonicko-historický výskum. Základné tvaroslovie čelnej fasády a dvorových fasád objektu je na základe historickej analýzy možné rozdeliť do troch sekcií:

- zachovanie pôvodného členenia fasády (s čiastočným prinavrátením),
- doplnenie členenia fasády (zjednotenie fasády v pohľade na dvorové fasády),
- odkrytie pôvodného členenia fasády (južná dvorová fasáda).

Obr.4: Historická analýza spracovaná na základe prieskumu [2]

3.2 Dispozičné členenie objektu

Hmotovo-priestorové riešenie objektu na hlavné a dvorové krídlo umožňuje pri novonavrhovanom využití objektu rozdeliť kúriu na dva samostatné funkčné celky so samostatnou prevádzkou. Napríklad v hlavnom krídle nachádzajúca sa časť múzea s hlavným vstupom z priechodu námestia alebo z dvora a vo dvorovom krídle knižnica prístupná z dvora napojená priamo na terasu.

Požadované kapacitné množstvo hygieny je možné v objekte riešiť doplnením hygieny vertikálne v priestore pod alebo nad súčasnou polohou hygieny toaliet.

- prínosom požadované množstvo hygieny vzhľadom na funkčné využitie objektu
- mínusom odstránenie klenby

Riešenie debarierizácie v objekte je vložení nového komunikačného prvku – schodiska a výťahu v dvoch možných polohách:

a) vnútorná poloha

- prínosom centrálna poloha komunikačného jadra
- mínusom odstránenie klenby

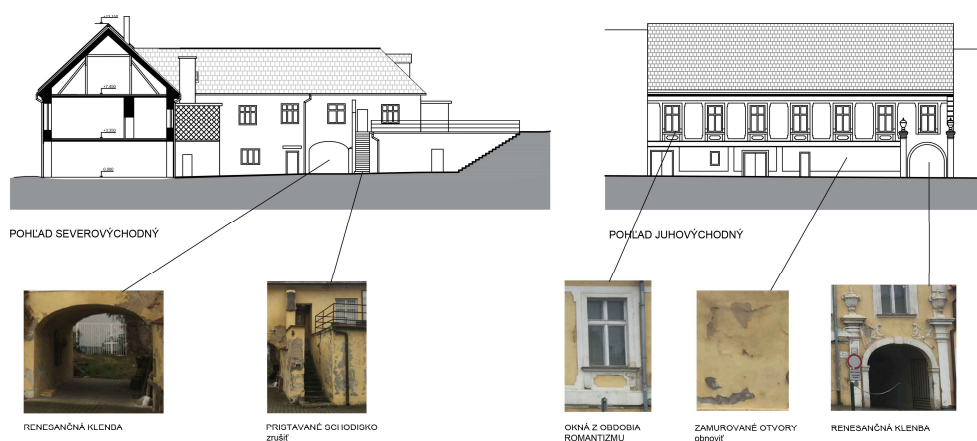
b) vonkajšia poloha

- prínosom zachovanie klenby
- prínosom zachovaná centrálna poloha komunikačného jadra
- prínosom spojenie komunikačného jadra – výťah/schodisko
- mínusom novotvar na fasáde objektu

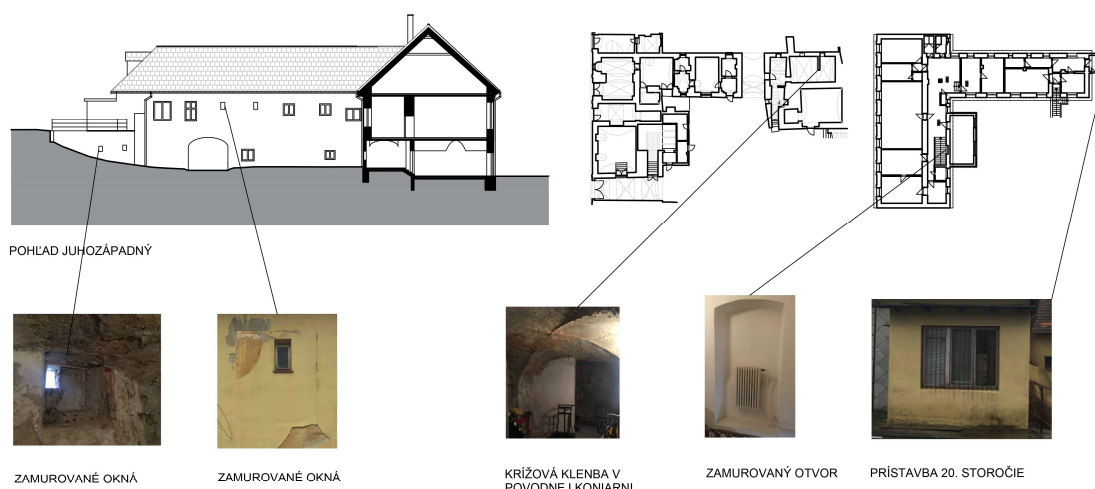
3.3. Fasády objektu

Fasáda patrí medzi najvýraznejší prvok objektu, s ktorým sa návštevník stretáva. Čelná fasáda Račianskej kúrie, severný pohľad, patrí k najmarkantnejším pohľadom z hlavnej prístupovej komunikácie, z Detvianskej ulice. Oproti tomu dvorová fasáda objektu patrí k skrytým častiam, ktoré nie sú vnímateľné z vonkajších pohľadov.

Práve rozdielnosť čelnej a dvorovej fasády vo výrazovom charaktere môže ponúknuť rôznorodé prístupy k obnove objektu. Kým čelná fasáda si zachováva výraz renesančného objektu a je viditeľná z námestia, dvorová fasáda zmenila svoj charakter diametrálne po prístavbe plynovej kotolne v 2. pol. 20. storočia.

Obr.5: Analýza pôvodného stavu objektu Račianskej kúrie na dvorovej a čelnej fasáde [2][3]

Obr.6: Analýza pôvodného stavu objektu na dvorovej fasáde a pôdorysoch Račianskej kúrie [2][3]

Na čelnej fasáde sa nachádzajú okná z obdobia romantizmu, predpokladom je však, že pôvodné členenie objektu bolo už vymenené. Niektoré fasádne okná boli zamurované, čím sa narušila kompozičná sieť fasády.

Dvorová fasáda na základe prístavby dvorového krídla a dostavby kotolne prešla niekoľkými zmenami. Na vnútornej fasáde sú čitateľné zamurované okenné otvory, ktoré sú nahradené alebo doplnené menšími otvormi. Zaniknutú severnú dvorovú fasádu je možné čítať vo vnútornej dispozícii objektu, kedy boli otvory zamurované a zmenili svoj účel.

Hľadanie vhodného prístupu k obnove fasády spoločné s napojením na dispozičné členenie objektu ráta s dvoma variantnými riešeniami.

Čelná fasáda:

Variant A počíta z obnovením členenia fasády a zjednotením podľa 2. osi., čím by sa vytvorila rytmizácia čelnej fasády ukončená v pravej časti vstupným podjazdom v 7. osi.

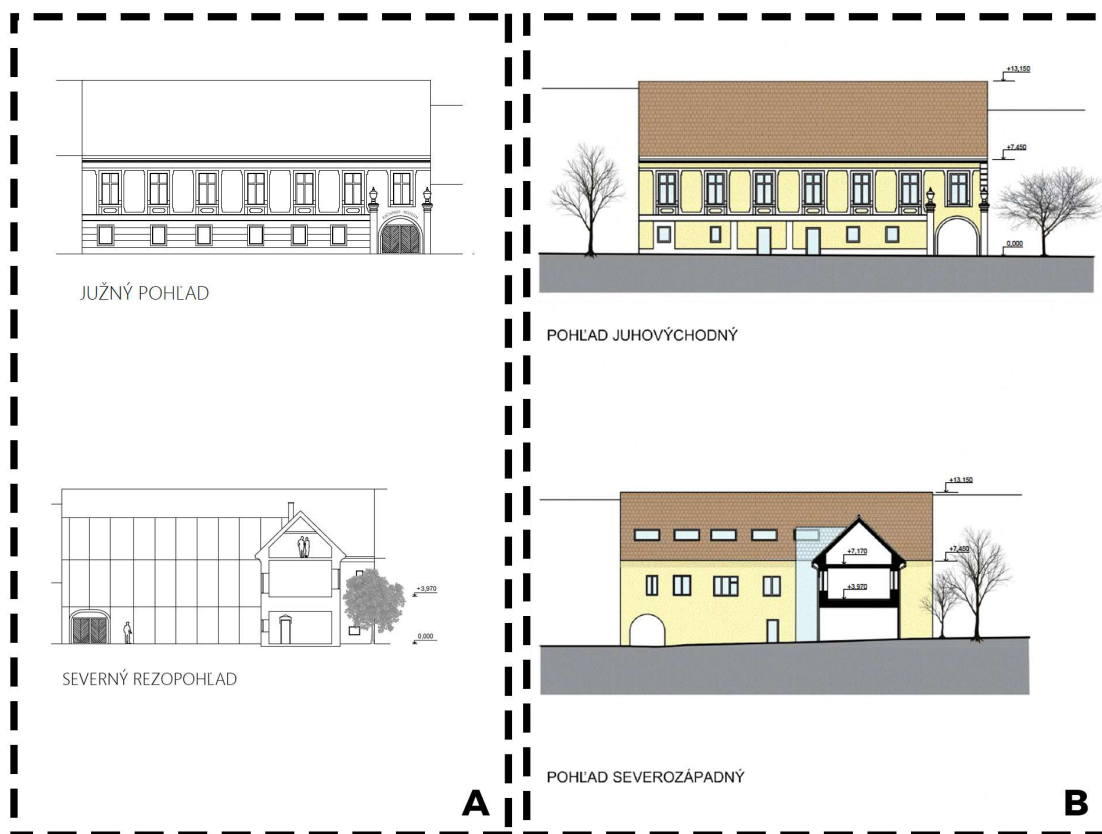
Variant B počíta so zachovaním pôvodného členenia fasády a obnovením zamurovaných okenných výplní v pravej časti fasády. V 1. osi by boli vstupné dvere nahradené okennou výplňou na základe dispozičného členenia.

Dvorová fasáda:

V oboch prípadoch, *variant A* a *variant B*, sa odstráni dodatočná prístavba kotolne, čo odľahčilo hmotu objektu.

Variant A počíta s obnovením pôvodného členenia okenných výplní fasády v priestore vnútornej chodby vo forme prechodných otvorov. Fasáda by bola prekrytá celozasklenou stenou, ktorá by vytvárala komunikačné jadro objektu.

Variant B počíta s doplnením pôvodného členenia okenných výplní fasády. V strešnom plášti je možné umiestniť presvetlenie podkrovia.

Obr.7: Náhľad variantných riešení A/B čelnej a dvorovej fasády [2][3], úprava autor

Porovnanie variantných riešení:**Variantné riešenie A**

- čelná fasáda – obnova členenia – zjednotenie podľa druhej pôvodnej osi
- prístup do objektu – prejazd s barokovými pilastrami
- dvorová fasáda – novotvar (zasklená fasáda) – možnosť obnoviť zaklenuté okná na pôvodnej dvorovej fasáde vo forme prechodných otvorov
- dvorová fasáda – ponechanie strešného plášťa bez dodatočného presvetlenia podkrovia

Variantné riešenie B

- čelná fasáda – čiastočné ponechané súčasné členenie fasády
- prístup do objektu – čelná fasáda a prejazd s barokovými pilastrami
- dvorová fasáda – novotvar (exteriérová výťahová šachta), nové členenie okenných výplní na fasáde
- dvorová fasáda – možnosť doplniť presvetlenie podkrovia

5. Záver

Objekt Račianskej kúrie patrí k najstarším nehnuteľnostiam v centrálnej časti Rače. V minulosti bola časťou mestských poslancov a obyvateľov podpísaná petícia proti odpredaju račianskeho majetku, s cieľom zachovať jedinečnosť priestoru s obnovením vinohradníckej tradície a pod.

V praxi sa i dnes stretneme s objektami, ktoré boli vyhlásené za národnú kultúrnu pamiatku, ale nemajú alebo sa nenašli spracované výskumy. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky v takýchto prípadoch predpisuje vykonanie výskumov pred vypracovaním návrhu obnovy a jej realizáciou. Na základe chýbajúcich relevantných podkladov v prípade Račianskej kúrie v Mestskej časti Bratislava-Rača pristúpili mladí architekti k vyskladaniu základného historického obrazu za pomoci odborníkov v oblasti ochrany a obnovy pamiatok. Predpokladom je, že ak výskumy nie sú spracované, v prípade tohto objektu PÚ SR predpíše vykonať architektonicko-historický a archeologický výskum. Rôznorodosť čelnej a dvorovej fasády môže poskytnúť priestor na variantné riešenia prístupu obnovy.

V súčasnosti sa spomínaný objekt nachádza vo vlastníctve mestskej časti Bratislava-Rača. Cesta k finálnej obnove národnej kultúrnej pamiatky býva dlhá. Vzájomná participácia mestskej časti s odbornými inštitúciami a s občanmi, hľadanie spoločného riešenia konceptu obnovy a funkčného využitia objektu s využitím vhodnej finančnej schémy je cestou akou by mohla byť zrealizovaná obnova Račianskej kúrie, národnej kultúrnej pamiatky, aby sa oživil lokálny turizmus v tejto mestskej časti.

Bibliografia

- [1] Kol.: Pamiatky a príroda Bratislavy: Zborník 10. Bratislava: Mestská správa pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, 1988. s. 300-311.
- [2] NÉMETHYOVÁ, Natália; OSVALDOVÁ, Eliška: Ateliér IV. – Obnova pamiatok: Račianska kúria. Bratislava: FA STU, 2019
- [3] FURDOVÁ, Andrea; PISARČÍKOVÁ, Silvia: Ateliér IV. – Obnova pamiatok: Račianska kúria. Bratislava: FA STU, 2019

Search and expressing context Raca's manor-house in Bratislava-Rača

Ing. arch. Ing. Martin Dubiny

Faculty of architecture STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, martin.dubiny@stuba.sk

Abstract

The law requires that architectural and historical research be carried out before the restoration or adaptation of national cultural monuments. In practice, however, it is still possible to find out if some objects do not have or are not found. Is it necessary for the owner who is to take care of such a property, especially if he is to invest considerable resources in its preservation, what is necessary to know in advance of the restoration and investment made? In addition to verifying the entry of a new plant, one of the serious questions remains: how to proceed with the design and cladding of the facade, especially if it is obvious that the building has several centuries of layering? Legitimacy also gains a reaction to expressing a new function of the object compared to the original use, while preserving all heritage values.

One of the buildings with such a problem is the so-called Raca's manor-house in Bratislava-Rača. The paper introduces the philosophy of searching and evaluating the preliminary possibilities of this historical object so that, at the stage of preparation of the intention to change the function, interference with its potential monumental values is minimized.

Keywords: adaptation, research, Raca's manor-house, Rača, Bratislava

BARDKONTAKT 2019

“The Coffee-house of Villa Ada-Savoia in Rome (IT). A classic facade that hides a jewel to be renewed”.

Micaela Scacchi, Arch./Ph.D. in Territorial and Urban Planning

SPECTRA Centre of Excellence EU, Institute of Management,

Slovak University of Technology (STU) Vazovova 5- 81243 Bratislava (Slovakia) e-mail:

mica.scacchi@tiscali.it

“The Coffee-house of Villa Ada-Savoia in Rome (IT). A classic facade that hides a jewel to be renewed”.

Micaela Scacchi, Arch./Ph.D. in Territorial and Urban Planning

SPECTRA Centre of Excellence EU, Institute of Management,

Slovak University of Technology (STU) Vazovova 5- 81243
ratislava (Slovakia) e-mail: mica.scacchi@tiscali.it

Abstract

The eighteenth-century “Temple of Flora” is located in Rome (Italy) in the green area of Villa Ada- Savoia, the second largest public park. This villa was the private residence of the Savoy royal family and after the proclamation of the Italian Republic (1946), it fell into a state of neglect and hereditary disputes. From 1990, after municipal expropriation and restoration interventions, the entire park was opened to the public. The small building is part of a project to transform original vineyard into an “English landscape garden” and it is an important example for architectural quality.

This paper focuses on a proposal for its restoration project. Starting from an historical-critical study and comparison with similar buildings; the technical-scientific analysis of materials and decorations degradation, up to the processing of conservative interventions.

The aim is to propose an architectural reconstruction and re-functionalization of the building and neighbouring spaces for contemporary leisure use.

Keywords: monument preservation; technical-scientific analysis; contemporary adaptive re-use

1. Introduction

This paper aims to present, as example of experience transfer, a study and a proposal for sustainable restoration and reuse of the eighteenth-century “Temple of Flora or coffee-house”, present in the garden of Villa Ada-Savoia in Rome, Italy. This project was proposed to the Municipal Superintendence for Cultural and Archaeological Heritage and to the Environmental Protection Department, in view of a wider program of redevelopment of the historic urban park with the re-use of some internal buildings, called in the past “*fabbriche da giardino*” [1].

It is therefore interesting to describe the different phases of the philological-critical study carried out on the artefact and of the technical-scientific investigation “of its current state of affairs”, in order to contribute with an example of restoration as conservative as possible and a re-functionalization of the building and the its context for contemporary reuse.

Starting from the consultation of direct sources on site and indirectly in historical archives, libraries, municipal and Superintendence offices, the identity and historical value of the building was reconstructed, to then proceed with an accurate architectural analysis of the constructive, stylistic, technical aspects and of the main problems of degradation and disuse.

These examinations and studies were a prerequisite for a correct reading of the actual state of the building, non-destructive investigations that led to historical-critical knowledge and to the methodological and technical control of the restoration intervention.

An intervention based on sustainable and integrated applications into the best choice of procedures, materials, accuracy and location of interventions. Surely because the restoration intervention is always an invasive act, especially on historical facades.

It produces a change and, in its recent evolution, has taken a dual specialization: on the one hand a **conservation project** and on the other an **advanced research of innovative re-use**.

2. The state of knowledge

The example of renewal presented here is inspired by the concepts of contemporary **critical-conservative restoration**, promoted by Prof. Arch. Giovanni Carbonara [2] who adopted and perfected the instructions of the Italian restoration theorists Roberto Pane (1897-1987) and Cesare Brandi (1906-1988). <<Conservative>>, because it is prompted by the assumption that a monument demands first and foremost to be perpetuated and handed down to the future in the best possible condition; in addition, because it reflects the fact that the current critical conscience demands that more “things” should be preserved than in the past.

<<Critical>>, because of its explicit reference to critical theories and partly because it is prompted by the belief that any operation is a single event, not part of a category, not governed by dogmatic or pre-established position, but something that must be thoroughly investigated on “case- by-case” [3].

The concept of “integration among the different arts” or current “inter-disciplinary” is very important for the theoretical unity of restoration discipline, as well as different skills are necessary for practical cohesion and quality conservation and restoration project.

As specified by the Venice Charter (1964-art.9), the aim of the restoration is *“to preserve and reveal the formal and historical values of the monument and is based on respect for the ancient substance and authentic documentation”*. A definition that we intend to apply, emphasizing how project planning and management must be “of and for restoration”.

Therefore, the true nature of restoration is a complete fusion of historical and technical-scientific expertise. In summary, there are three fundamental components:

- the history of architecture and theory of restoration;
- the techniques of survey, analysis, diagnosis and intervention on the materials and the structure;
- the legislative and regulatory aspects for an integrate sustainable project.

According to Carbonara, contemporary restoration must be:

« An act of culture and at the same time highly specialized. The restoration looks to the future and not to the past, nor is it reserved for enjoyment of a select few lovers of the ancient.

It has educational and memory functions, for future generations, for young people.

After all, it is not the satisfaction for the studies in itself, but the formation of every citizen and his quality of life, understood in the spiritual sense and more extensive material...» [4]

3. The area of Villa Ada-Savoia and an eighteenth-century jewel hidden in the landscape

The eighteenth-century “Temple of Flora” (Roman and Italic pagan divinity, symbol of Nature and flowering; rebirth and fertility) is located in Rome (Italy) in the green area of Villa Ada-Savoia, the second largest public park (160ha) and private residence of the Savoy royal family until 1946.

This area is placed in a strategic position, at the confluence of Aniene river with Tiber river, an hill inhabited even before the Romans (as evidenced by the ruins of village Antemnae).

It is located in the northern part of the city, on consular road Via Salaria, just outside the Aurelian walls that enclose the historic centre and characterized by historical and archaeological remains.

From data, documents and historical maps it possible know the period of construction of the small leisure building (a coffee-house), included in a transformation project commissioned by Prince Luigi Pallavicini (1785). His purpose was to transform the original vineyard into a “summer villa” and he first commissioned the French architect Auguste Chevalle de Sain-Hubert and later the Italian architect Carlo Puri De Marchis, assisted by the brilliant landscape architect Francesco Bettini.

They designed a new palace, service buildings and the surrounding gardens also, partly according to the formal baroque garden and on the other side as an “English landscape garden” [5].

Figure 1.

Map n.153, Gregorian Cadastre (1818). Hunting Lodge of Pallavicini family and coffee-house (Temple of Flora) Source: State Archive of Rome, Italy - IMAGO Project.

Figure 2 - 3

"Temple of Flora", coffee-house, Villa Ada-Savoia, Roma (IT). Main Upper Facade (north) and east facade

4. The identity of the building from the historical-philological-critical analysis

The indispensable basis for a philological and critical study of the building is the predisposition of a **geometric and architectural relief**. It can be carried out according to the **direct method** (data acquisition in visual and direct contact) or with the **indirect method** (through the aid of optical, electronic, digital instruments and historical and archival sources). A photographic survey of the different components and materials allows to highlight details and the various forms of alteration

and degradation over time. This important phase is fundamental to understand the geometric, constructive, stylistic identity, as well as the visible sedimentations, alterations and degradations. One of the most interesting study carried out was the **historical, metrological and typological analysis**, which allowed a critical knowledge of the building and a comparison with other similar and existing artefacts. This coffee-house, typical “building for rest” in the landscape garden composition, reproduces a *classical temple in Doric style*, but with innovative aspects as the fusion of the typology of the prostyle-rectangular temple and the circular-tholos. It is inspired by the classical canons diffused by A. Palladio in 1570 with a perfect symmetrical proportions both in plan and in elevation (the unit of measurement used at the time in the Papal State was the “*romanus palmus minor*”).

Figure 4

“Temple of Flora”, coffee-house, Villa Ada-Savoia, Roma (IT). Lower Facade (south)

Just as the compositional studies have related each part (measurements, openings, decorations) to the harmonious total composition, the historical archival researches have confirmed that the actual condition has not undergone structural changes and it is the same as the eighteenth century one designed by Hubert. In fact, in 1872 Villa Pallavicini was bought by the Savoy royal family and they changed only the decorative frieze (adding their emblem – cross and eagle), cover the columns and upper facade with a fake marble stucco and adding the iron fountain in the basin.

Some photos of the early 20th century represent the interiors with reading/resting sofas in the niches and an amphitheatre - rose garden.

5. Restoration Project as a “Cultural Operation”

Since April 1999, in the area around the temple, close to the entrances from the Parioli district, the Urban Natural Oasis managed by the WWF and through the Jubilee 2000 funds, various care interventions and safe use of the urban green and redevelopment of some internal buildings for public use (WWF headquarters, leisure center, Toy Museum ...).

Therefore, within this general re-organization is this proposal to restore and reuse the “Temple of Flora”, which in addition to recovering the structural, aesthetic and functional quality of the coffee

house, proposes the re-opening of the eighteenth century entrance and the re-organization of the external area, of perspective axes and of the Belvedere as designed by Francesco Bettini.

The restoration and project proposal, therefore consists within an in-depth study and sustainable reuse interventions, to give historical identity and contemporary value within a wider program of redevelopment of the historic urban park.

In recent decades, the use of computer tools is a valid support in data processing and in the design of documents and drawings, both for the relief-straightening-photographic insertion, and for graphic restitution with the use of symbols, colors, screens , nuances [6].

5.1 Degradation phenomena and restoration techniques

The main problems and degradation phenomena have been identified according to international standards and codes and symbols of the unified reference framework - UTET Architectural Restoration Manual), different analyses and various restoration interventions have hypothesized. Overall, each intervention on a historical building is always an “invasive act” and it must be operated in the most conscientious and compatible way. So, the intervention project consists of the best choice of procedures and materials and initially tests are carried out to assess the efficiency of the methods [7]. Being a building inserted in a green context, articulated on several levels, partly open (exedra and tunnel lower), most of the degradation phenomena were caused by external agents (sun exposure, wind and water action); thermal oscillations; air pollution; biological agents, as well as some sudden loads (falling trees) and anthropogenic degradation.

Figure 5-6

Original structure in tufa blocks, mortar and plaster (different layers – colours) Note the supporting structure in pillars at the upper niches

Figure 7-8

External degradation: erosion; disintegration; surface deposit; biological patina; efflorescence; moisture stains; detachment; fallen decoration parts, missing pieces; vandalism; weed vegetation

Figure 9-10

Internal degradation: surface deposit; detachment; fallen parts; moisture stains; corrosion; no fixtures; fractured floors; vandalism; improper use

About the coffee-house/Temple of Flora, each component (plaster, stucco, travertine, stone, brick, fixtures, roof tiles, iron railings...) was analysed, cleaned, recomposed and integrated during a restoration process that has been divided into seven main phases:

- 1) After organizing the restoration worksite and several inspections, we will proceed to a first phase of weeding and **PRELIMINARY WORKS** with surface preparation function.

- 2) Subsequently we pass to the **PRE-CONSOLIDATION** aimed at giving greater cohesion to the materials that could otherwise be further damaged. It is carried out with *injections of acrylic resins* or with spray or brush applications of *protective polymers* or with *stabilizer mortar additions*.
- 3) The third phase consists of the delicate **CLEANING OPERATION** with different tools and methods depending on the composition and delicacy of the surfaces (*manual cleaning with brushes or scalpel; chemical cleaning with water spray or compresses; spray cleaning with organic or chemical solvents*).
- 4) Then is the phase of **CONSOLIDATION**, carried out with imbibing or application of *consolidating solutions* or with *re-adhesion* to the wall support and injections.
- 5) The **REINTEGRATION** phase instead consists of the *re-composition (both physical and figurative)*, restoration and integration of the damaged or missing parts. In order not to alter the historical and architectural identity of the building. Attention will be paid to distinguishing additions or remakes with contemporary materials, simplified finishes and decorations and different shades of colour, so as not to make “a fabrication of history”. All of this, respecting the authenticity and historical values of the monument, both original and settled by time.
- 6) Finally, the **PROTECTION** phase is fundamental, which consists of the spray or manual application of *organic protective preparations* (herbicides, silicones, resins and waxes). Since water is one of the main causes of degradation, all protective materials must be water repellent but must also allow the material to “breathe”. These are transparent and water-repellent products (5-10 years duration), which in addition to create a layer resistant to atmospheric agents and chemical and biological attacks, do not alter the reflection of light, the characteristic colour and tone of the materials.
- 7) Proposal of an **INTEGRATED and COHERENT PROJECT** for a **contemporary re-functionalization** and use as an urban service in a public park, to return to being a place of rest, meeting and leisure, as well as an evidence of historical identity and culture.

The basic concepts that have guided the restoration of this particular and articulated building have been those of proposing an *intervention as minimal as possible* (little invasive), *reversible and distinguishable*, with a structural, chemical-physical compatibility and a topical and expressive sincerity, manifestation of today's historical-figurative culture and contemporary restoration techniques.

The intervention strategy analyses the various critical issues and, in addition to dwelling on the restoration and consolidation of the small temple, relocates it in the context of the public garden, planning “**an integration zone**” connecting it with the other existing buildings-services and inserting it in a re-design also of the original eighteenth-century entrance and perspective axes; of new pedestrian-cycle paths and the project of the green (garden, hedges, flowerbeds) and of the surrounding area (furnished with seats, lighting, services).

The proposed project involves the use of natural and sustainable materials and technologies, well integrated in the context and highlighted by the environmental, architectural and technical details (adjustable LED spotlights and cameras) that allow to redefine the temple and exedra and to propose a re-functionalization and a contemporary use as an **urban service and place of identity, rest, meeting, leisure and culture** (relax, children's entertainment, public readings, film festivals, theatrical and musical performances, temporary photographic exhibitions / sculptures ...).

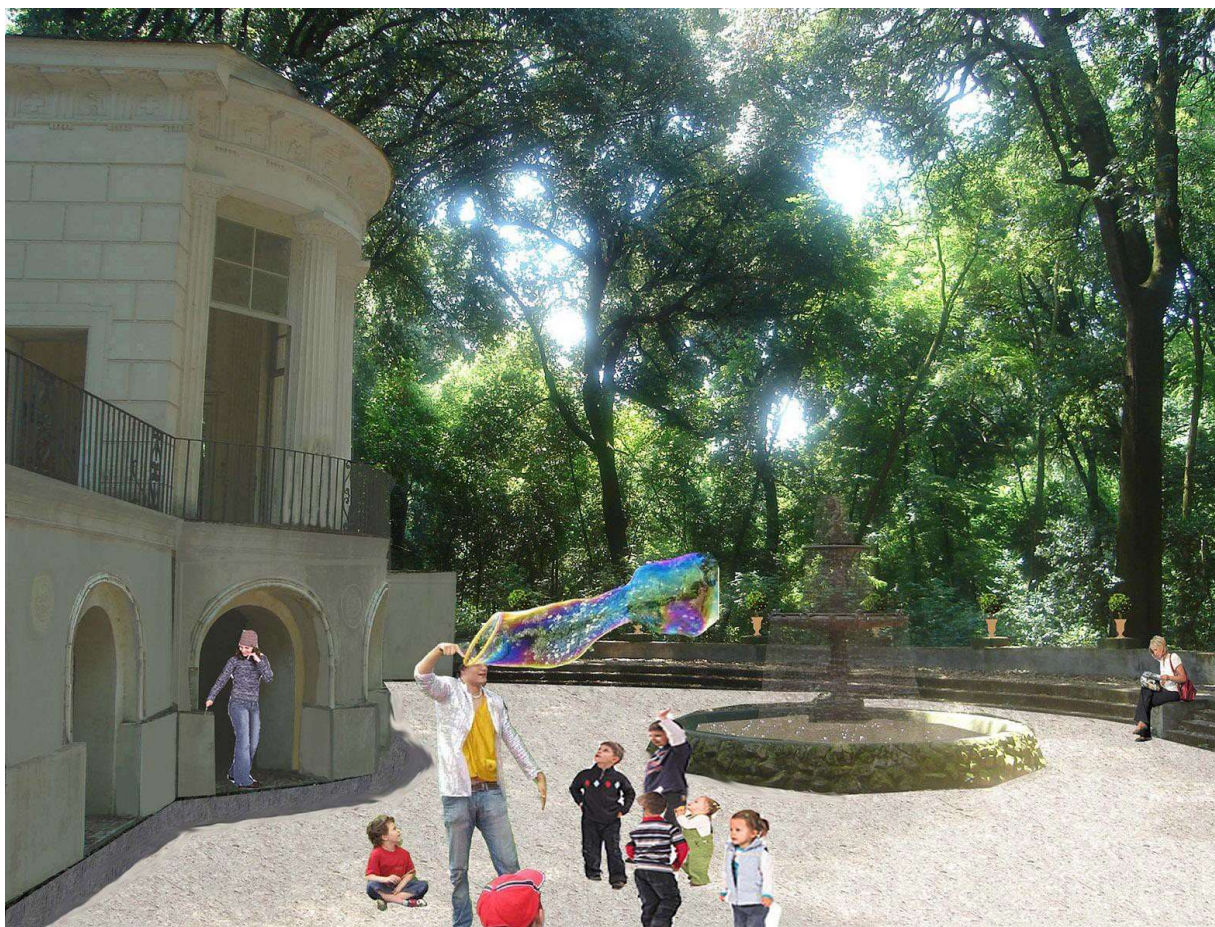

Figure 10

Contemporary re-functionalization and public use (place of identity, rest, meeting, leisure and culture)

Figure 11

Re-design of the original entrance and perspective axes (pedestrian-cycle paths) and green redevelopment

4. Conclusion

In conclusion, this project proposal, presented to the Municipality of Rome (IT), intends to provide a possible methodological/technical process and contemporary conservation and restoration activities on a small but very interesting building.

If at the base of modern restoration discipline there is the concept of “reintegration of an image”, both aesthetic and historical, in the early twentieth century the debate is very active on the use of modern techniques, innovative materials and additions (if necessary and functional), as well as on quality of scientific supervision of experimental applications. Therefore, opposed to an ordinary, not accurate renovation or artificial redesign “in style”, but following the aforementioned **“case by case” methodology**, the intervention on the coffee-house of Villa Ada-Savoia is planned.

Reviewing its evolutionary history in a critical manner, the monument and its urban and landscape context were analysed and interpreted, in order to elaborate the most coherent and sustainable project for a current public use, respecting the original eighteenth-century character, recovering some fine Liberty elements from the early 1900s and protecting it from misuse and vandalism, designed to enable everyone to enjoy this heritage.

Resources:

- [1] RAVALLI, M.Heimbürger: Disegni di giardini e opere di un artista del 1700. Francesco Bettini, Firenze: Leo S. Olschki Ed., 1981. ISBN 9788822230188
- [2] CARBONARA, Giovanni: Trattato di Restauro Architettonico Vol.I-II-III-IV (*Architectural Restoration Manual*), Torino: UTET, 2003. Pgs.2706 ISBN 9788802046693
- [3] CARBONARA, Giovanni: “An Italian contribution to architectural restoration” in *Frontiers of Architectural Research* (2012) 1,2-9
- [4] CARBONARA, Giovanni: La reintegrazione dell’immagine, Roma Bulzoni Ed., 1976, pgs. 27-28 ISBN 9788874951048
- [5] CAMPITELLI, Alberta (edited by): Le Ville a Roma. Architettura e giardini dal 1870 al 1930. Roma: Argos Ed., 1994. Pgs.23-28 ISBN 9788885897342
- [6] FIORANI, Donatella: Restauro architettonico e strumento informatico. Guida agli elaborati grafici (*Architectural Restoration and informatic tools. Guide to graphic drawings*), Napoli: Liguori Ed, 2004. Pgs.200 ISBN 9788820735937
- [7] CATERINA, Gabriella: Tecnologia del Recupero Edilizio (*Recovery Technology for Buildings*) Torino:UTET, 1989. Pgs.488 ISBN 9788802042589

“Kaviareň Villa Ada Savoia v Ríme, Taliansko. Klasická fasáda ukrývajúca šperk, ktorý sa má obnoviť”.

Micaela Scacchi, Arch./Ph.D.

Centrum excelencie SPECTRA, Ústav manžmentu, Slovenská technická univerzita (STU) Vazovova 5-81243 Bratislava, Slovensko, *mica.scacchi@tiscali.it*

Abstrakt

Chrám flóry z 18. storočia sa nachádza v Ríme (Taliansko) v zelenej zóne Villa Ada-Savoia, druhého najväčšieho verejného parku. Táto vila bola súkromným sídlom kráľovskej rodiny Savoy a po vyhlásení Talianskej republiky (1946) sa dostala do stavu zanedbávania a dedičných sporov. Od roku 1990, po zásahoch mestského vyvlastnenia a obnovy, bol celý park otvorený pre verejnosť. Malá budova je súčasťou projektu premeny pôvodného viniča na „anglickú záhradu“ a je dôležitým príkladom architektonickej kvality.

Príspevok sa zameriava na návrh projektu obnovy. Vychádzajúc z historicko-kritickej štúdie a porovnania s podobnými budovami; technicko-vedecká analýza degradácie materiálov a dekorácií až po spracovanie konzervatívnych zásahov.

Cieľom je navrhnúť architektonickú rekonštrukciu a opätovnú funkcionalizáciu budovy a okolitých priestorov pre súčasné využitie voľného času.

Kľúčové slová: pamiatková ochrana; technicko-vedecká analýza; súčasné adaptívne využitie

BARDKONTAKT 2019

**Obnova fasád stavieb s prvkami rondokubistickej architektúry v Bratislave
a ich farebnosť**

Ing. arch. Eva Šperka

Fakulta architektúry STU, Námestie slobody 19, Bratislava, arch.eva.sperka@gmail.com

Obnova fasád stavieb s prvkami rondokubistickej architektúry v Bratislave a ich farebnosť

Ing. arch. Eva Šperka

Fakulta architektúry STU, Námestie slobody 19, Bratislava, arch.eva.sperka@gmail.com

Abstrakt

Farebnosť fasád s prvkami rondokubistickej architektúry v Bratislave prechádzala a prechádza zmenami, ktoré v mnohých prípadoch narušili jej architektonický výraz. Pri neobnovených objektoch dochádza k výraznej degradácii fasád. Pri obnovách fasád sa častokrát strácajú autentické povrchové úpravy, budovy sa zateplujú pričom ubúdajú detaily, mení sa farebnosť a jej naviazanosť na tvaroslovné prvky... Strácajú sa kultúrno-historické hodnoty fasád tejto špecifickej architektúry vyskytujúcej sa len na území prvej Československej republiky. Tento štýl je vyjadrením ducha doby, v ktorej vznikol a farebnosť fasád v ňom zohrávala dôležitú úlohu. Uvedomenie si hodnôt je nevyhnutným východiskom pre formuláciu zadania cieľa obnovy stavby.

Kľúčové slová: farebnosť fasád, rondokubistická architektúra, obnova fasád

1. Úvod

Na Slovensku sa pomerne často stretávame s farebnosťou, ktorá narušuje obraz miest a to nielen pri zateplovacích procesoch panelových obytných stavieb ale aj pri obnovách historických budov. S výberom nevhodnej farebnosti a materiality (ktorá najmä svojou štruktúrou ovplyvňuje vnímanie farebnosti) fasád prichádza k potlačeniu hodnovernosti celého súboru historických objektov v jeho vizuálnom kontexte. Farba a farebné kompozície v nadväznosti na slohotvorné prvky majú zásadný vplyv na charakter urbánneho prostredia.

Rondokubistická architektúra v Bratislave ani jej farebnosť fasád nebola doteraz podrobne preskúmaná. Dlhodobou bola prehliadaná teoretikmi architektúry a umenia. "Historický význam celého hnutia znehodnotila práca pokračovateľov, ktorý nepochopili jeho výtvarnú podstatu." [1] V odbornej terminológii koexistujú rozmanité označenia tohto špecifického smeru a to rondokubizmus (jeden z pôvodných názvov, použitý napr. Oldrichom Starým v polovici 20 rokov), rondo-kubizmus (L. Foltyn), oblúčikový kubizmus, tretí kubistický štýl (Rostislav Švácha), oblúčikový dekorativizmus, plastický dekorativizmus (Z. Wirth), národný dekorativizmus (V.V. Štech), nacionálny dekorativizmus (K. Teige), sloh poprevratový, český dekorativizmus, národný sloh, sloh Legiobanky (A. Balán), oblúčikový štýl, farebný svojráz, povojnový eklektizmus, "lípaný" sloh. Výraz rondokubizmus sme zvolili z dôvodu, že je najpoužívanejší v odbornej literatúre aj z dôvodu, že s týmto termínom poväčšine pracuje pamiatkový úrad (nie všetky objekty sú správne zaradené v registri nehnuteľných NKP).

Ide o špecifickú architektúru vyskytujúcu sa len na území 1. Československej republiky. Rondokubistická architektúra je architektúrou krátkeho časového obdobia (cca 1918 -1930), ktorá je zaujímavá z historického a spoločenského hľadiska. Tento smer je vyjadrením ducha doby, v ktorej vznikol a farebnosť fasád v ňom zohrávala dôležitú úlohu. Častokrát sa obnovy rondokubistickej architektúry prispôbujú súdobému vkusu a tým sa stráca ich jedinečnosť. "Ostatné desaťročia zažívame proces všeobecnej globalizácie charakterizovaný homogenizáciou, oslabovaním tradícií a jedinečnosti miest." [2] Túto jedinečnosť považujeme v dnešnom globalizovanom svete za veľmi dôležitú.

2. Politické súvislosti vzniku rondokubistickej architektúry ako národného slohu

V roku 1918 vznikla 1. Československá republika. Išlo o etnicky, historicky a nábožensky značne diferenciovaný štátny útvar, ktorý bolo potrebné vnútorne zjednotiť a následne prezentovať vo svete zjednotene. Jedným z nástrojov "zjednotenia" bola tvorba modernej národnej identity, ktorá zahrňovala aj architektúru. To viedlo k snahe o vytvorenie špecifického národného slohu.

3. Farebnosť fasád ako súčasť formujúcej sa národnej identity Československého štátu

Archívny výskum potvrdzuje, že jedným zo základných znakov rondokubizmu je kontrastná farebnosť fasád vyzdvihujúca výrazné tvaroslovie fasád, často využívajúca pestrú paletu okrových a červených farieb. Architekt Janák, inšpirátor rondokubizmu, v dobovej tlači vysvetľuje, čo spôsobila zmena farebnosti a prečo vznikla snaha o rehabilitáciu farby na fasádach: "Keď sa poprvýkrát tieto farby objavili, vzbudili pravý poplach a veľký odpor, dnes vidíme, že je to zdravé vzpomätanie sa po bezfarebných dobách, že to odpovedá nášmu temperamentu ..." [3] Architekt Janák, taktiež obhajuje a navádza k prinavráteniu farebnosti fasád do architektúry: "nový vývoj nášho umenia a architektúry nám pripomenul a priviedol zase k farbám, na ktoré bolo po desaťročia zabúdané." [4]

Architektonický výraz rondokubizmu reagoval i na koniec 1. svetovej vojny, kládol dôraz na "špecifický český zmysel pre lyriku, pre radosť a oživovanie vecí." [5] Zároveň sa vymedzoval proti nastupujúcemu funkcionalizmu, proti jeho "chladnej a odludštenej vecnosti" [6].

Česká metodika o farebnosti fasád hovorí, že "až s rondokubizmom sa objavili výrazné ohlasy farebnosti ranného baroka (v tejto dobe ale s červenou aplikovanou na žltý základ). Zhruba od druhého desaťročia 20. storočia boli používané dofarbované omietky s dekoratívnymi prísadami (čierne alebo farebné zrnká piesku, výrazné čiastočky sludy)." [7]

Rondokubizmus podľa literárnych zdrojov "vychádzal z regionálneho odkazu a predovšetkým ašpiroval na to, stať sa oficiálnym štýlom prístupným i širokým ľudovým vrstvám." [8] Najvýraznejší prejav architektúry je práve tvaroslovie a farebnosť uličných fasád, kde je silný vplyv regionálneho odkazu a štylizovaných ľudových ornamentov. "Kruhovité formy a červené a biele vyfarbenie rondokubistickej architektúry bolo mechanicky preberané a vo výklade spojované s folklórom a symbolmi našej štátnej samostatnosti." [9]

V odbornej literatúre sú uvádzané zmienky o materialite omietok, ktoré výrazne ovplyvňujú vizuálnu stránku fasád. "Materialita je svojim spôsobom pre farebné (architektonické) riešenie fasád oveľa dôležitejšia ako konkrétny odtieň." [10] Konkrétna zmienka o materialite rondokubistickej architektúry bola v českej metodike: "Na povrchu fasád sa striedali drsnejšie a hladšie plochy, prípadne jemne štrukturované. Fasádne nátery skôr ustupovali. Okrem toho opäť uplatnil umelý kameň, skôr oveľa menej používaný, veľakrát dofarbený v hmote, často vytváraný na báze cementu." [11]. Ohľadom farebnosti ostatných prvkov fasád bolo veľmi málo zmienok, najmä viažuce sa len ku konkrétnej stavbe.

4. Problémy farebnosti historických fasád na Slovensku

Veľkým problémom pri určovaní historickej farebnosti fasád v súčasnosti je postupná strata materiálovej podstaty historických vrstiev so zachovanou pôvodnou farebnosťou (ľudskou činnosťou – v dôsledku viacnásobných renovácií, adaptácií alebo modernizácií a prírodnými činiteľmi – najmä vplyvom čoraz agresívnejšieho pôsobenia klimatických činiteľov).

Situáciu zhoršuje nedostatočne exaktné definovanie farebnosti v reštaurátorských a architektonicko-historických výskumoch, ktoré často predstavujú jedine podaný popis pamiatky pred jej renováciou. I

napriek dôležitosti podrobných výskumov farebnosti je ich počet na Slovensku pomerne malý a pri výskume farebnosti rondokubistickej architektúry v Bratislave som sa s nimi ešte nestretla. Metodika výskumu a hodnotenia farebnosti historickej architektúry v rámci pamiatkovej starostlivosti nie je na Slovensku podrobne spracovaná. A to napriek tomu, že množstvo pamiatkárov, reštaurátorov, kunsthistorikov aj architektov po dlhoročných skúsenostiach má veľmi cenné vedomosti a skúsenosti, ktoré si zaslúžia odborné spracovanie. V súčasnosti sa na Slovensku využíva česká metodika [12], ktorú napísal Petr Macek, odborník s vysokým renomé získaným mimo iného práve svojimi výskumnými prácami v tejto oblasti. Určitou analógiou tohto materiálu v slovenských podmienkach je metodické usmernenie Pamiatkového úradu SR k realizácii architektonicko-historických a reštaurátorských výskumov, ktoré územne príslušné pracoviská PÚ SR predpisujú pred akýmkoľvek stavebným zásahom do štruktúry chráneného objektu. Odborne spôsobilé osoby, ktoré môžu takéto výskumy vykonávať a vyhodnocovať v nich však nemajú povinnosť podrobne špecifikovať farebnosť, väčšinou ide o slovný popis farby, ktorý môže byť zavádzajúci.

Legislatívne sa Slovenská republika zaviazala k uplatňovaniu princípov zakotvených v medzinárodných zmluvách, dohovoroch a odporúčaní medzinárodných organizácií na ochranu kultúrneho dedičstva, z hľadiska zachovania autentickej farebnosti pamiatok sú významné najmä dokumenty UNESCO, Rady Európy, Benátska charta (1964), odporúčania Medzinárodného kongresu ICOMOS (1981), Austrálska Burra Charter (ICOMOS, 1981) Charta o historických mestách (ICOMOS 1987, Washington).

Prax však ukazuje, že systematický výskum farebnosti, efektívna metodika tak prieskumu ako aj navrhovania farebných kreácií pri renovačných zásahoch, prípadne vypracovanie odporúčaní pre obnovu fasád konkrétnych objektov v historickom prostredí našich sídiel by mohla výrazne napomôcť zlepšeniu aktuálnej situácie. "Je zrejmé, že na úrovni súborov, zón, prípadne i väčších celkov bez systematického poznávania, koordinácie a koncepčného usmerňovania, kontroly realizácií farebných riešení a podchytenia určitých zásad a princípov sa ťažko dosiahne maximálne zachovanie historickej pravdivosti pri vytváraní optimálne funkčného a esteticky pôsobivého prostredia." [13]

4.1 Problémy farebnosť fasád stavieb s prvkami rondokubistickej architektúry

Rondokubistická architektúra bola dlho prehliadaná teoretikmi architektúry a umenia. Z tohto dôvodu je táto problematika málo preskúmaná, i keď je pomerne dobre zachovaná pre dosiahnutie kvalitného výskumu, či už stavbou samotnou alebo archívnymi písomnosťami.

Od vzniku rondokubistickej architektúry prišlo pri väčšine jej obnov k výrazným zmenám farebnosti a materiality fasád a ich farebného členenia. Rondokubistická architektúra však vo veľkej miere neprešla tvaroslovným prefasádovaním, ako to býva zvykom pri historickej architektúre, preto bude možné pri výskume u väčšiny stavieb vychádzať z autentického tvaroslovia fasád. Na väčšine stavieb sa nachádzajú aj autentické omietky, i keď často prekryté novým farebným náterom. Pri neobnovených objektoch sa nachádzajú autentické omietky na povrchu v značne zdegradované, poškodené znečistením, necitlivými stavebnými zásahmi alebo vandalizmom.

Lokalizáciu farebných plôch v nadväznosti na tvaroslovné prvky zhoršuje fakt, že farebnosť fasád nebola vo väčšine prípadov zdokumentovaná v architektonických či stavebných projektoch. S farbou sa v nich stretávajú väčšinou v pôdorysoch, kde sú naznačené rôzne materiály, prípadne v rezoch. Väčšina preštudovaných pohľadov má čiernobielu farebnosť a sú líniové, teda nedá sa odhadnúť ani ktoré plochy fasády mali zjednotenú farebnosť.

Najzávažnejšie problémy pri obnove farebnosti historickej architektúry výstižne vyjadril docent Jozef Štulc, historik umenia a známy český pamiatkar: "Výsledky mnohých obnov farebnosti fasád sa vyznačujú častým nepochopením historických zvyklostí, voľbou ahistoricky pôsobiacich náterových

systémov i v minulosti nedostupných, a preto nepoužívaných farebných tónov." [14] Tento citát je veľmi výstižný aj v súvislosti s obnovami fasád rondokubistickej architektúry na Slovensku.

Prichádza k strate kultúrno-historických hodnôt tejto špecifickej architektúry, ktorej jedným z charakteristických znakov je práve farebnosť a jej kompozícia vo vzťahu na tvaroslovné prvky na fasáde. V súčasnosti chýba podrobný vedecký výskum tejto problematiky, ktorý by slúžil ako podklad pri obnovách fasád.

Zhrnutie najzávažnejších problémov:

- pôvodná farebnosť dodnes nie je preskúmaná
- historické zmeny a príčiny zmien farebnosti nie sú vedecky vysvetlené
- aplikácia nevhodných farieb a materiálov pri súčasných obnovách fasád

Uvedomenie si hodnôt je nevyhnutným východiskom pre formuláciu zadania cieľa obnovy stavby. Fasády rondokubistických budov, ich tvaroslovie a farebnosť majú hodnoty historického dokumentu, kultúrneho diela, idetintity, symbolu, hodnotu vžitej podoby i hodnotu emocionálnej pôsobivosti pamiatky. Všeobecné povedomie je o nich však pomerne nízke, čo sa prejavuje aj na spoločenskom záujme na ich zachovaní.

5. Ochrana a obnova fasád stavieb s prvkami rondokubistickej architektúry

Výskum sa venoval analýze historického a myšlienkového vývoja rondokubistickej architektúry (teória architektúry - filozofia, dobové súvislosti), zmapovaniu stavieb so znakmi rondokubistickej architektúry v Bratislave, zostaveniu databázy jednotlivých stavieb so základnými údajmi doplnenými o špecifikáciu fasád a ich farebnosti pomocou štandardizovaného systému farieb NCS (The Natural Colour System).

Z doterajšieho výskumu vyplýva, že pamiatkovo nechránené objekty a pamätihodnosti podliehajú len farebnému vkusu resp. nevkusy investora, často bez venovania pozornosti pôvodnej historickej farebnosti a tvaroslovných prvkov. Zatepľovaním fasád, zatieňovacou technikou, nadstavbami, zasklievaním lodžii a pod. sa stráca špecifický architektonický výraz fasád (Obr.1). Projekt obnovy stavieb schvaľuje stavebný úrad, ktorý len zriedkavo zasiahne na základe nezáväzných odporúčaní pamiatkových úradov (pri pamätihodnostiach), alebo sa vyjadruje k farebnosti a jej vplyvu na verejný priestor.

Obr.1: Legiodomy, pamätihodnosti Bratislava-Nové mesto, bytové domy na Ursínyho ulici. Architekti Dušan Jurkovič a Josef Pacl. Rôznorodá farebnosť fasád v uličnom priehľade pôsobí rušivo. Zatepľovaním a novými konštrukciami na fasádach sa potláča architektonický výraz rondokubistickej architektúry.

zdroj: archív Eva Šperka

Obnova pamiatkovo chránených objektov má oveľa lepšie výsledky. Obnovy sú schvaľované pamiatkovým úradom na základe výskumu, ktorý odhalí pôvodné povrchové úpravy, ich farebnosť a jej naviazanosť na tvaroslovné prvky. Pri výskumoch sa žiaľ nejde do dostatočnej hĺbky (nie je uvedená farebnosť pôvodnej fasády - v štandardizovanom farebnom systéme a často ani jej štruktúra). Obnovy fasád si zachovávajú tvaroslovie, ale nie materialitu (pováčšine sa používali dofarbované omietky). Dofarbované omietky a ich štruktúra vytvárali jedinečný vzhľad tejto architektúry.

Obr.2: Vzťah farebnosti a architektonických fasádnych prvkov. Bytový dom na Legionárkovej 5, pamiatkovo chránený objekt, po a pred obnovou fasády. Zdroj obrázku pred obnovou:

<http://www.bratislavskenoviny.sk/najnovsie-spravy-z-bratislavy/pamatnici-historie/legiodomy-stavali-v-style-legiobanky>.

Zaujímavým príkladom je obnova fasády v Čechách, kde sa uskutočnil úspešný príklad riešenia fasády pamiatkovo chráneného objektu bytového domu od architekta Otakara Novotného, postaveného na Kamenickej 35 v Prahe. Obnova sa zamerala na údržbu tvrdej omietky uličnej fasády a bola prevedená v súlade s vydaným záväzným stanoviskom. Prišlo k šetrnému očisteniu fasády, oprave trhlín a prevedeniu zjednocujúceho lazúrneho náteru. [15]

Obr.8: Kamenická 35, Holešovice, Praha , KP č.Ú.s. 41397/1-2079, architekt Otakar Novotný
zdroj:<http://pamatky.praha>

6. Záver

Napriek nepochybnému významu stavieb s prvkami rondokubistickej architektúry a jej farebnosti im bola venovaná malá pozornosť. V našej odbornej spisbe existujú publikácie a výskumy o farebnosti fasád historickej architektúry aj o architektúre medzivojnového obdobia, ale problematike farebnosti fasád rondokubistickej architektúry sa venujú len okrajovo.

Pri výbere farebnosti rondokubistických fasád v súčasnosti mnohokrát absentuje pochopenie historických zvyklostí, či už zvolenými odtieňmi alebo farebnou kompozíciou. Zvolené farby sa často prispôbujú dnešnému vkusu. Preto považujeme za dôležité presne zdokumentovať zistené informácie o farebnosti vo výskumoch a tak uchovať informácie o autentickej povrchovej úprave pre ďalšie obnovy fasád.

Pri obnovách na Slovensku prichádza k premaľovaniu pôvodných omietok, pričom architektúra stráca časť svojho špecifického charakteru. Inšpiratívnym príkladom je obnova obytného domu v Prahe na Kamenickej 35, kde očistili zanesenú omietku od nečistôt a prinavrátili jej pôvodnú farebnosť aj materialitu.

Bibliografia

- [1] PRIEZVISKO, Meno: Názov publikácie. Miesto : Vydavateľ, rok. s. 300 ISBN xxx-xx-xxxx-xxx-x
- [1] BENEŠOVÁ, Marie: Česká architektura v proměnách dvou století. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. s. 298
- [2] URLANDOVÁ, Andrea: Síla farby. Principy a vybrané poznatky k řešení farebnosti v architektúre a urbanistických priestoroch s využitím colour science. Bratislava: EUROSTAV, 2016. ISBN 978-80-89228-44-7
- [3] JANÁK, Pavel, zostavila Vendula HNÍDKOVÁ, Obrysy doby. Praha: Arbor vitae v Řevnicích a Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze. 2009. s. 91 ISBN 978-80-87164-02-0.
- [4] JANÁK, Pavel : Barvu průčelím. Venkov 1 , 1916. s. 3-4. č. 289 (3.12.)
- [5] KREJČÍ, Peter, ŠVÁCHA, Rostislav: Architektonická avantgarda: pražský kubismus. Zborník článkov Zrození metropole: Praha: Obecní dum, 2000. s. 66 ISBN 80-902507-9-3
- [6] KREJČÍ, Peter, ŠVÁCHA, Rostislav: Architektonická avantgarda: pražský kubismus. Zborník článkov Zrození metropole: Praha: Obecní dum, 2000. s. 66 ISBN 80-902507-9-3
- [7] MACEK, Petr: Barevnost fasád, Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb. Praha: Národní památkový ústav. 2009 ISBN 978-80-87104-48-4.
- [8] HNÍDKOVÁ, Vendula: Rondokubismus versus národní styl. Praha: Ústav dějin umění AV ČR, 2009. V. V. I. s. 76
- [9] BENEŠOVÁ, Marie: Česká architektura v proměnách dvou století. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1984. s. 304
- [10] SOLAŘ, M., ŠLAPETA, V., VŠETEČKA, P., KSANDR, K., FREIWILLIG, P. a P. KROUPA: Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století. Brno: Národní památkový ústav. 2015. ISBN 978-80-7480-036-8s. 32
- [11] MACEK, PETR: Barevnost fasád, Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb. Praha: Národní památkový ústav. 2009. ISBN 978-80-87104-48-4.
- [12] MACEK, Petr: Barevnost fasád, Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb. Praha: Národní památkový ústav, 2009. ISBN 978-80-87104-48-4
- [13] URLANDOVÁ, Andrea: Síla farby. Principy a vybrané poznatky k řešení farebnosti v architektúre a urbanistických priestoroch s využitím colour science. Bratislava: EUROSTAV, 2016. ISBN 978-80-89228-44-7
- [14] MACEK, Petr: Barevnost fasád, Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb. Praha: Národní památkový ústav, 2009. ISBN 978-80-87104-48-4
- [15] http://pamatky.praha.eu/jnp/cz/pamatkovy_fond/pamatkove_uspechy/pamatkove_uspechy/pamatkove_uspechy-oprava_ulicni_fasady_rondokubistickeho.html

Renovation and colourfulness of building facades with elements of Rondocubist architecture in Bratislava

Ing. arch. Eva Šperka

Faculty of Architecture STU, Námetie slobody 19, Bratislava, arch.eva.sperka@gmail.com

Abstract

The colourfulness of buildings with the elements of Rondocubist architecture in Bratislava has undergone and is undergoing changes, which in many cases disrupted its architectural expression. In the case of non-renewed buildings there is a significant degradation of facades.

During renewing facades are often lost the authentic surface finishes, thermal insulation occurs, with decreasing details, changing colour and its connection to morphological elements.

The cultural-historical values of the facades of this specific architecture, occurring only in the territory of the First Czechoslovak Republic, are getting lost. This style is an expression of the spirit of the time in which it originated and the colour of the facades played an important role in it. Awareness of the values is a necessary starting point for the formulation of the objective of the renovation of the building

Keywords: the colourfulness of facades , Rondocubist architecture, the renewing of facades

BARDKONTAKT 2019

Sú nové technológie prínosom pre pamiatkovú obnovu fasád objektov postavených do konca 19. storočia?

Ing. arch. Martina Magová

Krajský pamiatkový úrad Žilina, Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina, martina.magova@pamiatky.gov.sk

Sú nové technológie prínosom pre pamiatkovú obnovu fasád objektov postavených do konca 19. storočia?

Ing. arch. Martina Magová

Krajský pamiatkový úrad Žilina, Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina, martina.magova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Pri obnove historických objektov sa v pozícii metodika obnovy takmer každodenne stretávame s problematikou obnovy kultúrnych pamiatok, ktoré sú v zlom stavebno-technickom stave, ktorý sa premietajú aj do ich vizuálneho pôsobenia, ktoré sa prejavuje aj na fasádach objektov. Pri komunikácii s vlastníkom plánujúcim obnovu prebieha častokrát diskusia o spôsoboch a metódach, ktoré by mali prispieť k lepšiemu stavebno-technickému stavu, ako aj vizuálnemu pôsobeniu objektov. K častým príčinám deštrukcií patrí aj zaťaženie objektu zvýšenou vlhkosťou, ktorá úzko súvisí so zmenou vyžitia objektu, zmenou jeho bezprostredného okolia, neskoršími stavebnými zásahmi do objektu, ako aj ďalšími príčinami. Objekty postavené do konca 19. storočia však v svojej podstate úspešne prežili niekoľko storočí, prežili viaceré stavebné úpravy založené storočia na rovnakých princípoch. Ako vieme do tohto vývoja vstúpiť využitím nových technológií a materiálov? Je to vždy iba prínos? Aké sú princípy fungovania starých historických objektov, ktoré je nevyhnutné zachovať a obnoviť tak, aby prežili aj dnešnú „modernú“ dobu? Čo vlastne znamená úspešná obnova fasády historického objektu? Výhody použitia tradičných materiálov pri obnove historických objektov voči špeciálnym „moderným“ postupom.

Kľúčové slová: sanácia proti vlhkosti, sanačné omietky, hydrofobizácia omietok, drenážny systém

Úvod

Problematika obnovy fasád historických objektov je téma zložitá a rozsiahla. Svojím príspevkom by som chcela poukázať na niektoré principiálne otázky, na ktoré pri usmerňovaní obnovy historických objektov narážame a ktoré sa snažíme zodpovedať takým spôsobom, aby bol výsledok čo najlepší. V dnešnej dobe pri množstve nových a neprestajne pribúdajúcich technológií by sa mohlo zdať, že nové materiály sú všeliakom na všetky problémy historických objektov. Prax nás bohužiaľ presvedča o tom, že opak je pravdou. Použitie nových technológií je nevyhnutné veľmi citlivo zvažovať s prihliadnutím na rôzne dôsledky, ktoré môžu následne vyvolať. Vzhľadom na rozsiahlosť tejto témy som svoj príspevok koncipovala ako načrtnutie niektorých vybraných problémov, ktoré súvisia práve s obnovou fasád historických objektov, s ktorými sa dennodenne stretávame v bežnej praxi a na ktoré opakovane hľadáme odpoveď vo vždy konkrétnej a osobitej situácii. Vzhľadom k tomu, že pamiatkový fond je tvorený z veľkej časti objektami, ktoré boli postavené pred rokom 1900, je táto téma v mojej praxi pamiatkára denno-denne aktuálna, čo ma núti premýšľať nad tým, čo skutočne funguje a čo je iba našim zbožným prianím, resp. víziou výrobcu a navrhovateľa nových materiálov či stavebných postupov, prehodnocovať realizácie a postupy bežne zaužívané už celé roky, ktoré boli (sú) aj v pamiatkárskej obci považované za vhodné, ako aj hľadať odpovede na zložité otázky v konkrétnych podmienkach jednotlivých objektov, ktoré do obnovy prichádzajú.

Jadro príspevku.

V posledných rokoch možno desaťročiach vyžívame pri pamiatkovej obnove viaceré nové materiály a technológie, ktoré boli vyvinuté práve ako nástroje na zlepšenie stavebno-technického stavu

historických objektov, riešenie základných problémov, s ktorými sa potýkajú. Jednou z nich je aj zavlhnutie objektov, ktorej sa budem v tomto príspevku viac venovať, ako aj snaha prinavrátiť stavbám ich bývalý lesk a krásu, estetický vizuál, ktorý bude dlhodobo udržateľný. Všetko toto má umožniť práve využitie nových výdobytkov vedy a techniky, ktoré prenikajú aj do oblasti stále sa vyvíjajúceho stavebníctva. Myslím si však, že pri výbere konkrétnych materiálov a technológií je potrebné byť opatrný, čo môžeme dnes už s odstupom času po dlhoročnej aplikácii niektorých stavebných postupov dokladovať. To, čo častokrát vidíme ako výsledok, nás nabáda k ešte väčšej opatrnosti pri zavádzaní novinek do pamiatkárskej praxe. Medzi aplikované niekdajšie novinky v oblasti sanácie proti vlhkosti patrí aplikácia sanačných omietok, realizácia drenáží okolo základového muriva historických objektov, aplikácia hydrofobizačných náterov resp. obohatenie tradičnej omietky o hydrofóbne zložky, podrezávanie muriva, využívanie chemickej clony injekciou, ktorá zabráňuje ďalšiemu vzlianiu vlhkosti z podlažia a mnohé ďalšie.

Ak chceme pochopiť fungovanie historických objektov postavených pred rokom 1900 z hľadiska vlhkosťného režimu musíme si uvedomiť, že voda bola vždy nejakou súčasťou stavby ako niečo samozrejme prítomné v určitej miere. V rámci objektu boli funkčné viaceré systémy vyplývajúce z hmotnej podstaty samotnej stavby, ktoré s týmto faktom pracovali a ktoré prirodzeným spôsobom riešili problém nadmernej vlhkosti. V tomto zmysle je dôležité pochopiť základný princíp fungovania materiálov používaných na historických objektoch v koexistencii s vodou v jej rôznych skupenstvách. Dôležitým princípom pri hľadaní spôsobov dobrej obnovy objektu je nebrániť prirodzenému pohybu vody v objekte. Voda v murivách objektov, ktoré nie sú izolované proti vodnej vlhkosti vždy bola aj bude, a netreba sa toho príliš obávať, určitá vlhkosť je aj z hľadiska prevádzky objektu prípustná. Musíme si uvedomiť, že nie je možné a ani vhodné vodu z historického objektu úplne odstrániť. Pokiaľ pochopíme, aký je jej kolobeh a ako žije spolu s historickou stavbou, dokážeme nájsť aj efektívne spôsoby, ako toto spolužitie usmerňovať takým spôsobom, ktorý nám pomôže predĺžiť životnosť historických objektov a pozitívne pôsobiť na ich stavebno-technický stav a dobrú „kondíciu“, ako aj vhodné podmienky pre jej užívanie. Opatrenia, ktoré urobíme by mali prítomnosť vody v objekte budú efektívne znižovať prirodzeným spôsobom, nielen maskovať skutočný problém dočasne dokonalým vizuálom neporušenej sanačnej omietky na fasáde objektu.

Jednou zo základných vlastností historických murív je ich nasiakavosť. Týka sa ta ako kamenného muriva ako aj tehlového či zmiešaného muriva. Nasiakavý bol aj spojivový materiál – malta, ako aj tradičné omietky na báze vápna. Historická omietka bola vždy nasiakavá, čo však neznamená to isté ako paropriepustná. Nasiakavosť omietky znamená, že je vodivá pre vodu v kvapalnom skupenstve. Voda v podlaží objektu bola vždy v kvapalnom stave a prirodzene vzlierala nasiakavým materiálom muriva a následne aj nasiakavou vápennou omietkou, na ktorej povrchu sa odparovala. V tomto ohľade je nutné podotknúť, že nasiakavosť omietky bola jej dôležitou funkčnou vlastnosťou, ktorá umožňovala vode dostať sa cez omietku až na jej vonkajšiu plochu, z ktorej sa mohla odparovať do exteriéru. Omietka je v tomto zmysle akosi „kožou“ stavby, ktorá zabezpečuje odvádzanie vody prítomnej v murivách objektov.

Historická omietka plnila funkciu ochrany muriva pred poveternostnými vplyvmi a zároveň bola tzv. „obetovanou vrstvou“, v ktorej hmote a neskôr aj na povrchu sa ukladali soli, čo malo však za následok jej postupnú deštrukciu. Po určitom čase nasýtenie soľami spôsobilo narušenie jej dobrého vizuálneho vzhľadu a následne aj jej oddeľovanie od podkladu, čiže až úplnú deštrukciu. Aj tento stav mal však jednoduché riešenie – poškodená omietka sa otlkla a nahradila novou, a tak sa celý proces sa mohol začať odznova. Murivo objektov bolo chránené, a to čo sa narúšalo bola relatívne lacná časť stavby – omietka. Časom sa zhoršujúci vizuálny stav omietky najmä v soklovej časti sa považoval za prirodzenú súčasť bežnej reality. V dnešnej dobe by sme však chceli riešenie ak nie aj navždy, tak aspoň na dlhé roky, ktoré bude obnovený objekt vyzeráť dobre a nebude potrebovať žiadne zásahy. To však pri historických objektoch postavených tradičnými stavebnými technikami do konca 19. storočia pravdepodobne ani nie je možné, hoci sa o to snažíme pomocou použitia najmodernejších materiálov

a stavebných postupov. Výsledkom tejto snahy však nemusí byť záchrana, ale postupná deštrukcia pôvodnej hmoty muriva objektu, maskovaná za dobre vyzerajúcim vonkajším vzhľadom fasády.

Pri obnove historických objektov a ich fasád je nepochybne nepriateľom číslo jedna vlhkosť a zavlhnutie objektov, ktoré má viacero príčin. Pri objektoch postavených do konca 19. storočia je to častokrát hlavne vzliňajúca vlhkosť z podlažia a okolia stavby, pretože v dobe ich vzniku neboli používané horizontálne hydroizolácie. Toto sa nám z pohľadu dnešnej stavebnej praxe javí ako zásadná chyba a tento problém sa snažíme napraviť doplnením chýbajúceho – a tak sa snažíme odizolovať hornú stavbu objektu napríklad vytvorením chemickej clony alebo podrezaním muriva. V dobrej snahe pomôcť objektu si častokrát neuvedomíme, ako sú tieto stavebné zásahy devastачné na samotnej hmotnej podstate, ako zásadným spôsobom zasiahnu do dlhoročne funkčného organizmu objektu. Neuvedomujeme si, že tieto objekty už desiatky rokov až storočia bez hydroizolácie boli funkčné a tak sa nám aj zachovali do súčasnosti.

Ďalším špecifikom súčasnosti je snaha zostať navždy „mladý a krásny“. Tento trend sa premieta aj do obnovy fasád historických budov, nakoľko sa hľadajú spôsoby, ako by fasády vyzerali naveky krásne, neporušené, bez zmien a príznakov starnutia, o to viac, že sa do ich obnovy investujú nemalé peniaze. Premieta sa to najmä do spôsobu realizácie soklovej časti omietok, ako aj do materiálového zloženia omietkových zmesí, do ktorých sa pridáva hydrofobizačná zložka v snahe ochrániť murivo pred zrážkovou vlhkosťou s cieľom zachovať čo najdlhšie ich dobrý vzhľad. Soklová časť, resp. spodná časť stavby sa sanuje aplikáciou sanačných omietok. Sanačné omietky majú za úlohu absorbovať do svojej jadrovej časti soli, aby tak ostali z pohľadovej časti dlhodobo vizuálne nenarušené. Technologicky je možné dosiahnuť tento výsledok zložením sanačnej omietky a jej vrstvením, ktoré umožňuje čiastočné vzliňanie vody, migráciu solí a ich uloženie v mikropriestoroch jadrovej časti omietky. Zároveň sú tieto omietky paropriepustné, čiže prestupné pre vodu vo forme vodnej pary. V praxi je však funkčnosť sanačných omietok obmedzená, a to jednak vďaka nedodržaniu technologického postupu pri aplikácii podkladovej časti omietky, ktorá sa aplikuje na murivo častokrát takmer celoplošne, a nie v predpísanom percentuálnom pomere cca 70 percent (resp. podľa konkrétneho predpisu). Následkom tohto nedodržania technologického postupu je ukladanie solí priamo na líce muriva pod sanačnou omietkou, ktoré sa tým nenávratne poškodzuje. Vo výslednom efekte pôsobí sanačná omietka podobne ako akákoľvek iná vrstva nevhodného typu omietky (napríklad s vysokým podielom cementu), ktorá je vode nepriepustná a nenasiakavá. Zároveň je na tomto riešení rizikové to, že vizuálne nepoškodená omietka maskuje problém s vlhkosťou, ale ho nijak nerieši. Pokiaľ sa sanačná omietka aplikuje správne, rieši ho iba čiastočne a zabezpečuje najmä neporušené vizuálne pôsobenie omietky dlhšiu dobu ako by to bolo v prípade klasickej nasiakavej vápennej omietky.

V prípade aplikácie sanačnej omietky môžeme častokrát pozorovať, že sa problém presúva vyššie – to znamená že vzliňanie a odparovanie vody, tým pádom aj zasoľovanie a deštrukcia omietky sa presúva do omietky nad hranicou sanačnej omietky. Ak je sanačná omietka použitá iba v soklovej časti, tento jav registrujeme nad soklom. Ak je sanačná omietka použitá napríklad do výšky prvého nadzemného podlažia, hranica deštrukcie sa posunie nad ňu. Zároveň sa však môže stať, že budeme pozorovať deštrukcie na takých architektonických článkoch fasády, na ktoré by sa pri použití tradičnej omietky nikdy neposunuli – a to napríklad kamenné ostenia okien a iné kamenné články. Tento fakt súvisí opäť s prirodzenými vlastnosťami vody, ktorá si vždy bude hľadať najľahšiu cestičku pre svoj pohyb – a tou je každopádne vzliňavosť kvapalnej vody, ktorá sa môže realizovať iba v nasiakavom materiáli. Pokiaľ jej do cesty postavíme síce paropriepustnú a len čiastočne nasiakavú sanačnú omietku, bude vzliňať murivom až po hranicu materiálu, z ktorej sa môže voľne odparovať. Ak by sa sanačná omietka aplikovala na celú fasádu, problém sa presunie ešte vyššie. Pri historických objektoch to bola celá plocha tradičnej omietky, z ktorej sa voda mohla nepretržite odparovať a tak nezostávala vo vnútri muriva.

Jednou z bežne používaných úprav, ktoré majú pomôcť „vysušeniu“ muriva a odvlhčeniu stavby je realizácia drenážneho systému v tesnej nadväznosti na základové murivo historickej stavby. Tento zásah by mal fungovať na základe predpokladu, že po okopaní základov a aplikácii nopovej fólie priamo na

základové murivo a po následnej realizácii drenáže dosypaním okopu so zabudovanou drenážnou rúrou odvádzajúcou vodu sa zlepší vlhkosť stav objektu, pretože už nebude atakovaný zemnou vlhkosťou z okolia objektu. Paradoxom je, že takýmto zásahom do bezprostrednej blízkosti základového muriva sa môže stav zavlhnutia objektu zhoršiť a častokrát aj následne narušiť jeho statika. Príčinou je odkopanie kvalitnej ílovitej zeminy, ktorá sa pri základovom murive úmyselne nachádzala ako prírodný izolant voči natekaniu vody na základové murivo. Častým nezvládnutým detailom tohto riešenia je ukotvenie nopovej fólie na fasádu a nedôsledné osadenie krycej lišty, ktorá prípadne úplne chýba. Následkom je natekanie zrážkovej vody tečúcej po fasáde priamo na základové murivo – čiže opak toho, čo by malo byť výsledkom tohto sanačného opatrenia, čo môže byť príčinou následného statického narušenia objektu. Ďalším problémom býva nefunkčný systém odvodnenia drenážnymi rúrkami kvôli ich zaneseniu, pričom sa odvodňovací systém neplánovane zmení na systém zavodňovací, a to najmä v kombinácii nedôsledne vyhotovenými stavebnými detailmi (napr. perforácie nopovej fólie pri realizácii).

Aplikácia hydrofobizačných náterov na fasády objektov má svoje východiská v snahe ochrániť omietku pred vplyvom atmosférickej vlhkosti, resp. vodných zrážok. Cieľom je zamedziť vode nasiaknuť do omietkovej vrstvy, aby sa nedeštruovala, aby sa cez ňu zrážková voda nedostávala ďalej do muriva objektu. Problémom pri historických stavbách však nie je prioritne vlhkosť z okolia, ktorá sa ostatne dá účinne riešiť zabezpečením funkčného systému dažďových zvodov a odkvapov, ktoré vodu efektívne od objektu odvedú, ale vzlianjúca vlhkosť z podlažia, ktorá nasiakne do muriva. Hydrofobizačný náter má však za následok zabránenie prieniku vody z oboch strán – vytvorí na povrchu omietky alebo muriva, na ktoré sa aplikuje nepriepustnú vrstvu. V prípade omietky zabráni odparovaniu vody z povrchu omietky, čo spôsobí vzlianie vody do vyšších polôh častokrát až do krovu, kde môže následne prispieť k deštrukcii drevených častí krovu. V prípade hydrofobizácie muriva, či už kamenného alebo tehlového, dochádza k nenávratným a negatívnym zmenám pôvodného historického materiálu, hmotnej podstaty historického objektu, nakoľko časť muriva ošetrovaná hydrofobizáciou stráca svoju prirodzenú nasiakavosť, a tým sa mení na iný materiál. Tento typ zásahu sa už nedá odstrániť, pretože by to znamenalo zásah do hmotnej podstaty objektu – fyzickej likvidácie takto upravenej časti muriva, čo je v praxi nepredstaviteľné.

Pri snahe pochopiť vlhkosť režim historického objektu postaveného pred rokom 1900 je nutné všimnúť si aj ostatné faktory, ktoré v tomto režime fungovali – ako systém vetrania a kúrenia, ktoré by si zaslúžili samostatný príspevok, ale aj spôsob úpravy okolia stavby a aj podláh v interiéri, a to najmä v styku s pôvodným terénom. Opäť tu platí, že tu platil princíp nasiakavosti – v okolí stavby bol častokrát terén bez akýchkoľvek úprav, resp. dlažba do suchého lôžka, čo umožňovalo odparovaniu vody z povrchu. Takisto podlaha v interiéri bola nasiakavá, umožňovala odparovaniu vody na celom svojom povrchu, čo v súvislosti s kúrením a vetraním zabezpečovalo plynulú cirkuláciu vody až do exteriéru objektu. Tento tradičný systém bol však v neskoršom období narušený, či už realizáciou nepriepustných betónových podláh v interiéri, ako aj nepriepustných povrchových úprav v exteriéri objektu (betón, asfalt), čo pretrváva a pokračuje až do prítomnosti. Narušenie pôvodného princípu použitia nasiakavých materiálov, ktoré umožňovali zemnej vlhkosti odparovať sa na ich povrchu spôsobuje vzlianie zemnej vlhkosti v murive objektu a celkové zhoršenie problému zavlhnutia. Tieto skutočnosti je nevyhnutné mať na pamäti, ak chceme pri obnove doceliť také riešenie, ktoré bude dlhodobo fungovať a nebude len dočasným maskovaním problémov so zavlhnutím objektu. Je zrejmé, že to nie je ľahký oriešok, pretože dôsledný návrat k prirodzenému systému fungovania historických objektov už z viacerých príčin nie je možný. Napriek tomu je potrebné aspoň čo najviac sa k nemu priblížiť.

Záver

V tomto príspevku som sa snažila načrtnúť niektoré typy novodobých riešení, ktoré sú bežne používané v snahe prinavrátiť historickým objektom dobrý stavebno-technický stav, dlhodobo udržateľný dobrý vizuál obnovených omietok a vyriešenie ich problémov so zavlhnutím objektov. Je vyjadrením hľadania odpovedí na otázky, ktoré si musíme pri usmerňovaní pamiatkovej obnovy dennodenne klásť pri

konzultáciách s vlastníkmi, nakoľko k predmetnej problematike existuje viacero prístupov. Bohužiaľ v niektorých ohľadoch prax ukázala, že nie všetky používané nové technológie sú dlhodobovo funkčné a prospešné. Problematika obnovy historických objektov je tak komplexná, že v podstate neexistuje univerzálne riešenie na všetko, použiteľné v každej situácii. K nájdeniu dobrého riešenia je však nevyhnutné uvedomiť si základné princípy fungovania historických stavieb postavených pred rokom 1900 a hľadanie prirodzených spôsobov, ako sa k nim vrátiť. K tomu nám nové technológie môžu a nemusia pomôcť, k ich použitiu je potrebné postupovať s rozvahou a kritickým myslením.

Bibliografia

- [1] STUDIO AXIS: Obnova památek 2019: Sanace vlhkého zdiva. Miesto : Studio Axis, spol. s r.o, 03/2019. s. 76 ISBN 978-80-906762-1-2
- [2] Ing. Michoínová, Dagmar, PhD: Poruchy historických fasád při nesprávném používání vnitřně hydrofobizovaných omítek. Časopis stavebnictví 09/18
- [3] Ing. Michoínová, Dagmar, PhD: Poruchy historických fasád při nesprávném používání vnitřně hydrofobizovaných omítek – příklady z praxe. Časopis Památky západních Čech V - 2015
- [4] Ing. Michoínová, Dagmar, PhD: Poruchy vnitřně hydrofobních omítek. Časopis Spektra 2/2013

Are new technologies beneficial for the monument restoration of the facades of buildings built before the end of the 19th century?

Ing. arch. Martina Magová

Krajský pamiatkový úrad Žilina, Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina, martina.magova@pamiatky.gov.sk

Abstract

During the restoration of historical buildings we encounter problems almost everyday, cultural monuments are in a bad structural condition, what is reflected in their visual impact and also in the facades of the buildings. When communicating with the owner who plans recovery, there is often a discussion of ways and methods that should contribute to a better construction and technical condition as well as the visual impact of objects. Frequent causes of destruction include the load of the building with increased humidity, which is closely related to the change in the use of the building, the change in its immediate surroundings, later building interventions, as well as other causes. However, buildings built up to the end of the 19th century have their essence successfully survived for several centuries, they survived several building modifications based on the same old building principles used for centuries. How can we start this development using new technologies and materials? Is it always a benefit? What are the principles of the functionality of old historical buildings, which must be preserved and restored to survive today's modern times? What does a successful renovation of the facade of a historical building actually mean? It is an advantage to use traditional materials in the restoration of historical objects over special „modern“ procedures.

Keywords: moisture remediation, plaster hydrophobization, drainage system

BARDKONTAKT 2019

Typická farebnosť fasád od baroka po eklekticismus

Ing. arch. Peter Hudák, PhD.

PAMARCH, s.r.o., Štefánikova trieda 4/7, 94901 Nitra,
e-mail: peter.phoenix1@gmail.com, info@pamarch.sk

Typická farebnosť fasád od baroka po eklekticismus

Ing. arch. Peter Hudák, PhD.

PAMARCH, s.r.o., Štefánikova trieda 4/7, 94901 Nitra,

e-mail: peter.phoenix1@gmail.com, info@pamarch.sk

Abstrakt

Problém farebnosti fasád vo väzbe na jednotlivé slohy a štýly je veľmi široký. Nie je možné z neho urobiť univerzálne pravidlo, ale môže odborníkom pomôcť pri výskume a pamiatkovej obnove. Pre zjednodušenie sa dajú druhy fasády podľa ich členenia rozdeliť na dve skupiny. V prvej sú fasády, kde platia pravidlá architektonických rádo v a v druhej ostatné fasády. Podľa použitia farieb sa tiež dajú rozdeliť fasády na jednofarebné (monochromatické) a ostatné (viacfarebné). K základnému vnímaniu výzdoby fasád prispela už od 17. storočia dobová literatúra. V kultúrnom priestore vtedajšej Rakúskej ríše sa začal uplatňovať barokový sloh. Fasády v barokovom slohu možno rozdeliť na tri skupiny. V prvej sú fasády jednofarebné; v druhej fasády, kde je kontrast medzi hladkými a štruktúrovanými plochami. V tretej skupine sú fasády s kontrastom vytvoreným iba farbou. (Samozrejme, časté sú aj ich kombinácie.) Na klasicistických fasádach je dôležité vnímanie lineárnosti (linearity). Najčastejšie bývajú klasicistické fasády jednofarebné, ale zriedkavo môžu byť aj vo dvoch farbách. V druhej tretine 19. storočia dochádza k vytváraniu viacerých stavebných štýlov, ktoré majú inšpirácie v stavbách minulosti. V tom čase sa rozširujú technické možnosti stavebníctva. Stavenie v štýloch umožňuje kombinovať imitácie tradičných materiálov. Naďalej sa často objavujú jednofarebné fasády. Podľa štýlovej predlohy vznikajú aj viacfarebné riešenia fasád, ktoré sa riadia pravidlami odporúzanými od ich predlôh. Toto obdobie pravidiel sa končí nástupom secesie, kde tradičné pravidlá prestávajú platiť.

Kľúčové slová: farebnosť, fasáda, barok, eklekticismus

Vývoj zmien farebnosti fasád na pamiatkových objektoch v kontexte vývoja jednotlivých slohov a štýlov patrí k významným aspektom, ktoré ovplyvňujú aj celkové vnímanie pamiatkových hodnôt jednotlivých objektov a aj ich bezprostredného okolia. Ambíciou tohto príspevku nie je vytvorenie podrobného prehľadu o vývoji farebnosti na území dnešného Slovenska, ale sledovanie jednotlivých trendov v kontexte štýlových premien a v malom rozsahu aj určitých regionálnych zvláštností a odchýlok.⁵ Z uvedeného dôvodu sa dokumentácia tohto vývoja bude opierať v podstatnej miere o príklady architektur vyberané v širšom kontexte krajín na území Rakúskej ríše (neskôr Rakúsko-Uhorskej monarchie), ktoré dokladajú v čistej podobe jednotlivé trendy. Ich uvedenie si možno pokladať za základný predpoklad, ktorý si výskumník a aj odborný metodik musí uvedomiť, ak chce začať uvažovať o možnom štýlovom výraze fasády skúmaného pamiatkového objektu. Na tomto mieste je nutné poznamenať, že základné štýlové trendy vo farebnosti fasád nemožno pokladať za univerzálnu bázu ani pre výskumníka, ani pre odborného metodika. V prípadoch, kde sú možnosti výskumu radikálne obmedzené, prípadne vylúčené, sa však vďaka nim možno vyhnúť zásadným chybám.⁶

⁵ Dnešné územie Slovenska tvorilo v sledovaných obdobiach súčasť väčšieho územno-správneho celku (Habsburskej ríše a neskôr Rakúsko-Uhorska), v ktorom bola kultúrna komunikácia prirodzenou súčasťou vývoja. Tvrdenia, že jednotlivé regióny sa vyvíjali v izolácii a majú natoľko silné regionálne špecifiká, že nemožno hľadať spoločné znaky, sú v odbornej verejnosti u nás zakotvené, bohužiaľ, pomerne často.

⁶ Myšlienky v úvodnej časti vystihuje pre prostredie Českej republiky citát od V. Macka: „Sledovanie a hodnotenie premien farebnosti vo vzťahu k jednotlivým umelecky definovaným štýlovým periódam patrí ku klasickým prístupom. Farebnosť je nutné skúmať v príslušnom kontexte, teda na území Českej republiky, v historicky danom stredoeurópskom priestore. Podrobné dejiny premien farebnosti ešte len musia byť napísané, v tejto metodike preto uvádzame iba niektoré všeobecné poznatky, ktoré je nutné pri výskumoch sledovať a pri vyhodnocovaní brať do úvahy. Je dôležité zamerať sa ako na všeobecné trendy, tak aj na určité zvláštnosti či odchýlky od nich. Táto činnosť je úplne zásadným

1. Východiská

Nakoľko problematika celkového vývoja farebnosti fasád a jednotlivých trendov je veľmi široká a zaslúžila by si spracovanie kolektívneho vedeckého diela, príspevok sa ťažiskovo venuje iba jej časti, ktorú možno ohraničiť rozsahom na slohové a štýlové periódy od baroka po eklekticismus. (Keďže tieto trendy nemožno spájať s funkčným využitím jednotlivých druhov architektúr, nemôžeme sa pri ich definovaní obmedziť iba na jeden druh – napr. fasády meštianskych domov.)

Pre základné definovanie princípov, ktoré súvisia s dobovými trendmi vývoja farebnosti, je potrebné na úvod rozdeliť základné vnímanie fasád:

- Do prvej skupiny možno zaradiť tie fasády, ktoré majú jasné tektonické členenie opierajúce sa o princípy komponovania v architektonických rádoch.⁷
- V druhej skupiny sú zaradené ostatné fasády, ktorých základné členenie vytvárajú otvory s ich rámovaním, prípadne tie, ktoré sú doplnené iba redukovaným rozsahom vertikálnych či horizontálnych prvkov.

Z hľadiska základného rozdelenia možno trendy vo vývojových premenách farebnosti rozdeliť na tie, ktorých cieľom bolo vytvoriť monochromatickú farebnosť fasád a ostatné, kde sa možno stretnúť s dvoj-, prípadne viacfarebnými riešeniami.

Základné vnímanie tektonického členenia fasád minimálne od 17. storočia ovplyvňovalo pre staviteľov chápanie architektonických princípov publikovaných v dobovej literatúre. K dôležitým faktom patrilo aj priame spoznanie významných architektúr, ktoré zhmotňovali spočiatku iba pre majetnejších študentov staviteľstva a architektúry ideálne vzory.⁸ Z príkladov na demonštrovanie základných tektonických princípov môžeme vybrať fasády viacerých objektov. S ohľadom na pravdepodobnosť ich spoznania v minulosti možno vybrať jednu z fasád objektov na mieste, ktoré patrilo aj v minulosti k najnavštevovanejším v Ríme – hlavnú fasádu Paláca senátorov, ktorá dominuje Kapitole od r. 1605.⁹ Práve táto fasáda zhmotňuje štylizovaný model pre jej jednoduchosť a proporčnú vyváženosť. Na fasáde je evidentná základná kompozícia, ktorá ju člení na zvýšenú podnož („prízemie“ s plytkým kvádrovaním – z diaľky pripomínajúcim pásovú rustiku) a hlavné poschodie (doplnené ešte menej nápadným tretím poschodím). Toto hlavné poschodie členia jasne ohraničené rámy doplnené pilastrami, na ktoré dosadá architráv s masívnou korunnou rímsou. Práve zreteľné ohraničenie rámov hlavného poschodia („piana nobile“) posúva schémy známe z tvorby Andreu Palladia¹⁰ do polohy štylizácie, ktorá sa stáva základnou schémou kompozície barokových fasád. Vynechaním pilastrov zo systému rámov vznikajú lizénové rámce, ktoré v zjednodušenej podobe prenikajú neskôr do staviteľskej praxe aj v stredoeurópskom kultúrnom priestore.¹¹ Pre pochopenie dobového vnímania je dôležité uvedomenie si základného kontrastu, ktorý vzniká medzi pasívnymi plochami ohraničenými rámi a ostatnou architektonickou výzdobou vrátane podnože.

podkladom pre akékoľvek odborné úvahy, ktoré rozhodne nemožno nahradiť iba estetické cítenie.“ (MACEK, Petr.: BAREVNOST FASÁD..., 2.3 Proměny barevného řešení v běhu času, s. 18.)

⁷ Nim sa príspevok venuje ťažiskovo, nakoľko problematika farebnosti fasád zradených do druhej skupiny je tiež široká a má svoje špecifiká.

⁸ Antické a renesančné stavby nachádzajúce sa v Ríme, Benátkach, Florencii a i. sa stávali v kompozícii a detaile často vzormi hlavne pre významnejších architektov, ktorí mali tú možnosť navštíviť ich v mladosti alebo aspoň v čase zenitu svojich tvorivých síl.

⁹ Fasáda Paláca senátorov (tal. Palazzo Senatorio) na Kapitole v Ríme bola vytvorená pri prestavbe staršieho paláca, na ktorej sa od r. 1538 do r. 1544 podieľal Michelangelo Buonarroti. Na dokončení prestavby paláca pracoval do roku 1605 Giacomo della Porta. Veža vznikla až neskôr podľa Longiho návrhu.

¹⁰ ktorý ešte využíva stupňovité pilastre, ako to dokladajú jeho architektonické návrhy a aj ním realizované diela

¹¹ B. Fischer von Erlach napr. publikuje v r. 1725 vlastnú rekonštrukciu Nerónovho Zlatého domu, kde je už členenie fasády lizénami pokladané za základný modelový typ.

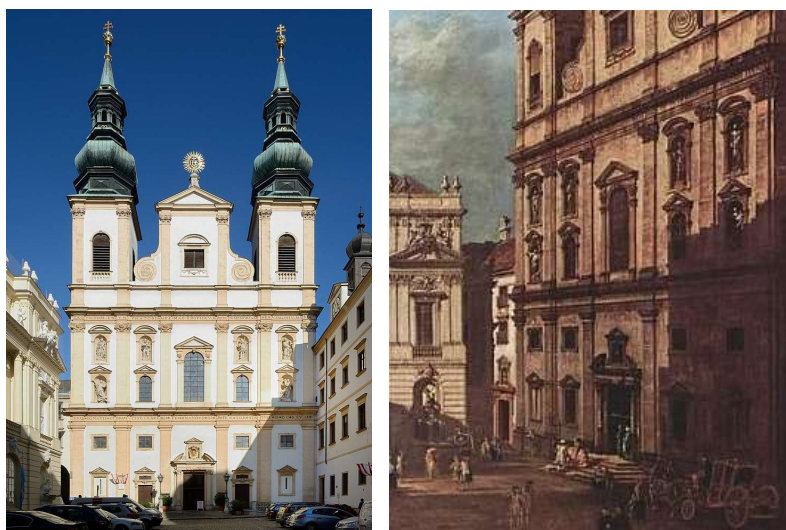
Obr. 1: Fasáda Paláca senátorov (tal. Palazzo Senatorio) na Kapitole v Ríme bola vytvorená pri prestavbe staršieho paláca, na ktorej sa od r. 1538 do r. 1544 podieľal Michelangelo Buonarroti. Na dokončení prestavby paláca pracoval do roku 1605 Giacomo della Porta. Veža vznikla až neskôr podľa Longiho návrhu.

2. Základné charakteristiky farebného riešenia fasád v súvislosti so štýlovými premenami

2.1. Barok

V kultúrnom priestore Rakúskej ríše si možno s nástupom baroka všimnúť tri základné trendy vo farebnom riešení fasád:

- I. s výrazom monochromatickej bielej farebnosti – a to aj vrátane náterov kamenných prvkov a rámovania otvorov,
- II. s výraznou kombináciou svetlých hladkých a tmavších štruktúrovaných plôch, ktoré umocňoval farebný kontrast bielych plôch (na rámovaní) a sivých, prípadne zemitých, okrových, štruktúrovaných plôch (na pasívnych plochách fasády); princíp sa uplatňoval aj na monochromatických fasádach, kde štruktúrované plochy fasád odlišne odrážali svetlo a vytvárali tak dojem dvojfarebných riešení,
- III. v kontraste dvoch druhov farebných náterov – najčastejšie sivej a bielej, červenej a bielej, okrovočervenej a bielej, okrovej a bielej, prípadne lomenej svetlejšej okrovej.

Obr. 2: Porovnanie súčasného stavu Jezuitského kostola vo Viedni (naľavo) a detailu olejomaľby B. Bellotta z roku 1759 (napravo, Umeleckohistorické múzeum vo Viedni).

Samozrejme, na viacerých fasádach si môžeme všimnúť aj kombinácie viacerých spôsobov odlíšenia architektonického tvaroslovia a pasívnych plôch. S príchodom záverečnej fázy baroka nastupujú rafinované a často až pastelové kombinácie jemných tónov odvodených od okrového, ružového alebo sivého tónu v kombináciách s bielou.

Obr. 3: Detail olejomaľby B. Bellotta z roku 1759 zobrazujúcej hlavnú cisársku rezidenciu Schönbrunn (Umeleckohistorické múzeum vo Viedni).

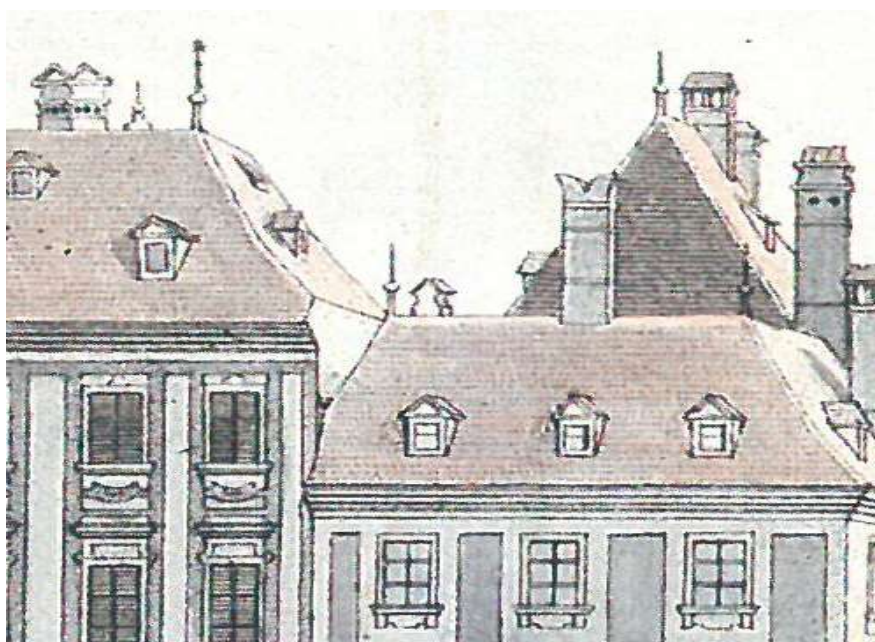

Obr. 4: Detail olejomaľby B. Bellotta z roku 1759 zobrazujúcej rezidenciu Schloss Hoff pred nadstavbou druhého poschodia s časťou farebnosťou fasád a výrazne zelenými žalúziami (Umeleckohistorické múzeum vo Viedni).

S celkovým charakterom výrazu barokových fasád súvisí aj vývoj výplní. (Problematikou okenných výplní sa napr. podrobnejšie zaoberali pracovníci MÚOP v Bratislave a ich výsledky spolu s vlastnými zisteniami zhrnula PhDr. Z. Ševčíková v publikácii Okno... (podrobnejšie v Bibliografii). Problematiku dverných výplní kvalitne zhrnula vo svojich prednáškach na Fakulte architektúry STU v Bratislave PhDr. Magdaléna Kvasnicová, PhD.) V stručnosti možno uviesť ako základný typologický druh okna od 17. storočia okno s jednoduchým zasklením (spájaným olovenými pásmi), ktoré bývalo členené na

profilovaný pevný kríž. Jeho povrchová úprava, ktorá ovplyvňovala aj farebný výraz fasády, bola realizovaná napúšťaním voskom, olejom, prípadne výluhom z orechových šúp. (Je takmer vylúčené, aby sa v barokovom otvore zo 17. storočia primárne nachádzalo okno s rámom, ktorý by bol opatrený bielym, prípadne iným náterom s farebným pigmentom.)

V priebehu 18. storočia dochádza k vynájdeniu dvojitého okna, ktoré sa aj u nás objavuje už v druhej tretine 18. storočia, a to v súvislosti so zavedením tzv. letných a zimných okien. (V letných mesiacoch bývali do exteriérových rámov vešané krídla so žalúziami a v zimných mesiacoch ich nahradili krídla so zasklením.) Táto tendencia pokračovala aj v neskorších obdobiach a v mnohých prípadoch až do polovice 20. storočia. V 18. storočí sa už začínajú na oknách objavovať okrem starších spôsobov úpravy aj olejové nátery s farebným pigmentom (biela – slonová kosť, sivá, na žalúziách tmavá zelená). Keďže rámy okien exteriérových a interiérových boli spojené kovovými sponami (nie výdrevou), bolo možné interiérové a exteriérové okenné rámy opatriť odlišnou úpravou. S oknami súvisel aj druh úpravy mreží, ktoré sa tak v priebehu 18. storočia dostávali do polohy medzi exteriérové a interiérové okná. K ich základným úpravám patrilo kováčske kalenie (teda mali primárne zväčša čierny matný výraz). V prípade medziokenných mreží sa už v druhej polovici 18. storočia možno stretnúť aj s bielym náterom. (Biely náter na kovaných prvkoch patril do tých čias k veľmi zriedkavej forme úpravy.) Problematika vstupných brán, dverí na fasádach a ich úpravy je taktiež veľmi široká a v stručnosti možno v 17. a 18. storočí pokladať za základný druh ich úpravy morenie (dobytčou krvou, olejom, voskom,...), prípadne exteriérové krídla brán a dverí bývali aj pobíjané kováčsky kalenými plátnami plechu.

Obr. 5: Detail kolorovanej grafiky – Viedeň, Der Hohemarkt (1779, C. Schütz).

K ďalším prvkom, ktoré ovplyvňovali celkový výraz fasád, patrili kované konzoly a zábradlia, kde dominovala taktiež tradičná kováčska úprava kalením. V prípade potreby akcentovania (napr. na konzolách vývesných štítov, balkónoch a i.) sa na ozdobných prvkoch uplatnilo i pozlátenie. To malo zdôrazniť tiež napr. atribúty sôch, jemné dekoratívne prvky fasád a v kontexte so zmenami slnečného jasu v priebehu dňa vniesť do riešenia fasád nový dynamický prvok – zmeny svetelného akcentu. Tak ako aj v predchádzajúcich obdobiach sa na fasádach možno stretnúť s uplatnením rôznych foriem pozlátenia a jeho imitovania (v podobe iluzívnej maľby a pod.).

Významnú súčasť barokových fasád tvorili tiež erby, kartuše s iniciálami a rôzne doplnky súvisiace s náboženským kultom (niky so sochami či maľbami svätcov a pod.), kde sa farebnosť uplatňovala vždy

vo výraznej podobe. Erby patrili k základnej forme označenia vlastníctva, prípadne donátorstva (tak, ako dnes menovky na dverách), a ich farebnosť sa riadila výhradne heraldickými pravidlami. Bola pokladaná za veľmi dôležitú, nakoľko viacero šľachtických rodov (prípadne ich vetiev) mohlo mať na podobných erboch odlišnú farebnosť pozadia či figúry a pri čisto plastickom znázornení by mohlo dôjsť k zámene ich významu. Aj na monochromatických fasádach tak vznikol akcent v sýtych tónoch, ktorý tvoril šperk ich výzdoby.

Na viacerých zodpovedne kolorovaných grafikách a olejomaľbách si však možno v závere sedemdesiatych a s nástupom osemdesiatych rokov 18. storočia všimnúť trend zmeny farebnosti fasád a pretierania starších fasád palácových aj sakrálnych objektov monochromatickým bielym náterom. Táto tendencia už súvisí s nástupom klasicizmu. (Z mnohých príkladov možno uviesť radikálnu zmenu farebnosti cisárskej rezidencie Laxenburg, ktorej dominuje po úprave monochromatická biela úprava fasády vrátane sôch a kamenných váz. Tá bola v kontraste so zeleným náterom žalúzií na oknách.)

Obr. 6: Rezidencia Laxenburg na kolorovanej grafike z r. 1786 premaľovaná na bielo v súlade s módnym názorom (fasády sú monochromatické biele, žalúzie na oknách majú zelenú farebnosť).

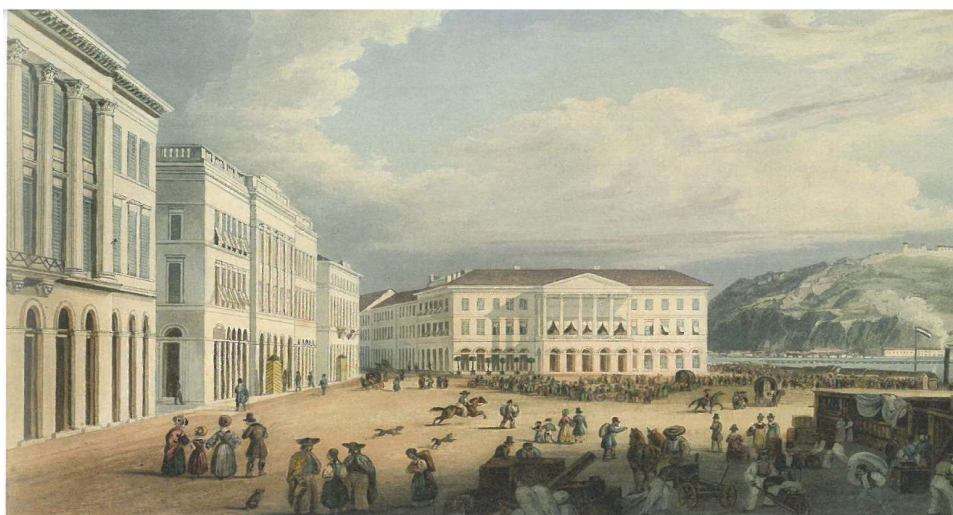

Obr. 7: Pre porovnanie s obr. č. 6 – rezidencia Laxenburg – pokus o rekonštrukciu primárnej farebnosti.

2.2. Klasicismus

Nástup klasicizmu na fasádach možno na úvod badať pri viacerých dokončovaných stavbách v ostatnej tretine 18. storočia. K prvým znakom patrila najskôr zmena dekóru (oblé nahradilo pravouhlé vykrajovanie na rohoch zrkadiel doplnené neraz kruhovým terčom a nahrádzanie bohatých rokokových girland festónmi). V prostredí oblastí vzdialených od centier vtedajšej ríše sa ešte neraz možno stretnúť s bohatou a sýtou polychrómiou (napr. Spišská Sobota, Spišské Podhradie a i.)

S vrcholom klasicizmu sa začína na fasádach dominantne uplatňovať lineárna kompozícia architektonického tvaroslovia podľa nových klasicistických pravidiel, ktorá je najlepšie čitateľná pri monochromatických farebných riešeniach. Na väčšine fasád si preto možno všimnúť trend takmer výhradne monochromatickej bielej, prípadne svetlej sivej či svetlej okrovej farebnosti. V menšom zastúpení môžeme badať aj dvojfarebné riešenia fasád v kombinácii tónov sivej a bielej, modrastej a bielej, zelenej a bielej, okrovej a bielej (vzácné aj iných farebných kombinácií).

Obr. 8: Pešť – nábrežie okolo r. 1842 a dominujúca monochromatická biela farebnosť fasád (SISA, József: A magyar művészet a 19. században...).

Problematika farebnosti výplní na fasádach je široká a v stručnosti možno uviesť iba dve základné pravidlá. Farebná úprava výplní, ktoré už bývali najčastejšie opatrené olejovými nátermi s pigmentom, bola závislá viac na intencionálnom zámere tvorcu, ako na technických možnostiach – na rozdiel od predchádzajúcich období.

- I. Farebnosť výplní podčiarkovala celkový monochromatický výraz fasády a výplne mohli byť opatrené bielymi nátermi.*
- II. Farebnosť výplní vytvárala kontrast k ploche fasády. Tu sa možno stretnúť so sivými, zelenými, tyrkysovými olejovými nátermi, a to nielen na okenných rámoch, ale aj na bránach a kovových doplnkoch fasád.*

Celkový trend nasmerovaný na zdôraznenie lineárneho výrazu členenia fasád sa prejavil aj na zmene vnímania farebnosti erbov, kartuší a ostatných doplnkov. Na erboch sa začali uplatňovať plastické heraldické štruktúry pozadí, ktorých úlohou bolo zastúpiť sýtu farebnosť. Vzťah ku vnímaniu technického riešenia prvkov z kameňa sa nezmenil a pokiaľ kameň nemal primeranú farebnosť ako ostatné plochy fasád, bol opatrený pačokom, alebo aj hutným náterom vo farebnosti ostatných plôch

fasády. K doplnkom, ktoré vstúpili do aparátu výzdoby, pribudli prvky z odlievaného kovu (bronzu, liatiny a vzácné aj zinku).

Okrem zábradlí a mreží, ktorých farebnosť zodpovedala farebnosti výplní, prípadne fasád, sa začali na fasádach uplatňovať aj čisto dekoratívne reliéfne prvky – akrotérie, nápisy, erby, girlandy, terče, sochy, vazy, reliéfy s figurálnymi námetmi,...

Pokiaľ výraz povrchu kovových prvkov zodpovedal zámeru, bol ponechaný bez ďalšej úpravy. V prípade prvkov z liatiny bol ich povrch opatrený často zlátením, prípadne jeho imitovaním – náterom z práškoveho bronzu, ktorý časom získal farebnosť podobnú bronzovému odliatku. Na klasicistických fasád tak vznikol „zlatý“ akcent, ktorý podčiarkoval celkovú kompozíciu architektúry.

2.3. Historizujúce štýly

V druhej tretine 19. storočia sa začínajú objavovať aj na území vtedajšieho Uhorska stavby v štýle označovanom ako „rundbogenstil“, ktorého inšpirácie možno hľadať v architektúrach na území nemeckých krajín a Rakúska. V podmienkach Uhorska však začína toto preberanie nového tvaroslovného aparátu pomerne opatrne. Celkové riešenie architektúry sa výraznejšie nemení, ale do členenia plôch pribúda častý prvok polkruhu a oblúčkového „vlysu“, ktorý mení dovtedajší lineárny výraz kompozície na podstatne dekoratívnejší. V centrách vzniku tohto štýlu sa radikálne mení aj názor na farebnosť fasád, kde sa do popredia dostávajú nové materiálové riešenia s uplatnením kombinácií kameňa a režného muriva. V podmienkach vtedajšieho Uhorska sú takéto príklady vzácné. Nakoľko tento štýl je u nás pomerne málo zastúpený (keďže viaceré známe stavby či fasády zanikli v dôsledku neskoršieho vývoja), bude potrebné sa viac sústrediť na poznanie jeho farebnosti.

V súlade s dobovými tendenciami v Európe sa aj na územie Rakúskej ríše dostávajú tendencie obnovy stredovekých stavieb vo výraze idealizovanej podoby vrcholu ich štýlu. Pod týmto vplyvom dochádza po zásahu blesku do veže korunovačného Dómu sv. Martina v Bratislave v roku 1833 k návrhu nového riešenia už v neogotickom štýle (zrealizované v roku 1846) alebo návrhu puristickej obnovy Dómu sv. Alžbety v Košiciach v roku 1847 podľa návrhu Imricha Henszlmana. Realizácia však trvala podstatne dlhšie a zaznamenala viaceré zmeny vo vývoji počas prestavby I. Steindla v rokoch 1877 – 1896. Význam vtedajšej zmeny myslenia prispel k obohateniu celkovej plurality architektonických štýlov, ktorá sa v priestore Rakúskej ríše (po roku 1867 Rakúsko-Uhorska) prejavila rozmachom rôznorodosti štýlov. Okrem neogotiky sa už pred polovicou 19. storočia môžeme na území Uhorska stretnúť aj so zastúpením neorenesancie (napr. Batthyányho vila v Ikevare od M. Ybla z rokov 1846 – 1847) a v ostatných desaťročiach 19. storočia aj neobaroka a eklekticismu. Bohatstvo foriem obohatil i prienik foriem hrádzenej architektúry a v neposlednej miere aj orientálnych inšpirácií. Vývoju trendov farebnosti v nadväznosti na jednotlivé štýly sa budeme venovať neskôr.

Obr. 9: Porovnanie:

(vľavo) Kežmarok, ev. a. v. kostol, Teofil von Hansen, 1870 a (vpravo) San Giovanni e Paolo, Benátky.

Obr. 10: Vörsvár – vila, Anton Weber, 1862 – 1866

(SISA, József: A magyar művészet a 19. Században...).

Obdobie 19. storočia v stavebníctve súviselo aj s rozmachom nových možností, ktoré umožnili nové objavy a technické postupy (oceľ a liatina v podobe nových nosných konštrukčných prvkov, zinok a pozinkovaný plech pri dekoratívnych prvkoch a oplechovaniach, terakota a rôzne druhy glazovanej keramiky v podobe obkladov a dekoratívnych prvkov fasád, priemyselne valcované sklo, štruktúrované a farbené sklá, asphalt, portlandský cement a i.). Tieto materiály vo výraznej miere ovplyvnili aj celkový výraz farebného i materiálového riešenia fasád a umožnili vzniknutie nových druhov povrchov, ktoré spočiatku imitovali tradičné materiály a neskôr sa stali suverénnymi. Industrializácia stavebníctva priniesla v prípade výzdoby fasád možnosť odlievania dekoratívnych prvkov, ktorá viedla až k tvorbe prefabrikátov. Tie bolo možné rôzne kombinovať a vytvoriť tak fasádne riešenia vo viacerých štýloch (s použitím niektorých rovnakých prvkov). Celkovo môžeme konštatovať, že dovtedajší vzťah k fasádam sa zmenil nielen v dôsledku potreby hľadania nových štýlových trendov, ale aj v dôsledku objavenia nových materiálových a technických riešení, a to sa týkalo nielen fasád, ale tiež úprav výplní a všetkých doplnkov.

K primárnym úpravám drevených prvkov patrilo napúšťanie horúcou fermežou, ktorá podľa stavu zohriatia (a prepálenia fermeže) mohla dreveným prvkom dodať tón svetlejšieho alebo tmavšieho moreného dreva. S odstupom času bolo potrebné povrch týchto prvkov opravovať, a tak sa na ne často nanášali pigmentované olejové nátery. Okrem rôznych tónov bielej, zelenej, sivej, modrej, hnedej sa možno stretnúť aj s fládrovaním najmä na vnútornej a interiérovej strane okien. V prípade povrchových úprav kovov sa okrem kováčskeho kalenia (kovaných prvkov) využívali taktiež pigmentované olejové nátery v tónoch bielej, zelenej, sivej a aj v kovovom výraze bronzu (alebo imitácie pozlátenia). S objavom galvanizácie sa častejšie začínajú vyskytovať i priemyselne pozlátané kovové prvky (výzdoba nástrešných prvkov, mreží a pod.).

2.3.1 Vzťah farebného riešenia k jednotlivým štýlovým prúdom

Kompozícia fasád v štýle neoklasicizmu nadviazala na kontinuitu staviteľskej praxe. Farebnosť fasád zostala zvyčajne monochromatická biela, prípadne vo svetlých tónoch okrovej alebo sivej. (Ďalšie možnosti taktiež nemožno vylúčiť.) K výrazu fasád prispel aj nástup priemyselného spracovania

kameňa v podobe obkladu a tiež objav imitovania povrchu kameňa z preškrabávaných omietok s prídavkom portlandského cementu.

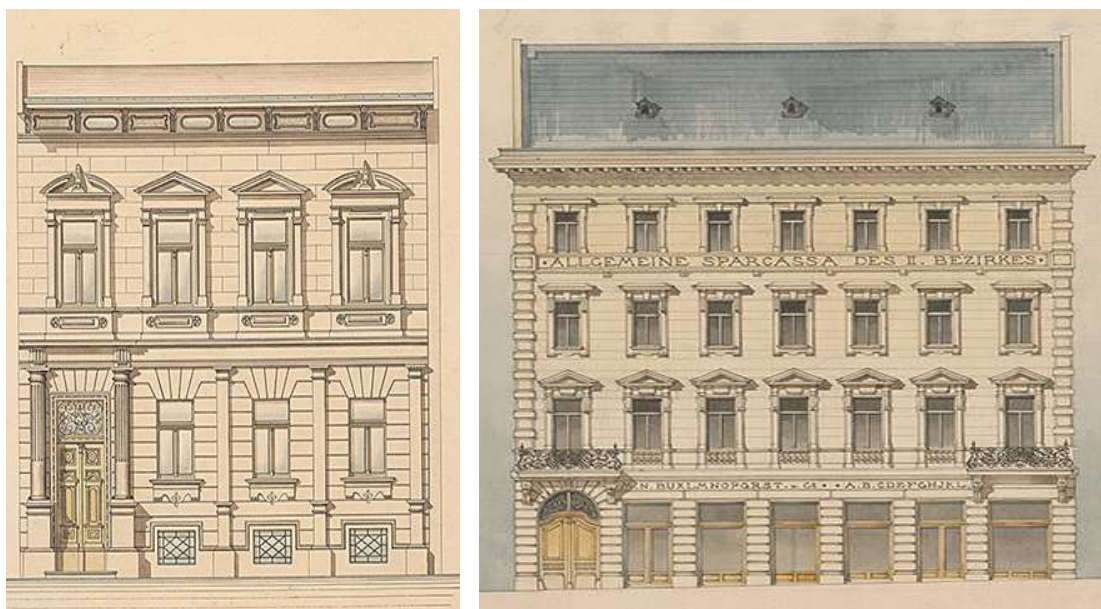
Neorenesancia sa vo farebnom riešení fasád prejavila v dvoch základných trendoch:

- I. K najčastejším patrila monochromatická farebnosť fasád v pieskovo-okrových tónoch, ale veľmi často sa najmä v poslednej tretine 19. storočia možno stretnúť aj s fasádami vytvorenými z pieskovcového či vápencového obkladu a imitáciami obkladov vytvorených z pigmentovanej omietky.
- II. K zriedkavejším patrí trend založený na zdôraznení reálnej či predstieranej materiállovej rôznorodosti.

Okrem kombinácií rezného muriva so svetlým kameňom a foriem ich napodobenia nátermi alebo pigmentmi omietok sa môžeme stretnúť aj s mnohofarebnými riešeniami, ktorých inšpirácie možno hľadať na renesančných dielach talianskych maliarov.

Okrem tradičných inšpirácií talianskym renesančným staviteľstvom, kde nachádzame kombinácie kamenných architektonických prvkov a monochromatických omietok (bielych, okrových, ružových a i.), sa možno stretnúť aj s tendenciou vytvárania kontrastu medzi monochromatickým „kamenným“ tvaroslovím a pasívnymi plochami vyplnenými sgrafitom, maľbou či mozaikou.

K špecifickým patrí trend čerpajúci z tzv. „francúzskej renesancie“ inšpirovanej staviteľstvom z obdobia Ľudovíta XIII., kde sa objavuje okrem „renesančného“ stvárnenia vysokých štítov najmä horizontálny prvok vencov, ktoré boli už na francúzske renesančné stavby prevzaté zo staviteľstva v Benátkach, kde plnili najmä úlohu stužovania a stabilizácie stavieb (tehlové murivo bolo v odstupoch prekladané blokmi kameňa v pásoch – „vencoch“, ktoré mali najmä roznášať rôznorodé sadanie stavieb zakladaných „na vode“ – obdobne ako v prípade vodných zámkov vo Francúzsku).

Obr. 11: Porovnanie architektonických návrhov monochromatických fasád (Kežmarok, meštiansky dom – Viedeň, budova sporiteľne (1885)).

Neogotika a neorománsky štýl mali taktiež dva základné trendy farebnosti fasád:

- III. K veľmi častým patrila monochromatická farebnosť, kde sa často vyskytovala monochromatická okrová farebnosť v sýtejších a tmavších, ale aj vo svetlejších tónoch. V prípade neogotického štýlu sa vyskytujú i biele monochromatické fasády. Veľmi časté sú najmä v poslednej tretine 19. storočia fasády vytvorené s využitím pieskovcového či vápencového obkladu a imitáciami obkladov z pigmentovanej omietky, kde sa okrem jednoliateho materiálového výrazu môžeme stretnúť aj s výberom kamenných blokov a s rôznymi druhmi žilkovania (najmä v prípade monumentálnych stavieb).
- IV. Odlišný trend predstavovala farebnosť fasád založená na kontraste architektonického tvaroslovía a pasívnych plôch čerpajúca inšpirácie zo stavieb z oblasti Benátok, kde pasívne plochy boli chápané ako rezné murivo (prípadne sýta pigmentovaná červená omietka) a architektonická výzdoba ako kameň. Na podporenie farebného účinku mohli byť použité aj linky, prípadne farebné akcenty v iných farbách (okrovej, terakotovej, tyrkysovej a i.).

Neobarokový a eklekticistický štýl je možné dominantne spájať s monochromatickou farebnosťou imitujúcou pieskovcový alebo vápencový obklad. Bohaté, ale opakujúce sa dekoratívne reliéfne prvky výzdoby dotvárajú na fasádach často plochy s plastickými štruktúrami vytvorenými z omietok. Dobové fotografie z prelomu 19. a 20. storočia dokumentujú mnohé fasády ovplyvnené stavom znečisteného ovzdušia v dôsledku rozšíreného kúrenia čiernym uhlím v domácnostiach a intenzívneho ukladania popolčeka práve na štruktúrovaných plochách omietok. Vzniká tak dojem minimálne dvojfarebného riešenia fasád, ktorý často výskumníkom komplikuje stav poznania. Medzi inšpiráciami v stvárnení jednotlivých prvkov na fasádach možno často nachádzať fasády palácových a aj sakrálnych objektov, ktorých tvaroslovie je spolu kombinované často už bez možnosti príklonu ku konkrétnemu inšpiračnému podnetu či prúdu. Východisko monochromatickej farebnosti tu možno odvodzovať z dobových možností vtedajšieho poznania najvýznamnejších príkladov barokových stavieb. Ich farebnosť bola v tom čase vnímaná podľa stavu, v akom sa nachádzali. Mnohé z nich boli so sekundárnymi zjednocujúcimi okrovými úpravami a viaceré s ošarpanými omietkami, kde už nebolo možné identifikovať barokové farebné riešenia. Výnimku tvoril trend inšpirovaný dobovou farebnosťou cisárskej rezidencie Schönbrunn v dvoch okrových tónoch, ktorý sa uplatnil pri rozšírení kráľovského paláca v Budíne na úsekoch neobarokových fasád a pravdepodobne aj inde.

Ďalší vývoj priniesol nečakané farebné kombinácie a materiálové riešenia, pri ktorých už často nemožno aplikovať princípy členenia fasád podľa klasických foriem, ako bolo spomenuté v úvode tohto príspevku.

Bibliografia:

- [1] DEÁK, Zoltán: PANNON ENCIKLOPÉDIA A magyar építészet története, URBIS KÖNYVKIADÓ BUDAPEST, Budapest, 2009, ISBN 978-963-9706-36-1
- [2] GRIMM, Herman: Michelangelo Sein Leben in Geschichte und Kultur seiner Zeit, der Blütezeit der Kunst in Florenz und Rom, SASARI-VERLAG CERL BOLDT, Berlin, 1941
- [3] HOLČÍK, Štefan: Korunovačné slávnosti Bratislava 1563 – 1830, Tatran, Bratislava, 1992, ISBN 80-222-0268-1
- [4] KOL. A.: Národné kultúrne pamiatky na Slovensku, Levoča, Pamiatkový úrad SR, Bratislava, SLOVART, 2016, ISBN 978-80-556-2449-5
- [5] KRUFT, Hanno-Walter: DEJINY TEÓRIE ARCHITEKTÚRY od antiky po súčasnosť, PALLAS, Bratislava, 1993, ISBN 80-7095-009-9

-
- [6] MACEK, Petr: BAREVNOST FASÁD Průzkum, dokumentace, vyhodnocení a obnova exteriéru historických staveb, Praha, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2009, s. 10 – 111, ISBN 978-80-87104-48-4
- [7] PIGNATTI, Tersino: CANALETTO, ODEON, Praha, 1983
- [8] POHANIČOVÁ, Jana: Výnimočné stavby dlhého storočia, Od klasicizmu k moderne v architektúre na Slovensku, Trio Publishing, Bratislava, 2011, ISBN 978-80-89552-07-8
- [9] REGUENET, André: MATÉRIAUX ET D'ARCHITECTURE CLASSÉS PAR ORDRE ALPHABÉTIQUE, Librairie Générale de L'architecture, Paris, 1888
- [10] SISA, József: A magyar művészet a 19. Században ÉPÍTÉSZET ÉS IPARMŰVÉSZET, OSIRIS Kiadó, Budapest, 2013, ISBN 978-963-389-899-4, 978-615-5133-08-4, 978-963-276-238-8
- [11] ŠIMONČIČ, Jozef: DEJINY TRNAVY zväzok prvý, Mesto Trnava, 2010, ISBN 978-80-970498-5-0
- [12] ŠÁŠKY, Ladislav: Kamenná krása našich miest, OSVETA, Bratislava, ISBN 70-034-81
- [13] ULMER, Christoph: ANDREA PALLADIO, MAGNUS, Udine, 2011, ISBN 978-88-7057-215-5
- [14] ZÁVADOVÁ, Katarína: Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí, TATRAN, Bratislava, 1974, ISBN 61 – 518 – 74

Typical facade coloration since Baroque till Eclecticism

Ing. arch. Peter Hudák, PhD.

PAMARCH, s.r.o., Štefánikova trieda 4/7, 94901 Nitra,
e-mail: peter.phoenix1@gmail.com, info@pamarch.sk

Abstract

The question of facade coloration associated with individual styles is very wide. It is not possible to designate a general rule, but it can help specialist during research and monument restoration. For simplification individual types of facade can be sorted into two groups. The first one includes facades for which architectural rules can be applied and the second includes those for which these are not applicable. According to coloration facades can be also sorted to monochromatic or multicoloured. Since the 17th century contemporary literature contributed to the basic knowledge of facades. In the cultural space of Austrian Monarchy was filled with Baroque style. Baroque facades can be distinguished into three groups. The first group contains monochromatic facades and facades with contrasting smooth and structured surfaces are in the second group (naturally, there is recurrent overlap of these groups). Facades of Neoclassical style are important for their perception of linearity. These facades are usually monochromatic, rarely in two colours. In the second third of the 19th century there is an emergence of several construction styles which draw inspiration from historical constructions. In that time technical possibilities of construction expanded and construction in styles allows for combination of imitations of traditional materials. Monochromatic facades can still be observed. According to style's artwork model also multicoloured facades emerge which often follow rules traced back to their model. This era of rules ends with a beginning of Art Nouveau in which no rules are applied.

Keywords: coloration, facade, baroque, eclecticism

BARDKONTAKT 2019

Obnova čelnej fasády domu remesiel ÚĽUV na Obchodnej ulici v Bratislave

Ing. Roman Rosina

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava 1, roman.rosina@stuba.sk

Obnova čelnej fasády domu remesiel ÚĽUV na Obchodnej ulici v Bratislave

Ing. Roman Rosina

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava 1, roman.rosina@stuba.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je prezentovať aplikáciu moderných materiálov a technológií pri pamiatkovej obnove fasády. Obnova uličnej fasády bola zrealizovaná v roku 2018 a bola súčasťou komplexnej obnovy objektu remesiel ÚĽUV na Obchodnej ulici v Bratislave. Za progresívnu časť obnovy považujeme aplikáciu STO DECO profilov pri parapetoch a náhrade pôvodnej ozdobnej rímsy v miestach poškodenia, tak aj aplikácia hydroizolácii na báze infúznej clony a náterových hydroizolácii v súčinnosti so zachovaním úplnej autenticity tektoniky fasády.

Kľúčové slová: pamiatkové obnova fasády, dom remesiel, moderné materiály

1. Úvod

Obnova čelnej fasády domu remesiel ÚĽUV na Obchodnej ulici v Bratislave bola sprevádzaná aplikáciou nových materiálov od firmy STO a SCHOMBURG za účelom zachovania pôvodného výrazu objektu v súčinnosti s trvácnosťou fasády a všetkých jej prvkov. Obnova sa zamerala hlavne na zachovanie pôvodnej tektoniky fasády s použitím nových prvkov, ktoré budú spĺňať požiadavky odolnosti proti poveternostným vplyvom po dobu viac ako 20 rokov.

Obr.1: Pôvodný stav fasády

2. Situovanie objektu a dispozičné riešenie

Budova ÚĽUVu sa nachádza na Obchodnej ulici v Bratislave. Ide o objekt s 3 nadzemnými (vrátane podstrešného) a 1-ným podzemným (suterénnym podlažím), orientovaným v pozdĺžnom smere vnútorného dvora v SZ hlavnom vstupe z Obchodnej ulice a v JV ukončený drobnými, pozdĺžne nádvorie uzatvárajúcimi nepodpivničenými prístavbami – novostavbami. Suterén je plne zapustený pod terénom zo strany Obchodnej ulice. Kontaktné okolie objektu je zo strany ulice v úrovni mierne nad podlahou prízemia, v jeho kontaktnej časti a s postupným poklesom úrovne podchodu sa táto rozdielnosť vyrovnáva s prechodom do opačnej situácie. Zo strany átria- vnútorného dvora je však toto postupné klesanie riešené i postupným poklesom radových prístavieb. Táto nerovnosť terénu je priamo v nádvorí stavebne riešená z JV strany aj schodíkmi na predsadenú pozdĺžnu terasu – podestu, pre zabezpečenie priameho vstupu do interiéru.

3. Existujúci stav

Poškodenie fasády je predovšetkým z uličnej strany – Obchodná ulica, kde vlhkostná a salinitná degradácia dosahuje výšku 0,60 m až 1,0 m nad chodníkom verejnej komunikácie. Fasáda je tu na viacerých častiach v miestach sokla silne degradovaná, pričom miesto zapustenia dažďových odpadov vykazuje silné poškodenia farebnými zmenami aj vo vyšších úrovniach až rozdrobením a opadaním omietkových vrstiev. Sokel zo strany ulice je na svoju celú výšku plne difúzne uzavretý, čím je zastavené vlhkostné odparovanie do exteriéru a stena vytvára stavebno-fyzikálne difúziu bariéru na vonkajšom povrchu v pomerne veľkom rozsahu, čo zvyšuje zbytočne vlhkosť v obvodovom murive prízemia. Vrstvenie cementom nastavených omietok a opakované opravy sú viditeľné v opade jednotlivých úprav v rozhraniach ich styku. Výraznejšie sú poškodenia omietkových povrchov v oboch napojeniach na susedné objekty.

Za najvýraznejšie poškodenie je možné deklarovať vonkajšie obvodové murivo do ulice Obchodná, kde nielen priame silné poškodenie sokla fasády, ale aj vnútorných omietok predstavuje rozpad povrchových úprav už v priereze omietkovej hmoty spojený s vysolovaním.

V priečeli budovy je možné sledovať tiež zavlhnutie kamenných šambrán, ktoré sú kontaktne spojené so zavlhnutým a zasoleným obvodovým murivom. Stav veľmi vysokej úrovne zvlhnutia na mieste kontaktu uličnej fasády s objektom zo západnej strany (Slovenská krčma) je následkom spoločného nedoriešeného stavu dažďových odpadov s možnosťou pretekania atmosferickej vody do styku hranice terénnej úpravy oboch objektov. V prednej časti, kde sú situované priestory predajní je nutné tiež riešiť výmenu vzduchu pretože v súčasnom stave sú priestory nedostatočne vetrané.

Všeobecne možno hodnotiť stav zavlhnutia prízemí ako čas, vhodný na sanačné ozdravné opatrenia, nakoľko rozsah omietkových poškodení interiéru a exteriéru ešte nenarástol do rozmeru, ktorý by si vyžadoval odstránenie značného množstva omietnutého a zdegradovaných plôch. Nakoľko aj fasádnu omietkovú plochu a jej len menej poškodenú časť je možné ešte menším nákladom sanovať, pričom zachovalú plochu je možné bez zásahu ponechať v jestvujúcom stave pri zabezpečení jej ochrany aj z vnútorného podkladu znížením vlhkostného zaťaženia a zasolenia, pôsobiaceho na vonkajšie omietky. Všeobecne možno hodnotiť stav zavlhnutia prízemí ako čas, vhodný na sanačné ozdravné opatrenia, nakoľko rozsah omietkových poškodení interiéru a exteriéru ešte nenarástol do rozmeru, ktorý by si vyžadoval odstránenie značného množstva omietnutého a zdegradovaných plôch. Je preto vhodné a dostatočne včasné rozhodnutie pre horizontálne hydroizolačné opatrenie prínosom. Výrazne rozdiely v pomernej blízkosti boli ozrejmené už v úvodnej časti a predstavujú novú primurovanú časť so spodnými hydroizolačným oddelením od podkladu, čo pôvodné murivo nemá a ktorého vlhkosť prechádza kontaktom do nového muriva len z bočnej strany, čo je v krátkej vzdialenosti eliminované odparom [1].

Obr.2: Pôvodný stav sokla fasády

4. Búracie práce a sanačné práce

4.1 Príprava povrchu

Zo zvislých stien sa do výšky hornej hrany druhého radu bosáže odstránili doterajšie poškodené omietky a všetky poškodené nátery až na podkladovú konštrukciu, a zároveň sa odstránili všetky nečistoty a výkvet. Všetky plochy sa dôkladne očistili kefou. Na konštrukciách nesmeli zostať žiadna nesúdržná a separačná vrstva alebo omietka.

V ďalšom kroku boli demontované reklamné panely a pútače. Zvyšná časť fasády sa očistila a mechanicky sa odstránili nesúrodé odpadávajúce vrstvy. Na pripravený povrch bol nanesený penetračný náter.

Všetky oplechovania na fasáde boli demontované. Okná boli taktiež demontované za účelom renovácie. Zo všetkých okien fasády v rámci 1NP bola demontovaná horná tabuľa skla za účelom budúceho osadenia vetracej mriežky.

Vetracie žalúzie v soklovej oblasti a elektrická skriňa boli obrúsené a ich povrch sa pripravil na nový ochranný náter.

Po obvodě muriva sa zo strany Obchodnej ulice rozobrala existujúca zámková dlažba na šírku cca. 300 mm a vykopala sa ryha hĺbky cca. 300-400 mm. Povrch muriva pod úrovňou terénu sa očistil od všetkých nečistôt.

4.2 Infúzna clona

Infúzna clona steny od Obchodnej ulice bola realizovaná už v skoršej etape v rámci sanácie 1.NP – interiéru. Vykonávala sa navrtávaním otvorov – (infúzna clona na steny zvnútra), otvory sa vrtali vedľa

seba v rozmedzí 12 cm, a hĺbkou rovnajúcej sa hrúbke muriva mínus 2 cm. Otvory sa po vyvrtaní vyčistili tlakovým vzduchom a vyplnili sa injektážnym krémom AQUAFIN-I380, injektážou pomocou vytlačacej ručnej pištole na kartuše. Pomalým injektovaním za súčasného vyťahovania sa vyplnili všetky otvory. Následne sa otvory uzatvorili rýchlo tvrdnúcou stierkovou hmotou SOLOCRET-15. Okolie dier sa na murive pretrelo pred aplikáciou stierkovou izoláciou AQUAFIN-1K.

4.3 Náterová izolácia

Odvodové steny boli do úrovne hornej hrany druhého radu bosáže ošetrené hydroizoláciou na murivo (vrátane odkopanej časti muriva).

Na pripravené a vyčistené plochy sa natieral v jednom pracovnom kroku impregnačný kremičitý roztok AQUAFIN-F, v spotrebe 0,3 kg/m², náterom štetcami a poriadne sa na stenu naaplikoval. Do čerstvej vrstvy sa potom aplikovala stierková izolácia AQUAFIN-1K, pri spotrebe 1,5 kg/m². Po zaschnutí sa nanieslo ešte dva razy stierková izolácia (vyššie uvedená). Celková spotreba stierkovej izolácie bola cca 3,5 kg/m².

4.4 Sanačné omietky

Sanačné omietky sa aplikovali od úrovne 100 mm pod terénom do rovnakej úrovne nad terénom ako náterová HI (horná hrana druhého radu bosáže). Po vyschnutí posledného hydroizolačného náteru sa na stenu aplikoval minerálny špric THERMOPAL-SP, pri spotrebe 2,5 kg/m². Bolo potrebné dodržiavať technologické predpísané prestávky. Po vytvrdnutí minerálneho špricu sa aplikovala sanačná omietka THERMOPAL-SR 24, ktorá sa aplikovala v jednom pracovnom kroku v hrúbke 20 mm. Bežným murárskym spôsobom sa aplikovala na stenu a nechala sa vytvrdnúť. V prípade požiadavky pre úplne hladký povrch sa na túto omietku aplikoval sanačný štuk THERMOPAL-FS 33, ktorý sa aplikoval nerezovým hladítkom a zahladil sa. Pri uchyťávaní a pri práci s elektrikárskymi súčiastkami a inými inštaláčnymi materiálmi sa uchyťávali tieto súčasti do montážneho rýchlocementu FIX-10S. Na suchý povrch sa naniesla farba fasádna farba na báze silikónových živíc.

4.5 Sanácia nadsoklovej časti fasády

Pripravený povrch sa napenetroval náterom proti plesniam a riasam STO PRIM FUNGAL. Následne sa naniesol podkladový náter na silikátovej báze STO PRIM SILIKAT. Po hĺbkovej penetrácii boli nanesené 3 nátery fasádnou farbou STO SILCO ELAST.

4.6 Náhrada oplechovania fasády

Po strhnutí plechu sa horné plochy ríms, šambrán, parapetov a pod. očistili a v prípade potreby vyrovnali cementovou maltou. Na takto pripravený povrch sa naniesla minerálna lepiaca malta STO DECO COLL, v potrebnej hrúbke. Na lepidlo sa uložila granulátová doska STO DECO. Bolo nutné aby bola doska v spáde 3% - 5%. Škára v styku dosky a steny sa vyplnila fasádnou škárovacou hmotou STO SEAL F 505. Doska vrátane škárovacej hmoty sa pretrela elastickou fasádnou farbou STO COLOR MAXICRYL.

4.7 Ostatné

Renováciu okien vykonala firma certifikovaná na renovácie. Do okien sa následne osadili vetracie mriežky s možnosťou uzatvárania. Na pripravené povrchy vetracích žalúzií a elektroskriže sa naniesol nový ochranný náter.

Po vytvrdnutí sanačnej omietky sa v soklovej časti nanášala elastická fasádna farba STO COLOR MAXICRYL. Tá istá farba sa nanášala aj na osadené granulátové dosky. Na zvyšnú plochu fasády sa v 3 náteroch naniesla fasádna farba STO SILCO ELAST. Na obrúsený povrch vetracích žalúzií a elektroskrine sa naniesol ochranný protikorozy náter.

5. Záver

Aplikácia moderných materiálov od firiem STO a SCHOMBURG mala vysoko kladný vplyv na budúcnosť a životnosť fasády objektu. Materiály sú vhodné aplikovať v akejkoľvek variácii rekonštrukcie objektov s drobnými modifikáciami, závislými od typu špecifik rekonštrukcie.

Obr.3: Fasáda po sanácii

Obr.4: Detail fasáda po sanácii - okno

Obr.5: Detail fasáda po sanácii - rímsa

Obr.6: Detail fasáda po sanácii – podstrešná rímsa

Bibliografia

[1] ROSINA, Roman: E04. Architektonicko-stavebné riešenie - Sanácia čelnej fasády - Technická správa: 08/2014

Renovation of the front facade – House of crafts ÚĽUV on Obchodna Street in Bratislava

Ing. Roman Rosina

Faculty of Architecture STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava 1, roman.rosina@stuba.sk

Abstract

The aim of the paper is to present the application of modern materials and technologies in the monument restoration of the facade. The restoration of the street facade was carried out in 2018 and was part of the comprehensive renovation of the House of crafts ÚĽUV on Obchodna Street in Bratislava. Application of STO DECO profiles for window sills and replacement of the original decorative ledge in places of damage, as well as the application of waterproofing on the basis of infusion screen and coating waterproofing in cooperation with preserving the complete authenticity of the tectonics of the facade are considered to be a progressive part of the renovation.

Key words: monument restoration of the facade, house of crafts, modern materials

BARDKONTAKT 2019

Poznatky z výskumu a obnovy priečelia domu pri Miklušovej väznici 3, v Košiciach.

Dr. Ing. arch. Ján Krcho, PhD.

Katedra teórie a dejín umenia, Fakulta Umení, TU Košice, jan. krcho@tuke.sk

Poznatky z výskumu a obnovy priečelia domu pri Miklušovej väznici 3, v Košiciach.

Dr. Ing. arch. Ján Krcho, PhD.

Katedra teórie a dejín umenia, Fakulta Umení, TU Košice, jan.krcho@tuke.sk

Abstrakt

Výskum a obnova skúmaného objektu sú dobrým príkladom toho, že v prípade obnovy historických priečelí domov v našich, pôvodom stredovekých mestách, je potrebné venovať patričnú pozornosť výskumu aj (alebo hlavne) tejto časti pamiatky a hoci všetky etapy vývoja priečelí takmer nikdy nie je možné prezentovať, ich výskum je veľmi dôležitý pre poznanie historickej hodnoty a stavebného vývoja celého objektu.

Kľúčové slová: Dom pri Miklušovej väznici 3, Domus Barcziana, stavebný vývoj domu a priečelia, obnova priečelia na základe poznatkov z výskumu

1. Úvod

Na dome Pri Miklušovej väznici 3 v Košiciach (ktorý je kultúrnou pamiatkou č. ÚZPF NKP: 3507/0) sme v roku 2010 robili pamiatkový výskum, ktorý priniesol niekoľko významných a prekvapujúcich nových poznatkov, ktoré sú zaujímavé aj s pohľadu vývoja zástavby mesta.[1] Následne sme robili projekt celkovej obnovy, ktorá bol realizovaná v čase od júla 2016 do septembra 2017. Počas výskumu sa podarilo zistiť dôležité informácie aj o samotnom vývoji uličného priečelia, ktoré boli využité pri jeho obnove. Skúmané priečelie zo strany ulice Pri Miklušovej väznici (severné priečelie) bolo pred začatím výskumu dvojpodlažné, štvorosové s osami združenými do dvojíc v členení A-A, A-A. V tretej osi je pod združeným oknom poschodia vstup a v štvrtej osi o niečo väčšie okno prízemí ako na východnej strane. Vedľa druhého okna, čiastočne pod ním je pod parapetom druhého okna (z východnej strany) vstup do časti pivnice, pod uličným krídlom domu. V soklovej časti pod dvomi východnými oknami je jeden vetrací otvor pivnice, vedľa tretieho okna na prízemí, tak isto v soklovej časti, je druhý vetrák. Priečelie je vertikálne členené rímsami, soklovou (na prízemí), kordónovou a parapetnou (na poschodí) a korunnou (nad úrovňou poschodia). Predstupujúci sokel nad chodníkom ukončuje soklová rímsa v tvare obrátenej kymy. Soklová rímsa je prerušená len v mieste vstupu. Nad prízemím je priebežná kordónová rímsa. Jej vrchná časť je ukončená netradičnou formou obrátenou kymou, pod ňou sú dve takmer zvislé hranolové lišty zvierajúce tupý uhol. Pod nimi nasledujú dve drobné hranolové lišty a segmentový výžlabok, ktoré pokračujú v krátkej visutej platni, ten podopiera kyma, v hornej a v dolnej časti s drobnými hranolovými lištami. Pod kordónovou rímsou rovina steny ustupuje, v podobe širšej plochej hranolovej lišty. Parapetná rímsa je tiež priebežná, v hornej časti so simou, ktorá prechádza cez drobnú hranolovú lištu do krátkej visutej platne, ktorá len kolmo prechádza do roviny steny. Tesne pod ním je opäť netypický profil obrátenej kymy ktorá prechádza do hranolovej lišty, v spodnej časti členenej ďalšou drobnou hranolovou lištou. Korunná rímsa je zjednodušená klasická forma, vo vrchnej časti so simou, ktorá prechádza cez dve drobné hranolové lišty do visutej platne bez odkvapového nosu, geison podopiera kyma v hornej a spodnej časti členená drobnou hranolovou lištou. Združené dvojice okien sú členené trojicami pilastrov, v spodnej časti s rozšíreným soklom, v hornej časti s toskánskymi hlavicami s dobre čitateľnou formou abaku a echinosu. Na hlavičkách je kladie pozostávajúce z architrávu (bez vlysu) a korunná časť rímsy, s visutou platňou a simou. Priečelie bolo v čase výskumu na prvý pohľad vo veľmi zlom technickom stave. (Obr. 1)

Obr. 1 Priečelie pred začiatkom výskumu (foto autor)

2. Stav poznania

Výskumom sa podarilo identifikovať väčšinu vlastníkov domu od konca 16. storočia, najdlhšie, viac ako jedno storočie vlastnila dom významná šľachtická rodina Bárczi. V roku 1587 bol pravdepodobne vlastníkom domu *Peter Rosnariyn* [2]. V roku 1601 je s istotou vlastníkom domu *Jocub (Jakub) Rattiger* [3]. V roku 1602 a 1603 *Andreas Medue* [4]. O získaní domu vlastníkom od *Jacuba Rattigera* sa zachoval zápis v mestskej knihe z roku 1603, kde sa dom uvádza ako *Domus Andreas Medue Perceptor Cameralis Scepusiensis* [5]. V roku 1610 sa už dom uvádza ako vlastníctvo rodiny Bárczi [6]. V roku 1613 sa uvádza ako vlastníkom domu *Barczai Laszlo* [7]. V roku 1618 a 1620 sa popri vlastníkoch (rodina Bárczi - *Bárczaiak*) uvádza aj v dome bývajúci želiar. [8]. V roku 1650 je vlastníkom domu *Barczy Ferenc*. [9]. Podľa súpisu vlastníkov domov publikovaného V. Wickom je skúmaný dom uvedený v roku 1677 ako: „*Berczininé puszta háza*“ (nie celkom presne - správne by malo byť *Barczainé*, dom zrejme patril vdove po *Ferenczovi Barczaim*) [10]. Ten istý dom sa potom v roku 1691 v súpise daní uvádza ako *Barczay János puszta* (opustený) [11]. V 18. storočí sa dom väčšinou uvádza ako *Domus Barcziana Ci(vi)t(at)is* (napr. 1760, 1783, 1787, 1796) [12] teda už patril mestu. V roku 1739 v dome, pravdepodobne len prechodne, bývajú dozorcovia väznice [13]. V roku 1767 sa dom uvádza pod číslom 305. Ako *Domus Brinzariana Ci(vi)t(at)is*, dom má podľa súpisu päť izieb (*cubicula* 5), jednu kuchyňu (*culina* 1), dve miestnosti s klenbami (*fornices* 2), a nemá pivnice (*cellaria* -), pre nejaké vojenské účely zodpovedá jeden priestor (*militatorium* 1) [14]. V roku 1804/5 je už obyvateľom domu D. *Stephanus Szenpétery*, v dome býva aj *Antonius Schreiber* a *Anna Pajerán*, dom sa ešte uvádza ako *Bartzia Ci(vi)t(at)is* [15]. Podľa záznamu z roku 1803 dom (*Domus Civitatis Barczaiano*) v roku 1789 ocenili na 2010 ríšskych florénov [16]. Ešte v tom istom roku ho kúpil od mesta *Stephanus Szenpétery*, v tom čase advokát mesta (*Fiscalis Civitatis*), za 2100 ríšskych florénov [17]. V súpise mesta z roku 1808/9 sa už uvádza ako vlastníkom domu 306 [18], ktorý vlastní dom ešte aj v roku 1818/19 [19].

V roku 1822 už vlastní dom *Ladislav Vendéghy* [20], ako vlastníkom sa uvádza aj v roku 1831/2 okrem neho v dome bývajú aj *Anna Laugh* a *Joannes Takats*, v roku 1832/3 ho už vlastní jeho dediči a bývajú tu *Michael Toth* a *Ignatius Pocsatko*, dom má číslo 300 [21]. V roku 1847/48 sa dom číslo 300 spomína

ako: „Vendéghy László örököseinek háza,” a bývajú v ňom: Kozma István, Török József, Majoros Márton a Nagy Ferencz [22]. Podľa adresára z roku 1892 je už vlastníkom skúmaného domu: „Tömlözt utca 2, Weichhand Vilmos“. Toho istého vlastníka sme našli aj v rokoch 1896 a 1898 ako: „Weichhand Vilmos“, pod adresou „Tömlöcz utca 2,” a v roku 1897 ako: „Weichhand Vilmos, Tömlözt utca 2.” V roku 1900, už dom vlastní: „Szilágyi Nándor,” [23], uvádzaný aj v adresároch v rokoch 1901 a 1906 a v roku 1911, zrejme omylom ako: „Szilágyi Andor,” V súpise z rokov 1913-1914 sa už pod adresou: „Kálvin tér 5,” uvádza ako vlastník: „Szilágyi Nándor és neje”, v súpise je ešte v zátvorke uvedená stará adresa ako: „Tömlöcz utca 2.” V roku 1934 [24], sa ako vlastníčka domu na Kalvínskom námestí 5, uvádza: „Szilágyiová Etela,” v roku 1925 ako „Szilágyi Etelka” [25] a v roku 1929 ako „Vd. Szilágyiho Ferdinanda” [26]. V roku 1935 vybavuje záležitosti úpravy domu Zoltán Szilágyi [27].

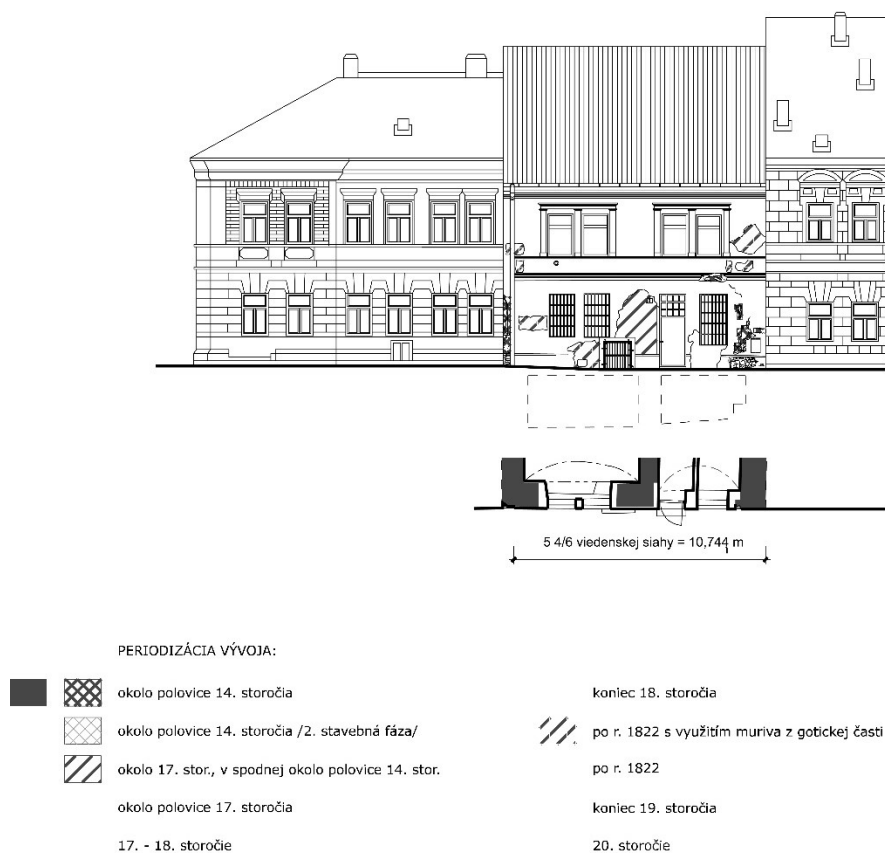
3. Jadro príspevku

Obr. 2 Teoretická rekonštrukcia stavebného vývoja objektu (a priečelia) a analogické vysoké oplotenie pozemku okolo Miklušovej väznice (fotografia Gabriel Kladek, 1989)

Počas výskumu sme identifikovali šesť stavebných fáz vývoja domu a niekoľko drobnejších úprav. Podarilo sa pomerne dobre preukázať rozsah najstaršej zástavby pozemku, ktorá pozostávala z trojpriestorového objektu na obdĺžnikovom pôdoryse na severovýchodnej strane pozemku, a datovať ju, podľa pomerne veľkého množstva kamenných článkov, z ktorých niektoré - napríklad aj prezentovaný gotický portál - sa zachovali „in situ”, na obdobie okolo polovice 14. storočia. Už v tom čase tu stál podľa všetkého poschodový na každom poschodí trojpriestorový čiastočne podpivničený dom, na severovýchodnej časti pozemku a dnešného uličného krídla s prízemnou dvorovou podpivničenou prístavbou na južnej strane, ktorú postavili v druhej stavebnej fáze, podľa všetkého tiež ešte v 14. storočí. Pozemok bol zastavaný len z východnej časti. Za mohutným portálom zo strany ulice s kamenným rámom bol pôvodne iba dvor, obmurovaný vysokým kamenným múrom, podobne ako tomu bolo do roku 1989 okolo dvora Miklušovej väznice. (Teoretická rekonštrukcia vývoja domu a analogické vysoké oplotenie okolo Miklušovej väznice je na **Obr. 2**). Významným výsledkom výskumu

sú aj nálezy vzťahujúce sa k samotnému priečeliu a aj k priečeliám obidvoch susedných objektov, ktoré sú dnes súčasťou priečelia nami skúmaného domu. Priečelia domov resp. ich rozhranie sa zo strany ulice menili a v našom prípade sa to podarilo presvedčivo preukázať aj na základe archívnych prameňov. Šírka pozemku domu podľa súpisu v roku 1767 bola **5 4/6** viedenskej siahy, čo zodpovedá šírke okolo **10,744 m** (1 viedenská siaha je 1,896 m) [28]. Súčasná šírka uličného priečelia skúmaného objektu je **11,103 m**. Šírka priečelia podľa súpisu z roku 1767 sa dá identifikovať práve v rozmedzí medzi, hranou kamenného rámu portálu susedného domu z východnej strany a vonkajšieho (západného) líca muriva (spoločného parcelačného múru) susedného domu zo západnej strany (**Obr. 3**). Podobne pri staršej, ešte renesančnej úprave priečelia zo západnej strany, upravili fasádu susedného domu po hranu kamenného rámu portálu nášho objektu, lebo vedľa východného parcelačného múra bol vtedy ešte nezastavaný dvor skúmaného objektu a preto bolo logické, z pohľadu konštrukčného a tvarového ukončenia členenia priečelia, že odkryté kvádrovanie - **sonda 156 (obr. 4)** končilo v rovine východného líca parcelačného múra v tej istej línii kde nad vysokým múrom pokračovalo vonkajšie líce steny (spoločného parcelačného múru so susedným domom zo západnej strany - pozri **sondy 151-159** celková situácia aj **sondy 156, 158**), (**obr. 3**). Z uvedeného vyplýva, že renesančné úprava skúmaného domu (prekrytie pôvodného dvora na západnej strane terajšieho uličného krídla) musí byť zákonite mladšia ako kvádrovanie prechádzajúce z priečelia susedného (západného) objektu, lebo muselo vzniknúť ešte predtým ako dvor zastavali. Hranica medzi susednými domami, prenesená na priečelie, sa teda pohybovala medzi východným a západným lícom spoločného parcelačného múra na obidvoch stranách pozemku, alebo medzi krajnými hranami kamenných rámov portálov.

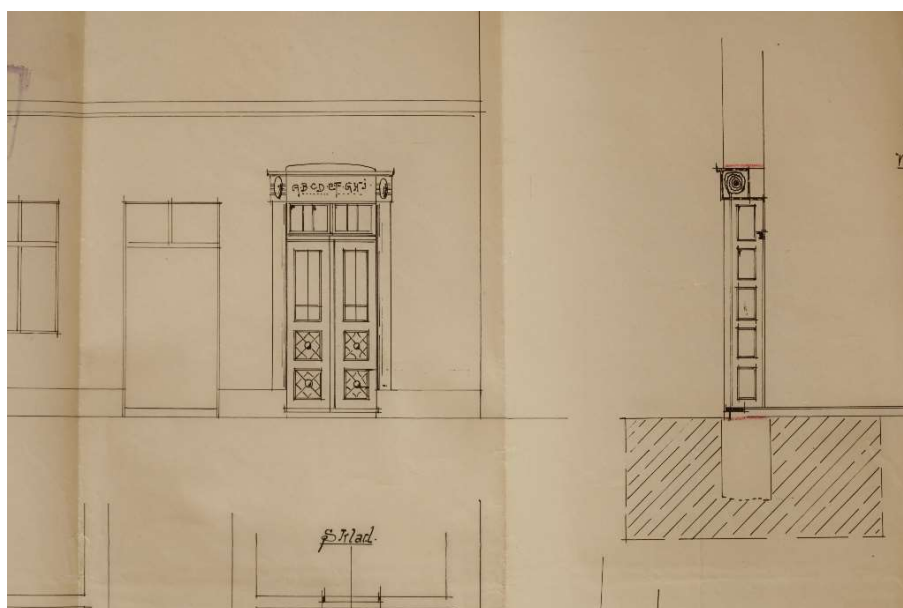

Obr. 3 Celková nálezová situácia priečelia s vyznačením šírky domu odmeranej v roku 1767 (kresba Zuzana W. Senteliková)

Niekedy v novoveku pravdepodobne začiatkom 17. storočia zastavali časť pozemku na mieste severnej časti západného traktu dvorového krídla, čím vznikla terajšia súvislá radová zástavba, pozemok bol zastavaný v tvare „L“. Staršie klenby prízemnej časti vznikli ako menšie barokové úpravy. V prvej polovici 19. storočia, pravdepodobne po roku 1822, došlo k radikálnejšej prestavbe celého domu, ktorého výsledkom je terajšia dvojpodlažná zástavba v tvare „U“. V tom čase výrazne zmenili celý pôdorys zadnej časti a rozšírili aj uličné krídlo domu, zbúrali širšie stredoveké dvorové krídlo a na jeho miesto postavili užšie. Počas tejto úpravy vzniklo aj zadné priečne dvorové krídlo. Uličné krídlo bolo rozšírené o hĺbkku terajšieho schodiska. Po tejto klasicistickej úprave boli na dome robené už len menšie úpravy dispozície, hlavne koncom 19. storočia dom už viac menej iba chátral (**obr. 6**). V 20. storočí vytvorili na mieste okna vedľa vstupu z ulice portál obchodu podľa plánu z roku 1927, (**obr. 5**) ktorý potom v päťdesiatych rokoch zamurovali. Pod mladšími vrstvami

Obr. 4 Nález renesančných sgrafít na západnej strane priečelia (foto autor)

Obr. 5 Plán úpravy priečelia z roku 1927,
AMK Technické oddelenie mesta Košice, Pri Miklušovej väznici 5 (reprofoto autor)

náterov sa v niektorých miestnostiach dobre zachovali ucelené vrstvy klasicistickej a secesnej dekoratívnej maľby. Po druhej polovici 20. Podobne ako pri prístupe k obnove celého domu [29], aj pri obnove priečelia bolo potrebné zvážiť, ktoré časti je možné prezentovať a ktoré zachovať iba konzervovaním a následným prekrytím (renesančné sgrafitá nájdené na západnej strane priečelia **obr. 5**). Výsledná obnova priečelia (**obr. 8**) je tak obnovou jej stavu po prestavbe po roku 1822, s prezentovaním jej in situ zachovaných stredovekých, gotických častí, hoci čiastočne doplnené: kamenného rámu portálu (**obr. 7 a 8**), kamenného okna pivnice a v potlačenej podobe aj časti gotického kamenného rámu portálu susedného domu z východnej strany.

Obr. 6 Fotografia stavu priečelia z roku 1956 (Archív PÚ SR, Bratislava 6655/5) – pohľad zo severovýchodu

Obr. 7 Doplnenie chýbajúcich častí gotického portálu (foto autor)

4. Záver

Dom Pri Miklušovej väznici 3 v Košiciach je dobrým príkladom toho, že v prípade obnovy historických priečelí domov v našich, pôvodom stredovekých mestách, je potrebné venovať patričnú pozornosť výskumu aj (alebo hlavne) tejto časti pamiatky a hoci všetky etapy vývoja priečelí takmer nikdy nie je možné prezentovať, ich výskum je veľmi dôležitý pre poznanie historickej hodnoty a stavebného vývoja celého objektu. A snáď po poznaní hodnôt objektu môže byť aj jeho výsledná podoba po obnove pozoruhodnejšia.

Obr. 8 Celkový pohľad na priečelie po obnove(foto autor)

Príspevok vznikol v rámci projektu 1/0727/17 agentúry VEGA

Bibliografia

- [1] Ján Krcho, Zuzana W. Senteliková, Príspevky k problematike architektonického vývoja historického jadra Košíc na základe dvoch stavebno-historických výskumov, Dom pri Miklušovej väznici 3 a dvorové krídlo domu na Hlavnej 61 in Východoslovenský pravek X, Nitra, Archeologický ústav SAV 2013, s. 189-204 ISBN 978-80-89315-45-1
- [2] AMK, Súpis obyvateľov 1587, IV. štvrť
- [3] AMK, Súpis obyvateľov 1601, IV. štvrť
- [4] (Anreae Medue vyberač daní Spišskej Komory) AMK, H III/2 her 1, s. 163
- [5] AMK, Súpis obyvateľov 1610, IV. štvrť: „**Barci haza.**“ Rodina Bárczi je významná a rozvetvená šľachtická rodina, ktorá vlastní Barcu už v 13. storočí, v roku 1570 bratia Szaniszló a Gyögy Bárczai (predtým bácsky kanonik) prechádzajú na reformovanú vieru, potomkami Szaniszlóa sú vlastníci skúmaného domu. Podrobnejšie Csoma József, Abaúj – Torna vármegye nemes családjai, Kassa 1897,

s.77-83. Bárczaiovci boli aj hlavnými kurátormi reformovanej cirkvi v Košiciach, pozri *Szabó Lajos, Kassai kálvinista krónika, 1644-1944, Kassa 1944, s. 271, z nich Bárczai Ferencz (hlavný kurátor v roku 1663) a János (hlavný kurátor v roku 1694) vlastnili skúmaný dom.*

[6] AMK, Súpis obyvateľov 1610, IV. Štvrť: „**Barci haza.**“ Rodina Bárczi je významná a rozvetvená šľachtická rodina, ktorá vlastní Barcu už v 13. storočí, v roku 1570 bratia Szaniszló a Gyögy Bárczai (predtým bácsky kanonik) prechádzajú na reformovanú vieru, potomkami Szaniszlóa sú vlastníci skúmaného domu. Podrobnejšie Csoma József, Abaúj – Torna vármegye nemes családjai, Kassa 1897, s.77-83. Bárczaiovci boli aj hlavnými kurátormi reformovanej cirkvi v Košiciach, pozri *Szabó Lajos, Kassai kálvinista krónika, 1644-1944, Kassa 1944, s. 271, z nich Bárczai Ferencz (hlavný kurátor v roku 1663) a János (hlavný kurátor v roku 1694) vlastnili skúmaný dom.*

[7] AMK, Súpis obyvateľov 1613, IV. Štvrť: „**Barczai Laszlo haza**“

[8] AMK, Súpis obyvateľov 1618, IV. Štvrť: „**Barczaiak hazaban Horvat Marton Syllire**“ a AMK, Súpis obyvateľov 1620, IV. štvrť: „**Barczaiak haza Seller Varadi Andras**“ resp. AMK, Súpis daní 1620 IV. štvrť: „**Barczaiak haza Seller Zegessii Andras**“

[9] Podľa publikovaného súpisu obyvateľov z roku 1650: Kerekes György, Polgári társadalmunk a XVII. Században, (Košice) Kassa 1940, s. 49-57: „**Barczy Ferencz, Egy puskaporos**“

[10] Wick Béla, Kassa története és műemlékei, (Košice) Kassa, 1941 s. 139

[11] AMK, Súpis daní, *Ado Szedő Tiszt Regestoma 1691*

[12] AMK, II. Idea juxta quam Domorum ...1760 (dom s číslom 301), Conscriptio Domorum et Fundorum...1783, Conscriptio Univers... 1787 a Conscriptio Annimarium... 1796 a Conscriptio Univers... 1798/9

[13] AMK, Dimensio Domorum & fundorum...: **Domus Profussy ad Civitatein Spectans** s rozlohou pozemku 108 štvorcových viedenských siah.

[14] AMK, Conscriptio Domorum Regia ac Libera Civitatis Cassoviensis...1767

[15] AMK Conscriptio Universorium Regia ac Libera Civitatis...1804/5: „**D. Stephanus Szentpétery an Bartzia Cittis, Ibid. Antonius Schreiber, Ibid. Anna Pajerlán**“

[16] AMK Index Actorum 1803, 2691

[17] AMK Index Actorum 1803, 2790 a 3244

[18] AMK Conscriptio Gremio Libera ac Regia Civitatis...1808/9, v súpise sa uvádza na pozemku jeden dom (*domus 1*)

[19] AMK Conscriptio Universorium Regia ac Libera Civitatis...1818/19

[20] AMK Index Actorum 1822, 2140

[21] AMK Conscriptio Gremio Libera ac Regia Civitatis...1831/2 a 1832/3. V roku 1830 vdova po Lászlóvi Vendégim, Erzsébet Lomnitzai Kissuits Horváth, vo svojej záveti prenecháva reformovanej cirkvi 400 rýnskych florénov s tým, aby z týchto peňazí vytvorili základinu pre rektora (učiťeľa) školy ale len v tom prípade ak to bude študent vyučený v Pataku (Sárospataku) a len vtedy ak bude rektorom starým spôsobom, ak bude tak ako to je teraz, v tom prípade úroky zo základiny treba použiť pre iné potreby cirkvi. Pozri *Szabó Lajos, Kassai kálvinista krónika, 1644-1944, Kassa 1944, s. 174, 175*

[22] AMK 1847/8 évre Szolgálandó Kassa város keblében található telkek összeírása

[23] „*Szilágyi Ferdinánd (1859-1920)- pedagóg Szilágyi Nándor...v roku 1880 nastúpil ako učiteľ na Základnú židovskú školu v Košiciach...v roku 1893 menovaný za riaditeľa školy,*“ pozri: Slovník židovských osobností Košíc a okolia, zost. Štefan Kolivoško, Jana Amrichová, Alžbeta Chmelárová, Elena Kolivošková Oľga Mitrová, Košice 2001, s. 142

[24] Adresár Košice, Prešov, Michalovce 1934, Košice 1934, s.37

[25] Adresár mesta Košíc – Kassa város címjegyzéke, Košice 1925, s. 106

[26] Nový adresár Košíc a okolia, Košice 1929, s. 30

[27] AMK Technické oddelenie mesta Košice, Pri Miklušovej väznici 5

[28] AMK, Conscriptio Domorum Regia ac Libera Civitatis Cassoviensis...1767, *Domus Brinzariana Ci(vi)t(a)tis*

[29] realizácia obnovy domu bola publikovaná in ARCH 11/2018, Zuzana Labudová, Centrum Mladých Košice, Nachádzať, rešpektovať, zachovávať...Eurostav Bratislava 2018, ISSN 1335-3268, s. 30-35

Findings from research and restoration of the front of the house at Pri Miklušovej väznici 3, in Košice. (Calibri 14pt bold)

Dr. Ing. arch. Ján Krcho, PhD.

Institute for the History and Theory of Art , Fakulty of Art, TU Košice, jan.krcho@tuke.sk

Abstract

Research and restoration of the surveyed object is a good example of the fact that in the case of restoration of historical facades of houses in our, originally medieval towns, it is necessary to pay due attention to the research of this part of the monument. Their research is very important for knowing the historical value and building development of the whole object.

Keywords: Dom pri Miklušovej väznici 3, Domus Barcziana, building development of the house and facade, restoration of the facade based on research findings

BARDKONTAKT 2019

**TOWN CONSERVATION RESERVE
WORLD HERITAGE**

PROBLEMATIKA MESTSKÝCH PAMIATKOVÝCH CENTIER

KONFERENCIA S MEDZINÁRODNOU ÚČASŤOU

**19.-20. august 2019
Radničné námestie 16, BARDEJOV**

BARDKONTAKT 2019

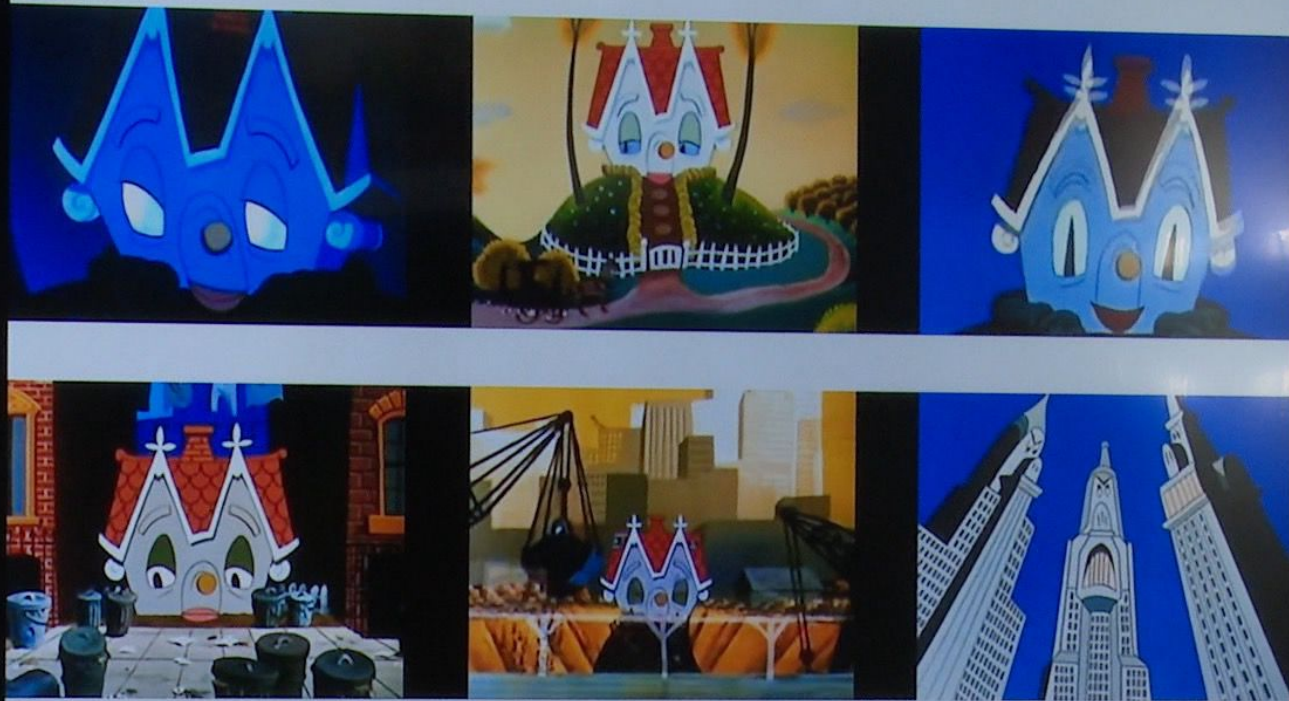
TOWN CONSERVATION RESERVE
WORLD HERITAGE

PROB

Emocionálne pôsobenie fasád

alebo aj domy majú svoju tvár

Walt Disney - The Little House - 1952

BARDKONTAKT

BARDKONTAKT

Problem
mestsk
pamiatk
ce

NTAKT
niatkových centier

